

การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริม
การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครุภูมิปัญญาไทย

นางสาววัลภา เล็กวัฒนานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษา นอกกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

DEVELOPMENT OF A KNOWLEDGE TRANSMISSION PROCESS MODEL FOR
ENHANCING SUFFICIENT AND SUSTAINABLE SELF-RELIANCE
FOR THAI WISDOM TEACHERS

Miss Wanlapa Lekwattananon

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Non-Formal Education

Department of Lifelong Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายถอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับ
โดย	ครูภูมิปัญญาไทย
สาขาวิชา	นางสาววัลภา เล็กวัฒนานนท์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล
	ดร.สวัสดิ์ ตีชีน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ดร.สวัสดิ์ ตีชีน)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรณ ปทุมเจริญวัฒนา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี สังข์ศรี)

วัลภา เล็กวัฒนานนท์ : การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย (DEVELOPMENT OF A KNOWLEDGE TRANSMISSION PROCESS MODEL FOR ENHANCING SUFFICIENT AND SUSTAINABLE SELF-RELIANCE FOR THAI WISDOM TEACHERS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ดร.สวัสดิ์ ดีชื่น, 276 หน้า.

การวิจัยนี้เป็นการพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครูภูมิปัญญาไทย นำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย และเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ โดยศึกษากรณีศึกษาซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่าน ได้แก่ ครูประยงค์ รณรงค์ ครูมนรัตน์ สารภาพ ครูขวัญดิน สิงห์คำ และครูอินสอน สุริยงค์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม การศึกษาเอกสาร และการสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกต ผู้วิจัยใช้เวลา 10 เดือนในการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลและจัดทำรายงานวิจัย โดยรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยที่นำเสนอได้รับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้รับอิทธิพลจากปรัชญาชีวิต ความเชื่อพื้นฐาน และบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและตั้งตนอยู่ในหลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้รับการหล่อหลอมจากบริบทรอบตัวให้เป็นคนเสียสละ มีวินัย อดทน รู้จักวางแผนชีวิต และน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและในการถ่ายทอดองค์ความรู้ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านเคยประสบกับปัญหาและวิกฤตรุนแรงในชีวิตทั้งของตนเองและผู้อื่นหลายครั้ง และผ่านพ้นวิกฤตทุกครั้งด้วยความไม่ย่อท้อ ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค เห็นปัญหาเป็นโอกาสส่งผลให้เป็นผู้ที่มีจิตสาธารณะ เอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อผู้คนรอบข้างและสังคม จึงเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนให้แก่ชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวาง ซึ่งจากการศึกษาพบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยสามารถทำให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนจริง

2. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่ ตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด ปรับกระบวนการทัศน์ วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และบูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต โดยมีองค์ประกอบที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอด 2 องค์ประกอบคือ ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอดและบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ ได้แก่ 1) ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินการเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย 2) ส่งเสริมการกระบวนการปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย และ 3) สนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยเป็นศูนย์กลางข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาไทย.

ภาควิชา การศึกษาตลอดชีวิต..... ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา การศึกษานอกระบบโรงเรียน..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา 2554..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

5084240527 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORDS : THAI WISDOM TEACHERS/ KNOWLEDGE TRANSMISSION PROCESS / SUSTAINABLE SELF-RELIANCE

WANLAPA LEKWATTANANON : DEVELOPMENT OF A KNOWLEDGE TRANSMISSION PROCESS MODEL FOR ENHANCING SUFFICIENT AND SUSTAINABLE SELF-RELIANCE FOR THAI WISDOM TEACHERS. ADVISOR : ASSOC. PROF. KIATIWAN AMATYAKUL, Ph.D.,
Co- ADVISOR : SAWAT TICHUEN, Ph.D., 276 pp.,

This research is a development of a knowledge transmission model process for enhancing sufficient and sustainable self-reliance for Thai wisdom teachers. The objectives are to analyze the Thai wisdom knowledge transmission process, present the model to promote self-reliance in a sufficient and sustainable for Thai wisdom teachers and to make policy recommendations leading to promote Thai wisdom in the National Education Management. The case studies were the 4 Thai wisdom teachers viz. Khru Prayong Ronarong, Khru Monrat Saraparb, Khru Kwandin Singkam and Khru Insorn Suriyong. Qualitative research method was applied using in-depth interviews, observation-both participative and non- participative, documentary studies and conducting focus group. The instruments used comprised in-depth interviews and observation forms. The researcher spent 10 months in collecting, analyzing and synthesizing the data and prepared the research report. The model, which was developed, was being reviewed by experts in the field and other related persons.

The results of the findings are as follows:

1. The knowledge transmission process for Thai wisdom teachers is influenced by the philosophy in life, fundamental beliefs and the societal as well as cultural context of Thai wisdom teachers, who firmly believe in and adhere to the Buddhist principles, where the environment molded them to be sacrificing, disciplined, persevering, know how to made plans in life, and humbly accept the self-sufficiency economy philosophy to lead their lives and pass on the knowledge. Every case studied had experienced problems and crisis by themselves or those close to them several times. They were able to withstand all the crises with no disheartening, did not give up to any obstacles, saw challenges as opportunity, resulting in volunteering spirit. They were charitable to all around them and the society, compelling them to spread and transmit their own knowledge and experiences to the community and the society at large. From the studies, it was also found that the knowledge transmission process of Thai wisdom teachers enabled those receiving the service to be self-reliant and sustainable.

2. The transmission process for enhancing sufficient and sustainable self-reliance for Thai wisdom teachers comprises 8 steps viz. investigating the experience and problem of the recipient of the knowledge transmission; adjust their mindset; plan the transmission of the knowledge; provide lectures, demonstration and practice; use the media and local resources, imbue the value of sacrificing and public conscience, build the network to exchange knowledge and integrate the knowledge into their way of life. There are 2 components which affect the transmission process. The 2 components which are the supporting mechanism for effective knowledge transmission are 1) the fundamental concept of Thai wisdom teacher and 2) the cultural context.

3. The policy recommendations to promote Thai wisdom at the National Education Management level are 1) promote the establishment of learning network for Thai wisdom teachers and their network; 2) promote the process in imbuing the value of sacrificing and public conscience of Thai wisdom teachers and their network; and 3) promote the establishment of a learning center for Thai wisdom to serve as Thai wisdom information technology.

Department : Lifelong Education..... Student's Signature

Field of Study : Non-Formal Education..... Advisor's Signature

Academic Year : 2011..... Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้จากการช่วยเหลือของคนจำนวนมาก ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน คือ รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล และดร.สวัสดิ์ ตีชีนที่ได้เมตตาให้ความรู้ คำแนะนำอย่างดียิ่งตลอดระยะเวลาของการทำวิทยานิพนธ์ และกราบขอบพระคุณเป็นพิเศษสำหรับคำแนะนำและกำลังใจอันเปี่ยมด้วยความเมตตาของรองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล

กราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา ศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี สังข์ศรี กรรมการสอบ ซึ่งได้กรุณาช่วยแนะแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งคณาจารย์ในสาขาวิชาการศึกษาณอกระบบโรงเรียนทุกท่านที่ได้ให้ความรู้และประสบการณ์ตลอดช่วงในการศึกษา รวมทั้งขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้สนับสนุนทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์

กราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาช่วยคัดเลือกกรณีศึกษา ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย ตรวจสอบผลการศึกษาวิจัย และครุภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ ครูประยงค์ รณรงค์ ครูมนรัตน์ สารภาพ ครูขวัญดิน สิงห์คำ และครูอินสอน สุริยงค์ และผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดในการให้ข้อมูล ขอบพระคุณสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาซึ่งได้อนุญาตให้ผู้วิจัยได้ลาศึกษาต่อ และขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับ ดร.นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม ผู้ซึ่งแนะนำและผลักดันให้ผู้วิจัยได้เข้าศึกษาในสาขาวิชาการศึกษาณอกระบบโรงเรียน

ขอบพระคุณเป็นพิเศษสำหรับกำลังใจ แรงบันดาลใจ และความช่วยเหลือด้วยความรักและเมตตาของอาจารย์วรวงศ์ เนตรสุภลักษณ์ และดร.ลูซี่ ดันอดิชาติ ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ในสาขาการศึกษาณอกระบบโรงเรียนที่ได้ช่วยเสริมเติมเต็มเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัย โดยเฉพาะคุณแก้วตะวัน ศิริลักษณ์นันท์ พระกิตติภักดิ์ วิทยาภรณ์ คุณวรรณนา บุญประเสริฐ คุณมิ่งขวัญ คงเจริญ นอ.กฤษฎี มีมุข นท.หญิง อูษา โพนทอง คุณปิยะ ศักดิ์เจริญ คุณนันทภา ปัญญารัตน์ และอีกหลายท่านที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด

ขอบคุณสมาชิกทุกคนในครอบครัว พ่อแม่ผู้ล่วงลับ พี่และหลานทุกคนที่คอยผลักดันช่วยเหลือให้ผู้วิจัยมีพลังในการเรียนและทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอบคุณการได้เป็นศิษย์ของสาขาการศึกษาณอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้ปมเพาะให้ผู้วิจัยมีมุมมองต่อโลกเปลี่ยนไป นั่นคือการได้ตระหนักว่าทุกสิ่งในโลกล้วนสัมพันธ์และเกื้อกูลอิงอาศัยกัน.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ข้อจำกัดของการวิจัย.....	8
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
ตอนที่ 1 ความเป็นมาของครุภูมิปัญญาไทย.....	10
ตอนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	21
2.1 กระบวนการการถ่ายทอดองค์ความรู้.....	21
2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์.....	29
2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์.....	33
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม.....	38
ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน.....	45
3.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	45
3.2 แนวคิดการพึ่งตนเอง.....	51
3.3 แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก.....	54
ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	63
ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	68
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	78
ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริม การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน	79

ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริม การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน	89
ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ฯ.....	91
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ฯ	92
ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาเอกสาร	93
ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการ พึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากการวิจัยภาคสนาม	95
กรณีศึกษาที่ 1 ครูประยงค์ รัตนรงค์	96
กรณีศึกษาที่ 2 ครูมนรัตน์ สารภาพ	118
กรณีศึกษาที่ 3 ครูขวัญดิน สิงห์คำ.....	137
กรณีศึกษาที่ 4 ครูอินสอน สุริยงค์	158
สรุปภาพรวมขั้นตอนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ฯ กรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน	182
สรุปภาพรวมผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่าน.....	189
ผลที่เกิดกับผู้รับการถ่ายทอด.....	189
ผลที่เกิดกับผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้.....	190
ปัจจัยเพิ่มเติมที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	190
บทที่ 5 การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเอง อย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย	192
ตอนที่ 1 การสร้างร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริม การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย.....	192
ตอนที่ 2 การตรวจสอบและพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อ ส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากผู้ทรงคุณวุฒิ.....	196
1. การตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ(Focus Group Discussion)	197
2. การตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert judgment)	198
ตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยใน การจัดการศึกษาชาติ	206
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	213

	หน้า
สรุปผลการวิจัย	214
อภิปรายผล.....	220
ข้อเสนอแนะ.....	228
รายการอ้างอิง	231
ภาคผนวก.....	241
ภาคผนวก ก	242
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่คัดเลือกกรณีศึกษา	242
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	242
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมประชุมสนทนากลุ่ม	243
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ฯ	243
ภาคผนวก ข	244
แบบสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย.....	244
แบบสัมภาษณ์ผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้อง.....	246
แบบสังเกต.....	248
แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)	249
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	276

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	จำนวนครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1-6	17
ตารางที่ 2	แสดงการให้นำหนักคะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบตามแบบเสนอผู้ ทรงภูมิปัญญาเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครุภูมิปัญญาไทย”	19
ตารางที่ 3	จำแนกประเภทของผู้ยอมรับนวัตกรรม	43
ตารางที่ 4	แสดงฐานะและระดับการถือศีลของชาวอโศก	57
ตารางที่ 5	เปรียบเทียบปรัชญาระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม	58
ตารางที่ 6	การสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย	73
ตารางที่ 7	สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครุภูมิปัญญาไทย เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน	176
ตารางที่ 8	สรุปผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครุภูมิปัญญาไทย	187
ตารางที่ 9	สรุปขั้นตอนที่ส่งผลต่อคุณลักษณะการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ..	207

สารบัญภาพ

		หน้า
แผนภาพที่ 1	วงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ตามแนวคิดของ Mezirow (1995)...	30
แผนภาพที่ 2	วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb (1984)	36
แผนภาพที่ 3	สรุปสาระและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	48
แผนภาพที่ 4	รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ รัตนรงค์	117
แผนภาพที่ 5	รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูมนรัตน์ สารภาพ	136
แผนภาพที่ 6	กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน สิงห์คำ	157
แผนภาพที่ 7	กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน สุริยงค์	174
แผนภาพที่ 8	รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๒ ร่างที่ 1	193
แผนภาพที่ 9	รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๒ ร่างที่ 2	198
แผนภาพที่ 10	รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเอง อย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย.....	201

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาคนและสังคมที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้เกิดกระแสนิยมหรือบริโภคนิยมสุดขีด (Capitalist) เห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 ซึ่งเน้นการผลิตเพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคและการเพิ่มอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงขาดนโยบายที่เป็นรูปธรรมในการสร้างสมดุลด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ คุณภาพชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ได้ คนจำนวนมากขาดโอกาสการเข้าถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังที่เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2551) ได้กล่าวถึงลักษณะของสังคมทุนนิยม สรุปได้ว่าในสังคมทุนนิยมผู้คนอยู่ร่วมกันในสังคมแบบตัวใครตัวมัน มีการแข่งขันแบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก มีไครยยาวสาวได้สาวเอา กลุ่มที่อ่อนแอและฉลาดน้อยกว่ามีทุนน้อยกว่าถูกเอาเปรียบจากกลุ่มที่เข้มแข็งกว่า มีทุนมากกว่าอย่างถูกกฎหมายโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบอื่นที่ตามมา

อิทธิพลจากกระแสนิยมซึ่งเน้นการพัฒนาที่ก้าวกระโดด ละเลยวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาดั้งเดิม รับกระแสความเชื่อการปฏิบัติจากโลกตะวันตกโดยขาดการกลั่นกรอง ได้สร้างปัญหาอย่างต่อเนื่อง สังคมที่เจริญขึ้นโดยวัดจากการมีสิ่งอำนวยความสะดวกทางเทคโนโลยีต่างๆ ที่ทันสมัย แต่ปัญหาการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ความยากจน ความเจ็บป่วยทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม และความเสื่อมโทรมของศีลธรรมเพิ่มขึ้น รายงานสรุปผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) พบว่าแม้จะประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.7 ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจนลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพโดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของประเทศ และการลดลงของปัญหายาเสพติด แต่เศรษฐกิจไทยยังไม่เข้มแข็งและอ่อนไหวต่อความผันผวนของปัจจัยภายนอก ขณะที่ยังมีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา ความยากจน และความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และความโปร่งใสในการบริหารจัดการของภาครัฐที่ยังต้องให้ความสำคัญในการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทย ความว่า “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society)

คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยอบอุ้ม ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” โดยมีเป้าหมายการพัฒนา 4 ด้านหลัก คือ การพัฒนาคุณภาพคนและความเข้มแข็งของชุมชน การพัฒนาด้าน เศรษฐกิจ การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้าน ธรรมภิบาล ในขณะที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545) มาตรา 6 กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข กล่าวโดยรวมคือการให้ความสำคัญ กับการส่งเสริมสนับสนุนให้ “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่าง สงบสุขและมีศักดิ์ศรีในสังคมโลกนั่นเอง ซึ่งการที่บุคคลจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุขและ มีศักดิ์ศรีในสังคมโลกนั้น จำเป็นต้องอยู่ในสังคมที่มีการพัฒนาไปพร้อมๆ กันในทุกมิติเพื่อเป็น พื้นฐานที่สนับสนุนให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อการจัดการศึกษา ซึ่งได้รับมติความเห็นชอบจาก คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2542 ระบุว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไม่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควร ทำให้เกิดปัญหาและภาวะวิกฤตด้านาประการ การพัฒนาคนหรือการศึกษาโดยรวมเป็นไปตามแนวทางของตะวันตกเป็นสำคัญ ฉะนั้นเพื่อให้ การพัฒนาคนต่อแต่นี้ไป ได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทย การนำเอา ภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในบ้านเมืองมาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนและการปฏิรูป การศึกษามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา(สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, 2540) และเป็นที่ยอมรับว่าพื้นที่สำคัญในการนำมิติทาง วัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาดังกล่าว ก็คือ “ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน” ดังที่ประเวศ วะสี (2542) กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาสังคมที่ควรใส่ใจและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ของชุมชน ซึ่งแม้ในท่ามกลางปัญหาความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ยังคงมีปราชญ์ท้องถิ่น เป็นผู้นำร่วมกับคนในชุมชน เรียนรู้ด้วยตนเองจนสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนและพัฒนา ชุมชนสู่ความยั่งยืนได้ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ในการวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยปัญหา การวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และการตัดสินใจดำเนินการที่ถูกต้องของชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจของความยั่งยืนของชุมชนโลก

“ปราชญ์ชาวบ้าน” บางส่วนได้รับการยกย่องให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” เพื่อทำหน้าที่ ถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและ หัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้าน กองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และ ประเพณี และด้านโภชนาการ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551) สำนักงานเลขาธิการ

สภาการศึกษาเห็นความจำเป็นในการนำองค์ความรู้ที่ผ่านการสั่งสมต่อยอดของครูภูมิปัญญาไทย มาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยการนำองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาไทยเข้าสู่ระบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ผ่านโครงการสรรหาและยกย่องเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 เป็นต้นมา จากสถิติของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ในปีพ.ศ. 2544 จำนวน 30 คน รุ่นที่ 2 ปีพ.ศ. 2546 จำนวน 56 คน รุ่นที่ 3 ปีพ.ศ. 2547 จำนวน 45 คน รุ่นที่ 4 ปีพ.ศ.2548 จำนวน 86 คน รุ่นที่ 5 ปีพ.ศ. 2549 จำนวน 65 คน และรุ่นที่ 6 ปีพ.ศ. 2552 จำนวน 59 คน รวมทั้งสิ้น 341 คน ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยเหล่านี้ ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ตนมีความเชี่ยวชาญให้แก่บุคคล คณะบุคคล สถาบันต่างๆ ชุมชน และสังคม จากการวิจัยของสุมาลี สังข์ศรี (2550) สรุปให้เห็นชัดถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทยและครูภูมิปัญญาไทยว่าเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความสามารถทำให้บุคคลใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข ช่วยสร้างสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ช่วยให้บุคคลดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบที่เกิดจากสังคมภายนอก ตลอดจนช่วยส่งเสริมการพัฒนาด้านอาชีพและความเป็นอยู่ให้มีรายได้เลี้ยงครอบครัว สร้างความมั่นคงให้กับสังคมและประเทศชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตามพบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยยังมีปัญหาจากปัจจัยต่างๆ ดังที่งานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540) ระบุว่าปัญหาการสืบทอดองค์ความรู้ของผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านเกิดจากการขาดการบันทึกข้อมูลเนื่องจากปราชญ์ผู้รู้ชาวบ้านไม่นิยมการจดบันทึก ยังขาดทักษะในการสื่อสารและการทำความเข้าใจกับผู้มารับการถ่ายทอดความรู้ ในด้านการใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่าย การจัดทำเอกสารเพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ ในบางกรณีเกิดจากการหวงแหนองค์ความรู้เนื่องมาจากความเชื่อและข้อห้ามในการถ่ายทอดที่ได้รับการสั่งสอนสืบกันมา นอกจากนี้ยังมีประเด็นของผลประโยชน์ที่จะนำองค์ความรู้นั้นๆ ไปต่อยอดสร้างผลประโยชน์จากองค์ความรู้นั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุมาลี สังข์ศรี (2550) ที่ระบุว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้คำแนะนำวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ครูภูมิปัญญาไทย เนื่องจากพบว่าวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยส่วนใหญ่มักจะใช้ “การบอกเล่า” แล้วให้ผู้รับการถ่ายทอดไปปฏิบัติเมื่อขัดข้องให้กลับมาถามครูภูมิปัญญาไทยจะให้คำชี้แนะปรับปรุง แล้วไปฝึกปฏิบัติต่อจนทำได้จริง ซึ่งเป็นวิธีการที่ต้องใช้เวลาในการถ่ายตดยาวนาน นอกจากนี้งานวิจัยของอาชญญา รัตนอุบล (2552) ยังพบว่าครูภูมิปัญญาไทยบางส่วนต้องการความช่วยเหลือจากผู้เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากวิธีการถ่ายทอดความรู้ยังไม่มีจุดเน้นและไม่มีทักษะเพียงพอ ทั้งในด้านทักษะภาษา การใช้สื่ออุปกรณ์ต่างๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ สอดคล้องกับที่ประยงค์ รัตนรงค์ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2552) กล่าวถึงปัญหาในการส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทยทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคมว่า

“...เราต้องยอมรับว่ายังมีครูภูมิปัญญาไทยบางส่วนที่หลังจากได้รับการประกาศยกย่องแล้ว กลับไม่ได้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ของตัวเองสู่สังคมเท่าที่ควร ต้องค้นหาให้เจอว่าเขามีปัญหาอะไร ขัดข้องตรงไหน นักวิชาการต้องช่วยดูว่าอะไรจะช่วยกระตุ้นให้เขาได้แสดงศักยภาพออกมาเต็มที่... การเรียนรู้แบบเดิมๆ คล้ายแบบทศปาโมกข์ ศิษย์ต้องไปอยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ เพื่อคุณสมบัติของศิษย์ว่าเป็นคนดีเหมาะสมกับการจะถ่ายทอดเคล็ดวิชานั้น... เป็นอุปสรรคหรือไม่ หรือควรจะต้องหันมาใช้มิติใหม่ เช่น การร่วมเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ด้วยการทำงานกันเป็นเครือข่าย จะดีกว่าหรือเปล่า” สอดคล้องกับถวัลย์ มาตจรัส (สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2552) ที่กล่าวว่า

“ส่วนใหญ่ครูภูมิปัญญาไทยมักเป็นครูรุ่นเก่าที่ใช้การถ่ายทอดความรู้แบบโบราณ เช่น ใช้วิธีการบอกเล่า การพาทำพาดู ซึ่งก็เป็นวิธีการที่ดีนำไปปฏิบัติได้จริง แต่ต้องใช้เวลามากทำให้ไม่ค่อยทันยุคที่ต้องการความสะดวกรวดเร็ว และบางครั้งวิธีการถ่ายทอดความรู้ก็ไม่ค่อยตรงเป้าหมาย... โลกปัจจุบันต้องการความสะดวกรวดเร็วและสำเร็จรูป วิธีการเรียนรู้ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ในขณะที่ครูภูมิปัญญาบางส่วนก็ยังใช้วิธีการเดิม ๆ...”

พงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์ (2546) ได้ระบุถึงปัญหาที่พบเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน สรุปได้ว่าในบางกรณียังมีความหวงแหนองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมา และบางคนอาจเผยแพร่องค์ความรู้ต่อสาธารณชนเพราะหวังสิ่งตอบแทนเป็นเงินทอง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนว่าส่วนใหญ่แล้วผู้มีความรู้มักจะสงวนวิชาความรู้ที่ตนได้มา จะถ่ายทอดในวงจำกัดให้คนในครอบครัว ญาติพี่น้องโดยสายเลือดด้วยความหวงแหน มีสาเหตุหลายประการ คือ กลัวการแย่งทำมาหากิน โดยเฉพาะความรู้ที่ต้องใช้ผลิตเพื่อการค้าขาย กลัวเรื่องการไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ความเชื่อจากปู่ย่าตาทวดที่สั่งสอนให้ปกปิดเคล็ดลับหรือกลวิธี และที่สำคัญคือสื่อและเทคโนโลยียังไม่ทันสมัยไม่พัฒนาพอที่จะทำให้สามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างสะดวกราบรื่น ดังนั้นครูภูมิปัญญาไทยซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มผู้นำทางความคิด (Change agent) ทำหน้าที่เป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์รูปแบบและวิธีการดำรงชีวิตอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม และนำพาให้คนและสังคมพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน จึงยังคงมีอุปสรรคในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตน ทั้งในด้านกระบวนการขั้นตอนที่ใช้ในการถ่ายทอด สื่ออุปกรณ์ เทคโนโลยีต่างๆ ที่ทันสมัย มีข้อจำกัดในด้านวิธีการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและช่องทางในการถ่ายทอดความคิด ปัญหาการจัดทำเอกสารตำราเนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอด โดยเฉพาะครูภูมิปัญญาไทยบางส่วนที่ยังคงติดกับดักที่เป็นอุปสรรคสำคัญยิ่งคือความเชื่อและแนวคิดในการมีจิตสาธารณะ การเสียสละที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งได้รับการสืบทอดสั่งสมมา ให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณชนและสังคมโดยรวม

ปัจจุบันทุกภาคส่วนของสังคมกำลังตื่นตัวและให้ความสำคัญกับแนวทางในการแก้ปัญหาและแสวงหามาตรการในการสร้างสมดุลให้แก่สังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา ครูประยงค์ วรรณรงค์ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน แห่งชุมชนไม้เรียง จังหวัด

นครศรีธรรมราช ซึ่งมีผลงานเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาผู้นำชุมชน ปีพ.ศ. 2547 โดยงานหลักของครูประยงค์ รัตนรงค์ คือการสร้าง “เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้” มีกิจกรรมเพื่อการจัดการความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน รวมตัวกันสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ประสานการผลิตและการจำหน่ายสินค้าเกษตรในชุมชน รวมทั้งก่อตั้งและขับเคลื่อน “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง” ให้เป็นศูนย์กลางที่บุคคลหน่วยงาน องค์กรทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกับกรมทรัพย์สินทางปัญญา สาระภาพ ครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 3 ด้านโภชนาการ แห่งไร่คุณมน จังหวัดกาญจนบุรี ผู้บุกเบิกสร้างสรรคให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นยกระดับขึ้นสู่สากล อาทิ เช่น การผลิตน้ำนมข้าวโพดที่ได้รับการรับรองจากองค์การอาหารและยา (อย.) เป็นรายแรกของประเทศไทย การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรต่างๆ เช่นกล้วยอบสุญญากาศ กระจายสารทสมุนไพรรักษาโรค การแปรรูปผ้าขาวม้าเป็นอุปกรณ์ของใช้ ทั้งกล่องใส่กระดาษทิชชู ผ้าอนามัย ยาม เสื้อผ้า โดยใช้การบริหารจัดการแบบกลุ่ม โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กลุ่มผลิตน้ำนมข้าวโพด กลุ่มแปรรูปผ้าขาวม้า ฯลฯ ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะมีการเลือกสมาชิก การดูแลจัดสรรค่าใช้จ่าย รายได้ ต้นทุนวัตถุดิบ การบริหารจัดการกำลังผลิต โดยสมาชิกในกลุ่มเป็นหลัก ในขณะที่ครูขวัญดิน สิงห์คำ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แห่งชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านกิจกรรมไร้สารเคมี การทำปุ๋ยชีวภาพในชื่อ “ปุ๋ยขวัญดิน” ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่ามีคุณภาพดีและราคาถูก การดูแลรักษาดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนและสังคม การดูแลรักษาสุขภาพแบบองค์รวมผ่านโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ที่ให้บริการโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายมาตั้งแต่ปลายปีพ.ศ.2551 และเปิดชุมชนศิระะอโศกเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับชุมชนใกล้เคียงทั้งที่เป็นเครือข่ายและไม่ได้เป็นเครือข่ายของชาวอโศกกว่า 30 เครือข่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่นเดียวกับกับครูอินสอน สุริยงค์ ครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 6 ด้านเกษตรกรรม แห่งศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรอินทรีย์และความรู้ต่างๆ โดยเน้นการใช้จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ(EM) ในการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงกบคอนโต การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก และนำจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพนี้ไปประยุกต์ใช้ในการผลิตของใช้ในครัวเรือน ทั้งสบู่ ยาสระผม น้ำยาอเนกประสงค์ การทำไข่เค็มสมุนไพรร โดยเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านเศรษฐกิจและสุขภาพตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากผลงานดังกล่าวจึงเป็นที่ยอมรับว่าครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่านเป็นต้นแบบของผู้ที่ประสบความสำเร็จพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน รวมทั้งได้มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมทั้งในระดับประเทศและนานาชาติอย่างกว้างขวาง

การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการปัญหา เพื่อพัฒนาไปสู่การมีสังคมที่สงบสุข และพึ่งตนเองได้นั้น มีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจำเป็นต้องมีผู้นำในการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นหากครูภูมิปัญญาไทยซึ่งถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ยังคงมีปัญหาในการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว จึงจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องปรับเปลี่ยนและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ทันกับยุคสมัย ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงใดๆ ต้องเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงที่ “กรอบแนวคิด” ก่อนเป็นสำคัญ ดังที่ Mezirow (1995) กล่าวไว้ในทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ว่าการปรับเปลี่ยนกรอบความเชื่อและความคิดของบุคคลจะเริ่มต้นจากวิกฤตการณ์ของชีวิต คือภาวะ ที่บุคคลไม่พึงพอใจในสถานะที่เป็นอยู่ และผลของการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิดจะเป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตของบุคคลนั้นอย่างสำคัญ เช่นเดียวกับทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมีประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน ความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรอง เกิดความคิดรวบยอด จนเป็นความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นการเชื่อมโยงและบูรณาการความรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล นอกจากนี้แนวคิดนวัตกรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการยอมรับนวัตกรรม ดังที่ Rogers (1983) กล่าวถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมว่า แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นต้นตัวเป็นขั้นของการที่ผู้รับได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ขั้นสนใจเป็นขั้นที่ผู้รับนวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้หรือไม่และเริ่มหาข้อมูล ขั้นไตร่ตรองเป็นขั้นที่ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาว่าสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของตนได้จริงหรือไม่ ขั้นทดลอง เป็นขั้นที่เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้วมองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้ และขั้นยอมรับเมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าวแล้ว หากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้เป็นการถาวร ซึ่งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่จะประสบความสำเร็จได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่กรอบความคิดทั้งของตนเองและผู้มารับการถ่ายทอดให้หันมายอมรับแนวคิดใหม่ซึ่งถือเป็นนวัตกรรม อันจะนำไปสู่พฤติกรรมใหม่ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนไม่หวนกลับมาสู่วงจรปัญหาเดิมอีก

ดังนั้น การศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ ครูประยงค์ รณรงค์ ครูขวัญดิน สิงห์คำ ครูมนรัตน์ สารภาพ และครูอินสอน สุริยงค์ ซึ่งแต่ละท่านมีจุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่แตกต่างหลากหลาย และเป็นที่ยอมรับชัดว่าพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน รวมทั้งยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนจริง โดยมีคุณลักษณะในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และมีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม เป็นที่ยอมรับทั่วไปจากบุคคล ชุมชน และสังคม การศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูทั้ง 4 ท่านเพื่อเสนอเป็น “ต้นแบบ” ที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดองค์ความรู้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายอื่นๆ จะเป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ สร้างสมดุลช่วยสังคมมิให้ถูกเหวี่ยงไปตามกระแสทุนนิยม และเพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ที่มีวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมให้มีการพัฒนาให้ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรม นำความ รอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ และทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย” โดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในระดับลึกและรายละเอียดที่สามารถนำมาใช้อธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น นำเสนอทางเลือกที่เป็นไปได้ อันจะนำไปสู่รูปแบบ “กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในอุดมคติ” ที่จะนำไปใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมได้อย่างยั่งยืนอย่างเต็มภาคภูมิ ดังนั้นจึงทำวิจัย เรื่อง “การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย
3. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยทำการศึกษาระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย 4 กรณีและบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 กรณีได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้แก่

1.1 ครูประยงค์ รัตนรงค์	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
1.2 ครูมนรัตน์ สารภาพ	ไร่คุณมน อำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี
1.3 ครูขวัญดิน สิงห์คำ	ชุมชนศิระชะเอโศก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ
1.4 ครูอินสอน สุริยงค์	ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่อน อำเภอม่อน จังหวัดเชียงใหม่

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยทำการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษาโดยพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติและภูมิหลังของครูภูมิปัญญาไทย ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐาน และความคิดเห็นของบุคคลผู้รับการถ่ายทอดและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ รวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่พึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่ประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยเป็นข้อมูลจากกรณีศึกษา 4 กรณีที่เป็นตัวแทนของครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จและพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังนั้นการนำรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในกรณีของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายอื่นๆ ควรมีการปรับปรุงประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมและคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ตามบริบทของแต่ละพื้นที่

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ หมายถึง โครงสร้างแนวคิดของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยวิธีการต้นแบบที่แสดงถึงคุณลักษณะในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และมีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม อันเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ หมายถึง การนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ส่งต่อให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จิตใจ และสังคม บนหลักของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวบนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรมอย่างต่อเนื่องโดยมีองค์ประกอบของขั้นตอนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ ณ ระดับหนึ่งในช่วงเวลาที่กำหนด

การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและจิตใจ และสามารถช่วยเหลือชุมชนและสังคมได้ อันนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนภายใต้สภาวะวิกฤตโดยมีการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกันอย่างสมดุล ทั้งในด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ ความเชี่ยวชาญที่ได้มาจากการพัฒนา ปรับประยุกต์ วิเคราะห์ และสังเคราะห์จากประสบการณ์จริง แล้วนำมาบูรณาการเข้าเป็นระบบความรู้ในระดับที่สูงขึ้น เป็นความรู้ที่สามารถระบุได้ว่าเป็นสาขาใดหรือด้านใดด้านหนึ่ง

ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านใดด้านหนึ่ง เป็นผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง มีความรอบรู้ ความเชี่ยวชาญในการใช้องค์ความรู้ของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ครอบครัว ท้องถิ่น และสังคม จนประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชนและได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย”

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรับปรุง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ผู้รับการถ่ายทอด หมายถึง ผู้ที่มารับการฝึกอบรม รับฟังการบรรยาย และเรียนรู้ องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ จากครูภูมิปัญญาไทย ทั้งที่ศูนย์เรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและที่อื่น ๆ

ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอด หมายถึง ผู้ที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยทำให้ได้รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยท่านอื่นๆ และเครือข่าย โดยคำนึงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเงื่อนไขที่กำหนดไว้

2. ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ทางวิชาการ ใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่มีความพร้อมและเหมาะสมกับแต่ละบริบท ส่งผลให้เกิดการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนยิ่งขึ้นทั้งในระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ

3. ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย และเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการส่งต่อและสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาของชาติให้คงอยู่และยั่งยืนสืบไป.

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย โดยเสนอเป็น 5 ตอน โดยในแต่ละตอนจะมีรายละเอียดของเนื้อหาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ตอนที่ 1 ความเป็นมาของครูภูมิปัญญาไทย

ตอนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

2.2 ทฤษฎีการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative Theory)

2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory)

2.4 แนวคิดนวัตกรรม (Innovation)

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

3.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (Self-Reliance)

3.3 แนวคิดบุญนิยมและชาวอโศก

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย

ตอนที่ 1 ความเป็นมาของครูภูมิปัญญาไทย

ความเป็นมาและความสำคัญของครูภูมิปัญญาไทย

การปฏิรูปการเมืองของไทยในปี พ.ศ.2540 ส่งผลอย่างสำคัญให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาของไทยในปี พ.ศ.2542 อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เพื่อให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทยได้รับการสืบสานและพัฒนาสู่ความเป็นสากลบนพื้นฐานของความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีแห่งชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2546) ดังจะเห็นได้จากการให้ความสำคัญของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยไว้ในมาตราต่างๆ 6 มาตรา ดังนี้

มาตรา 66 บัญญัติไว้ว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ

และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

มาตรา 73 บัญญัติไว้ว่า “บุคคลมีหน้าที่รับราชการทหาร ช่วยเหลือป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติสาธารณะ เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น”

มาตรา 80 (6) บัญญัติไว้ว่า “ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ปลูกจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น”

มาตรา 84 (6) บัญญัติไว้ว่า “...ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการและการประกอบอาชีพ”

มาตรา 86 (2) บัญญัติไว้ว่า “ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา”

มาตรา 289 บัญญัติไว้ว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น”

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้นและเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทย ในมิติของการบำรุง ฟื้นฟู คุ้มครอง พิทักษ์ ส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือ สืบสาน พัฒนา เผยแพร่ และปลูกจิตสำนึก ประกอบกับบุคคลมีหน้าที่รับการศึกษาอบรม การเรียนรู้และฝึกอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยชนชาวไทยมีส่วนร่วมจัดการและใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยเพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการ และการประกอบอาชีพ รวมทั้งส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการคิดค้นเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่และเป็นทรัพย์สินทางปัญญา ตลอดจนการปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีหน้าที่บำรุงรักษาและจัดการศึกษาอบรม โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษา

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) ซึ่งถือว่าเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ ได้ให้ความสำคัญกับการการภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการส่งเสริมให้มีการนำปราชญ์ชาวบ้านที่มีประสบการณ์ตรงมาให้ความรู้ สอนและถ่ายทอดในระดับอุดมศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยกำหนดให้มีการนำปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทยที่มี

ประสบการณ์ตรงได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้สู่สังคม โดยให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการความรู้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ระดับประเทศ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของคนไทยและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการจัดการพัฒนาต่อยอด ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาให้ คงอยู่และเผยแพร่สู่สากล โดยได้กำหนดในแนวทางการพัฒนา ที่ให้การสนับสนุนคนรุ่นใหม่ได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการปฏิบัติจริงร่วมกับปราชญ์ ผู้รู้ และผู้สูงอายุที่มี ประสบการณ์ผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และผลักดันให้เป็นวิชาในการเรียนการสอนของ สถาบันการศึกษาเพื่อนำ ภูมิปัญญาพัฒนาต่อยอด สามารถนำไปใช้กับชีวิตจริงและจัดการกับ สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้ ด้วยเหตุนี้ สถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งจึงได้เชิญ ปราชญ์ชาวบ้านและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะมาสอน ดังเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ในโครงการ ความร่วมมือกับสถาบันวิสาหกิจชุมชนจัดทำโครงการมหาวิทยาลัยชีวิตให้ผู้รู้ในท้องถิ่นทำการ สอน 21 คน ในปีการศึกษา 2548 และปีการศึกษา 2549 ใช้ผู้รู้ในท้องถิ่นทำการสอนจำนวน 70 คน (เดลินิวส์, 23 กุมภาพันธ์ 2550) สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2545 ได้กำหนดสาระสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยไว้ ใน 6 มาตรา ดังนี้

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและ ส่งเสริมสิทธิหน้าที่เสรีภาพ ความเคารพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของ ประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของประเทศชาติ การกีฬา ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และ บูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

- (1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตัวเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย และ ระบบการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- (2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและ ประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

(4) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(5) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สานศิลป์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทยความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนจบเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ความรอบรู้ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2542 มีแนวทางและกำหนดให้ภูมิปัญญาไทยเป็นฐานรากและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาคน สังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

วิสัยทัศน์

“ภูมิปัญญาไทยจะได้รับการฟื้นฟูและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ

ทางการศึกษาสำหรับคนทั้งชาติ และเป็นไปเพื่อเน้นคุณค่าทางจิตพิสัยนำไปสู่คุณภาพอย่างยั่งยืน จนเกิดเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองและสังคมตามแนวทางที่เหมาะสมแก่ประเทศไทย”

นโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา เพื่อให้ภูมิปัญญาเป็นฐานรากและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนและการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดไว้เป็นนโยบายดังนี้

1. นำภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาของชาติ โดยเลือกสรรสาระและกระบวนการเรียนรู้เข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

2. ยกย่องและเชิดชูเกียรติ “ครูภูมิปัญญา” และสนับสนุนให้มีบทบาทเสริมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ รวมทั้งให้แบบอย่างและชี้นำด้านวิถีคิด วิธีการเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตที่ได้ผ่านการทดสอบมามาก

3. สนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่หลากหลายให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

4. ประมวลคลังข้อมูลเกี่ยวกับสารัตถะ องค์กรและเครือข่ายภูมิปัญญาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาหลักของสังคมนั้น มิได้เอื้อให้ผู้เรียนส่วนใหญ่เรียนรู้เรื่องราวและภูมิปัญญาของสังคมไทยที่สั่งสมสืบทอดกันมาเท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้นในการนำภูมิปัญญามาใช้ในการจัดการศึกษา ผู้รู้มีจำนวนจำกัดและส่วนใหญ่ก็เป็นผู้สูงอายุมีแต่จะล่วงลับไป ความรู้ความชำนาญที่สั่งสมไว้จึงดับสูญตามไปด้วยอย่างไรก็ดี การนำเรื่องภูมิปัญญาไทยมาผสมผสานเข้าสู่ระบบการศึกษาเพื่อสังคมที่ดีขึ้นจะต้องคำนึงถึงธรรมชาติของภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นพลวัต และต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวมีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนดำเนินการอยู่บ้างแล้ว แต่นับว่ายังไม่เพียงพอและยังมิได้ประสานเชื่อมโยงกับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เป็นไปตามธรรมชาติของสังคมทั้งในชนบทและในเมือง การจัดทำนโยบายและแผนงานส่งเสริมภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาจึงมีเป้าหมายหลักเพื่อให้ภูมิปัญญาถูกนำเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเหมาะสมและมีเอกภาพเชิงนโยบายในการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อสร้างพลังขับเคลื่อนที่เกิดจากความรอบรู้จัดเจนของคนไทยหลาย ชั่วคนให้กับสังคมไทยในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

ความหมายและขอบข่ายของภูมิปัญญาไทย

คำว่า ภูมิปัญญา ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง (น.) พื้นความรู้ ความสามารถ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ให้นิยามภูมิปัญญาไทยว่า **ภูมิปัญญาไทย** หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรรปรุงแต่งพัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญา ว่ามี 2 ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาที่เป็น “นามธรรม” เป็นโลกทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันและภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็น “รูปธรรม” เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ โดยที่ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
 2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
 3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย
- ทั้งสามลักษณะนี้ คือ มิติของเรื่องเดียวกันคือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551)

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
2. แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
5. เป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
6. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

นอกจากนี้ภูมิปัญญาไทยยังมีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาและมีความเด่นชัดในหลายด้าน

ขอบข่ายของภูมิปัญญาไทย จากงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทย ออกเป็น 9 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนานวัตกรรมบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมชาติ อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในด้านการสะสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ เป็นต้น

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษาถิ่นภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้ หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิต เป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

สำหรับผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการสรรหาและยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ให้ความหมายว่า **ครูภูมิปัญญาไทย** คือ ผู้ที่มีความรอบรู้และมีทักษะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในระดับชำนาญการและ/หรือเชี่ยวชาญในการใช้ความรู้ของตนเอง เพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดในรูปแบบการจัดการศึกษาของ 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนเป็นบุคคลที่มีความสามารถรอบรู้และทักษะเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ครอบครัวและท้องถิ่น จนกระทั่งประสบความสำเร็จได้เป็นแบบอย่างหรือต้นแบบและเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนเป็นสำคัญ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้สรรหาและยกย่องครูภูมิปัญญาไทยแล้วทั่วประเทศ 6 รุ่น จำนวน 341 คน จากภูมิปัญญาไทย ทั้ง 9 ด้าน

ตารางที่ 1 จำนวนครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1-6

ครูภูมิปัญญาไทย	จำนวน (คน)
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1	30
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2	56
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3	45
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4	86
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 5	65
ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 6	59
รวม	341

คุณสมบัติเบื้องต้นของครูภูมิปัญญาไทย

คุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยที่เสนอชื่อเพื่อยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย ดังต่อไปนี้

1. ต้องมีสัญชาติไทย
2. เป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรม และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

3. มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามขอบข่ายของภูมิปัญญาไทย
4. มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้และความเชี่ยวชาญในขอบข่ายภูมิปัญญาไทย ด้านใดด้านหนึ่ง ไม่น้อยกว่า 5 ปี
5. มีผลงานเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม
6. ไม่เคยได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษามาก่อน

หลักเกณฑ์การยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทย

การพิจารณาคัดเลือกบุคคลเพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทยนั้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ร่วมกับคณะทำงานสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อสรรหาและคัดเลือกบุคคลผู้สมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทย โดยใช้หลักเกณฑ์การประเมิน 2 ลักษณะ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2552) ดังนี้

1. หลักเกณฑ์การประเมินจากเอกสาร

การประเมินจากเอกสาร มีหลักเกณฑ์ในการใช้พิจารณาจากข้อมูลที่มีในแบบเสนอผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” รวมทั้งพิจารณาข้อมูลจากสิ่งอื่นๆ ตามที่ผู้ทรงภูมิปัญญาจัดส่งแนบมาให้ เช่น ซีดี-รอม และสิ่งพิมพ์ เป็นต้น การตัดสินจะพิจารณาข้อมูลโดยรวมที่มี โดยมีประเด็นองค์ประกอบเพื่อการพิจารณา 10 ประเด็น มีเกณฑ์การให้คะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบและมีการให้น้ำหนักคะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบ ต่อไปนี้

1) เกณฑ์การให้คะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบ มีดังนี้

- (1) ถ้ามีข้อมูลในแต่ละประเด็น มีข้อความครบถ้วน ชัดเจน และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจควรแก่การติดตาม ให้ 2 คะแนน
- (2) ถ้ามีข้อมูลในแต่ละประเด็นมีข้อความไม่ครบถ้วนและขาดความชัดเจน แต่น่าจะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจควรแก่การติดตาม ให้ 1 คะแนน
- (3) ถ้ามีข้อมูลในแต่ละประเด็นมีข้อความไม่ครบถ้วนและขาดความชัดเจน และไม่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจควรแก่การติดตาม ให้ 0 คะแนน

2) การให้น้ำหนักคะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบ มีคะแนนตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงการให้น้ำหนักคะแนนในแต่ละประเด็นองค์ประกอบตามแบบเสนอ ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย”

ประเด็นองค์ประกอบตามแบบเสนอผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” รุ่นที่...	การให้น้ำหนักคะแนน
1. ประวัติผู้ทรงภูมิปัญญา	1
2. ประวัติชีวิตและผลงาน	2
3. ประสบการณ์การทำงานด้านที่เชี่ยวชาญ	4
4. ผลงานที่ปรากฏ	4
5. เครื่องราชอิสริยาภรณ์/ เกียรติคุณ / รางวัลที่เคยได้รับ	2
6. เรียงความเล่าถึงประวัติชีวิตและการทำงานอย่างละเอียด	3
7. ความคิดเห็นของผู้เสนอ	1
8. ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น	1
9. ชื่อ-ที่อยู่ของผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม	1
10. เอกสารหลักฐานประกอบการพิจารณา	1
รวม	20 คะแนน

การผ่านเกณฑ์ประเมินจากเอกสารเพื่อก้าวไปสู่การประเมินภาคสนามได้ก็ต่อเมื่อมีผลคะแนนจากการประเมินเอกสารในประเด็นองค์ประกอบ 10 ประเด็นดังกล่าวนั้น จะต้องได้ผลลัพธ์รวมของคะแนนต้องไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80

2. หลักเกณฑ์การประเมินภาคสนาม

การประเมินภาคสนาม มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาจากข้อมูลที่มีในพื้นที่ภาคสนามเพื่อประเมินเชิงประจักษ์ โดยใช้หลักเกณฑ์การประเมินภาคสนามนี้ประเมินผู้ทรงภูมิปัญญาที่ได้ผ่านการประเมินจากเอกสารตามข้อ 1.1 แล้ว ทั้งนี้ คณะทำงานฯ ต้องพิจารณาองค์ประกอบ ตัวชี้วัด เกณฑ์การให้คะแนน และการให้น้ำหนักคะแนนแก่ผู้ทรงภูมิปัญญาตามที่กำหนดไว้ 3 ด้าน ดังนี้

- 1) ด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล (5 ข้อ) ได้แก่
 - (1) ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม
 - (2) มีคุณธรรม จริยธรรม และเสียสละในการถ่ายทอดภูมิปัญญา
 - (3) มีความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาด้านนั้นๆ
 - (4) ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่ปฏิบัติ
 - (5) เป็นผู้นำที่ดีและมีความสามารถในการบริหารจัดการ
- 2) ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ (5 ข้อ) ได้แก่
 - (1) มีความสามารถในการถ่ายทอดภูมิปัญญา

- (2) มีการปรับปรุงและพัฒนาวิธีการในการถ่ายทอดองค์ความรู้
 - (3) มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญา
 - (4) มีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญา
 - (5) มีการติดตามและประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 3) ด้านคุณภาพของผลงาน (3 ข้อ) ได้แก่
- (1) มีผลงานที่เกิดจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง
 - (2) มีผลงานเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม
 - (3) มีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติในการแก้ไขปัญหาและเพื่อการพัฒนา

3. การประกาศผลผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ

การประกาศผลผู้ทรงภูมิปัญญาที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรตินั้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาจะประกาศรายชื่อก็ต่อเมื่อมีผลการประเมินซึ่งคณะทำงานฯ ได้พิจารณาเรียบร้อยแล้ว โดยเฉพาะเงื่อนไขการประเมินภาคสนามนี้ ผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีสิทธิ์ได้รับการประกาศผลได้รับการยกย่องจะต้องผ่านเกณฑ์บังคับร้อยละ 50 ในองค์ประกอบของแต่ละด้านดังต่อไปนี้

1) ด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วย 2 ข้อ ได้แก่ ข้อ (1) ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม และข้อ (2) มีความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาด้านนั้นๆ

2) ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประกอบด้วย 3 ข้อ ได้แก่ ข้อ (1) มีการปรับปรุงและพัฒนาวิธีการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ (2) มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญา และข้อ (3) มีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญา

3) ด้านคุณภาพของผลงาน ประกอบด้วย 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ (1) มีผลงานที่เกิดจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง

นอกจากจะผ่านเกณฑ์บังคับร้อยละ 50 แล้ว ยังมีเงื่อนไขต่อมา คือ ผู้ทรงภูมิปัญญาจะต้องได้คะแนนโดยรวมตามแบบประเมินภาคสนามร้อยละ 80 ตามประเด็นต่างๆ ขององค์ประกอบ ตัวชี้วัด เกณฑ์การให้คะแนน และการให้นำหนักคะแนนแก่ผู้ทรงภูมิปัญญา

ผู้วิจัยประมวลและสรุปรายละเอียดคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ในการการสรรหาและคัดเลือกผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” แล้ว พบว่าผู้ที่ได้รับการคัดเลือกและยกย่องให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของผู้ที่นอกจากจะมีความสามารถ ความเชี่ยวชาญในภูมิปัญญาแล้วยังต้องมีความเสียสละอย่างยิ่งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนสู่ชุมชนและสังคม ผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทยต้องเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ในภูมิปัญญาด้านนั้นๆ อย่างชัดเจน ได้รับการยอมรับจากสังคม และยังคงเป็นผู้ที่นำองค์ความรู้ที่ตนเองได้รับการสืบทอดมา รวมทั้งองค์

ความรู้ที่ตนได้ศึกษา ค้นคว้า และทดลองจนประสบผลสำเร็จแล้วนั้นไปถ่ายทอดให้แก่ชุมชน และสังคมจนเกิดประโยชน์ในภาพกว้าง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าหลักการและจุดมุ่งหมายของการยกย่องเชิดชูเกียรติครุภูมิปัญญาไทย คือการส่งเสริมสนับสนุนให้ครุภูมิปัญญาไทยได้มีโอกาส “ถ่ายทอดองค์ความรู้” ของตนให้แก่คนรุ่นหลัง ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการ พัฒนา และปรับปรุงยุคตีให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยมีประสิทธิภาพที่สุด เพื่อจะได้เผยแพร่องค์ความรู้อันทรงคุณค่าดังกล่าวไปยังชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

ตอนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ถือเป็นกระบวนการสำคัญของการสร้างสรรค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ สำหรับครุภูมิปัญญาไทยซึ่งได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้ทำหน้าที่เผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สั่งสมมาให้แก่ชุมชนและสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาในส่วนของความหมายของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย ดังนี้

2.1 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายของคำว่ากระบวนการถ่ายทอด ไว้ดังนี้

กระบวนการ หมายถึง ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบไปสู่ผลอย่างหนึ่ง เช่น กระบวนการเจริญเติบโตของเด็ก, กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง เช่นกระบวนการเคมีเพื่อผลิตสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ถ่ายทอด หมายถึง การกระจายเสียงหรือแพร่ภาพรายการที่รับจากสถานีอื่นหรือสถานที่อื่น (ใช้แกววิทยุและโทรทัศน์) โดยปริยายหมายความว่านำเรื่องหรือรู้ไปเล่าต่อ

องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ที่ได้มาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วนำมาบูรณาการเข้าเป็นระบบความรู้ในระดับที่สูงขึ้น และยังสามารถระบุได้ว่าเป็นความรู้ในสาขาใดหรือด้านใดด้านหนึ่ง (บทวิทยุรายการ “รู้รักภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2550 เวลา 7.00-7.30 น.)

เนื่องจากองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย ถือได้ว่าเป็นแก่นของความรู้ เป็นความรู้แบบองค์รวม (Holistic) ดังที่ยินดี เจ้าแก้ว (2550) ได้สรุปไว้ว่า ความหมายของคำว่า “องค์รวม” ที่ว่า “...เป็นแนวโน้มตามธรรมชาติในการสร้างองค์รวม (wholes) ที่มีคุณสมบัติมากกว่าผลรวมขององค์ประกอบ ไม่ใช่องค์ประกอบทั่วไปของสิ่งที่เรามองเห็นหรือสัมผัสได้เท่านั้น ยังรวมทั้งประวัติความเป็นมา บริบท วัฒนธรรม สังคม และจิตวิญญาณ...”

ประเวศ วะสี (2534) กล่าวถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนาว่า ต้องมีการศึกษาค้นคว้า ฟันฟู หรือประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยมีองค์ประกอบ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องและให้คุณค่ากับภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. ศึกษาเรียนรู้จากชาวบ้านให้มากที่สุด
3. เอาข้อมูลมาหาความหมาย เพื่อจัดระบบใหม่ แล้วนำภูมิปัญญาอื่นเข้ามาเชื่อมโยง
4. การจัดอบรมชาวบ้านต้องพยายามเข้าถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้และศิลปวิทยาของชาวบ้านให้มากที่สุด

ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนาที่จำเป็นจะต้องมีการค้นคว้าฟันฟูเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

สุนทร สุนันท์ชัย (2535) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- 1) ตระหนักในปัญหา หมายถึง การเข้าใจว่าเรื่องใดเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข
- 2) การหาทางเลือกที่หลากหลาย หมายถึง การกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา
- 3) กำหนดทางเลือกที่เหมาะสม หมายถึง การตัดสินใจเลือกทางเลือกที่คาดว่าจะแก้ปัญหาได้
- 4) การเรียนรู้ปฏิบัติการ หมายถึง การดำเนินการตามทางเลือก
- 5) การปรับปรุงแก้ไข หมายถึง การรวบรวมข้อมูลและปรับปรุงแก้ไข
- 6) การประเมินผล หมายถึง การสรุปผลการปฏิบัติการ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของกระบวนการที่ต่อเนื่องของการเรียน ซึ่งผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครั้งก่อนจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในครั้งต่อไป และในความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่อาศัยภูมิปัญญาเดิมเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยของการจัดการศึกษา โดยสมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน

Brooking (1999) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้หรือกระบวนการแพร่กระจายความรู้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการบริหารจัดการความรู้ที่มีความสำคัญ เป็นขั้นตอนที่มีความต่อเนื่องเป็นลำดับ และควรเริ่มด้วยกระบวนการย่อย 4 กระบวนการ ได้แก่ 1) กระบวนการระบุนความรู้ 2) กระบวนการตรวจสอบความรู้ 3) กระบวนการรวบรวมและจัดเก็บเอกสารความรู้ และ 4) กระบวนการแพร่กระจายความรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งทั้ง 4 กระบวนการย่อยนี้จะทำให้การบริหารจัดการความรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

อบเชย แก้วสุข (2543) ให้ความหมายคำว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ว่า หมายถึง การบอกวิชาความรู้ให้ แสดงให้เข้าใจ โดยวิธีการบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างเพื่อให้รู้ตัวผู้รับ โดยการใช้วิชาความรู้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เป็นการเรียนรู้อาการ สอนจากสถาบันใด ๆ แต่ใช้สามัญสำนึกแบบสังคมปะกิต คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว ใช้วิธีการถ่ายทอดโดย

1. ใช้วิธีการสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้แก่ผู้เรียน ทำให้เกิดความเข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติตาม

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการ นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างอิงไว้ในตำราเท่านั้น

พงศธร โพธิ์พลศักดิ์ (2546) ให้ความหมายของคำว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ไว้ว่า หมายถึง การนำเรื่องที่รู้ไปเล่าต่อโดยมีลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง และได้สรุปถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ว่า มี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1. การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด
2. การปรับเปลี่ยนวิธีคิด
3. การพัฒนาโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรม
4. การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์
5. การฝึกปฏิบัติและการดูงาน
6. การประเมินผลการนำไปปฏิบัติ

โดยครูภูมิปัญญาไทยแต่ละท่านมีกลวิธีในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน และยังได้นำความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเป็นพวกเดียวกัน การไม่เป็นพิธีรีตอง การประเมินด้วยตนเอง การยกย่องให้เกียรติ และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วย

สุพัตรา ซาติบัญญัติ (2548) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้ สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้ที่มีประสิทธิภาพและบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการรับรู้ ที่ทำให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ นำไปใช้ประโยชน์ได้ นำมาซึ่งความพึงพอใจ อิ่มใจและมีกำลังใจที่จะเรียนรู้อย่างยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ที่น่าประทับใจ คือ การมีบุคคลที่ใฝ่รู้และมีชุดความรู้ในสาขาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพราะทุกคนต่างแสวงหาความรู้และมีการจัดการความรู้ร่วมกัน รวมทั้งต้องดำเนินการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นภารกิจที่สำคัญของสังคมมนุษย์ เพราะความรู้คือประตูสู่การสร้างความมั่งคั่งของชีวิต นอกจากนี้การถ่ายทอดความรู้ที่ต้องให้ความสำคัญและระมัดระวังในการวิเคราะห์และเลือกผู้รู้ที่จะเป็นผู้มาถ่ายทอด เนื่องจากผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ และผู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ โดยตรง จะมีความลึกซึ้งในสาระและเรื่องที่จะ

ถ่ายทอดต่างกัน เช่น โค้ชมีความสามารถในการแนะนำ วิพากษ์ วิจารณ์ และวางแผนได้ดีกว่า แต่การลงแข่งขัน ต้องใช้ตัวนักกีฬา มากกว่าที่จะเป็นโค้ชที่ลงแข่งขันจริง

ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ หมายถึง การนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ส่งต่อให้แก่ ผู้รับการถ่ายทอด เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จิตใจ และสังคม บนหลักของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรมอย่างต่อเนื่องโดยมี องค์ประกอบของขั้นตอนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องไปจนบรรลุ วัตถุประสงค์ ณ ระดับหนึ่งในช่วงเวลาที่กำหนด

กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของท้องถิ่นตามธรรมชาติพบว่า มีหลากหลายวิธี อาทิเช่น การลองผิดลองถูก การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสาธิตวิธีการ และการบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเรียนรู้โดยพิธีกรรม การใช้ คำสอน ศาสนปฏิบัติ เป็นหลักในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างคนในสังคมที่ต่าง วัฒนธรรม การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และการใช้วิธีครูพักลักจำ

กนกวรรณ รุกขชาติ (2541) ศึกษาแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอก ระบบโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21 พบว่าลักษณะการเรียนการสอน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกิจกรรมที่เน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง บทบาท ของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านวิธีคิด วิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการใช้สื่อที่เป็น ของจริง นั่นคือหลังจากการเรียนรู้แล้ว ผู้เรียนสามารถนำสื่อการเรียนนั้นไปใช้ในชีวิตประจำวัน ได้จริง

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540) ได้อธิบายถึง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่าสามารถแบ่ง ตามความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้เป็น 2 แบบคือ ความสัมพันธ์แนวราบ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ระหว่างชาวบ้านและชุมชนในฐานะเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ ต่าง จากการศึกษที่จัดอยู่ในสถาบันการศึกษาทั่วไปที่เน้นความสัมพันธ์แนวตั้ง ซึ่งแสดงออกถึง ความไม่เท่าเทียมกัน เช่น ครู-นักเรียน ผู้รู้-ผู้ไม่รู้ เป็นต้น โดยการเรียนรู้ที่ชาวบ้านและชุมชน เป็นผู้สร้างจะประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหา ทั้งของตนเอง ชุมชน และเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้ากับสังคมไทยตลอดจนสังคมโลก
2. การแสวงหาทางออกที่เหมาะสมกับตนเองและชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การ ประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน และการเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ

3. การสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นผลจากการตัดสินใจของตนเองและชุมชน ในแง่ของชุมชนกิจกรรมที่สร้างขึ้นนี้อาจเรียกว่ากิจกรรมเครือข่าย เพราะเป็นตัวชักจูงและเชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน

4. การประเมินผลกิจกรรม และนำผลที่ได้ไปแก้ไขปรับปรุงกระบวนการทั้งหมดผลของกระบวนการเรียนรู้ที่มีต่อผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด ความรู้สึก และการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมากกว่าหรือทั้งหมด ดังนี้

4.1 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรู้ การคิด สังเกตได้จากการปรับเปลี่ยนวิธีคิดจากรูปแบบเดิมมาเป็นวิธีการให้คุณค่า การตีความใหม่เพื่อนำเอาความรู้เดิมมาปรับใช้ โดยการประยุกต์ทั้งในด้านรูปแบบหรือสาระ เช่น การนำพิธีบวชพระมาใช้กับการบวชต้นไม้ เป็นต้น

4.2 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้สึก สังเกตได้จากคำพูดที่สื่อความหมายในเชิงคุณค่า เช่น การกล่าวถึงป่าว่า “ป่ายังสวยงาม ป่าพึ่งสุตาย” ซึ่งเป็นการให้คุณค่าป่าเทียบเท่าสิ่งจำเป็นของชีวิต มิได้ตีเป็นมูลค่า เป็นต้น

4.3 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการกระทำ สังเกตได้จากการเปลี่ยนวิถีการยังชีพ ด้วยการตัดไม้ทำลายป่ามาเป็นการทำเกษตรในเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

Yaipuk (1999) ทำการศึกษารูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยทุกภาคของประเทศไทย จำนวน 14 กรณีศึกษา ซึ่งกรณีศึกษาเป็นครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย พบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความเป็นมาและมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างหลากหลาย แต่รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในด้านอาชีพจะมีลักษณะเหมือนกันใน 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. ขั้นการสร้างตระหนักรู้ในความสำคัญของอาชีพที่ฝึก ทำให้เกิดความพึงพอใจ ความรัก ศรัทธาในอาชีพ ผู้ทรงภูมิปัญญาจะอธิบายถึงข้อดี ข้อเสียของการประกอบอาชีพ จุดเด่น จุดด้อย และปัญหาอุปสรรคที่อาจต้องได้พบต่อไป

2. ขั้นการร่วมวางแผนการเรียนการสอน ในขั้นตอนนี้ผู้ทรงภูมิปัญญาและผู้รับการถ่ายทอดจะร่วมกันกำหนดเนื้อหาสาระตามความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด กำหนดระยะเวลาและสถานที่ที่จะฝึก สถานที่ที่ต้องการไปดูงาน ถือเป็นขั้นตอนการวางแผนและสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมอาชีพร่วมกัน

3. ขั้นการฝึกปฏิบัติจริง ขั้นตอนนี้ผู้ทรงภูมิปัญญาจะสาธิตหรือแสดงวิธีทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เห็น โดยเริ่มจากการแนะนำเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้และแสดงวิธีทำ หลังจากนั้นให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ทดลองฝึกปฏิบัติจนสามารถทำได้จริง

4. ขั้นการประเมินผล ผู้ทรงภูมิปัญญาจะทำการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอด จากการซักถาม พูดคุย และประเมินผลการศึกษาปฏิบัติในทุกขั้นตอนของการฝึกและประเมินผลจากงานที่ทำเสร็จ ซึ่งหากผลการประเมินไม่เป็นที่พอใจ จะมีการชี้จุดบกพร่องและแนะนำในแต่ละขั้นตอน จนกระทั่งผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้จนเป็นที่พอใจ

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2543) ได้พัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่าปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนเกิดจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ขาดดุลยภาพ งานวิจัยได้ใช้โครงการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยจำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม และรูปแบบที่หน่วยงานนอกชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเหมาะสมกับชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็งและมีศักยภาพพื้นฐานที่ดี เน้นการพึ่งพาตนเอง การมีส่วนร่วม และการใช้ทรัพยากร รวมทั้งภูมิปัญญาภายในชุมชน ส่วนรูปแบบที่หน่วยงานนอกชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตศักยภาพที่ชุมชนจะแก้ไขได้ ต้องแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือจากภายนอกชุมชน โดยรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. แนวคิดและหลักการ
2. วัตถุประสงค์
3. สารการเรียนรู้
4. กระบวนการจัดการศึกษา
5. ผลผลิตที่คาดหวัง

นฤมล บุณนิม (2544) ได้สังเคราะห์และสรุปรูปแบบของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1. การเน้นพัฒนาการของผู้เรียน มองภาพการพัฒนาตลอดแนวและเตรียมพร้อมในการตอบสนองการเรียนรู้ที่หลากหลาย
2. การวิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล
3. การค้นคว้าและเตรียมการสอนอย่างดี
4. การคิดในทิศทางของผู้เรียน มองเหตุการณ์ในสายตาของผู้เรียน การเข้าไปนั่งในใจผู้เรียน
5. การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายตามศักยภาพของผู้เรียน
6. การให้เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง มีการใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย การเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
7. การสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน และให้ความสำคัญในการเชื่อมโยงความคิดอย่างเป็นระบบ
8. การเรียนแบบเล่นและการเรียนการสอนที่มีอารมณ์ขัน
9. การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่สอดแทรกการฝึกคุณธรรมควบคู่กันไปและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
10. การสอนเรื่องใกล้ตัวก่อนแล้วขยายความให้กว้างออกไป
11. การเป็นกัลยาณมิตรนิเทศ พร้อมทั้งจะให้ความรู้กับเพื่อนครูและผู้เรียน
12. การเป็นแบบอย่างที่ดีและใช้ตนเองเป็นเครื่องมือในการสอน

13. การคิดค้นและพัฒนาวิธีการถ่ายทอดและสื่ออุปกรณ์ใหม่ ๆ มาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน

14. การสอนผู้เรียนให้เป็นนักวิจัยโดยมีวิธีเรียนรู้อย่างมีระบบ
15. การเป็นผู้นำและสร้างผู้นำ
16. การปรับหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
17. การฝึกมารยาทสังคมพร้อมๆ กับการจัดการบวนการเรียนการสอน

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงผู้รู้และปราชญ์ท้องถิ่นที่มีบทบาทมากยิ่งขึ้นในปัจจุบันในการช่วยจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพและบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งการนำแนวคิดในการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ท้องถิ่นและผู้รู้เหล่านี้มาใช้จะช่วยให้ระบบการศึกษาของไทยพัฒนาขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยและลอกเลียนจากต่างประเทศเท่านั้น

พจนาน เอื่องไพบุลย์ (2546) ได้พัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่ากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมให้สมดุลขึ้น ประกอบด้วยขั้นตอน 8 ขั้นตอน คือ

1. การทบทวนความยากลำบากในชีวิต
2. การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน
3. การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของชุมชน
4. การหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา
5. การปฏิบัติการตามทางเลือก
6. การประเมินผลย้อนกลับ
7. การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น
8. การบูรณาการเข้าสู่ชีวิต

รินธรรม อโศกตระกูล (2546) ได้พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก พบว่าชาวอโศกจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มี “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญุวิชา” ตามแนวคิดหลักคือ “บุญนิยม” กล่าวคือ เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีความสามารถ รักการทำงาน มีคุณสมบัติของการเป็นบุคคลที่มีศีลธรรมจรรยาและอยู่ในสังคมได้อย่างไม่เบียดเบียนตนเองและสังคม โดยรูปแบบการจัดการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ

1. หลักการ แนวคิด
2. เป้าหมาย
3. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง
4. กลุ่มเป้าหมาย
5. สารระการเรียนรู้
6. บริบทการเรียนรู้

7. การตรวจสอบผล

8. การติดตามและพัฒนาต่อเนื่อง

สุมาลี สังข์ศรี (2550) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ ได้ระบุว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับครูภูมิปัญญาไทยและปราชญ์ชาวบ้าน ควรให้คำแนะนำวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ครูภูมิปัญญาไทย เนื่องจากพบว่าวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยส่วนใหญ่มักจะใช้ “การบอกเล่า” ให้ผู้รับการถ่ายทอดไปปฏิบัติ เมื่อทดลองปฏิบัติแล้ว ดัดขัดส่วนไหนจึงจะมาถาม ครูภูมิปัญญาไทยจะให้คำชี้แนะ ปรับปรุงแล้วไปฝึกปฏิบัติต่อจนทำได้จริง ซึ่งเป็นวิธีการที่ต้องใช้ระยะเวลาในการถ่ายทอดมาก ทั้งนี้หากมีหน่วยงานต่างๆ เข้าไปช่วยพัฒนากระบวนการ วิธีการถ่ายทอดของผู้รู้เหล่านี้ก็จะช่วยให้การสืบทอดเผยแพร่ภูมิปัญญาไทยเป็นไปได้อย่างดียิ่งขึ้น

วรวรรณ ศรีตะลานุกต์ (2551) ศึกษาเรื่องการพัฒนากระบวนการรับรองวิทยฐานะปราชญ์ภูมิปัญญาไทยในฐานะผู้สอนระดับอุดมศึกษา ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดและเก็บรักษาองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย สรุปได้ว่า องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยมีกระบวนการสำคัญ 2 กระบวนการคือ 1) กระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทย และ 2) กระบวนการถ่ายทอดและเก็บรักษาภูมิปัญญาไทย ซึ่งในอดีตมีกระบวนการถ่ายทอดและเก็บรักษาภูมิปัญญาไทยอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดและการเก็บรักษาแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การประกอบอาชีพ

2. การถ่ายทอดและการเก็บรักษาแบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ใบลาน สมุดข่อย และในปัจจุบันยังได้มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เครือข่ายการเรียนรู้ และการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้ ส่งผลให้องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยถูกนำไปใช้ได้และเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ส่งผลดีต่อการถ่ายทอดและการเก็บรักษาภูมิปัญญาทุกประเภท

อาชัญญา รัตนอุบล (2552) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินการยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยพบว่าครูภูมิปัญญาไทยบางส่วนยังคงต้องการความช่วยเหลือจากผู้เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เนื่องจากวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ยังไม่มีจุดเน้นและไม่มีทักษะเพียงพอทั้งในด้านทักษะภาษาและการใช้สื่ออุปกรณ์ต่างๆ

จากการศึกษาสรุปได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ท้องถิ่นซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ มีหลากหลายวิธี อาทิเช่น การลงมือทดลอง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสาธิต การประกอบอาชีพ การบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเรียนรู้โดยพิธีกรรมศาสนปฏิบัติ การใช้คำสอน และวิธีครูพักลักจำ ประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดสืบทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาไทยใน

ปัจจุบันคือกระบวนการและวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ อันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นข้อห้ามต่างๆ ที่สืบทอดมา การไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีการถ่ายทอดที่ไม่สอดคล้องและไม่เอื้อกับการเรียนรู้ในสภาพสังคมปัจจุบัน การขาดพัฒนา ปรับปรุง และประยุกต์กระบวนการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งเจตคติบางประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่ เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ทันสมัย มีประสิทธิภาพสำหรับครู ภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้านและเครือข่าย จึงมีความจำเป็นและควรให้ความสนใจอย่างยิ่ง

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่จะสำเร็จตามเป้าหมาย ต้องเกิดจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมนั้นมีรากฐานสำคัญจากความคิด ความเชื่อพื้นฐานของทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ที่ได้รับการสืบทอดจากครอบครัว จากค่านิยมของชุมชนที่อยู่อาศัย ดังนั้นการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน จำเป็นที่จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนกรอบแนวคิดหรือการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ เป็นสำคัญ

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformation Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ เป็นทฤษฎีที่ Jack Mezirow นักการศึกษาผู้ใหญ่ได้พัฒนาขึ้น เมื่อปี ค.ศ.1978 โดย Mezirow มองว่าผู้ใหญ่มีศักยภาพและมีอิสระในการคิดและการกระทำ นอกจากนี้ยังอธิบายถึงรากฐานแห่งพฤติกรรมมนุษย์ว่าบุคคลเมื่อมีประสบการณ์เช่นใดก็จะมองหรือตีความหมายของสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์นั้นๆ ตามประสบการณ์ของตนเอง โดยมีกรอบที่ใช้อ้างอิง(Frames of Reference)ในการแปลความหมายและสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์นั้น กรอบความคิดของการแปลความจะส่งผลไปสู่การกระทำของบุคคล ด้วยเหตุนี้กรอบการอ้างอิงจึงเป็นโครงสร้างของความเชื่อเบื้องต้นของบุคคล (Structure of Assumptions) เป็นตัวกำหนดกรอบการคิดของบุคคล นั่นคือเมื่อกรอบความคิดเป็นเช่นไรแนวทางการกระทำก็จะเป็นเช่นนั้น

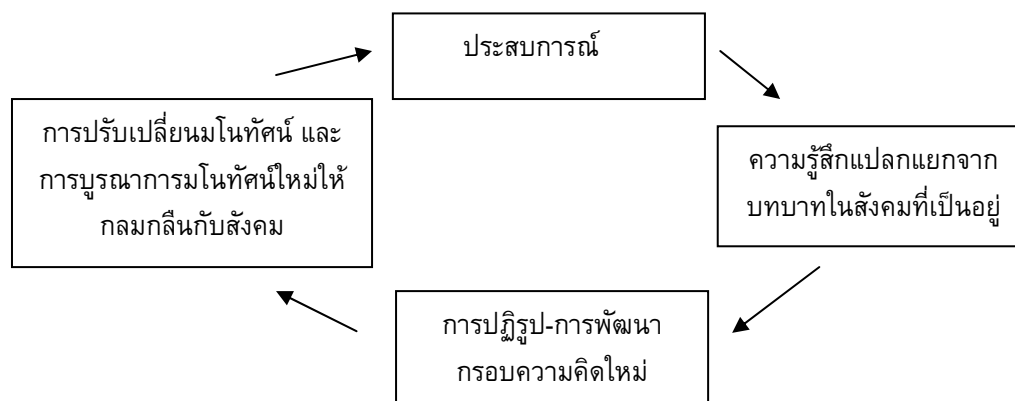
Mezirow (1995) ให้ความหมายของการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ว่าหมายถึงกระบวนการที่บุคคลปรับเปลี่ยนกรอบความคิดที่เคยยึดถือมาไปเป็นมโนทัศน์ใหม่ที่เปิดกว้างและมีความครอบคลุมกว่าเดิม มีความชัดเจนมากขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกเป็นมโนทัศน์จากการวิพากษ์อดีต ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อใหม่ขึ้นมาและความคิดความเชื่อนี้ได้รับการยอมรับว่าเหมาะสมและสามารถเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ตามทฤษฎีของ Mezirow เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนถูกปลดปล่อยหรือเป็นอิสระจากกรอบการอ้างอิงหรือความเชื่อเดิมที่ตนเองยึดถืออยู่ ซึ่งมี 3 ลักษณะ คือ

1. ขยายหรือกลั่นกรองกรอบการอ้างอิงที่ตนยึดถืออยู่ ซึ่งเกิดจากการเพิ่มเติมประสบการณ์ใหม่ๆ หรือทบทวนประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ของบุคคล นำไปสู่การขยายกรอบความคิดเดิม หรือ

2. เกิดกรอบการอ้างอิงใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นหากประสบการณ์ใหม่ที่บุคคลได้รับได้เข้าแทนที่ประสบการณ์เดิมมีผลให้สิ่งที่บุคคลยึดถือตามประสบการณ์เดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย นำสู่กรอบความคิดใหม่ขึ้น หรือ

3. จัดรูปใหม่ให้กับกรอบการอ้างอิงเดิม ซึ่งเกิดเมื่อบุคคลมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น แต่ไม่ได้ละทิ้งสิ่งที่ตนยึดถือตามประสบการณ์เดิมทั้งหมด ได้นำประสบการณ์ใหม่มาผสมผสานกับประสบการณ์เดิม เกิดกรอบการอ้างอิงหรือการยึดถือในรูปแบบผสมผสานขึ้น นำสู่กรอบความคิดใหม่ที่มีการผสมผสานกับกรอบความคิดเดิมบางส่วน (Mezirow, 1995) วงจรการเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์มีลักษณะเป็นขั้นตอน โดยเขียนเป็นขั้นตอนวงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) 4 ขั้นตอน ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 วงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ตามแนวคิดของ Mezirow (1995)

การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของ Mezirow จึงเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนกรอบการอ้างอิงหรือความเชื่อ ความรู้สึก เจตคติ ต่อเนื่องถึงกระบวนการทบทวนทัศนคติทางความคิดของบุคคล โดยเริ่มต้นด้วยการทบทวนชีวิต (Life review) คิดไตร่ตรองประสบการณ์เดิมของตนเอง ตระหนักรู้ว่ามีวิจรรย์ญาณว่าความเชื่อเบื้องต้นที่ตนยึดถือและปฏิบัติอยู่นั้นเป็นสิ่งจำกัดวิถีทางการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดได้อย่างไร เพราะอะไร และเมื่อเกิดความเข้าใจในความเชื่อเบื้องต้นของตนแล้ว ก็จะทำให้เห็นความแตกต่าง รายละเอียดในแง่มุมต่างๆ และเกิดการบูรณาการความรู้ ความเชื่อและประสบการณ์ใหม่เข้ากับสิ่งเดิมได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในฐานรากซึ่งเป็นที่มาของพฤติกรรมที่แท้จริงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลต่อเนื่องถึงการปฏิบัติการทางสังคม (Social action) ในท้ายสุดจะปลดปล่อยบุคคลนั้นออกจากกรอบความเชื่อและความคิดเดิมที่ครอบงำอยู่ ซึ่งหมายถึงบุคคลได้มีการเรียนรู้และเกิดการปรับความเข้าใจ

ปรับความรู้สึกนึกคิด และปรับการกระทำในแนวทางใหม่ เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้ก้าวหน้าขึ้นอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง มิได้ยึดติดการความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดและการกระทำเดิม

หลักการสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของ Mezirow ประกอบด้วย 3 ส่วน ร่วมกันคือ 1) ประสบการณ์ 2) การคิดไตร่ตรอง และ 3) การสนทนาอย่างมีเหตุมีผล ซึ่งการสนทนาอย่างมีเหตุมีผลนี้ จะรวมถึงองค์ประกอบต่างๆ ในการสนทนา เช่น ข้อมูลข่าวสารที่สมบูรณ์ ความรู้ ความสามารถที่จะประเมินข้อโต้แย้ง และความมีเสรีภาพในการคิดและวิพากษ์ นอกจากนี้ Mezirow ยังเชื่อว่าการปรับเปลี่ยนกรอบความเชื่อและความคิดของบุคคลจะเริ่มต้นจากภาวะวิกฤตในชีวิต คือสภาวะที่เกิดความยากลำบาก บุคคลรู้สึกต้องการเปลี่ยนแปลงและไม่พึงพอใจในสภาวะที่เป็นอยู่ (Disorienting dilemma) และผลของการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิดจะเป็นการ เปลี่ยนแปลงชีวิตของบุคคลนั้นอย่างสำคัญ

หลักคิดหรือเงื่อนไขที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ 3 ข้อได้แก่

1. ความรู้สึกทางลบหรือความไม่พึงพอใจต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่
2. การวิเคราะห์บริบทและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง
3. การให้ความสำคัญต่อการวิพากษ์ข้อดีด้วยเหตุผลและมีวิจารณญาณ

นอกจากนี้ในกระบวนการวิพากษ์ข้อดีด้วยเหตุผลและมีวิจารณญาณ นั้น Mezirow (1995) ได้แนะนำวิธีการที่ใช้ในการวิพากษ์ข้อดีอื่นๆ ไว้หลายวิธี เช่น การเปรียบเทียบ การประยุกต์เชื่อมโยง การประเมิน การใช้วิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ การอภิปราย และการรื้อฟื้นความจำ เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของ Mezirow (1991) 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. เริ่มจากภาวะวิกฤตหรือภาวะไม่พึงพอใจในสภาวะที่ประสบ (Disorienting dilemma) ซึ่งเป็นขั้นแรกของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดย Mezirow มองว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่เริ่มต้นเมื่อผู้ใหญ่ต้องเผชิญกับความยุ่งยากหรือความไม่พึงพอใจในชีวิต ซึ่งเมื่อริเริ่มขึ้นแล้ว กระบวนการเรียนรู้จะติดตามมาได้ง่าย ทำให้สามารถพิชิตปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญอยู่ได้
2. ตรวจสอบตนเอง เป็นการตรวจสอบกรอบความเชื่อของตนเอง การยึดถือปฏิบัติของตนเอง เพื่อสร้างความเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมรอบข้างและมุมมองของตนเองที่มีต่อโลก ซึ่งกระบวนการทบทวนชีวิตนี้ ทำให้ผู้ทบทวนได้เห็นภาพระบบความคิดของตนเองซึ่งเป็นระบบภายในที่แสดงออกสู่ภายนอก
3. ประเมินตนเองอย่างมีวิจารณญาณ เกี่ยวกับความเชื่อเบื้องต้น (assumptions) เป็นการประเมินตนเองหลังจากการสำรวจตรวจสอบตนเองแล้ว โดยอาจมีการประเมินแบบ

วิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อเบื้องต้น เนื่องจากกรอบความเชื่อเบื้องต้นของบุคคลเป็นตัวกำหนดมุมมองโลกและเจตคติส่วนบุคคล

4. วิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันในประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกัน เกิดขึ้นเมื่อแต่ละบุคคลได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น อาทิเช่น การสนทนา การร่วมวิพากษ์สถานการณ์ต่างๆ กับผู้มีประสบการณ์คล้ายคลึงกัน โดยใช้ประสบการณ์ปกติธรรมดาที่มีอยู่เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการสนทนาหรือการวิพากษ์ ซึ่งเชื่อมโยงต่อเนื่องถึงการวางเป้าหมายในการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์

5. ค้นหาทางเลือกบทบาทใหม่ของตน เมื่อเข้าใจถึงการยึดถือปฏิบัติของตนเองและสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ทำให้ค้นหาทางเลือกใหม่ ความสัมพันธ์ใหม่ และการกระทำใหม่ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินชีวิตที่เคยยึดถือสิ่งๆ ที่คิดว่าเหมาะสมยิ่งกว่า

6. วางแผนเพื่อการปฏิบัติการ หลังจากค้นพบแนวทางใหม่แล้ว จะวางแผนการกระทำโดยอาศัยการประเมินสถานการณ์และจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

7. ดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และทักษะในการปฏิบัติการ เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมในด้านเนื้อหาสาระความรู้เพื่อการปฏิบัติ ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติจะฝึกหาความรู้และทักษะในการนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

8. ทดลองปฏิบัติตามแผนและประเมินผลย้อนกลับ ในขณะที่ปฏิบัติการและหลังจากปฏิบัติการ จะมีการติดตามประเมินผลควบคู่ไปด้วย เพื่อปรับเปลี่ยนให้ทันสถานการณ์เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อแสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้เหมาะสมสำหรับแผนที่วางไว้

9. พัฒนาความสามารถและความเชื่อมั่นตนเองในบทบาทใหม่ เมื่อบุคคลหรือกลุ่มได้ปฏิบัติจนเห็นผลสำเร็จแล้ว ความเชื่อมั่นในตนเองต่อกรอบความเชื่อใหม่ เจตคติใหม่ กรอบความคิดใหม่และการกระทำใหม่ รวมทั้งความสัมพันธ์กับสังคมหรือผู้เกี่ยวข้องในแนวทางใหม่ก็เกิดขึ้นด้วย

10. บุรณาการเข้าสู่ชีวิตบนพื้นฐานของมุมมองใหม่ เมื่อความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้น บุคคลหรือกลุ่มจะผสมผสานสิ่งใหม่เข้าสู่วิถีชีวิตบนพื้นฐานของแนวความคิดใหม่ ซึ่งเมื่อมาถึงขั้นนี้แล้วความยั่งยืนในกระบวนการเรียนรู้ได้เกิดขึ้น การกระทำการใดๆ ในวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาตนเองหรือสังคม จะมีการทบทวนอย่างรอบคอบอย่างเป็นขั้นตอน นำสู่การปรับเปลี่ยนเจตคติ ความคิด และการปฏิบัติใหม่ได้ในที่สุด

สรุปได้ว่าทฤษฎีการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ของ Mezirow สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายและทำความเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้ เพราะความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือปัญหาที่บุคคลและสังคมประสบย่อมมีผลให้บุคคลแสวงหาแนวทางในการดำเนินชีวิตที่คิดว่าดีกว่าเหมาะสมกว่า ดังที่ Mezirow กล่าวว่าภาวะความยากลำบากของชีวิตทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด รวมทั้งจุดเน้นของทฤษฎีที่ว่า การคิดไตร่ตรองและการสนทนาอย่างมีเหตุมีผล เป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและความคิดที่บุคคลยึดถืออยู่ และที่สำคัญคือเมื่อความเชื่อและกรอบความคิด

เปลี่ยนแล้ว จะมีการปฏิบัติใหม่ที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิตซึ่งเป็นแนวคิดและกระบวนการที่ช่วยผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เต็มประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์มีหลักการสำคัญที่เน้นการวิเคราะห์และตรวจสอบประสบการณ์เดิมและบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การวิพากษ์วิจารณ์แลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้วยเหตุผลและวิจารณ์ของผู้ที่มีประสบการณ์คล้ายคลึงกันในกลุ่ม ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่บทบาทและมีความสำคัญที่เชื่อมโยงกับการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ อันจะนำไปสู่กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory)

การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมีประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน โดยความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอดจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่มีความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์

ทิตินา แคมมณี (2545) ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ว่าหมายถึง การดำเนินการอันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมาย โดยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (Experience) ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในเรื่องที่เรียนรู้ก่อนแล้ว จึงให้ผู้เรียนย้อนสังเกต ทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นและนำสิ่งที่เกิดขึ้นมาคิดพิจารณาไตร่ตรองร่วมกัน จนกระทั่งผู้เรียนสามารถสร้างความคิดรวบยอดหรือสมมติฐานต่างๆ ในเรื่องที่เรียนรู้ แล้วจึงนำความคิดหรือสมมติฐานเหล่านั้นไปทดลองหรือประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ๆ ต่อไป

อาชัญญา รัตนอุบล (2551) กล่าวถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่า มีความหมายครอบคลุมตั้งแต่กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ตรง การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงมีความหมายลึกซึ้งกว่าการเรียนรู้จากการลงมือกระทำเท่านั้น

Rogers (1996) ให้ความหมาย การเรียนรู้จากประสบการณ์ ว่า หมายถึง ความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงและการเจริญก้าวหน้าของบุคคล โดยมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติของการอยากเรียนรู้ บทบาทของครูจึงต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกโดยการจัดบรรยากาศที่ตอบสนองและเอื้อต่อการเรียนรู้ จัดทรัพยากรที่เหมาะสม ให้ความสำคัญกับปัญหาและอารมณ์ของผู้เรียน จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเสรีและเปิดโอกาสให้มีการคิดอย่างอิสระปราศจากอคติ

Dewey (1983) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นวงจรของการลองกระทำ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำจริง ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ใหม่หรือผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเองในการปฏิบัติตามบทบาทใหม่

Juch (1983) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นวงจรการเรียนรู้ซึ่งเป็นตัวแทนของการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ในวงจรแห่งการเรียนรู้จะมีการจัดการเรียนการสอนโดยผู้สอน แต่ผู้เรียนก็สามารถจัดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองไปพร้อมๆ กัน การเรียนรู้จากประสบการณ์ถือเป็นเรื่องปกติของกระบวนการในชีวิตประจำวัน เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมไปยังประสบการณ์อื่นๆ ในบางครั้งด้วย

Pfeiffer (1988) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ในการกระตุ้นผู้เรียนให้มีความรู้สึกที่ดีในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้จากประสบการณ์จะเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลรู้สึกมีส่วนร่วมในกิจกรรม การวิเคราะห์ การทบทวนอย่างมีวิจารณญาณเชิงนามธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์ในการให้เหตุผลในการทำงานโดยตั้งอยู่บนสมมุติฐาน

Kolb (1984) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความหลากหลาย ซึ่งรูปแบบในการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่จะประกอบด้วยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิธีการเรียนรู้ของบุคคล การพัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์จะเน้นบทบาทสำคัญของการปฏิบัติจริงในกระบวนการเรียนรู้ พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรม อารมณ์ ความรู้สึกใหม่ และความรู้ใหม่

Evans (1994) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่า หมายถึง ความรู้และทักษะที่ได้รับ ประสบการณ์จากการทำงาน การปฏิบัติ และการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ โดยผ่านการศึกษาศึกษาทุกประเภท หรือจากด้านสายอาชีพ การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นวิธีการเรียนรู้จากหนังสือจากการบรรยาย การทดลอง ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นชุดการเรียนรู้วิธีหนึ่งจากหลายๆ ชุด

Luckman (1996) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ทักษะ และคุณค่าจากประสบการณ์ตรงของตนเองผ่านกิจกรรมต่างๆ

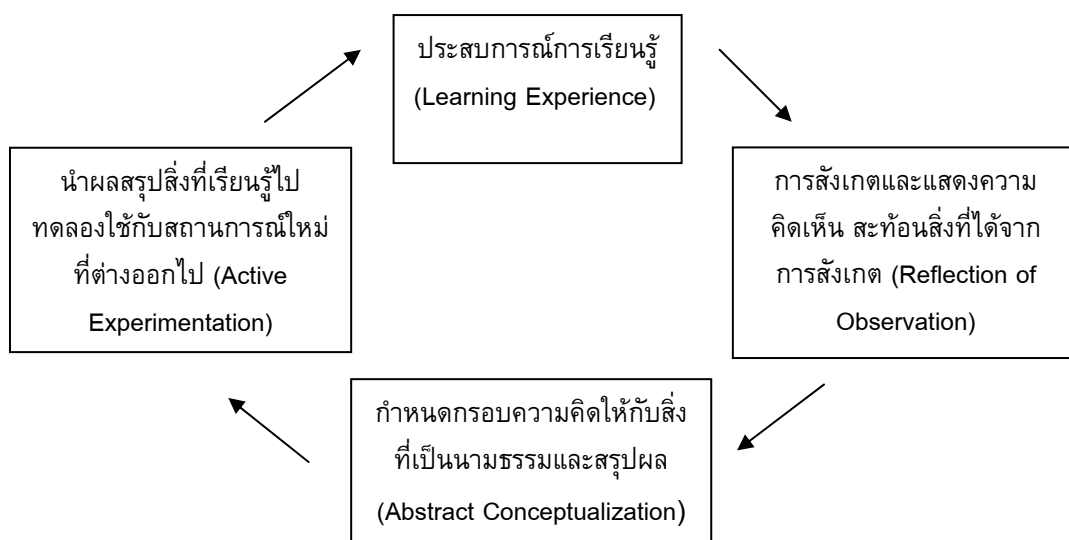
Craig (1997) ให้ความหมายว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ หมายถึง ความรู้ ทักษะ หรือความสามารถที่ได้รับจากการสังเกต การได้รับกระตุ้น หรือการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้โดยเข้าไปร่วมด้วยความสมัครใจ ร่วมปฏิบัติ วิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณและนำไปประยุกต์ใช้ ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงหมายถึงการเรียนรู้เพื่อให้ได้ประโยชน์ด้านความรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเกิดได้ทั้งในชั้นเรียน นอกชั้นเรียน ที่ทำงาน การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทดสอบ ทฤษฎีเพื่อตอบสนองผู้เรียนให้ตอบคำถามและแสวงหาคำตอบได้ด้วยตนเอง

จากความหมายดังกล่าว การเรียนรู้จากประสบการณ์ จึงหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมีประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน ความรู้ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอดจนเป็นความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นความพยายามเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการบูรณาการความรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล จึงเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนได้อย่างดี

การเรียนรู้จากประสบการณ์กับกระบวนการเรียนรู้

Kolb (1984) ได้เสนอแนวทางการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศึกษา Kolb อธิบายถึงกระบวนการที่เกิดในตัวผู้เรียนว่าเป็นวงจรแห่งการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้จะเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งของวงจรแห่งการเรียนรู้ก็ได้ แต่ต้องดำเนินการไป จนครบวงจรแห่งการเรียนรู้ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบในชีวิต ประสบการณ์จะนำไปสู่การรวบรวมความสามารถในการจัดการที่ดี เป็นความสัมพันธ์ที่มีคุณค่า ซึ่งประสบการณ์ของผู้เรียนอาจมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ได้ทั้งในแง่ของการยอมรับและการปฏิเสธประสบการณ์การเรียนรู้
2. การสังเกตและการไตร่ตรอง (Observe and Reflect) การเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์สะท้อนความคิด ผ่านการสังเกตและการไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับ เพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์
3. การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด (Generalize and Conceptualize) เป็นการรวบรวมความรู้เพื่อสร้างกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่นๆ ที่ได้จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาและความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ หรือการได้รับความรู้หรือข้อมูลจากครูผู้สอน การสนทนาพูดคุย แล้วนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของตนเอง
4. การตรวจสอบและการบูรณาการ (Experiment and Integrate) ถือว่าเป็นสิ่งท้าทายและดีที่สุดสำหรับการเรียนรู้ การตรวจสอบประสบการณ์การเรียนรู้ที่สำคัญคือการฝึกปฏิบัติจริง ในการทดลองฝึกปฏิบัติและตรวจสอบประสบการณ์นั้น อาจเป็นการลองผิดลองถูกเพื่อการตรวจสอบแนวคิด หากความจริงในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน

แผนภาพที่ 2 วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb (1984)

แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นแนวคิดที่มีลักษณะบูรณาการเป็นองค์รวม โดยมีองค์ประกอบของแนวคิดในเรื่องประสบการณ์ การรับรู้ ความรู้ และพฤติกรรม (Kolb, 1984) ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความรู้ที่ได้จากเอกสารหรือจากการฟังบรรยาย แต่เป็นความรู้ที่ได้จากการทำงาน การลงมือปฏิบัติจริง จากประสบการณ์จริงในชีวิต และจากการปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง สาระและประเด็นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ ประกอบด้วย

1. นโยบายทางสังคมและการปฏิบัติกิจกรรม
2. พื้นฐานความสามารถทางการศึกษา
3. การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาอาชีพ
4. การศึกษาประสบการณ์
5. การพัฒนาหลักสูตร

การจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์

การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ สามารถทำได้ในหลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ ขึ้นกับเป้าหมายของผู้จัดและผู้เรียน สถานการณ์จะมีความเกี่ยวข้องและมีผลต่อผลลัพธ์ด้าน การศึกษา การพัฒนาบุคคล หรือเพื่อการเรียนรู้ การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ Kolb (1993) เสนอว่าสิ่งที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี ประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ดังนั้นในการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังนี้

1. การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในการเรียนรู้
2. มีความสำเร็จในการเรียนรู้

3. ผู้สอนมีความรับผิดชอบและกระตุ้นผู้เรียนอยู่เสมอ
4. ผู้สอนใช้วิธีการสนับสนุนการเรียนรู้ในเชิงบวก
5. ผู้สอนให้ความสนใจและมีความตระหนัก
6. ผู้สอนสนับสนุนการเรียนรู้และกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง
7. ผู้สอนสร้างความท้าทายที่เหมาะสม
8. มีความรู้ลึกซึ้งตลอดทั้งในกระบวนการเรียนรู้
9. ผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะพบปะพูดคุย สร้างสัมพันธ์กันในสังคม
10. มีแรงจูงใจที่จะทำให้ตนเองบรรลุตามเป้าหมาย
11. ได้ฝึกปฏิบัติ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้
12. ผู้ใหญ่รู้ว่าจะใช้วิธีใดที่จะทำให้การทำงานบรรลุผลสำเร็จได้ดี
13. มีการใช้ประสบการณ์ตนเอง และการยอมรับประสบการณ์
14. ผู้ใหญ่มีความเชื่อมั่นในประสบการณ์ที่มีอยู่

นอกจากนี้ Kolb (1993) ยังได้เสนอว่าปัจจัยที่จะคุกคามการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ส่งผลต่อความล้มเหลวและเป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ มีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่

1. ความคิดและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอุปสรรค
 - ความเป็นทางการและเป็นฝ่ายรับ
 - การควบคุมโดยผู้เชี่ยวชาญ
 - บทบาทการเป็นครู
 - ความเครียด
 - ความเป็นนามธรรมของสิ่งที่เรียนรู้
 - ความขัดแย้ง
 - ความเป็นส่วนตัว
2. ความกลัวในการเรียนรู้
 - ถูกทะเลาะ และความล้มเหลวในอดีต
 - ถูกทำให้อับอาย
 - ไม่เกิดการเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลง
 - ถูกรบกวน ถูกคุกคามความรู้เดิม
 - ถูกบังคับให้เป็นอาสาสมัคร
 - ความแตกต่างส่วนบุคคล
3. สถานการณ์การเรียนรู้
 - ความล้มเหลว
 - ขาดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน
 - เป้าหมายไม่ชัดเจน
 - บรรยากาศไม่เป็นมิตร

- กลุ่มไม่ดี
- สิ่งแวดล้อมไม่สะดวกสบาย
- ขาดผู้สนับสนุนที่ดี
- ความล่าเอียง
- ไม่ได้รับความสนใจ

ดังนั้นสรุปได้ว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมีประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน ความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอด เกิดเป็นชุดความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นความพยายามเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการบูรณาการความรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล เป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนได้อย่างดี จึงเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยที่ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นสาระประโยชน์จากวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ เป็นความรู้ที่นำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

การเรียนรู้จากประสบการณ์มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับแนวคิดนวัตกรรม เนื่องจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเปรียบได้กับการถ่ายทอดสิ่งใหม่ ความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ที่ไม่คุ้นเคยสำหรับผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ นั้น ดังนั้นการนำแนวคิดของนวัตกรรมเข้ามาประยุกต์กับการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จึงส่งผลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.4 แนวคิดนวัตกรรม (Innovation)

คำว่า นวัตกรรม นวัตกรรม และ นวัตกรรม มาจากคำว่า “นว” หมายถึง ใหม่ “กรรม” หมายถึง การกระทำ เมื่อนำสองคำนี้มารวมกันเป็น นวัตกรรม จึงหมายถึงการกระทำใหม่ ๆ

ความหมายของนวัตกรรม (Innovation) และนวัตกรรมการศึกษา(Educational Innovation)

ความหมายของ นวัตกรรม มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ไชยยศ เรืองสุวรรณ (2521) ได้กล่าวไว้ว่า นวัตกรรม หมายถึง วิธีการปฏิบัติใหม่ๆ ที่แปลกไปจากเดิม โดยอาจจะได้มาจากการคิดค้นพบวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมา หรือการปรุงแต่งของเก่าให้ใหม่เหมาะสมและสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ได้รับการทดลอง พัฒนามาจนเป็นที่เชื่อถือได้แล้วว่าได้ผลดีในทางปฏิบัติ ทำให้ระบบก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

กิดานันท์ มลิทอง (2543) ให้ความหมายของ นวัตกรรม ไว้ว่า หมายถึง แนวคิดการปฏิบัติหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงจากของเดิม

ที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดี มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม ทั้งยังช่วยประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย ซึ่งเมื่อนำนวัตกรรมมาใช้กับวงการศึกษา ก็จะเรียกว่าเป็น “นวัตกรรมการศึกษา” หรือ “Educational Innovation”

อาชัญญา รัตนอุบล (2551) กล่าวว่า นวัตกรรมหรือนวัตกรรมมาจากคำว่า Innovation หมายถึงการปฏิบัติหรือการกระทำใหม่ ๆ รวมทั้งความคิด วัตถุ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ยังไม่เป็นที่รู้จักมาก่อน

Bernett (1953) ให้ความหมายของนวัตกรรมว่า หมายถึง แนวคิดต่าง ๆ แบบแผน พฤติกรรม หรือสิ่งของใหม่ที่แตกต่างไปจากของเดิมที่มีอยู่ นวัตกรรมครอบคลุมเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นที่มองเห็นเป็นรูปธรรม สัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า ได้แก่ สิ่งที่เป็นประดิษฐ์วิทยาการใหม่ ๆ หรือเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุหรือรูปธรรม ได้แก่ เรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อ ความนึกคิด ความศรัทธา ซึ่งเป็นเรื่องราวใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากความคิดภายในจิตใจของบุคคล

Rogers (1983) ให้ความหมายของคำว่า นวัตกรรม ไว้ว่าหมายถึง ความคิด การกระทำ หรือสิ่งของที่บุคคลหรือผู้รับเห็นว่าเป็นของใหม่ โดยบุคคลหรือผู้รับนั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจว่า สิ่งนั้นเป็นของใหม่สำหรับเขา ซึ่งสิ่งนั้นอาจจะเป็นของใหม่ตั้งแต่แรกพบหรือไม่ใช้ก็ได้ หากสิ่งนั้นเป็นของใหม่สำหรับบุคคลนั้น สิ่งดังกล่าวถือเป็น นวัตกรรม ความใหม่ของนวัตกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ ความคิด หรือสิ่งของที่ใหม่หรือเพิ่งรู้จัก แต่บุคคลนั้นอาจรู้จักหรือเคยได้ยิมนวัตกรรมดังกล่าวมานานแล้ว แต่ยังไม่เกิดเจตคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งนั้นหรือยังไม่ยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น ดังนั้น นวัตกรรม หมายถึง ความคิด การกระทำใหม่ ๆ รวมทั้งสิ่งที่ป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม แม้ว่าจะเคยใช้ในสังคมอื่น ๆ ได้ผลดีมาแล้วก็ตาม หากนำมาใช้ในอีกสังคมหนึ่งแล้วส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงก็ถือว่าเป็นนวัตกรรม

ลักษณะของนวัตกรรม

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2526) กล่าวถึง เกณฑ์ที่จะตัดสินว่าอะไรคือ นวัตกรรมไว้ว่า ประกอบด้วยลักษณะ 4 ประการ คือ

1. เป็นวิธีการใหม่ทั้งหมดหรือเกิดจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการเดิม
2. มีการนำเอาระบบ (System) พิจารณาองค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการนั้นๆ
3. มีการวิจัยหรืออยู่ระหว่างการวิจัยว่า ทำให้กระบวนการดำเนินงานนั้นๆ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
4. ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบในปัจจุบัน กล่าวคือหากวิธีการนั้นๆ ได้รับการนำเอาไปใช้อย่างกว้างขวางโดยทั่วไปแล้วและวิธีการนั้นมีประสิทธิภาพก็จะถือว่าวิธีการนั้นๆ เป็นเทคโนโลยี

การแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovation)

การแพร่กระจายเป็นกระบวนการถ่ายทอดความคิด การปฏิบัติ ข้อมูล ข่าวสาร จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลไปสู่บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่น หรือในท้องถิ่นอื่นในวงกว้างและในที่สุดก็ทำให้เกิดการยอมรับความคิด การปฏิบัติ ข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนดังกล่าว (อาชัญญา รัตนอุบล, 2551)

Rogers (1983) ให้ความหมายของคำว่า การแพร่กระจายนวัตกรรมว่าหมายถึงกระบวนการที่นวัตกรรมถูกสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารในช่วงระยะเวลาหนึ่งไปยังสมาชิกในระบบสังคม

องค์ประกอบของการแพร่กระจายนวัตกรรม 4 ข้อ (Rogers,1983) คือ

1. ตัวนวัตกรรม (The Innovation) นวัตกรรมคือ ความคิด การกระทำใหม่ๆ การปฏิบัติหรือวัตถุสิ่งของที่บุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับว่าเป็นสิ่งใหม่ ความใหม่ในลักษณะของนวัตกรรมอาจจะแสดงถึงความรู้ ความเชื่อหรือการตัดสินใจที่จะยอมรับนวัตกรรมเดียวกัน อาจจะเป็นที่ต้องการและยอมรับในสถานการณ์หนึ่ง แต่อาจจะไม่เป็นที่ต้องการหรือยอมรับในอีกสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามระบบของสังคมนั้นๆ หรือตามความจำเป็นในการนำไปใช้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรม จึงเป็นไปเพื่อลดความไม่แน่ใจเกี่ยวกับประโยชน์และโทษ หรือข้อดี/ข้อเสียของตัวนวัตกรรมนั้น

คุณลักษณะของนวัตกรรม

1. ความเกี่ยวเนื่องของผลประโยชน์ (Relative advantage) นั้นสามารถวัดได้จากผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ค่านิยมทางสังคม ความสะดวกสบายและความพึงพอใจของผู้ใช้ ซึ่งจะทำให้อัตราการยอมรับนวัตกรรมนั้นเร็วขึ้น
2. ความสอดคล้อง (Compatibility) คือระดับที่นวัตกรรมถูกรับรู้ว่ามี ความสอดคล้องคงที่ ความไปด้วยกันได้กับคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ ตลอดจนความเชื่อและบรรทัดฐานของสังคม ประสบการณ์ในอดีตและความต้องการตามที่ได้รับนวัตกรรมรู้สึก
3. ความซับซ้อน (Complexity) คือระดับของความยุ่งยากของนวัตกรรมที่มีมากขึ้น ก็จะทำให้อัตราการยอมรับนวัตกรรมดังกล่าวช้าลง
4. ความสามารถในการทดลอง (Trial ability) คือระดับซึ่งนวัตกรรมอาจถูกทดลองใช้ภายใต้ขอบเขตที่กำหนด เพื่อลดอัตราเสี่ยงและความไม่แน่ใจที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมนั้น
5. การสังเกตการณ์ (Observe ability) คือระดับซึ่งนวัตกรรมและผลของนวัตกรรมดังกล่าวจะสามารถมองเห็นได้โดยผู้อื่น ผลลัพธ์ของนวัตกรรมจะถูกสังเกตและสื่อสารสู่ผู้อื่นได้ง่ายขึ้นเพียงใด อัตราการยอมรับนวัตกรรมดังกล่าวก็จะเร็วขึ้นเพียงนั้น

2. ช่องทางการสื่อสาร (Communication Channels)

ช่องทางการสื่อสาร หมายถึงข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปสู่คนอื่น ๆ ซึ่งการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความรู้ เจตคติ ประสบการณ์ ตลอดจนถึงสถานภาพทางสังคม การศึกษา และมีความสนใจเหมือนกันเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นๆ

3. ระยะเวลา (Time)

มิติของเวลาในการแพร่กระจายนวัตกรรม มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.1 กระบวนการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล เมื่อเริ่มรับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธ

3.2 การยอมรับความเป็นนวัตกรรมนั้นของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน สัมพันธ์กับการเริ่มก่อนหรือภายหลังในการยอมรับนวัตกรรมเปรียบเทียบกับสมาชิกอื่น

3.3 อัตราการยอมรับนวัตกรรมในระบบหนึ่ง วัดจากช่วงระยะเวลาการยอมรับของสมาชิกในระบบ

โดยกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม (The Innovation-Decision Process) ที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม มี 5 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการรับรู้ (Knowledge) 2) การจูงใจ (Persuasion) 3) การตัดสินใจ (Decision) 4) การนำไปใช้ (Implementation) และ 5) การยืนยัน (Confirmation)

4. ระบบของสังคม (A Social System)

ในระบบสังคมจะมีบรรทัดฐานของสังคมที่แตกต่างกันได้แก่ ประเพณีและวัฒนธรรม หลักคำสอนทางศาสนา ความเชื่อซึ่งอาจจะเป็นอุปสรรคในการเปลี่ยนแปลงหรือการแพร่กระจายนวัตกรรมได้

รูปแบบของการตัดสินใจในการยอมรับนวัตกรรม (Types of Innovation-Decisions) มีหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

- การตัดสินใจที่เป็นทางเลือกอิสระ (Optional innovation-decisions)
- การตัดสินใจที่เกิดจากกลุ่ม (Collective innovation-decisions)
- การตัดสินใจโดยใช้อำนาจ (Authority innovation-decisions)
- การตัดสินใจโดยการผสมผสาน (Contingent innovation-decisions)

การยอมรับนวัตกรรม

การยอมรับนวัตกรรม บุคคลจะปฏิเสธนวัตกรรมเนื่องด้วยสาเหตุหลัก 4 ประการคือ 1) ความเคยชินกับวิธีการเดิม ๆ 2) ความไม่แน่ใจในประสิทธิภาพของนวัตกรรม 3) ความรู้ของบุคคลต่อนวัตกรรมนั้น และ 4) ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ดังนั้นในการกระตุ้นให้บุคคลยอมรับนวัตกรรมนั้นๆ ต้องแก้ไขปัญหาลักษณะทั้ง 4 ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดย Rogers (1983) ได้กล่าวถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมว่าแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตื่นตัว (Awareness) ในขั้นนี้เป็นขั้นของการที่ผู้รับได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น
2. ขั้นสนใจ (Interest) เป็นขั้นที่ผู้รับนวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้หรือไม่ และเริ่มหาข้อมูล
3. ขั้นไตร่ตรอง (Evaluation) ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของตนได้จริงหรือไม่
4. ขั้นทดลอง (Trial) เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้วมองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะช่วยแก้ปัญหาของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้
5. ขั้นยอมรับ (Adoption) เมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าว แล้วหากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้เป็นการถาวรหรือจนกว่าจะเห็นว่าด้อยประสิทธิภาพ หากไม่เกิดประสิทธิภาพ นวัตกรรมดังกล่าวจะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลนั้นอีกต่อไป

กระบวนการในการยอมรับนวัตกรรม จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องให้ความสำคัญและใส่ใจ เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติและขั้นตอนของการยอมรับแนวคิด การปฏิบัติใหม่ๆ ที่แตกต่างจากที่มีความเคยชินหรือปฏิบัติมาแต่เดิม ส่งผลให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม (The Innovation-Decision Process)

การยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม มี 5 ขั้นตอน

1. ขั้นการรับรู้ (Knowledge) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้มีความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับหน้าที่หรือหลักการของนวัตกรรมนั้น
2. การจูงใจ (Persuasion) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีทัศนคติที่มีความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบนวัตกรรม
3. การตัดสินใจ (Decision) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลเชื่อมโยงกิจกรรมนั้นสู่ทางเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม
4. การนำไปใช้ (Implementation) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับและนำเอานวัตกรรมไปใช้
5. การยืนยัน (Confirmation) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้รับแรงเสริมหรือแรงกระตุ้น เพื่อสร้างความมั่นใจในการตัดสินใจ

นอกจากนี้ Rogers ยังได้ให้ความหมายเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารที่เน้นลักษณะการสื่อสารระดับมหภาค (Mass Media) กับประเภทของผู้ที่สามารถรับนวัตกรรมโดยได้แบ่งประเภทลักษณะของคนออกเป็น 4 ระดับ ตามรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3 จำแนกประเภทของผู้ยอมรับนวัตกรรม

ประเภทของผู้ยอมรับนวัตกรรม	ค่านิยมที่สำคัญ	ลักษณะทางบุคลิกภาพ	พฤติกรรมในการสื่อสาร	ความสัมพันธ์ในทางสังคม
พวกชอบของใหม่ (Innovators)	- ชอบเสี่ยงภัย - ชอบทดลองของใหม่ - มีความเป็นวิทยาศาสตร์	- มีสถานะทางสังคมสูง - เป็นเจ้าของกิจการที่ใหญ่ที่สุดและที่ใช้ความเชี่ยวชาญมากที่สุด - มีระดับการศึกษาสูงมีฐานะร่ำรวยกว่า	- มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดที่สุดกับแหล่งข่าวสารทางวิทยาศาสตร์ - ใช้แหล่งสารที่ไม่เป็นส่วนตัวมากกว่า - มีปฏิสัมพันธ์กับพวกชอบของใหม่อื่นๆ	- มีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดบ้าง - มีการติดต่อกับบุคคลสถาบัน หรือแหล่งที่อยู่นอกระบบสังคมอย่างมาก
พวกรับเร็วส่วนแรก (Early Adopters)	- นำเชื่อถือ นำเคารพ - เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลอื่นๆในระบบสังคมทำตาม	- มีสถานะทางสังคมสูง - เป็นเจ้าของกิจการที่ใหญ่และที่ใช้ความเชี่ยวชาญ - มีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับเฉลี่ยเล็กน้อย	- มีการติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นมากที่สุด - เป็นผู้นำขององค์กรภายในท้องถิ่น	- มีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดมากที่สุด - มีลักษณะเป็นท้องถิ่นอย่างมาก
พวกรับเร็วส่วนมาก (Early Majority)	- รอบคอบระมัดระวัง เต็มใจที่จะพิจารณานวัตกรรมหลังจากที่เพื่อน ๆ ยอมรับนวัตกรรมแล้ว	- มีสถานะทางสังคมสูงกว่าระดับเฉลี่ย - เป็นเจ้าของกิจการที่มีขนาดระดับเฉลี่ย - มีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับเฉลี่ยเล็กน้อย	- มีการติดต่ออย่างมากกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้ยอมรับนวัตกรรมภายในท้องถิ่น - มีการติดต่ออย่างไม่เป็นทางการกับองค์กรของชุมชนอย่างมาก	- มีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดบ้าง
พวกรับช้าส่วนมาก (Late Majority)	- ช่างสงสัยไม่ค่อยไวใจก่อนที่จะยอมรับนวัตกรรมต้องมีแรงกดดันมาจากความจำเป็นในทางเศรษฐกิจหรืออิทธิพลที่เกิดจากการเผยแพร่วัตกรรม	- มีสถานะทางสังคมต่ำกว่าระดับเฉลี่ย - เป็นเจ้าของกิจการที่มีขนาดเล็ก - มีความเชี่ยวชาญน้อยมาก มีรายได้ต่ำ มีการศึกษาดต่ำกว่าระดับเฉลี่ยเล็กน้อย	- แสวงหาข่าวสารจากกลุ่มเพื่อน ส่วนใหญ่จากพวกรับช้าส่วนมากด้วยกันหรือพวกรับเร็วส่วนมาก ใช้ช่องทางที่เป็นสื่อมวลชนน้อยกว่า - มีกิจกรรมในองค์กรที่เป็นทางการน้อยมาก	- มีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดเพียงเล็กน้อย
พวกล่าช้า (Laggards)	- ยึดถือประเพณีอย่างฝังหัว - ยึดถืออดีตเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต	- มีความเชี่ยวชาญน้อย - มีสถานะทางสังคมและมีรายได้ต่ำที่สุด - เป็นเจ้าของกิจการที่มีขนาดเล็กที่สุด	- แหล่งข่าวสารที่สำคัญที่สุดของบุคคลพวกนี้คือเพื่อน เพื่อนบ้านและญาติที่มีค่านิยมคล้ายตนอยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยวห่างไกลจากคนอื่นและมีน้อยมากที่เป็นสมาชิกขององค์กรที่เป็นทางการ	- มีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดน้อยที่สุด

ที่มา : Rogers E, 1995, The Diffusion of Innovation, 4th , Free Press, New York, USA.

จากตารางจำแนกประเภทของผู้ยอมรับนวัตกรรมแสดงให้เห็นว่าการยอมรับหรือปฏิเสธ นวัตกรรมมีองค์ประกอบและปัจจัยที่ควรพิจารณาคือ ความเชื่อ ค่านิยม ลักษณะพื้นฐานของ บุคคล พฤติกรรมที่บุคคลใช้ในการสื่อสาร และระดับความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งล้วนแต่ส่งผล ในการแพร่กระจายและส่งต่อนวัตกรรมต่างๆ อย่างยิ่ง

หลักสำคัญในการนำนวัตกรรมเข้ามาใช้

การยอมรับและนำนวัตกรรมมาใช้ในแต่ละบริบท มีความสำคัญและจำเป็นที่จะต้อง พิจารณาให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดในการใช้ประโยชน์ จากความคิดและเทคโนโลยีใหม่ๆ ดังที่ กิดานันท์ มลิทอง (2543) กล่าวไว้ว่า การที่จะรับ นวัตกรรมเข้ามาใช้ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ ถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ตลอดจนความคุ้มค่าของการนำมาใช้ โดยมีข้อที่ควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. นวัตกรรมที่จะนำมาใช้นั้นมีจุดเด่นที่เห็นได้ชัดกว่าวัสดุ อุปกรณ์ หรือวิธีการที่ใช้อยู่ ในปัจจุบันมากน้อยเพียงใด
2. นวัตกรรมนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่กับระบบหรือสภาพที่เป็นอยู่
3. มีการวิจัยหรือกรณีศึกษาที่ยืนยันแน่นอนแล้วว่า สามารถนำมาใช้ได้ดีในสภาวะการณ์ ที่คล้ายคลึงกันนี้ นวัตกรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการของผู้ใช้อย่างจริงจัง

โดยสรุปแล้ว แนวคิดนวัตกรรม (Innovation) เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและสามารถ นำมาใช้วางแผนและอธิบายถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคล ผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จาก ครูภูมิปัญญาไทยนับเป็นการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ครอบคลุมความคิด หันมายอมรับแนวคิดใหม่และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่าง พอเพียงและยั่งยืนอันจะไม่กลับมาประสบกับปัญหาเดิมอีก

แนวคิดการยอมรับนวัตกรรม ได้แสดงให้เห็นว่าการยอมรับแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ ใหม่ ๆ หรือแม้กระทั่งวิธีการเดิม ๆ ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนนั้น มีจำเป็นที่ผู้ถ่ายทอดจะต้องทำความเข้าใจถึงธรรมชาติและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมนั้น และนวัตกรรมนั้น ต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของผู้รับนวัตกรรมด้วย และด้วยหลักการดังกล่าวจึงมี ความเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับ การดำเนินชีวิตไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก ยุคโลกาภิวัตน์ บนฐานของความพอเพียงประมาณ ความมีเหตุผล และความมีระบบภูมิคุ้มกัน ในตัวที่ดีต่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนซึ่งผู้วิจัยนำมาเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย 3 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพึ่งตนเอง และแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก รายละเอียดดังนี้

3.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

ความเป็นมาและความหมาย

แนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวคิดและปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อช่วยให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม (อภิชัย พันธเสน, 2549)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานแก่นิสิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2517 ความว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอดีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...”

และได้ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับแนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ต่อมาอีกเป็นระยะ จนกระทั่งในปีพ.ศ.2540 ประเทศไทยประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง มีการประกาศลอยตัวค่าเงินบาท เกิดผลกระทบทั่วประเทศในทุกภาคส่วน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงต้องการช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวและมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนมีความพออยู่พอกินตามอัตภาพ จึงพระราชทานพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540 ความว่า

“ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปในทางที่จะทำให้กลับมาเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมดแม้จะครึ่งหนึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลาไม่ใช่ง่ายๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อนแต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้”

“...ความจริงเคยพูดเสมอในที่ประชุมอย่างนี้ว่า “การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่มีเศรษฐกิจพอมีพอกินแบบพอกินนั้นหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้” ให้มีพอกินกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าคุณพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง

จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยคนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียกว่า เป็นเศรษฐกิจการค้าไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลยรู้สึกว่ามันหุหุหุ แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่าผลิตให้พอเพียงได้...”

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงพระราชทานให้ประชาชนในวาระต่าง ๆ กันนั้น ได้ถูกนำมาเผยแพร่อย่างเป็นระบบจริงจัง โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้อัญเชิญพระราชดำรัสนี้มาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) และฉบับที่ 10 (2550-2554) มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำหน้าที่ส่งเสริมและประสานภาคส่วนต่างๆ ในสังคมให้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และการพัฒนาสังคมอย่างเต็มที่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในวารสารชัยพัฒนาฉบับประจำเดือนสิงหาคม 2542 ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็มและลืมเสาเข็มด้วยซ้ำไป”

ความหมายของ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและจากสาขาต่างๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในโอกาสต่างๆ สรุปออกมาเป็นนิยามความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แล้วนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ตามที่ขอพระมหากรุณาเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2542 คือ

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆ ระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม

และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, 2550)

หลักการ

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550) ได้กล่าวถึงหลักในการพิจารณาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมี 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

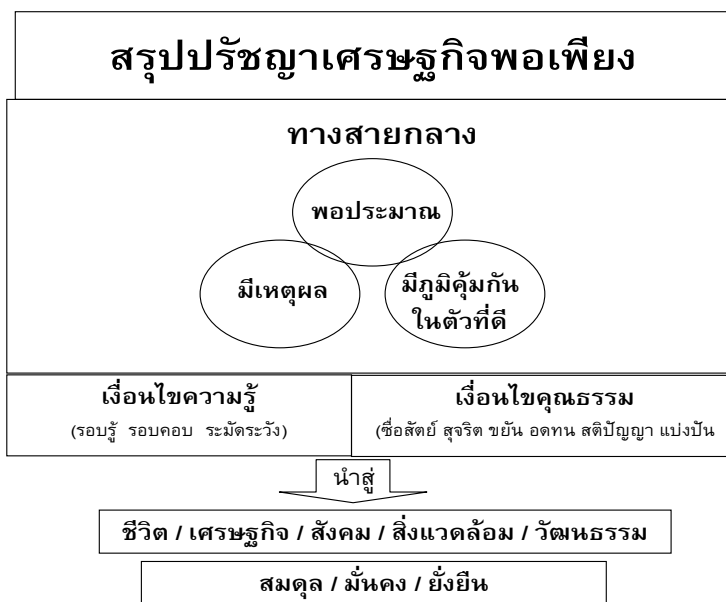
การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี สรุปลักษณะและองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ ตามแผนภาพนี้

แผนภาพ 3 สรุปสาระและหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีนักวิชาการ นักคิดได้แสดงทัศนะและให้ข้อคิดเห็นในแง่มุมต่าง ๆ อย่างน่าสนใจ อาทิเช่น

สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานในโครงการพระราชดำริ (กปร.) (อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2549) ได้กล่าวสรุปถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ใหม่มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอมีพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วเพียงอย่างเดียว จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่าย มีความหมายที่ชัดเจน ไม่ยากแก่การทำการรับรู้และนำไปปฏิบัติ ดังจะเห็นเป็นรูปธรรมที่ได้ปรากฏชัดเจนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกิดผลสำเร็จแล้วมากมาย

เศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิบัติ ที่เชื่อมโยง/สัมพันธ์กับความเป็นครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นเศรษฐกิจที่บูรณาการเชื่อมโยงชีวิตจิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความเป็นประชาสังคม ดังนั้นจึงอาจเรียกชื่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ในชื่ออื่นๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจดุลยภาพ เศรษฐกิจบูรณาการหรือเศรษฐกิจศีลธรรม ด้วยเหตุนี้เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความหมายอย่างน้อย 7 ประการคือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง รักเอื้ออาทรผู้อื่น

3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง อนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง รวมตัวกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

5. ปัญญาพอเพียง เรียนรู้ร่วมกัน เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

6. ตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง เพราะเศรษฐกิจที่สัมพันธ์และเติบโตจากฐานทางวัฒนธรรม อันหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อม จึงจะเป็นเศรษฐกิจที่มั่นคง

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ผันผวนอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งมนุษย์ไม่สามารถรับได้

นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามทัศนะของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ยังมีคุณลักษณะเด่นที่นอกจากความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์หรือมีมิติมนุษยธรรมโดยอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิตแล้ว ยังต้องครอบคลุมถึงแนวคิดด้านศีลธรรมและจิตใจไปพร้อมกันด้วย กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงมีหลากหลาย เช่น

การทำเกษตรผสมผสาน ที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ รวมถึงน้ำซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิต เป็นเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี จึงไม่ทำให้ธรรมชาติเสียสมดุล

หัตถกรรมและศิลปกรรม ที่เป็นงานฝีมือของครอบครัว เป็นอาชีพที่ทำให้สมาชิกของครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้ เกิดความอบอุ่นใจในครอบครัว

อุตสาหกรรมชุมชน เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรโดยชุมชน ที่สามารถเชื่อมโยงและส่งขายสู่ตลาดโลก

ธุรกิจบริษัทชุมชน ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และอาจเชื่อมโยงกับธุรกิจภายนอกเพื่อประโยชน์ของชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้แพทย์แผนไทย ที่สามารถช่วยให้ชุมชนประหยัดเงิน รวมทั้งสร้างรายได้ให้กับชุมชน

กองทุนชุมชน เป็นกลไกทางการเงินที่ดำเนินการผ่านกระบวนการทางสังคมของชุมชน

อภิชัย พันธเสน (2549) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการล่มสลายของระบบเศรษฐกิจว่า เป็นผลจากการสังคมนิยมของ 1) การเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจ 2) การศึกษาที่อ่อนแอทางสติปัญญา 3) สังคมอ่อนแอขาดความเป็นประชาสังคม ดังนั้นการจะสร้างพลังความเข้มแข็งต้องสร้างที่ฐานราก ให้ความสำคัญกับสำนักสาธารณะ ในการช่วยรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ความเป็นมิตรและเอื้ออาทรต่อมวลมนุษยชาติและสรรพสิ่ง นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ถึงแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งพุทธเศรษฐศาสตร์นี้ มีสถานภาพไม่ต่างจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ที่เชื่อว่า มนุษย์มีเหตุผลและพยายามแสวงหาความพอใจสูงสุด แต่พุทธเศรษฐศาสตร์เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับอวิชชาหรือความไม่รู้ อันเป็นต้นเหตุของความไร้เหตุผล และปัญหาที่เกิดจากการรักษาศีล และมีสมาธิจะทำให้ความไร้เหตุผลของมนุษย์ลดลง

นอกจากนี้ อภิชาติ พันธเสน (2549) ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสังคมไทย พบว่า นักคิดนักปราชญ์หลายท่านในสังคม เช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.เสนห์ จามริก และนักวิชาการอื่น ๆ ต่างเห็นพ้องกันว่า สังคมไทยพบวิกฤตทางปัญญาและวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจาก “การขาดปัญญา ขาดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนโดยไม่คำนึงถึงคน ทิศทางสังคมและต้นทุนทางทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่เป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ”

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2550) ได้กล่าวถึง หลักคิดของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่าขึ้นกับ

1. การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้คนในสังคมรู้จักวิถีคิดและมี “วัฒนธรรมในการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล” กล่าวคือ เมื่ออยากได้ “ผล” อะไร ต้องรู้จักวิเคราะห์วิจัย เพื่อทำ “เหตุ” ให้ตรงกับผลที่มุ่งหวังนั้น ๆ

2. เมื่อรู้แล้วสักแต่ว่ารู้ ยัง “ไม่พอเพียง” จะต้องลงมือทดลองประพฤติปฏิบัติให้ “พอประมาณ” กับศักยภาพและเงื่อนไขข้อจำกัดที่มีอยู่ แล้วพัฒนาให้เจริญงอกงามขึ้นอย่างเป็นลำดับขั้นตอนจนถึงจุดมวลวิกฤติของความเปลี่ยนแปลง (Critical mass point) ที่ทำให้ “เกิดผล” ตามที่มุ่งหวังดังกล่าว

3. เมื่อประสบผลในระดับหนึ่งแล้ว จะต้องสรุปบทบทวนเพื่อพัฒนาปรับปรุงการประพฤติปฏิบัติให้มีความ “เที่ยงตรงและมั่นคงในเหตุในผล” ยิ่ง ๆ ขึ้น ให้ตกผลึกเป็น “ระบบภูมิคุ้มกัน” ของชีวิต

4. การเรียนรู้ต้องทำ “เหตุ” อะไรจึงจะก่อให้เกิด “ผล” ตามที่ต้องการ คือการอาศัยเงื่อนไขของ “ความรู้” ที่มีลักษณะเป็นภูมิปัญญาในเชิงวิทยาศาสตร์ หรือเป็นปัญญาแบบ “ปฏิฐาน”(Positive Wisdom) ส่วนการกำหนดเป้าหมายของ “ผล” ที่ต้องการให้อยู่ภายใต้ขอบเขตของ “สิ่งที่ดี” ซึ่งหมายถึง “มีประสิทธิผลมีประโยชน์ และทำให้มีความสุข” ต้องอาศัยเงื่อนไขของ “คุณธรรม” ที่มีลักษณะเป็นภูมิปัญญาในเชิงจริยศาสตร์หรือเป็นปัญญาแบบ “ปทัฐาน”(Normation Wisdom)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักการ แนวคิด และแนวทางในการปฏิบัติซึ่งมีความสัมพันธ์ไปในทางเดียวกันกับแนวคิดบุญนิยม นั่นคือการมุ่งเน้นการพัฒนาให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เพื่อช่วยให้ตนเองและสังคมพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจและกระแสอันเชี่ยวกรากของทุนนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับตัวเงินแต่ละเลยมิติทางด้านจิตใจ ครอบครัวยุคชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางและหลักคิดในการวิเคราะห์ สังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักในการทำให้ผู้นำแนวคิดและวิธีการปฏิบัติไปใช้เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงในทุกมิติของชีวิตทั้งด้านชีวิต สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับแนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) อย่างแยกกันไม่ออก

3.2 แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance)

แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ได้มีการกล่าวถึงและให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่อง และได้ทวีความสำคัญขึ้นในช่วงที่ผ่านมา ดังที่รินธรรม อโศกตระกูล (2546) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองของบุคคลและชุมชนที่นับวันจะเข้าสู่สภาวะวิกฤต สรุปได้ว่านับจากช่วงระหว่างปีพ.ศ.2529-2532 เป็นต้นมาได้มีความพยายามที่จะศึกษาต้นเหตุของสภาวะการพึ่งตนเอง เพื่อนำไปสู่การแสวงหาวิธีการที่จะเข้าถึงการพึ่งตนเอง ช่วงต่อมาได้มีการให้ความสำคัญกับประเด็นการมุ่งพัฒนาประเทศให้เจริญเท่าเทียมอารยประเทศด้านต่างๆ โดยพิจารณาจากรายได้มวลรวม ความเจริญ และความทันสมัยของเทคโนโลยี

กระทั่งในปี พ.ศ.2540 ประเด็นการพึ่งตนเองได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอีกครั้ง เนื่องจาก ปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกันในหลายภูมิภาคของโลก ประเทศไทยจึงหันกลับมากระตุ้นและส่งเสริมให้ทั้งประชาชน ภาครัฐ และเอกชนมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างภาวะการณ์พึ่งตนเองอีกครั้งหนึ่ง

ความหมายของการพึ่งตนเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551) ได้ให้นิยามของคำว่า “พึ่งตนเอง” ไว้ว่าการพึ่งตนเองหมายถึง ความสามารถดำรงอยู่ตามลำพังโดยพึ่งคนอื่นแต่น้อย หรือความหมายถึงความสมดุลในชีวิต โดยสร้างคุณค่าในชีวิตด้วยการแสดงความเจริญเติบโต มีความสามารถ มีความสมดุล นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ทำให้พึ่งตัวเองได้ คือ

- 1) ศील คือ ความประพฤติดีงาม
- 2) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก
- 3) กัลยาณมิตรตา การมีกัลยาณมิตร หรือได้ผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี
- 4) โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย
- 5) ความเอาใจใส่ร่วม ขวนขวายในกิจใหญ่ๆน้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ
- 6) ความเป็นผู้ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง
- 7) เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแก่กล้า ไม่ทอดทิ้งธุระ
- 8) ความสันโดษ ความพอใจในปัจจัยสี่ที่ตนหามาได้ด้วยความชอบธรรม
- 9) สติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท
- 10) ปัญญา รู้จักคิด พิจารณาเข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความจริง

กาญจนา แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองใน 2 ลักษณะคือ

ก. ในเชิงปัจเจกบุคคล : การพึ่งตนเอง หมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

ข. ในลักษณะกลุ่ม : การพึ่งตนเอง หมายถึงสังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตน (Self Fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ม.ป.ป.) ให้ความหมายของคำว่า “พึ่งตนเอง” ไว้ว่า หมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่อย่างอิสระมั่นคงสมบูรณ์ซึ่งการพึ่งตนเองได้นั้นมีทั้งในระดับบุคคลและชุมชน

หลักการและแนวทางการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องและสมดุล หลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ตามหลักทางสังคมวิทยา มี 5 ประการคือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควรหรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็งเพื่อที่สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึงการที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วยทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้

สำหรับการพึ่งตนเองในระดับชุมชนนั้น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2536) ได้สรุปถึงความรู้สำคัญในการสร้างให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และพัฒนาอย่างถาวร โดยที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้น ต้องประกอบด้วยการพึ่งตนเอง 5 ด้าน (TERMS) คือการพึ่งตนเองในด้าน

1) เทคโนโลยี (Technology : T) มีลักษณะเหมาะสมในสภาพชนบท ซึ่งอาจรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความทันสมัยแต่คนในชุมชนสามารถควบคุมได้

2) เศรษฐกิจ (Economic : E) อยู่ในลักษณะที่สามารถสร้างภาวะสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างความต้องการและขีดความสามารถการสนองความต้องการ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีพัฒนาการต่อเนื่อง มีประสิทธิภาพในการแข่งขันกับภายนอก สามารถในการออมและการลงทุน สามารถรวมกลุ่มเพื่อการผลิตและการตลาด ตลอดจนมีการวางแผนสำหรับอนาคตด้วย

3) ทรัพยากรธรรมชาติ (Resources : R) ควรอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์หรือสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีคุณภาพของระบบนิเวศน์ และอยู่ในสภาพที่ฟื้นฟูได้

4) คน/จิตใจ (Man/Mental : M) คนในชุมชนควรมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่พัฒนา มีความรู้และความสามารถในการประยุกต์ มีคุณภาพ ลดละอบายมุข และมีความขยันหมั่นเพียร

5) สังคมวัฒนธรรม (Social : S) ชุมชนมีภาวะผู้นำดี การมีส่วนร่วมสูง มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมมีองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็งรวมทั้งมีความรู้และข่าวสารที่เท่าทันโลกภายนอก ระบบการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้าน จะต้องมีการบริหารเพื่อสร้างการพึ่งตนเองและการพัฒนาของชุมชน 3 กระบวนการ (BAN) ได้แก่

1) การสร้างความสมดุลของการพึ่งตนเอง (Balance : B) คือ องค์ประกอบการพึ่งตนเอง ทั้ง 5 ด้าน นอกจากจะต้องมีความสมดุลในแต่ละด้านแล้ว ยังต้องมีความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรมด้วย จึงจะนำสู่ความสมดุลของชุมชนโดยรวมซึ่งความสมดุลของเทคโนโลยีแปลว่าชุมชนมีเทคโนโลยีพอแก่ความต้องการความสมดุลทางเศรษฐกิจ แปลว่าชุมชนมีพอกินพอใช้ ไม่ขาดไม่เกิน หรือเกินเล็กน้อย ความสมดุลทางธรรมชาติแปลว่ามีทรัพยากรให้ใช้อยู่เสมอไม่ได้ขาด ใช้ไปสร้างใหม่ขึ้นมาแทน ความสมดุลทางจิตใจหมายถึงคนมีจิตปกติสุข ไม่กังวลเป็นทุกข์ มีความสุขตามอัตภาพและความสมดุลทางสังคมวัฒนธรรมหมายถึงชุมชนมีความมั่นคงแข็งแรง มีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2) การสร้างขีดความสามารถในการจัดการ (Ability : A) เป็นการวิเคราะห์ วางแผน และดำเนินการตามแผน รวมทั้งการประเมินผลการดำเนินงานของชุมชน เพื่อสร้างความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน ดูแลตนเอง ควบคุมตนเอง ชี้นะตนเอง โดยปัจจัยสนับสนุนความสามารถของชุมชนที่สำคัญคือการศึกษาหาความรู้จากโรงเรียนสถาบัน การศึกษา การฝึกอบรม การฝึกฝนตนเอง เป็นต้น รวมทั้งชุมชนอาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อขอความคิดเห็นหรือการสนับสนุน

3) การสร้างเครือข่ายการทำงาน (Net-working : N) เป็นความสัมพันธ์ของชุมชนและองค์กรเครือข่าย หมายถึง การที่ชุมชนแต่ละแห่งจะต้องมองหาเพื่อนจากชุมชนอื่น เพื่อให้ความ

ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนมีพลังในการจัดการชุมชนเพื่อรักษาสภาพความสมดุลของการพึ่งตนเองและการพัฒนาให้คงอยู่อย่างถาวร

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) กล่าวถึงเงื่อนไขของการพึ่งตนเองของชุมชน 6 ประการคือ

1. การพัฒนาต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่
2. ต้องมีจิตสำนึก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) พื้นฐานคือการพึ่งตนเอง ขึ้นกับจิตใจ ความสมัครใจที่จะทำเช่นนั้น (กิจกรรมพัฒนา) ของผู้คน (ชาวบ้าน)
3. จิตสำนึก ต้องมีการผลิตซ้ำขึ้นมาได้อีก ต้องมีการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างแจ่มชัด ต่อเนื่อง
4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ในหน่วยย่อยคือในหมู่บ้าน และหมู่บ้านเหล่านี้สามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์ แบ่งเป็นเขต แต่ละเขตควรมียุ้งฉาง โรงสี โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรม มีอำนาจต่อรองกับสถาบันภายนอก เช่น พ่อค้าและรัฐได้อย่างมีพลัง ซึ่งการรวมตัวนี้เพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน
5. การประสานวัฒนธรรม จะต้องมีกาส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเอง หรือกิจกรรมของตัวกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม
6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ นั่นคือเป็นชุมชนที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

จากการศึกษาสรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่อย่าง เป็นอิสระมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งการพึ่งตนเองได้ ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน โดยผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน จะมีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และ 3) สามารถช่วยเหลือชุมชน และสังคม ซึ่งองค์ประกอบของการพึ่งตนเองได้ 3 ประการดังกล่าวนี้ ปรากฏชัดในหลายชุมชน ทั้งในเมืองและชนบท ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ชาวอโศกจัดเป็นชนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับและประจักษ์อย่างเป็นทางการว่าเป็นรูปธรรมว่าสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนในระดับหนึ่ง ทั้งยังได้เผยแพร่และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่ได้สร้างสรรค์พัฒนาสู่สังคมในวงกว้างอีกด้วย

3.3 แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก

ความเป็นมาของชาวอโศก

“ชาวอโศก” หรือสำนักสันตืออโศกเป็นชาวพุทธกลุ่มหนึ่งในประเทศไทย ที่ก่อตั้งมานานกว่าสามทศวรรษ ภายใต้การนำของสมณะโพธิรักษ์ โดยเรียกตัวเองว่า “ชาวอโศก” แต่มักจะรู้จักกันทั่วไปในชื่อของ “สำนักสันตืออโศก” (Heikkila-Horn, 2002)

ในปี พ.ศ.2518 พระโพธิ์รักษ์ได้ประกาศเผยแผ่ธรรมะ โดยมีกลุ่มผู้ที่ฟังธรรมะจากพระโพธิ์รักษ์แล้วเกิดความเลื่อมใส ศรัทธาปฏิบัติตามคำสั่งสอนและรวมตัวกันเป็นกลุ่มอย่างหลวมๆ ยังไม่ถึงขั้นเป็นกลุ่มหรือชุมชนอย่างชัดเจน การรวมกลุ่มนี้เป็นจุดกำเนิดของ “ระบบบุญนิยม” ที่ต้องการต่อต้านกระแส “ทุนนิยม” ซึ่งกำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในปัจจุบัน

กลุ่มชาวอโศก ซึ่งขณะนั้นมีวัดซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติ ถูกเรียกว่า “พุทธสถาน” มีพระโพธิ์รักษ์เป็นประธานสงฆ์และเป็นผู้นำ พระชาวอโศกมุ่งให้คนลด ละ เลิกสิ่งเสพติด ถือศีล รับประทานอาหารมังสวิรัตติ ลดละเลิกการใช้เงินทอง ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัด รักษาจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ซึ่งเป็นศีลที่พระพุทธเจ้าวางไว้เป็นแนวทางสำหรับพระสงฆ์ ในขณะที่พระสงฆ์กระแสหลักตีความว่า ศีล 227 ข้อ เป็นวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ จึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบ การที่พระอโศกมีวัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากพระสงฆ์ทั่วไปส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง มหาเถรสมาคมได้มีมติให้พระชาวอโศกเพิกถอนคำสอนที่แตกต่าง เมื่อพระชาวอโศกยืนยันว่าสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งที่สอนเป็นธรรมะของพระพุทธเจ้า จึงกลายเป็นประเด็นการตีความจนเกิดความขัดแย้ง ต่อมามหาเถรสมาคมได้อำนาจตามกฎหมายมีมติให้พระโพธิ์รักษ์และพระชาวอโศกทั้งหมดสึกออกจากความเป็นพระ ในขณะที่พระโพธิ์รักษ์และพระชาวอโศกอ้างว่าตามพระธรรมวินัยแล้วจะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะอำนาจทางนิติศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องทางโลกขัดกับหลักธรรม ส่งผลให้มีการฟ้องร้องเป็นคดียืดเยื้ออยู่นานกว่า 6 ปี จนกระทั่งพระอโศกได้เปลี่ยนชื่อเรียกจากคำว่า “พระ” เป็น “สมณะ” ในที่สุด

พระโพธิ์รักษ์ เดิมชื่อ นายมงคล รักพงษ์ เกิดเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2477 ที่จังหวัดศรีสะเกษ อุปสมบทเมื่อปีพ.ศ.2513 ที่วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีพระราชวรคุณ เจ้าอาวาสเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า “โพธิ์รักษ์โชโต” อันมีความหมายว่า “ผู้รักษาธรรมรัฐ” เมื่อบวชแล้วได้ถือ “ชุดงกวัด” (ปฏิบัติเคร่งครัด) ในศีลและวินัยของพระพุทธเจ้า โดยฉันอาหารมือเดียว ไม่ฉันเนื้อสัตว์ ไม่สวมรองเท้า ไม่ใช้เงิน และแสดงธรรมที่มีลักษณะไม่อ้อมค้อม เทศน์ตรงจุด ทำให้ท่านได้รับความศรัทธาจากบรรดาญาติโยมนำไปปฏิบัติตาม ทำให้มีกลุ่มผู้ศรัทธาที่มารวมตัวกัน และคนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่า “ชาวอโศก” ตามชื่อวัดอโศการาม ซึ่งพระโพธิ์รักษ์พำนักอยู่ และลานอโศก ณ วัดมหาธาตุที่ท่านไปบรรยายธรรมเป็นประจำ การที่พระโพธิ์รักษ์ประพฤติปฏิบัติสวณกระแสของคณะสงฆ์กระแสหลัก โดยมีความกล้าในด้านต่างๆ เช่น การกล้าแสดงออกซึ่งปณิธานอันแน่วแน่ในการเน้นและให้ความสำคัญแก่ศีลตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด การไปคบหาคุ้นเคยกับพระในมหานิกาย (วัดอโศการาม เป็นวัดในธรรมยุติกนิกาย) รวมถึงการประกาศตนเป็นเอกเทศไม่ยอมอยู่ภายใต้อาณัติของคณะปกครองสงฆ์ จึงก่อให้เกิดการสั่นสะเทือนในวงการคณะสงฆ์ไทยอย่างรุนแรง

พระโพธิ์รักษ์ มีความคุ้นเคยกับพระสงฆ์ในมหานิกาย ทำให้อุปัชฌาย์ขอเรียกไปสุทธีคืน พระโพธิ์รักษ์จึงเดินทางไปวัดหนองกระทุ่ม ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นวัดสังกัดมหานิกาย และได้สวดฉัตรตติข คือประกาศขอให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจ

ของสงฆ์ร่วมกัน (ทัพหิกรรณ=อุปสมบทซ้ำเข้าไปอีกโดยไม่ได้สึก) เป็นพระมหานิกายในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2516 มีพระครูสถิตวุฒิจุณเป็นพระอุปัชฌาย์ และพากลุ่มผู้ศรัทธาออกจากวัดโศการามเข้าพำนักปฏิบัติธรรมที่ “แดนอโศก” ซึ่งเป็นที่ดินที่มีผู้มีจิตศรัทธาได้ถวายต่อพระโพธิรักษ์ เพื่อสร้างสำนักปฏิบัติธรรม การประกาศแยกตนเป็นเอกเทศไม่ขึ้นกับคณะปกครองสงฆ์ แม้จะแยกตัวออกมาอยู่ภายนอกวัดโศการามแล้วก็ยังคงมีปัญหา ข้อปฏิบัติหรือการถือศีลที่แตกต่างจากพระภิกษุทั่วไปสร้างความขัดแย้ง จนมหาเถรสมาคมมีคำสั่งให้สละสมณเพศ แต่พระโพธิรักษ์ไม่ยอมลาสิกขา เนื่องจากเชื่อมั่นว่าไม่ได้ประพฤติผิดพระธรรมวินัย ในปีพ.ศ.2532 จึงถูกดำเนินคดีและศาลมีการตัดสินเมื่อปี พ.ศ.2538 ว่ามีความผิดตามฟ้องจริงคือการยังไม่ลาสิกขา การขัดแย้งกรณีอื่นๆ จึงเกิดขึ้นมากมาย จนกระทั่งพระโพธิรักษ์ได้ประกาศตนเป็นเอกเทศอีกครั้งว่าไม่อยู่ภายใต้ฝ่ายคณะปกครองสงฆ์ (นานาสังวาส) เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ.2518 ต่อหน้าเจ้าคณะอำเภอ พระสังฆาธิการ และพระที่มาประชุมรวมกันอีกประมาณ 180 รูป ภายหลังจากที่ได้ประกาศปกครองตนเองโดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักแล้ว นักบวชชาวอโศกได้เปลี่ยนรูปลักษณ์ภายนอกเพื่อเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความไม่เหมือนกับพระสงฆ์ในกระแสหลัก โดยการปลงผม ไม่โกนคิ้ว ใช้จิวรสีคล้ำ ไม่สวมรองเท้า ไม่ใช้เงิน ยาม และร่ม เครื่องประดับให้ศีลทุกระดับทั้งจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จึงเป็นเหตุให้มีผู้ศรัทธามากขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีพุทธบริษัทที่ศรัทธาการปฏิบัติธรรมในแนวทางของ “ชาวอโศก” ได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อก่อตั้งเป็นชุมชนและพุทธสถาน ในปีพ.ศ.2519 มีผู้เลื่อมใสศรัทธาอุทิศที่ดินและเรือนไทยขนาดใหญ่ให้ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างพุทธสถาน เป็นที่ตั้งของ “พุทธสถานสันติอโศก” ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นสำนักงานใหญ่ของชาวอโศก เป็นจุดที่ก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ มากมาย จนกลายเป็นสังคมชาวอโศกในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อและการปฏิบัติของชาวอโศก : แนวคิดบุญนิยม

สมณะโพธิรักษ์ (2537) ได้อธิบายความหมายและที่มาของแนวคิด “บุญนิยม” ว่าคือแนวคิดที่เกิดพร้อมกับพระพุทธศาสนาแต่เรียกกันชื่ออื่น ในปี พ.ศ.2518 ซึ่งเป็นปีที่ชาวอโศกประกาศแนวทางปฏิบัติศาสนาพุทธในแนวทางดั้งเดิม เรียกกลุ่มของตนเองว่า “ชาวอโศก” มีวัตรปฏิบัติที่ดีความตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด “...บุญนิยม เป็นภาษาทางธรรมของเราครอบคลุมไปถึงโลกภายนอกด้วย “บุญนิยม” เป็นชื่อที่เอาตมาตั้งขึ้นเพื่อทวนกับ “ทุนนิยม” ซึ่งทุนนิยมนั้นเอาตมาเห็นชัดว่ามันเอารัดเอาเปรียบกัน ฉ้อฉลด้วยวิธีการเฉลี่ยฉลาดแกมโกงอำพรางซ่อนเร้น และก็เอาเปรียบเอารัดมनुษยชาติแบบขยายไปทางปากกรวยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คนรวยก็รวยยิ่งๆ ขึ้น โดยไม่เห็นใจมनुษยที่ไม่ฉลาดเท่า และก็สร้างตัวอย่างคำนิยมที่เลวๆ ผลาญพว่่า สู้ยสู้ร้าย ฟุ่มเฟือย สร้างอะไรขึ้นมาเสพซึ่งเป็นสังฆารธรรม เสพสมสุขกันอย่างเลอะเทอะ...”

ดังนั้น “บุญนิยม” จึงหมายถึง แบบแผนหรือวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชน และสังคมชาวอโศกที่รวมทั้งระบบ แนวคิด หลักปฏิบัติและรูปแบบทั้งในด้านศาสนา การเมือง การปกครอง

เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ด้วยแนวทางการดำเนินชีวิตที่มีทิศทางและเป้าหมายชัดเจนในการที่การลด ละ กิเลส ตัณหา อัดตาทุกระดับไปสู่การพึ่งตนเองได้ ที่สะท้อนถึงความรู้เท่าทันและการมองการณ์ไกล แม้ในขณะที่ชาวอโศกยึดแนวคิดบุญนิยมเป็นหลักนั้น ยังมีได้เกิดปัญหาที่เกิดจาก “ทุนนิยม” อย่างเด่นชัดรุนแรง แต่ชาวอโศกกลับมองเห็นและตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวก่อนหน้านั้นแล้ว

โครงสร้างของระบบบุญนิยม ซึ่งประกอบด้วยพุทธบริษัทสี่ อันมีสมณะ(นักบวชชาย) ลิกขมาตุ(นักบวชหญิง) อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนองค์กรและชุมชนต่างๆ ของชาวอโศก เป็นโครงสร้างซึ่งพัฒนาขึ้นภายใต้กรอบโครงสร้างใหญ่ของพุทธศาสนาตามที่พระพุทธองค์ทรงวางรากฐานไว้ให้

ตารางที่ 4 แสดงฐานะและระดับการถือศีลของชาวอโศก

ฐานะ	ระดับการถือศีล
สมณชาวอโศก	พระวินัย 227 ข้อ และ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล
สามเณร	ศีล 10
ลิกขมาตุ	ศีล 10
นาค (ชาย) กรัก (หญิง)	ศีล 8
ปะ (ทั้งชายและหญิง)	ศีล 8
อารามิก(ชาย) อารามิกา (หญิง)	ศีล 8
อาคันตุกะประจำ (คนวัด)	ศีล 8
อุตรศึกษา (อุตมศึกษา)	ศีล 8
ชาวบานชุมชน	ศีล 5
นักเรียน	ศีล 5
ญาติธรรม	ศีล 5

ฐานะของชาวอโศก แบ่งเป็นหลายระดับตามระดับของ “ศีล” เป็นหลัก โดยยึดตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ศีล” เป็นพื้นฐานในการบรรลुरुธรรม ผู้ใดยิ่งถือศีลละเอียดสูงเพียงใดก็ยิ่งเลื่อนสู่การบรรลुरुธรรมที่สูงขึ้นเพียงนั้น และเน้นย้ำว่าแม้จะต่างกันว่า “ฐานะ” หากแต่มี “สัมมาทิฐิ” เป็นหนึ่งเดียวกัน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดบุญนิยม

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) ได้ทำการศึกษารูปแบบการพึ่งตนเองของสันติอโศก กรณีศึกษาชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าชุมชนนี้มีลักษณะเด่น คือการใช้ชีวิตร่วมกันแบบพึ่งตนเองที่เรียกได้ว่าเป็น ยูโทเปียแบบพุทธด้วยหลักการชุมชนนิยม (Communalism) โดยใช้แนวคิดบุญนิยมเป็นพื้นฐานในการสร้างกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานของการทวนกระแสสังคมนิยมและพึ่งตนเอง รวมทั้งมีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง

นั่นคือการมีที่ดินพอเพียง มีทรัพยากรธรรมชาติพอเพียง และรู้จักดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์

“บุญนิยม” ของชาวอโศก คือ “เศรษฐศาสตร์แห่งการให้” (Economics of Giving) ซึ่งรวมไปถึงการแบ่งปันทรัพยากรกัน การทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือแรงงานและความคิดซึ่งกันและกันภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเผื่อแผ่การให้และการแบ่งปันสู่สังคมภายนอกด้วย “บุญนิยม” จึงเป็นทางเลือกที่อยู่ด้านตรงกันข้ามกับ “ทุนนิยม” เป็นการปลดปล่อยผู้คนให้หลุดพ้นจากโซ่ตรวนของทุนนิยม

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม

หัวข้อ	ทุนนิยม	บุญนิยม
ความดี	การเสียสละ การให้ การบริจาค แต่คาดหวังผลกำไรตอบแทนยิ่งขึ้น	เสียสละ การให้อย่างไม่คาดหวังผลตอบแทน ฝึกฝนตน ลดละกิเลส
ความเก่ง	การได้เปรียบ ฉกฉวย ปลาเล็กกินปลาใหญ่ คนโง่เป็นเหยื่อของคนฉลาด	การให้ การสละตน การชนะกิเลสแห่งตน จริ่งใจ ไร้กิเลส
กำไร	ส่วนเกินที่ควรได้จากผู้อื่น สิ่งที่ต้องได้จากการลงทุน หรือส่วนที่พึงมีพึงได้จากการลงทุน ได้ยิ่งมากยิ่งดี	การได้เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือผู้อื่น ยิ่งให้คนอื่นมากเท่าไร ยิ่งเป็นกำไรบุญ
ขาดทุน	การเสียเปรียบ เช่นคนทำงานน้อย แต่ได้เงินมาก กับคนที่ทำงานมาก แต่ได้เงินน้อย ในกรณีนี้คนทำงานมากได้เงินน้อยเป็นผู้ขาดทุน ผู้คนทำงานน้อยได้เงินมากไม่ได้	การเอาเปรียบคนอื่น เช่นทำงานน้อย แต่ได้เงินมาก เพราะโดยสัญชาตญาณแล้ว คนเช่นนี้ย่อมเป็นหนี้สังคม เพราะกินแรงผู้อื่น จึงถือเป็นการขาดทุนบุญ
เป้าหมาย	เงินคือพระเจ้า ทำทุกสิ่งเพื่อเงิน ที่จะได้นำมาเสพ (บริโภคนิยม) เงินจึงเป็นเป้าหมายของกิจกรรมในชีวิต แม้ตายไปจะเอาเงินไปไม่ได้ แต่เมื่อยังมีชีวิตก็ขอให้ได้กอบโกยไว้ก่อน	กรรม (กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม) คือพระเจ้า บาปบุญที่ทำคืออริยทรัพย์ของชีวิตที่จะติดตามไปทุก ๆชาติ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วอย่างแน่นอน
วิถีทาง	ศึกษา ฝึกฝน เผยแพร่ กลโกง กลวิธีที่ ที่จะส่งเสริมเพิ่มพูนความได้เปรียบ จนกลายเป็นระบบ “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก” เร็วและแรงยิ่งขึ้น	ศึกษา ฝึกตน เผยแพร่กลวิธีที่ชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนแห่งการเอาเปรียบ ทำให้ฉลาดรู้เท่าทันข้อบกพร่องต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นไปด้วย “บุญ” แท้ ๆ
ผลลัพธ์สุดท้าย	ดึงดูดทรัพยากรและมนุษย์เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจทุนนิยม ผลาญพวรา ทำลายสิ้นเปลือง ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือยทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนถึงขั้นวิกฤตของสังคม และนำไปสู่กลียุคในที่สุด	สร้างสรรค์ เพิ่มสมรรถนะมนุษย์ มีชีวิตเรียบง่าย สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เคารพและดำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ สังคมสงบสุข

การปฏิบัติของชาวอโศก

ชาวอโศกมีหลักในการปฏิบัติตนและการดำเนินชีวิต โดยยึดหลักธรรม 5 หมวด ดังที่ สมณะโพธิรักษ์ (2545) กล่าวสรุปไว้ว่าชาวอโศกยึด คีล อปัณณกปฏิบัติ 3 มรรค 8 วรรณะ 9 และสาราณียธรรม 6 ดังนี้

1. คีล คือ วัตรที่ดั่งงามหรือความประพฤติเป็นอยู่ที่ดั่งงาม เป็นธรรมชาติต้นสัตบุรุษพึง ทรงไว้เป็นพื้นฐานสำหรับพุทธบริษัท อุบาสก อุบาสิกาพึงปฏิบัติคีล 5 หรือคีล 8 สามเณรมีคีล 10 และสมณะมีจุลคีล มัชฌิมคีล มหาคีล

2. อปัณณกปฏิบัติ 3 ได้แก่ อินทรีย์สังวร (การระวังความรับรู้ทางอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิให้เกิดอกุศลครอบงำจิต) โภชนะมัดตัญญูตา (การประมาณในการ บริโภครู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อ สนุกสนาน มัวเมา) ชาคริยานุโยคะ (การมีจิตตั้งอยู่เสมอ ไม่เห็นแก่นอน ขยันหมั่นเพียรตื่นตัว อยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป)

3. มรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (การดำริถูกต้อง) สัมมาวาจา (การกล่าวถ้อยคำถูกต้อง) สัมมากัมมันตะ (การประกอบการทำงานถูกต้อง) สัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพถูกต้อง) สัมมาวายามะ (ความเพียรถูกต้อง) สัมมาสติ (การ ระลึกรู้ตัวถูกต้อง) และสัมมาสมาธิ (ความมีจิตตั้งมั่นถูกต้อง)

4. วรรณะ 9 ได้แก่

- 4.1 ศุภโร (เลี้ยงง่าย ใช้ชีวิตเรียบง่าย)
- 4.2 สุโปสะ (บำรุงง่าย สอนง่าย พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเอง)
- 4.3 อปปีจณะ (มักน้อย มีความปรารถนาน้อย)
- 4.4 สันตุฎฐิ (มีใจพอ ยินดีในสิ่งที่ได้ที่เป็นอยู่)
- 4.5 สัลเลขะ (มีการขัดเกลากิเลสของตนและผู้อื่น)
- 4.6 รุทธะ (มีศีลเคร่ง)
- 4.7 ปาสาทิกะ (มีอาการนำเลื่อมใส)
- 4.8 อัจจยะ (ไม่สะสมกอบโกย) และสุดท้ายคือ
- 4.9 วิริยารัมภะ (ขยัน)

5. สาราณียธรรม 6 ได้แก่

- 5.1 เมตตากายกรรม (การปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา)
- 5.2 เมตตาวจีกรรม (การกล่าวถ้อยคำแก่กันด้วยเมตตา)
- 5.3 เมตตามโนกรรม (การระลึกถึงกันด้วยเมตตา)
- 5.4 สาธารณโภคี (การแบ่งปันลาภและการใช้สอยร่วมกัน)
- 5.5 คีลสามัญญตา (การมีความประพฤติสอดคล้องเสมอสมานกัน)
- 5.6 ทิฎฐิสามัญญตา (การมีความเห็นสอดคล้องเสมอสมานกัน)

สาธาณโภคี : สังคมชาวโศก

ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา ชาวโศกในองค์กรต่างๆ ได้รับการฝึกอบรม พัฒนาตน ให้เป็นผู้รู้ ลด ละ เลิก จากอบายมุข รับประทานอาหารมังสวิรัต รักษาศีลอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นพื้นฐานการปฏิบัติธรรมนำไปสู่วัฒนธรรมและการสร้างชีวิต สร้างสังคม ชุมชนของคนขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ เสียสละ สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ (พหุชนหิตายะ) เพื่อความสุขของมวลมนุษยชาติ (พหุชนสุขายะ) ประสานสัมพันธ์จนเกิดเครือข่ายชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อพิสูจน์หลักธรรมของพระพุทธเจ้าและหลักการของระบบบุญนิยม ซึ่งมีได้และเป็นจริงในสังคม ท่ามกลางความรุนแรงของกระแสทุนนิยม (สมณะโพธิรักษ์, 2537)

การอยู่รวมกันเป็นชุมชนของชาวโศก มีหลัก “สาธาณโภคี” เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต สาธาณโภคีเป็นหนึ่งในสาราณียธรรม 6 ซึ่งสมณะโพธิรักษ์ (2537) ได้อธิบายว่าหมายถึง บริโภคเป็นสาธารณะ การมีลาภที่ได้มาโดยธรรม ต่างนำมารวมกันบริโภคด้วยกัน ไม่สะสมเป็นของส่วนตัว ในชุมชนโศกทุกคนเมื่อทำงานประกอบอาชีพใดก็ตาม เมื่อได้ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ เงินทอง ทรัพย์สินใดๆ จะนำมาไว้ส่วนกลาง มีการใช้สอยร่วมกันตามความจำเป็น เมื่อต้องใช้สิ่งใดก็สามารถเบิกได้จากกองกลาง มีความเสมอภาคกันไม่ว่าจะทำหน้าที่ใดในชุมชน และด้วยหลักการสาธาณโภคีนี้ทำให้เกิด “สังคมสาธาณโภคี” ซึ่งเป็นเครือข่าย (Pyramidal web) ที่มีความเป็นอิสระและความกลมเกลียวเหนียวแน่นยิ่งกว่าเครือข่ายทั่วไป เนื่องจากมีทั้ง 3 มิติของการเป็นปรัมาติด จึงมั่นคงและมีความสมดุลอย่างยิ่ง

คำว่า “สาธาณโภคี” มีคำอธิบายไว้ในพระไตรปิฎกว่า หมายถึงทรัพย์สมบัติเป็นส่วนรวมแบ่งปันกันกินใช้ ทุกคนต่างร่วมกินร่วมใช้ในของส่วนกลาง, ทั้งข้าวของทั้งเงินทอง ทรัพย์สินเป็นของทุกคนที่ร่วมกันอยู่ ต่างอาศัยใช้ได้กันทั่วไป (พระไตรปิฎก เล่ม 11 ข้อ 317 เล่ม 22 ข้อ 282 และ 283) สาธาณโภคีเป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาอย่างพอเพียง และความเมตตาตนเองที่เป็นคุณสมบัติของจิตวิญญาณที่เสริมสร้างให้มีกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมอันดีงามอย่างแท้จริง รวมทั้งการนำไปสู่คุณธรรมทั้ง 7 ได้แก่

1. เป็นชุมชนที่มีความระลึกถึงกัน (สาราณียะ)
2. เป็นชุมชนที่มีความรักกัน (ปิยกรณะ)
3. เป็นชุมชนที่มีความเคารพกัน (ครุกรณะ)
4. เป็นชุมชนที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สังคหะ)
5. เป็นชุมชนที่ไม่วิวาทกัน (อวิวาทะ)
6. เป็นชุมชนที่พร้อมเพรียงกัน (สามัคคียะ)
7. เป็นชุมชนที่มีเอกภาพ มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (เอกีกภาวะ)

การพาณิชย์บุญนิยม

การพาณิชย์หรือธุรกิจบุญนิยม ถือเป็นรูปธรรมของระบบบุญนิยม ซึ่งเป็นธุรกิจที่มี

แนวคิดแตกต่างจากธุรกิจการค้าในปัจจุบันซึ่งถือหลัก “ต้นทุนต่ำสุด กำไรสูงสุด” นำไปสู่การผลิตสินค้าโดยให้ผู้ทำธุรกิจได้ประโยชน์มากที่สุด แต่ธุรกิจแบบบุญนิยม มุ่งลดกิเลสตัณหาและพัฒนาจิตใจ เพื่อสร้างสมอริยทรัพย์ให้เป็นนิสัยติดตัวไปตลอด จึงใช้แนวทางตรงกันข้ามกับ “ทุนนิยม” คือ กำไรอยู่ที่ความกล้าเสียสละ โดยมีระดับความเสียสละในการค้าขาย 4 ระดับ คือ จากต่ำกว่าราคาท้องตลาด ขายเท่าทุน ขายต่ำกว่าทุน และแจกฟรี (จึงเชียงฝ้าซือ, 2545)

ในระบบบุญนิยม ราคาขายได้ 4 ระดับ คือ

1. ระดับต่ำกว่าราคาตลาด คือการคิดมูลค่าแฝงทางคุณธรรมบางส่วน มาเป็นต้นทุนของผลิตภัณฑ์ เท่ากับเสียสละให้แก่สังคมส่วนหนึ่ง ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงไปและเห็นคุณค่าของการได้ให้ (บุญ) ไม่คิดเอาเปรียบผู้อื่นมากเกินไป ไม่ฉวยโอกาสที่จะบวกมูลค่าเพิ่มให้แก่ตนเมื่อต้นทุนการผลิตต่ำ จึงส่งผลให้ราคาขายลดลงและต่ำกว่าราคาตลาดทุนนิยม

2. ระดับเท่าทุน คือ การไม่คิดมูลค่าแฝงทางคุณธรรมใดๆ มาเป็นต้นทุนของผลิตภัณฑ์ เท่ากับได้เสียสละมากขึ้น ลดความเห็นแก่ได้ลงไป เพราะตนไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการส่วนเกินโดยไม่จำเป็น และเห็นคุณค่าของบุญ และพอใจที่ได้ให้ ทำให้ต้นทุนของการผลิตยิ่งต่ำลงไป ส่งผลให้ราคาขายยิ่งถูกลง

3. ระดับต่ำกว่าทุน คือ นอกจากไม่คิดมูลค่าแฝงทางคุณใดๆ ลงไปตัวผลิตภัณฑ์ แล้วยังกล้าที่จะยอมสูญเสียต้นทุนทางกายภาพออกไป เท่ากับต้องเสียสละมากขึ้น ดังนั้น ต้นทุนของผลิตภัณฑ์จึงยิ่งต่ำกว่าทุน ผลิตภัณฑ์เหล่านั้น จึงแฝงด้วย “คุณค่าความพึงพอใจ” (บุญ) หากผู้รับ (ผู้บริโภค) ยิ่งเห็นคุณค่าของการเสียสละของผู้ให้ ก็ยิ่งบังเกิดความอึ้งใจ (ได้ “บุญ” ทั้งผู้ให้และผู้รับ) ส่งผลให้เกิดพลัง (มวล) ของความดีงาม ยินดีที่จะยอมเสียสละตาม เพราะเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นความดีงาม ทำให้เกิดการเสียสละขายวงออกไป

4. ระดับแจกฟรี คือ การไม่คิดมูลค่าใดๆ ลงไปในผลิตภัณฑ์ แม้จะมีต้นทุน แต่เจ้าของก็ไม่นำมาคิด เท่ากับได้เสียสละสิ่งที่ตนมีตนได้ออกไปให้ผู้อื่นอย่างสมบูรณ์ จนไม่เหลือความติดยึด ความเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น เป็นบุญบริสุทธิ์ เป็นความสูงส่งของความรักทั้ง 10 มิติ เช่น พ่อแม่ ให้ความรัก มอบทรัพย์สินให้แก่ลูก โดยไม่คิดเอาคืน หรือ การบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัย หรือ ทำบุญใส่บาตรพระ เป็นต้น

กระบวนการถ่ายทอดแนวคิดของชาวอโศก

ชาวอโศกมีการประชุมเป็นประจำตามตารางประจำของแต่ละพุทธสถาน ซึ่งในการประชุมนี้จะเป็นโอกาสที่ใช้ในการปรึกษาหารือ แจ้งข่าวสารที่ควรรู้และจำเป็น การร่วมกำหนดนโยบายในแนวทางการปฏิบัติของชาวอโศก การเป็นเวทีประสานงานต่าง ๆ รวมทั้งเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ ตักเตือนกันหรือที่ชาวอโศกเรียกว่า “การประชุมทรัพย์” ซึ่งในการประชุมสมาชิกทุกคนในชุมชนจะมีสิทธิเท่าเทียมกันในการ

แสดงความคิดเห็น และให้ข้อเสนอแนะ และยังถือเป็นหน้าที่ในการจะต้องเข้าร่วมการประชุม ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานของชุมชนที่ตนเองอาศัย

รัฐธรรมนูญ อโศกตระกูล(2546) ได้สรุปถึงการประชุมของชาวอโศกไว้ว่ามี 11 ลักษณะ คือ

1. การประชุมสมณะ สัปดาห์ละครั้ง เรียกว่า ประชุมอธิการนิยธรรม (ธรรมอันเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม) เพื่อพูดคุยเรื่องราวเกี่ยวกับสมณะเองและความเป็นอยู่ ตลอดจนปัญหาของชุมชน

2. การประชุมปาฏิโมกข์ของสมณะทุกวันพระ 15 ค่ำ เพื่อทบทวนพระวินัย

3. การประชุมมหาปวารณาประจำปีของสมณะชาวอโศกทั้งหมด ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน เพื่อให้คำแนะนำถึงเดือนแก่กันและกันหลังจากออกพรรษา และกำหนดนโยบายและทิศทางการดำเนินงานของชาวอโศกทั้งหมด

4. การประชุมสมณะตามกลุ่มอายุอุปสมบท คือ “สมณะมหาเถระ” ได้แก่ ผู้ที่อุปสมบท 21 พรรษาขึ้นไป “สมณะเถระบน” ได้แก่ ผู้อุปสมบท 16-20 พรรษา “สมณะเถระล่าง” ได้แก่ ผู้ที่อุปสมบท 11-15 พรรษา “สมณะมัชฌิมะ” ได้แก่ ผู้ที่อุปสมบท 6-1 พรรษา และ “สมณะนวกะ” ได้แก่ ผู้ที่อุปสมบทใหม่ มีอายุพรรษา 1-5 พรรษา โดยสมณะแต่ละกลุ่ม ซึ่งอยู่ต่างพุทธสถานจะนัดหมายพบปะพูดคุยกันเพื่อสร้างความสนิทสนม คั่นเคย และส่งเสริมความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ยกเว้นแต่ สมณะนวกะซึ่งต้องอยู่ประจำด้วยกันอยู่แล้วที่พุทธสถานภูผาฟ้าหน้าจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยเป็นเวลา 5 ปี

5. การประชุมสิกขมาตุ ทุกวันพระ 15 ค่ำ เพื่อพูดคุยเรื่องราวเกี่ยวกับสิกขมาตุเองและความเป็นอยู่ ตลอดจนปัญหาของคณัตถุญญและของชุมชน

6. การประชุมสิกขมาตุเดือนละครั้ง เพื่อรับฟังคำสอนและคำแนะนำจากสมณะ

7. การประชุมประจำปีของสิกขมาตุ หลังวันมหาปวารณาของสมณะ เพื่อให้คำแนะนำติติง แก่กันและกัน และจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของสิกขมาตุแต่ละรูป

8. การประชุมคณัตถุญญเดือนละ 2 ครั้ง เพื่อพูดคุยกันถึงความเป็นอยู่และปัญหาของคณัตถุญญ

9. การประชุมชุมชนเดือนละครั้ง เพื่อบอกเล่าความเป็นไปและปัญหาของแต่ละหน่วยงาน และทำความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการงานส่วนรวมบางประการที่ต้องร่วมมือร่วมแรงกันทั้งชุมชนจากทุกหน่วยงาน

10. การประชุมของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจะกำหนดการประชุมต่างกันตามความพร้อมและสภาพปัญหาของแต่ละหน่วยงาน บางหน่วยงานประชุมผู้บริหารทุกวัน บางหน่วยงานประชุมทุกสัปดาห์ บางหน่วยงานประชุมเดือนละครั้ง เป็นต้น

11. การประชุมประสานงานผู้ทำงานบุญนิยมด้านต่าง ๆ ในทุกชุมชน เช่น สุขภาพบุญนิยม การศึกษาบุญนิยม เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษ เป็นต้น และมีการประชุมรวมผู้ประสานงานองค์กรบุญนิยมทุกด้าน การประชุมประสานงานเหล่านี้จะจัดขึ้นในช่วงงานประเพณีประจำปีของชาวอโศก ซึ่งมีอยู่ปีละ 9 งาน

ลักษณะการประชุมทั้งหมดจะเป็นการประชุมปรึกษาหารือ เหมือนการไต่ถามความเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในครอบครัวใหญ่ รวมทั้งการประชุมหน่วยงาน ซึ่งผู้ร่วมงานทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานผ่านที่ประชุม การบริหารงานในชุมชนชาวโอศก ตัวผู้นำหรือผู้บริหารของหน่วยงานจึงไม่ได้มีอำนาจตัดสินใจมากนัก เป็นกระบวนการสำคัญในการส่งเสริมให้เกิด “การเรียนรู้” ซึ่งหากพิจารณาจากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะพบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชาวโอศกนับเป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและมีรูปธรรมให้เห็นได้อย่างชัดเจน

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจหลักการตามแนวคิดบุญนิยม และแนวคิดต่าง ๆ ที่เป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวโอศก ทำให้สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ปรัชญาความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นหนึ่งในตัวอย่างที่ศึกษา คือครูขวัญดิน สิงห์คำ ซึ่งประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเองและเผยแพร่องค์ความรู้ของตนในการช่วยเหลือชุมชนและสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ทั้ง 3 แนวคิด ได้แก่แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพึ่งตนเอง และแนวคิดบุญนิยมของชาวโอศก ร่วมกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการพึ่งตนเองหมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่อย่างป็นอิสระ มั่นคง และยั่งยืน ซึ่งต้องเป็นการพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน โดยผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนจะมีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน
2. พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ
3. มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

ซึ่งองค์ประกอบของคุณลักษณะในการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนทั้ง 3 ประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งใช้เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบผลลัพธ์จากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาว่าสามารถถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนหรือไม่อย่างไร

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย ผู้รู้ปราชญ์ท้องถิ่น และเครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน มีดังนี้

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2543) ศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่าปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนเกิดจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ขาดดุลยภาพ งานวิจัยได้ใช้โครงการศึกษาชุมชน

เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยจำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม และรูปแบบที่หน่วยงานนอกชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเหมาะสมกับชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็งและมีศักยภาพพื้นฐานที่ดี เน้นการพึ่งพาตนเอง การมีส่วนร่วม และการใช้ทรัพยากร รวมทั้งภูมิปัญญาภายในชุมชน ส่วนรูปแบบที่หน่วยงานนอกชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตศักยภาพที่ชุมชนจะแก้ไขได้ ต้องแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือจากภายนอกชุมชน โดยรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ 1) แนวคิดและหลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) สารระการเรียนรู้ 4) กระบวนการจัดการศึกษา 5) ผลผลิตที่คาดหวัง

อัครพล วรรณสุทธะ (2543) ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง: ศึกษากรณีเปรียบเทียบบ้านศิลาภิรักษ์กับบ้านถิ่นสำราญ อ.พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผู้นำที่ใช้ภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตยประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตยประกอบด้วยคุณธรรมในการปกครอง การใช้หลักสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วม ยึดกฎระเบียบในการทำงาน บริหารงานด้วยหลักเหตุผล รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น และมีความสามารถในการบริหารงานและบริหารคน

นฤมล บุณนิม (2544) ได้ศึกษาและสังเคราะห์และสรุปรูปแบบของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูไทยในปัจจุบัน ซึ่งมี 17 ขั้นตอน คือ 1) การเน้นพัฒนาการของผู้เรียน 2) การวิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล 3) การค้นคว้าและเตรียมการสอนอย่างดี 4) การคิดในทิศทางของผู้เรียน มองเหตุการณ์ในสายตาของผู้เรียน การเข้าไปนั่งในใจผู้เรียน 5) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายตามศักยภาพของผู้เรียน 6) การให้เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง มีการใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย การเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 7) การสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน และให้ความสำคัญในการเชื่อมโยงความคิดอย่างเป็นระบบ 8) การเรียนแบบเล่นและการเรียนการสอนที่มีอารมณ์ขัน 9) การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่สอดแทรกการฝึกคุณธรรมควบคู่กันไปและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน 10) การสอนเรื่องใกล้ตัวก่อนแล้วขยายความให้กว้างออกไป 11) การเป็นกัลยาณมิตรนิเทศ พร้อมทั้งจะให้ความรู้กับเพื่อนครูและผู้เรียน 12) การเป็นแบบอย่างที่ดีและใช้ตนเองเป็นเครื่องมือในการสอน 13) การคิดค้นและพัฒนาวิธีการถ่ายทอดและสื่ออุปกรณ์ใหม่ ๆ มาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน 14) การสอนผู้เรียนให้เป็นนักวิจัยโดยมีวิธีเรียนรู้อย่างมีระบบ 15) การเป็นผู้นำและสร้างผู้นำ 16) การปรับหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน 17) การฝึกมารยาทสังคมพร้อม ๆ กับการจัดการบวนการเรียนการสอน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงผู้รู้และปราชญ์ท้องถิ่นที่มีบทบาทมากยิ่งขึ้นในปัจจุบันในการช่วยจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพและบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งการนำแนวคิดในการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ท้องถิ่นและผู้รู้เหล่านี้มาใช้จะช่วยให้ระบบการศึกษาของไทยพัฒนาขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยและลอกเลียนจากต่างประเทศเท่านั้น

พจนานา เอื้องไพบูลย์ (2546) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : การศึกษาพหุกรณี พบว่า กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมให้สมดุลขึ้น ประกอบด้วย ขั้นตอน 8 ขั้นตอน คือ 1)การทบทวนความยากลำบากในชีวิต 2)การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน 3)การกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของชุมชน 4)การหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา 5)การปฏิบัติตามทางเลือก 6) การประเมินผลย้อนกลับ 7)การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น และ 8) การบูรณาการเข้าสู่ชีวิต

พงศธร โพธิ์พลศักดิ์ (2546) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม พบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ว่ามี 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1)การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด 2)การปรับเปลี่ยนวิธีคิด 3) การพัฒนาโครงการถ่ายทอดความรู้ 4) การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ 5) การฝึกปฏิบัติและการดูงาน 6) การประเมินผลการนำไปปฏิบัติ โดยครูภูมิปัญญาไทยแต่ละท่านมีกลวิธีในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน และยังได้นำความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเป็นพวกเดียวกัน การไม่เป็นพิธีรีตอง การประเมินด้วยตนเอง การยกย่องให้เกียรติ และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วย

รินธรรม อโศกตระกูล (2546) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก พบว่าชาวอโศกจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มี “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” ตามแนวคิดหลักคือ บุญนิยม กล่าวคือ เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีความสามารถ รักการทำงาน มีคุณสมบัติของการเป็นบุคคลที่มีศีลธรรมจรรยาและอยู่ในสังคมได้อย่างไม่เบียดเบียนตนเองและสังคม โดยรูปแบบการจัดการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ 1)หลักการ 2) เป้าหมาย 3)ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 4) กลุ่มเป้าหมาย 5)สาระการเรียนรู้ 6)บริบทการเรียนรู้ 7)การตรวจสอบผล 8) การติดตามและพัฒนาต่อเนื่อง

รัตนา โตสกุล (2548) ศึกษาวิจัยเรื่อง เติบโตที่ละก้าวกินข้าวทีละคำ ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าท่ามกลางกระแสของโลกาภิวัตน์ ได้มีกลุ่มผู้นำทางความคิดและการปฏิบัติในชนบท เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งเน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิตอันประกอบด้วยมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม อีกทั้งยังเป็นผู้ที่สามารถใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพและถ่ายทอดองค์ความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่าง ๆ กันไป ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรม คำสอนทางศาสนา

การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

สุมาลี สังข์ศรี (2550) ศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ พบว่าความสำคัญของภูมิปัญญาและครุภูมิปัญญาไทย เป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถ ทำให้บุคคลใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข ช่วยสร้างสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ช่วยให้บุคคลดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบที่เกิดจากสังคมภายนอก ตลอดจนช่วยส่งเสริมการพัฒนาด้านอาชีพและความเป็นอยู่ให้มีรายได้เลี้ยงครอบครัว สร้างความมั่นคงให้กับสังคมและประเทศชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม

วรวรรณ ศรีตะลานุกต์ (2551) ศึกษาเรื่องการพัฒนากระบวนการรับรองวิทยฐานะปราชญ์ภูมิปัญญาไทยในฐานะผู้สอนระดับอุดมศึกษา ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดและเก็บรักษาองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย สรุปได้ว่า องค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยมีกระบวนการสำคัญ 2 กระบวนการคือ 1) กระบวนการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทย และ 2) กระบวนการถ่ายทอดและเก็บรักษาภูมิปัญญาไทย ซึ่งในอดีตมีกระบวนการถ่ายทอดและเก็บรักษาภูมิปัญญาไทยอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) การถ่ายทอดและการเก็บรักษาแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การประกอบอาชีพ 2) การถ่ายทอดและการเก็บรักษาแบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ไบลาณ สมุดข่อย และในปัจจุบันยังได้มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เครื่องมือการเรียนรู้ออนไลน์ และการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้ ส่งผลให้องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยถูกนำไปใช้ได้และเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ส่งผลดีต่อการถ่ายทอดและการเก็บรักษาภูมิปัญญาทุกประเภท

อาชัญญา รัตนอุบล (2552) ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการดำเนินการยกย่องครุภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร พบว่าครุภูมิปัญญาไทยบางส่วนต้องการความช่วยเหลือจากผู้เกี่ยวข้อง เนื่องจากวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ยังไม่มีจุดเน้นและไม่มีทักษะเพียงพอทั้งในด้านทักษะภาษา การใช้สื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2554) ศึกษาวิจัย เรื่อง รูปแบบและวิธีดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเพื่อขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในท้องถิ่น พบว่าครุภูมิปัญญาไทยมีรูปแบบการเรียนรู้โดยเรียนรู้จากบรรพบุรุษ ประสบการณ์ชีวิต บุคคลสำคัญในท้องถิ่น เครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ การบวชเรียนทางศาสนาและกิจกรรมทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน วิธีการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยผ่านการประชุม สัมมนา อบรม การศึกษา เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ และการศึกษาดูงาน สำหรับการถ่ายทอดความรู้ โดยผ่านโครงการอบรม การจัดสัมมนา จัดทำหลักสูตรและคู่มือการเรียนการสอน การสาธิต และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

สมหมาย สาททรัพย์ (2542) ศึกษาวิจัย เรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ : ศึกษากรณีชุมชนศิระอะโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าชุมชนศิระอะโศกมีระดับความเข้มแข็งของชุมชนในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญ (87.9%) โดยพิจารณาจากปัจจัย 3 ด้าน คือ 1) ความเข้มแข็งของปัจจัยเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยด้านการศึกษาเรียนรู้ และ 3) ปัจจัยด้านศาสนาวัฒนธรรม โดยมีความเข้มแข็งด้านศาสนาวัฒนธรรมสูงที่สุดเนื่องจากมีความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนสอดคล้องกับการก่อกำเนิดของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

รินธรรม อโศกตระกูล (2547) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันติอโศก พบว่าชุมชนสันติอโศกใช้หลักศีลธรรมเป็นหลักสำคัญในการปกครอง ดำเนินกิจกรรมด้วยระบบบุญนิยม และหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง คือ อปรีหานิยธรรม และหลักธรรม 3 หมวด คือ วรรณะ 9 มรรค 8 และสาราณียธรรม 6 เป็นเป้าหมายและวิธีการพัฒนาบุคลากร บทบาทของผู้นำชุมชนคือปฏิบัติเคร่งครัดในธรรมวินัยควบคู่กับความสามารถในการบริหาร และในด้านปัญหาในการบริหารปกครองชุมชนมี 3 ประการ ได้แก่ ความยึดมั่นถือมั่นในความคิดเห็นของตนเอง ความย่อหย่อนในการปฏิบัติธรรม และการขาดสัมมาทิฐิ และมีการแก้ไขปัญหาด้วยการจัดการศึกษาอบรมแก่สมาชิกชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

Marja-Leena-Heikkila-Horn (2545) ศึกษาวิจัยเรื่อง มองพุทธศาสนาด้วยสองตาเปิดความเชื่อและการปฏิบัติของสันติอโศก พบว่าเมื่อนำวิถีชีวิตตามแนวคิด “บุญนิยม” ของชาวอโศกมาเปรียบเทียบกับระบบทุนนิยม ซึ่งคนทั่วไปในสังคมทุนนิยม มักจะวัดความสำเร็จในชีวิตด้วยมาตรฐาน 4 ประการคือ ความร่ำรวย ทางวัตถุ ตำแหน่งทางโลก ชื่อเสียงเกียรติยศ และความสำราญ ทางโลกีย์ พวกทุนนิยม ต้องการบ้านหลังใหญ่และเงินจำนวนมาก ขณะที่ระบบบุญนิยม กลับเน้นการละกิเลส ไม่เสพเกินความจำเป็น หัวใจของบุญนิยมคือ การลดละสิ่งที่เกินเลย จากความจำเป็นของชีวิต เข้าไปสู่กระบวนการพื้นฐานของชีวิต ซึ่งตรงกับ หลักการเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Economics) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสันโดษและอหิงสา

Feungfusakul, Apinya (1993) ศึกษาวิจัยเรื่อง Buddhist Reform Movements in Contemporary Thai Urban Context: Thammakai and Santi Asoke. พบว่า ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนที่ให้ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างยิ่งและยังสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาถึงระดับที่ 3 คือ การเป็นผู้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ซึ่งชาวอโศกเรียกระบบนี้ว่า ระบบขัดเกลา (Socialization) โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะ 9 ประการ คือ 1) เลี้ยงง่าย (ใช้ชีวิตเรียบง่าย) 2) บำรุงง่าย (สอนง่าย พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเอง) 3) มักน้อย (มีความปรารถนาลดน้อย) 4) มีใจพอ (ยินดีในสิ่งที่ได้ที่เป็นอยู่) 5) มีการขัดเกลาจิตใจของตนและผู้อื่น 6) มีศีลเคร่ง 7) มีอาการนำเลื่อมใส 8) ไม่สะสมกอบโกย และ 9) ขยัน

โดยสรุปรวมจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และผู้รู้ท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ มีหลากหลายวิธี เช่น การลองผิดลองถูก การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสาธิต การประกอบอาชีพ การบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ศาสนปฏิบัติ วิธีครูพักลักจำ เป็นต้น ประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้คือวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอด อันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นข้อห้ามต่างๆ ที่สืบทอดมา การไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีการถ่ายทอดที่ไม่สอดคล้องและไม่เอื้อกับการเรียนรู้ในสภาพสังคมปัจจุบัน การขาดพัฒนา ปรับปรุง และประยุกต์กระบวนการต่างๆ ในการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งเจตคติบางประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่ เป็นต้น นอกจากนี้งานวิจัยยังได้ชี้ถึงปัจจัยความสำเร็จสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ไม่กลับไปมีพฤติกรรมเดิมซึ่งทำให้เกิดปัญหาซ้ำ ซึ่งพฤติกรรมนั้นมีรากฐานสำคัญจากความคิด ความเชื่อพื้นฐานของทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้รับการปลูกฝังจากครอบครัว ความเชื่อและค่านิยมของชุมชนที่อยู่อาศัย

ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยนี้อาศัยแนวคิดทฤษฎี 6 แนวคิดร่วมกัน คือ ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformation Learning Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory) แนวคิดนวัตกรรม (Innovation) แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก รายละเอียดและสาระที่นำมาใช้จัดทำกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformation Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ โดย Mezirow มองว่าผู้ใหญ่มีศักยภาพและมีอิสระในการคิดและการกระทำและอธิบายถึงรากฐานแห่งพฤติกรรมมนุษย์ว่า บุคคลเมื่อมีประสบการณ์เช่นใด ก็จะมองหรือตีความหมายของสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ตามประสบการณ์ที่ได้ประสบมานั้น โดยมีกรอบที่ใช้อ้างอิง (Frames of Reference) ในการตีความหมายและสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์นั้น กรอบความคิดของการตีความจะส่งผลไปสู่การกระทำของบุคคล ด้วยเหตุนี้กรอบการอ้างอิงจึงเป็นโครงสร้างของความเชื่อเบื้องต้นของบุคคล (Structure of Assumptions) และเป็นตัวกำหนดกรอบการคิดของแต่ละบุคคล นั่นคือเมื่อกรอบความคิดเป็นเช่นไร แนวทางการกระทำก็จะเป็นเช่นนั้น

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบาย และทำความเข้าใจ รวมทั้งใช้เป็นแนวคิดในการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของ ครูภูมิปัญญาไทยได้ เนื่องจากส่วนใหญ่ของครูภูมิปัญญาไทยและผู้รับการถ่ายทอดความรู้ มักจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินชีวิตตามกระแสหลักของสังคมปัจจุบัน จึงหันกลับมาเลือก และพัฒนาปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการสืบ ทอดจากบรรพบุรุษ อาจกล่าวได้ว่าเนื่องจากเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือประสบกับปัญหา จึง มีผลให้บุคคลเหล่านี้หันมาแสวงหาแนวทางในการดำเนินชีวิตที่คิดว่าดีกว่าเหมาะสมกว่า ซึ่ง สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ที่ว่าภาวะความยากลำบากของชีวิตทำ ให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด รวมทั้งจุดเน้นของทฤษฎีที่ว่า การคิดไตร่ตรองและการสนทนาอย่างมีเหตุมีผลเป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความ เชื่อและความคิดที่บุคคลยึดถืออยู่ และที่สำคัญคือเมื่อความเชื่อและกรอบความคิดเปลี่ยนแล้ว บุคคลจะมีการปฏิบัติตัวใหม่ที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิตประจำวันในที่สุด จึงเป็นการเปลี่ยนแปลง อย่างยั่งยืนไม่กลับไปสู่วงจรเดิมที่สร้างปัญหาอีก

2. ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory)

การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นแนวคิดการเรียนรู้ที่บูรณาการแบบองค์รวม โดยเปิด โอกาสให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความคิด เจตคติ ค่านิยมของตนเองขึ้น ผู้เรียนได้คิดคำถามของตนเองและแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง ด้วยวิธีการหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ การลงมือปฏิบัติกระทำจริงทั้งในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จริง หรือสถานการณ์จำลอง การวิพากษ์วิจารณ์ การอภิปราย การพิจารณา การไตร่ตรอง การ ทบทวน และการสะท้อนความคิดของตนออกมา โดยอาจเกิดขึ้นทั้งในชั้นเรียน นอกชั้นเรียน หรือในสถานที่จริงในการทำงานก็ได้ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นความพยายามเชื่อมโยง ระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการ บูรณาการความรู้ใหม่ หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้ เดิมหรือประสบการณ์เดิมเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล

ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมี ประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน ความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้ผ่าน การพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอด เกิดเป็นชุดความรู้ใหม่ การเรียนรู้จาก ประสบการณ์จึงเป็นความพยายามเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการบูรณาการความรู้ ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ของบุคคล จึงเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนได้อย่างดี จึงเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการ จัดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นสาระประโยชน์จากวิถีชีวิต การ ประกอบอาชีพ เป็นความรู้ที่นำไปใช้ได้อย่างแท้จริงในชีวิตประจำวัน

3. แนวคิดนวัตกรรม (Innovation)

นวัตกรรม (Innovation) หมายถึง ความคิด การกระทำใหม่ ๆ รวมทั้งสิ่งที่เป็นทั้ง รูปธรรมและนามธรรมที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม แม้ว่าจะเคยใช้ในสังคมอื่น ๆ ได้ผลดีมาแล้วก็ตาม หากนำมาใช้ในอีกสังคมหนึ่งแล้วส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงก็ถือว่าเป็นนวัตกรรม โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม ทั้งในด้านคุณลักษณะของนวัตกรรม การแพร่กระจายนวัตกรรม การยอมรับนวัตกรรม การตัดสินใจในการยอมรับนวัตกรรม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับและนำนวัตกรรมไปใช้ได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยอมรับนวัตกรรม โดย Rogers (1983) ได้กล่าวถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมว่าแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตื่นตัว (Awareness) ในขั้นนี้เป็นขั้นของการที่ผู้รับได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น
2. ขั้นสนใจ (Interest) เป็นขั้นที่ผู้รับนวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้หรือไม่ และเริ่มหาข้อมูล
3. ขั้นไตร่ตรอง (Evaluation) ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้แก้ปัญหของตนได้จริงหรือไม่
4. ขั้นทดลอง (Trial) เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้วมองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะช่วยแก้ปัญหของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้
5. ขั้นยอมรับ (Adoption) เมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าว แล้วหากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้เป็นการถาวรหรือจนกว่าจะเห็นว่าด้อยประสิทธิภาพ หากไม่เกิดประสิทธิภาพ นวัตกรรมดังกล่าวจะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลนั้นอีกต่อไป

กระบวนการในการยอมรับนวัตกรรม จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องให้ความสำคัญและใส่ใจ เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติและขั้นตอนของการยอมรับแนวความคิด การปฏิบัติใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากที่มีความเคยชินหรือปฏิบัติมาแต่เดิม ส่งผลให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation) เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและสามารถนำมาใช้วางแผนและอธิบายถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้อย่างดี เนื่องจากการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยนับเป็นการเปลี่ยนแปลง หันมายอมรับแนวคิดคิดและการปฏิบัติ อันจะเป็นการเปลี่ยนแปลงการความคิดและการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ไม่กลับมาประสบกับปัญหาเดิมอีก

4. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อช่วยให้คนและสังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของกระแสโลก

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ คือ

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล และประกอบด้วยเงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายให้คนและสังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของกระแสโลกด้วยคุณลักษณะ 3 ข้อคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยตั้งอยู่บนเงื่อนไข 2 ประการคือ เงื่อนไขของความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี ด้วยเหตุดังกล่าวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางและหลักคิดในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

5. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (Self-Reliance)

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่อย่างอิสระมั่นคงสมบูรณ์ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องและสมดุล

บุคคล ชุมชน สังคมที่พึ่งตนเองได้จะต้องมีองค์ประกอบของการพึ่งตนเองได้ ได้ 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม การจัดวาง โครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควรหรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็ง เพื่อที่สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยเหลือตนเองได้

แนวคิดการพึ่งตนเองจึงสอดคล้องและมีความจำเป็นในการนำมาพิจารณากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

6. แนวคิดบุญนิยม

แนวคิดบุญนิยม คือแบบแผนหรือวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชน และสังคมของชาวอโศก ที่รวมทั้งระบบ แนวคิด หลักปฏิบัติและรูปแบบทั้งในด้านศาสนา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ด้วยแนวทางการดำเนินชีวิตที่มีทิศทางและเป้าหมายชัดเจนในการลด ละ กิเลส ตัณหา อัดตาทุกระดับไปสู่การพึ่งตนเองได้ ด้วยคุณลักษณะของการเป็นคนสร้างสรรค์ ขยัน อดทน ไม่เอาเปรียบใคร ตั้งใจเสียสละอย่างแท้จริง เป็นแนวคิดที่แสดงถึงความรู้เท่าทันและการมองการณ์ไกลในการมองปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แม้ในขณะที่ชาวอโศกยึดแนวคิดบุญนิยมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตนั้น ยังมีได้เกิดปัญหาที่เกิดจากกระแส “ทุนนิยม” อย่างเด่นชัดรุนแรง แต่ชาวอโศกกลับมองเห็นและตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวก่อนหน้านั้นแล้ว การศึกษาแนวคิดบุญนิยม จึงมีความจำเป็นที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานความเชื่อ ความคิด แรงจูงใจและการปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทยชาวอโศก ซึ่งเป็นหนึ่งในกรณีศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น พบว่าหลายขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแต่ละแนวคิดทฤษฎี มีความแตกต่างกัน ในขณะเดียวกัน

พบว่ามีคุณสมบัติคล้ายกันในบางขั้นตอน ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์สังเคราะห์สาระและประเด็นหลักของแต่ละแนวคิดทฤษฎี โดยใช้วิธีสังเคราะห์สาระที่เกี่ยวข้องและมีความหมายเดียวกัน (Content Analysis) ของทั้ง 3 ทฤษฎีเข้าด้วยกัน เพื่อนำไปเป็นกรอบตั้งต้นในการสร้างกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกรณีศึกษาไทย ดังรายละเอียดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 การสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย

Transformative Learning Theory (Mezirow, 1991)	Experiential Learning Theory (Kolb, 1984)	Innovation (Rogers, 1983)	กระบวนการที่สังเคราะห์ขึ้น
1. เริ่มจากการมีภาวะวิกฤตหรือภาวะไม่พึงพอใจในสภาวะที่ประสบ (Disorienting dilemma)		1. ขั้นตื่นตัว (Awareness) เป็นขั้นตอนของการที่ผู้รับนวัตกรรมได้รับรู้ข่าวสารเริ่มตระหนักเห็นในนวัตกรรมนั้น	1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้
2. ตรวจสอบตนเองด้วยการตรวจสอบกรอบความเชื่อการยึดถือปฏิบัติของตนเองเพื่อสร้างความเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมรอบข้าง	1. ประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียนนำไปสู่การรวบรวมความสามารถในการจัดการซึ่งประสบการณ์ที่มีอาจจะส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ได้ทั้งด้านการยอมรับและการปฏิเสธ		
3. ประเมินตนเองอย่างมีวิจารณญาณ เกี่ยวกับความเชื่อเบื้องต้นเพื่อกำหนดมุมมองโลกและเจตคติส่วนบุคคล	2. การสังเกตและการไตร่ตรอง (Observe and Reflect) มีการสะท้อน กลับ มีการไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับเพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาว่า สิ่งใดเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์	3. ขั้นไตร่ตรอง (Evaluation) ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้นำมาพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของตนได้จริงหรือไม่	
4. วิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันในประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกัน โดยการได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ นำไปสู่เป้าหมายในการปฏิบัติใหม่			

ตารางที่ 6 การสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย

Transformative Learning Theory (Mezirow, 1991)	Experiential Learning Theory (Kolb, 1984)	Innovation (Rogers, 1983)	กระบวนการที่สังเคราะห์ขึ้น
5. ค้นหาทางเลือกบทบาทใหม่ของตน เมื่อเข้าใจถึงการยึดถือปฏิบัติของตนเองและสถานการณ์ที่เป็นปัญหา		2. ชื่นสนใจ (Interest) เป็นขั้นที่ผู้รับนวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้ด้วยนวัตกรรมนั้นหรือไม่ และเริ่มหาข้อมูลมาสนับสนุน	3. วางแผนการการถ่ายทอดองค์ความรู้
6. วางแผนเพื่อการปฏิบัติกรหลังจากค้นพบแนวทางใหม่แล้ว			
7. ดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และทักษะในการปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้			4. วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้
8. ทดลองปฏิบัติตามแผนและประเมินผลย้อนกลับ ในขณะที่ปฏิบัติการและหลังจากปฏิบัติการ จะมีการติดตามประเมินผลควบคู่ไปด้วย	4. การตรวจสอบและการบูรณาการ (Experiment and Integrate) เป็น การทดลองฝึกปฏิบัติ และตรวจสอบเพื่อการลองผิดลองถูก เป็นการตรวจสอบแนวคิดหาความจริงในสถานที่ต่างกันและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง	4. ขั้นทดลอง (Trial) เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้ว มองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้	5. ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
9. พัฒนาความสามารถและความเชื่อมั่นตนเองในบทบาทใหม่ การปฏิบัติใหม่ของตน	3. การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด (Generalize and Conceptualize) เป็น การรวบรวมความรู้เพื่อสร้างกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่น ๆ ที่ได้จากประสบการณ์ในอดีตและความรู้ที่ได้จากการกระทำหรือได้รับความรู้จากข้อมูลจากผู้สอน การสนทนาพูดคุยแล้วนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของตนเอง	5. ขั้นยอมรับ (Adoption) เมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าวแล้วหากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้เป็นการถาวรหรือจนกว่าจะเห็นว่าด้อยประสิทธิภาพ หากไม่เกิดประสิทธิภาพ นวัตกรรมดังกล่าวจะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลนั้นอีกต่อไป	6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

ตารางที่ 6 การสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย

Transformative Learning Theory (Mezirow, 1991)	Experiential Learning Theory (Kolb, 1984)	Innovation (Rogers, 1983)	กระบวนการที่สังเคราะห์ขึ้น
10. บูรณาการเข้าสู่ชีวิตบนพื้นฐานของมุมมองใหม่ เกิดความยั่งยืนในกระบวนการเรียนรู้ เป็นขั้นตอนนำสู่การปรับ เปลี่ยนเจตคติ ความคิด และการปฏิบัติใหม่ในที่สุด	4. การตรวจสอบและการบูรณาการ (Experiment and Integrate) เป็นการทดลองฝึกปฏิบัติและตรวจสอบ เพื่อการลองผิดลองถูก เป็นการตรวจสอบแนวคิดในสถานที่แตกต่างกันและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง		7. บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

จากตารางที่ 6 การสังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว ผู้วิจัยสร้างกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ขึ้นใหม่ ได้ขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย 7 ขั้นตอน และ 2 องค์ประกอบที่มีผลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้แก่

1. ขั้นตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และแนวคิดนวัตกรรม

2. ขั้นประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ และแนวคิดนวัตกรรม

3. ขั้นวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และแนวคิดนวัตกรรม

4. ขั้นวิธีถ่ายทอดองค์ความรู้ : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์

5. ขั้นฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ และแนวคิดนวัตกรรม

6. ขั้นประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ และแนวคิดนวัตกรรม

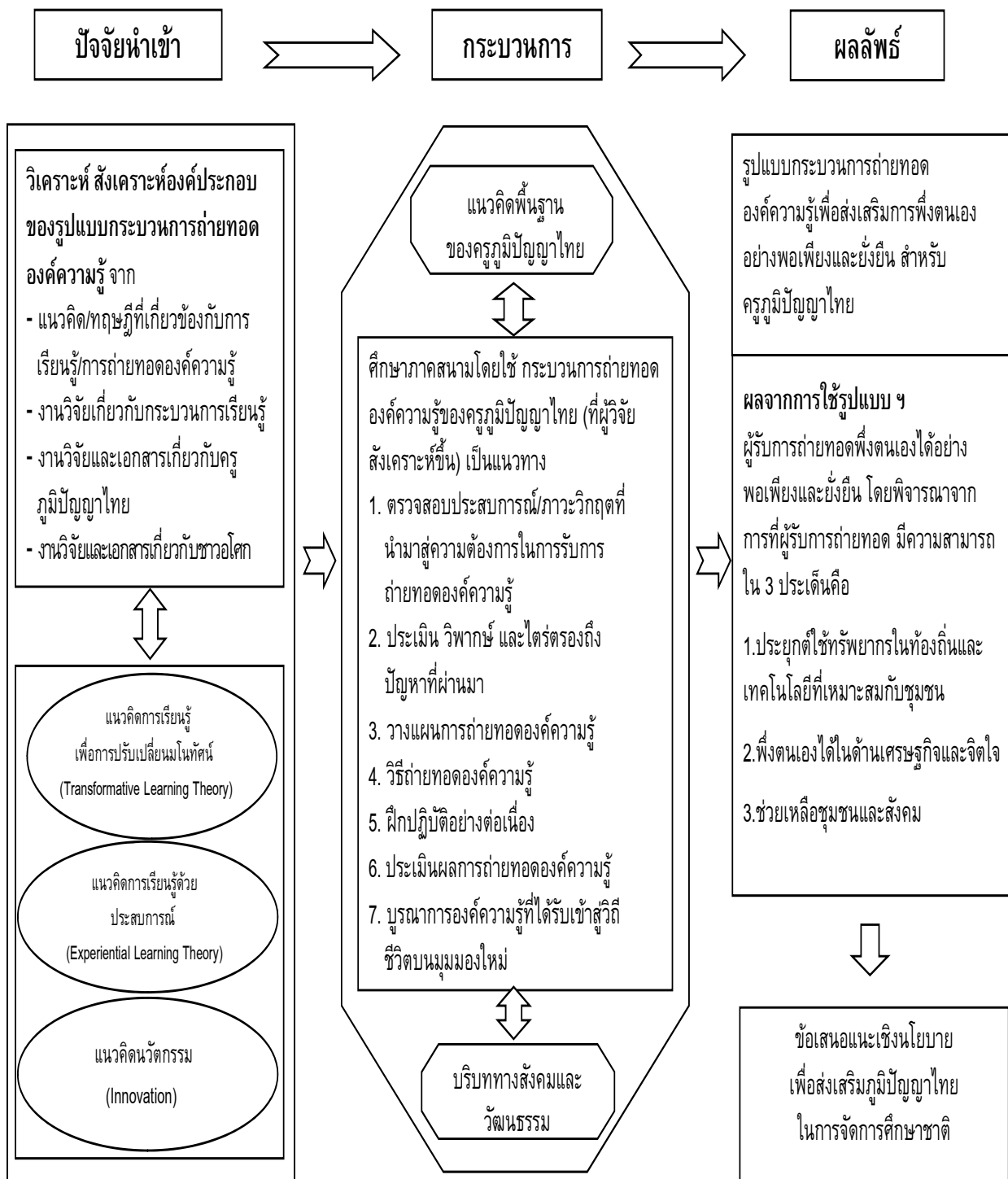
7. ขั้นบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ : นำมาจากทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์

องค์ประกอบที่เป็นกลไกในการสนับสนุนให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้มีประสิทธิภาพสูงสุด 2 องค์ประกอบ คือ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครุภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ในส่วนของผลลัพธ์จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย ผู้วิจัยใช้หลักการจากแนวคิด 3 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) และแนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก โดยพิจารณาผลลัพธ์จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ว่านำไปสู่การทำให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนใน 3 ข้อ ได้แก่ 1) มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและจิตใจ และ 3) มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

กรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครุภูมิปัญญาไทย นำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย เนื่องจากการวิจัยนี้ให้นอกจากจะให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านกระบวนการ วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้แล้ว ยังให้ความสำคัญกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นในทัศนะ มุมมอง ค่านิยม ความเชื่อ และอุดมการณ์ของครูภูมิปัญญาไทย ผู้เกี่ยวข้อง และชุมชนที่เป็นบริบทที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) โดยมีวิธีดำเนินการ 3 ขั้นตอน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ 1) การศึกษาจากเอกสาร (Documentary study) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้งประวัติชีวิต แนวคิด ความเชื่อปรัชญาในการดำเนินชีวิต องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนการเก็บข้อมูล ประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลจากสื่อต่างๆ เอกสาร งานวิจัย ที่มีการรวบรวมศึกษาไว้แล้ว รวมทั้งข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทุกประเภท และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม(Field research) ประกอบด้วย 2.1) ขั้นเตรียมก่อนเข้าศึกษาภาคสนาม ซึ่งประกอบด้วย การเตรียมจัดทำเครื่องมือในการวิจัย กระบวนการเลือกกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ 2.2) ขั้นเข้าศึกษาภาคสนาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นกรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่มตัวอย่าง ตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรง และการตรวจสอบแบบสามเส้า จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลของแต่ละกรณีศึกษาและจัดทำข้อสรุปรวม

ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน เป็นขั้นตอนการสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา 4 กรณีโดยผู้วิจัย เมื่อได้ร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยแล้ว นำข้อร่างรูปแบบที่ได้ไปตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีสนทนากลุ่ม(Focus group discussion) และ 2) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้วยวิธีการนำเสนอให้พิจารณาโดยตรงเป็นรายบุคคลเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ (Expert judgment)

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ โดยผู้วิจัยจัดทำร่างนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชานำเสนอและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ (Expert judgment) เป็นรายบุคคล จากนั้นนำมาปรับแก้ไขเพิ่มเติมตามข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การดำเนินการแต่ละขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

1. การศึกษาจากเอกสาร

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาจากเอกสาร ได้แก่ หนังสือ วารสาร บทความ ข้อมูลงานวิจัย สิ่งพิมพ์ และสื่อต่างๆ ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลภาพรวมของครุภูมิปัญญาไทย แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ แนวคิดการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัยต่อไป

ขอบข่ายการศึกษาเอกสาร คือ

1.1 ความหมายและลักษณะของการถ่ายทอดองค์ความรู้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครุภูมิปัญญาไทย เพื่อนำมากำหนดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครุภูมิปัญญาไทย

1.2 แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ แนวคิดนวัตกรรม แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพึ่งตนเอง แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก

1.3 ประวัติชีวิต ปรัชญาแนวคิด ความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต องค์ความรู้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ และบริบททางสังคมของครุภูมิปัญญาไทยโดยภาพรวมของครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา

โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ สังเคราะห์ความหมาย ลักษณะของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประวัติชีวิต ปรัชญาแนวคิด ความเชื่อ ภูมิหลังและบริบทที่เกี่ยวข้องกับครุภูมิปัญญาไทย โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการจำแนกข้อความ นำมาตีความและสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction Analysis)

2. การศึกษาภาคสนาม

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาภาคสนาม เนื่องจากการวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับ ความเชื่อ แนวคิดการปฏิบัติ และสภาพแวดล้อมบริบททางสังคมของครุภูมิปัญญาไทยซึ่งส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ และเพื่อที่จะสามารถนำผลการวิจัยไปอ้างอิงกับกรณีอื่นๆ

ได้มากกว่าการศึกษาเพียงกรณีเดียว จึงทำการศึกษาคณะกรณีสึกษา 4 กรณี โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก(In-depth interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม(Non-participant observation) โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตที่ผู้วิจัยสังเคราะห์จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้เป็นระยะๆ ทั้งระหว่างที่เก็บข้อมูลและเมื่อออกจากภาคสนามแล้ว จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกประเภท(Typological analysis) แบ่งเป็นขั้นตอนของเหตุการณ์ต่อเนื่องกันไป โดยแบ่งชนิดของข้อมูลในเหตุการณ์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษาไว้แล้ว และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytical induction) ร่วมกับบริบทของสิ่งที่ศึกษา โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.1. ขั้นเตรียมก่อนเข้าศึกษาภาคสนาม

ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนคือ 1)การเตรียมและจัดทำเครื่องมือในการวิจัย และ 2) การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูภูมิปัญญาไทยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1.1 การเตรียมและจัดทำเครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยจัดทำเครื่องมือในการวิจัยภาคสนาม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย แบบสัมภาษณ์ผู้รับการถ่ายทอด และแบบสังเกต โดยใช้ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพมีเครื่องมือสำคัญในการวิจัยคือตัวผู้วิจัย (Lincoln and Guba,1985; kvale,1996) ซึ่งผู้วิจัยต้องมีความเป็นสหวิชาการในตัวเองและการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งเป็นเทคนิคหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพมีลักษณะสำคัญข้อหนึ่งคือการใช้แนวคำถามที่ไม่เคร่งครัด แต่เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) สอดคล้องกับชาย โพธิสิตา(2552) กล่าวว่าคุณสมบัติที่เป็นแบบกึ่งโครงสร้างของการสัมภาษณ์แบบนี้อยู่ที่การใช้แนวคำถาม ซึ่งปกติจะถูกเตรียมไว้ล่วงหน้า โดยมีความยืดหยุ่นได้มากเท่าที่จำเป็น ไม่ตายตัวและไม่ควรมีจำนวนมากจนทำให้ขาดความต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติของการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจึงจัดทำแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตเพื่อใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล โดยมีเครื่องมือวิจัยสำคัญ 3 องค์ประกอบ คือ

2.1.1.1 ตัวผู้วิจัย เนื่องจากเครื่องมือสำคัญหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพคือตัวผู้วิจัย (Lincoln and Guba,1985; kvale,1996) ผู้วิจัยต้องมีความเป็นสหวิชาการในตัวผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดก่อนไปในพื้นที่ของกรณีศึกษา เข้าร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลของกรณีศึกษาและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนด้วยตนเอง ทั้งนี้โดยตระหนักและยึดมั่นในความไม่มีอคติในการเก็บข้อมูลและการสรุปข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ตลอดระยะเวลาของการศึกษาวิจัย

2.1.1.2 แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ 2 ชุด คือ 1)แบบสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย และ 2) แบบสัมภาษณ์ผู้รับการถ่ายทอด โดยผู้วิจัยกำหนดกรอบ

แนวทางการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า(Interview guideline) มีลักษณะเป็นหัวข้อกว้างๆ เกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

1) แบบสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์โดยอ้างอิงจากทฤษฎีการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ และแนวคิดนวัตกรรม ซึ่งรายละเอียดประกอบด้วย 7 ประเด็น คือ 1) ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2) ประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา 3)วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 4) วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้ 5) ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง 6) ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ 7) บุรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ และองค์ประกอบที่มีส่งผลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

2) แบบสัมภาษณ์ผู้รับการถ่ายทอด ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์โดยอ้างอิงจากแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และแนวคิดบุญนิยมของชาวจีน เพื่อใช้พิจารณาผลลัพธ์จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ว่านำไปสู่การทำให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนหรือไม่อย่างไร โดยผู้ที่พึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน มีคุณลักษณะ 3 ข้อ ได้แก่ 1)เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2)เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

ในส่วนของผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา ผู้วิจัยใช้แนวคำถามบางประเด็นจากแบบสัมภาษณ์ทั้งสองชุด ทั้งนี้ขึ้นกับบริบทในขณะสัมภาษณ์เป็นสำคัญ

2.1.1.3 แบบสังเกต ผู้วิจัยกำหนดแนวทางสังเกตไว้ล่วงหน้า (Observation guideline) โดยอาศัยกรอบแนวคิดการวิจัยนำทางในการสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มองเห็น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสังเกตจะใช้เสริมและเพิ่มเติมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกกรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้สมบูรณ์ครบถ้วนยิ่งขึ้น เพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนต่อไป ในการสังเกตจะใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลหลังจากทำการสังเกตแล้วเพื่อให้ได้ข้อมูลซึ่งตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด นอกจากนี้ในบางสถานการณ์ เช่น ในขณะฟังบรรยายของกรณีศึกษา ผู้วิจัยสามารถจดบันทึกได้ในขณะนั้น เนื่องจากไม่เป็นที่สังเกตเห็นแตกต่างจากผู้รับการถ่ายทอดคนอื่นๆ

2.1.2 การเลือกกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้แนวทางของ ชาย โพธิสิตา (2552) และสุภางค์ จันทวานิช (2552) ในการเลือกกลุ่มประชากรที่จะเป็นกรณีศึกษาแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposeful sampling) หรือเลือกแบบแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการเลือก

กรณีศึกษาเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสมกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีขั้นตอนการคัดเลือก ดังนี้

2.1.2.1 รวบรวมประชากรที่จะศึกษา โดยใช้ครูภูมิปัญญาไทยจากทุกภูมิภาคของประเทศโดยศึกษาจากเอกสาร ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา จากการรวบรวมมีครูภูมิปัญญาไทยทั้งสิ้น 6 รุ่น จำนวน 341 คน จากภูมิปัญญาไทย 9 ด้าน ได้แก่ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ปี พ.ศ.2544 จำนวน 30 คน รุ่นที่ 2 ปี พ.ศ. 2546 จำนวน 56 คน รุ่นที่ 3 ปี พ.ศ. 2547 จำนวน 45 คน รุ่นที่ 4 ปี พ.ศ.2548 จำนวน 86 คน รุ่นที่ 5 ปี พ.ศ.2549 จำนวน 65 คน และรุ่นที่ 6 ปี พ.ศ.2552 จำนวน 59 คน

2.1.2.2 จัดประชุมคณะกรรมการสมาคมครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีสมาชิกเป็นครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีความคุ้นเคยรู้จักครูภูมิปัญญาไทยทุกท่านเป็นอย่างดี โดยขอความร่วมมือให้การคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทยที่เหมาะสมกับการเป็นกรณีศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ในการประชุมผู้วิจัยและผู้ร่วมประชุมได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา 4 ข้อ ดังนี้

1) เป็นครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งสรรหาและยกย่องเชิดชูเกียรติจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

2) เป็นครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีความชัดเจนและเด่นชัดว่ามีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยมีคุณลักษณะ 3 ข้อ ได้แก่ 1)เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

3) เป็นครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนและสังคมในวงกว้างอย่างต่อเนื่องหลังได้รับการประกาศยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา โดยมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่สนับสนุนโดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

4) เป็นครูภูมิปัญญาไทยซึ่งยินดี มีความพร้อมในการให้ความร่วมมือและอนุญาตให้ผู้วิจัยทำการศึกษาวิจัย

จากเกณฑ์ดังกล่าวที่ประชุมเสนอชื่อครูภูมิปัญญาไทย 9 ท่าน ดังรายชื่อแสดงในตาราง ดังนี้

ครูภูมิปัญญาไทย	รุ่น	ด้าน	จังหวัด
1. ครูประยงค์ รณรงค์	1	ด้านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	นครศรีธรรมราช
2. สมณะเสียงศีล ชาตวโร	2	ด้านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	นครปฐม
3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ	3	ด้านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ศรีสะเกษ

ครุภูมิปัญญาไทย	รุ่น	ด้าน	จังหวัด
4.ครุแก่นฟ้า แสนเมือง	3	ด้านเกษตรกรรม	ศรีสะเกษ
5.ครุมนรัตน์ สารภาพ	3	ด้านโภชนาการ	กาญจนบุรี
6.ครุวิบูลย์ เข้มเฉลิม	1	ด้านเกษตรกรรม	ฉะเชิงเทรา
7.ครุชูศักดิ์ หาดพรหม	1	ด้านเกษตรกรรม	น่าน
8.ครุอินสอน สุริยงค์	6	ด้านเกษตรกรรม	เชียงใหม่
9.ครุศรีสวัสดิ์ คำรังสี	1	ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	น่าน

จากครุภูมิปัญญาไทย 9 ท่าน ผู้ร่วมประชุมได้พิจารณาอีกครั้ง พบว่าครุภูมิปัญญาไทยในลำดับที่ 2-4 คือสมณะเสียงศีล ชาตวโร ครูขวัญดิน สิงห์คำ และครุแก่นฟ้า แสนเมือง เป็นครุภูมิปัญญาไทยชาวอโศก มีปรัชญาแนวคิดและการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่คล้ายคลึงกัน สำหรับครูขวัญดิน สิงห์คำและครุแก่นฟ้า แสนเมืองเป็นครุภูมิปัญญาไทยซึ่งอยู่ในชุมชนศิระะอโศกทั้งคู่ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือการทำงานใดๆ จะทำงานไปพร้อมๆ กัน ประกอบกับครุแก่นฟ้า แสนเมืองมักจะมีภารกิจเดินทางไปศึกษาดูงานต่างประเทศ จึงไม่สะดวกในการศึกษาวิจัย จึงคัดเลือกให้ศึกษาครูขวัญดิน สิงห์คำ

สำหรับครุภูมิปัญญาไทยลำดับที่ 6-8 ได้แก่ ครูวิบูลย์ เข้มเฉลิม ครูชูศักดิ์ หาดพรหม และครุอินสอน สุริยงค์ เป็นครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมทั้ง 3 ท่าน ในกรณีของครูวิบูลย์ เข้มเฉลิมและครูชูศักดิ์ หาดพรหม ได้มีผู้ทำการศึกษาวิจัยท่านทั้งสองแล้วเป็นจำนวนมาก ประกอบกับจากการประสานงานติดต่อกับครูวิบูลย์ เข้มเฉลิมพบว่ามีความสุขไม่สู้ดีนักและปัจจุบันได้ลดบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ลงแล้ว จึงเลือกครุอินสอน สุริยงค์ เป็นกรณีศึกษา ส่วนครุภูมิปัญญาไทยลำดับที่ 9 คือครุศรีสวัสดิ์ คำรังสี จากการประสานงานติดต่อสอบถามพบว่าไม่สะดวกในการให้นักวิจัยไปทำการศึกษาวิจัย

ดังนั้นจากเกณฑ์และการพิจารณาคัดเลือกดังกล่าว สามารถเลือกกลุ่มตัวอย่างได้เป็นครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์และเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย 4 ท่าน ดังนี้

1. ครูประยงค์ รัตนรงค์ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ครุมนรัตน์ สารภาพ ไร่คุณมน อำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี
3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ ชุมชนศิระะอโศก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ
4. ครูอินสอน สุริยงค์ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่อน อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่

โดยกลุ่มตัวอย่างแต่ละท่านมีความโดดเด่นและเหมาะสมตามเกณฑ์ทั้ง 3 ประการ ดังนี้

1. ครูประยงค์ รัตนรงค์ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เนื่องจากเน้นการใช้เทคโนโลยีที่มีในท้องถิ่น เช่น การทดลองเลี้ยงปลาตุ๊กด้วยผักตบชวาผสมหัวอาหาร เป็นการลดต้นทุนในการเลี้ยงปลาตุ๊ก โดยได้ผลผลิตเท่าเดิม การส่งเสริมเผยแพร่การดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพรและการนวดเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซื้อยาจากต่างประเทศ ในด้านการพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ นั้นครูประยงค์สามารถปลดหนี้ของตนจากธนาคารได้ภายในไม่กี่ปี โดยการลดรายจ่ายด้วยการศึกษาและผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือน ทั้งยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน การทำสวนสมรมปลูกพืชที่บริโภคและเก็บไปจำหน่ายได้ แทนการปลูกยางเพียงอย่างเดียว รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคมอย่างเด่นชัดด้วยการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ประสบการณ์ของตนไปสู่ชุมชนและสังคม

2. ครูมนรัตน์ สารภาพ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนอย่างเด่นชัด ด้วยการเป็นผู้พัฒนาผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่นให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น เช่น การพัฒนาและคิดค้นการทำน้ำนมข้าวโพดเป็นรายแรกจนได้รับการรับรองจากองค์การอาหารและยา(อย.) การประยุกต์ใช้เครื่องมือสมัยใหม่มาใช้ผลิตกล้วยอบสุญญากาศ การเผาถ่านด้วยเตาอิฐเตา เป็นต้น ในด้านการพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจนั้น ครูมนรัตน์ซึ่งเคยทำธุรกิจล้มเหลวและมีความทุกข์ใจ จึงหันกลับมาสนใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จนฟื้นตัวหมดหนี้สินและมีความภาคภูมิใจที่พึ่งตนเองได้ ครูมนรัตน์เป็นผู้มีแนวคิดในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ด้วยการสร้างงานให้ชุมชนซึ่งเป็นชุมชนที่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร จึงสร้างสรรค์คิดค้นและพัฒนาวิธีการแปรรูปผลผลิตทางเกษตรที่ล้นตลาดให้เป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปเป็นการเพิ่มมูลค่าโดยคงคุณค่าเดิมไว้

3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน ด้วยการหาองค์ความรู้ใหม่และนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น การสืบค้นวิธีการพัฒนาจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพและทดลองผลิตปุ๋ยขี้วัวดินซึ่งช่วยลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี การพัฒนาสูตรการล้างพิษจากตับและท่อน้ำดีเป็นรายแรกในประเทศไทย เป็นต้น ครูขวัญดินซึ่งเป็นชาวอโศก มีความเด่นชัดในการพึ่งตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจ เนื่องจากปฏิบัติตามแนวคิด “บุญนิยม” ซึ่งเน้นการลดละเลิกความต้องการด้านวัตถุ สมถะ กินอาหารมังสวิรัตซึ่งเพาะปลูกเองและมีความมั่นคงทางด้านจิตใจเนื่องจากปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความเด่นชัดในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ด้วยการเผยแพร่องค์ความรู้ต่างๆ ที่คิดค้นและพัฒนาทั้ง ปุ๋ยชีวภาพ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่เกินความต้องการของชุมชน รวมทั้งของใช้ทั้งยาสระผม สบู่ ยาสีฟัน ยาสมุนไพรต่างๆ ในราคาบุญนิยมแก่บุคคลทั่วไป

4. ครูอินสอน สุริยงค์ เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ทดลองประยุกต์ใช้จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ ในการผลิตปุ๋ย

ชีวภาพทำให้พืชโตเร็วและได้ผลผลิตมาก ใช้ในการผสมหัวอาหารให้หมูซึ่งทำให้โตเร็ว มูลไม่มีกลิ่นเหม็นรบกวน ใช้จุลินทรีย์ในการเลี้ยงเปิดไก่และกบ ทำให้โตเร็วและลดต้นทุนการเลี้ยงดูได้ เป็นต้น เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ เนื่องจากบริโภคสิ่งที่ปลูกและเลี้ยง ทั้งยังมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชนและสังคมด้วยการเผยแพร่องค์ความรู้ต่างๆ ด้วยการเปิดศูนย์เกษตรธรรมชาติแม่อนเป็นแหล่งเรียนรู้และสาธิตทั้งการเกษตรและปศุสัตว์ให้กลุ่มบุคคลองค์กรทั่วไปอย่างไม่ปิดบัง

2.1.2.3 เลือกกลุ่มตัวอย่างอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informants) เพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยติดต่อขอพบครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่านเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัย ประโยชน์ที่จะเกิดจากการวิจัย ขอความอนุเคราะห์ในการเข้าทำการศึกษาวิจัย และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นหลัก (Purposeful sampling) แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ 1) กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากกรณีศึกษาและ 2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยในแต่ละกรณีศึกษาจะเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 6-10 คน โดยเน้นให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมากที่สุดเป็นหลัก

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือในกลุ่มที่ 1 ซึ่งเป็นผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากกรณีศึกษาจะต้องเคยเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ครั้ง ภายในระยะเวลา 1 ปี และได้มีการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติในพื้นที่จริงของตนเองแล้ว สำหรับกลุ่มที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ต้องเป็นผู้ที่ได้ร่วมงานและเกี่ยวข้องกับการศึกษามาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้ ผู้วิจัยใช้ Snowball sampling technique ด้วยการพูดคุยสอบถามและอ้างอิงปากต่อปากเพื่อค้นหาผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.2. ชั้นเข้าศึกษาภาคสนาม

โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลของครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่านซึ่งเป็นกรณีศึกษา ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ตรวจสอบข้อมูลของแต่ละกรณีศึกษาด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรง และการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกประเภท(Typological analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytical Induction) ร่วมกับบริบทของสิ่งที่ศึกษา

2.2.1 วิธีการวิจัย

ในการศึกษารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 กรณีศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยใช้ 3 วิธีการประกอบกัน คือ

2.2.1.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยการสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) คือผู้ที่รับการถ่ายทอด และผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semistructured conversation) โดยอาศัยแนวคำถามซึ่งได้เตรียมไว้แล้ว ในการสัมภาษณ์ (Interview guideline) มีความยืดหยุ่นเท่าที่จำเป็น จุดมุ่งหมายอยู่ที่การทำความเข้าใจในประเด็นใดประเด็นหนึ่งโดยเฉพาะ โดยผู้วิจัยฟังอย่างตั้งใจและมีท่าทีผ่อนคลายเพื่อจับประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลพูดหรือแสดงออกโดยไม่เกิดความตึงเครียดในการสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลในรายละเอียดที่ไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อนและเป็นข้อมูลที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงลึกถึงกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา

2.2.1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับกรณีศึกษาด้วยตนเอง สังเกตปรากฏการณ์และร่องรอยกิจกรรมที่ปรากฏอยู่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา ผลที่ได้จากกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือการฝึกปฏิบัติ รวมทั้งสังเกตผลกระทบที่เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาที่มีต่อผู้รับการถ่ายทอด ใช้หลักการสังเกตโดยจำแนกเหตุการณ์ของ Lofland (1971) 6 ประเด็น คือ พฤติกรรม (Act) แบบแผนของพฤติกรรม (Activities) ความหมาย (Meaning) การมีส่วนร่วม (Participation) ความสัมพันธ์ (Relationship) และฉาก (Setting) เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษาทุกท่าน โดยเข้าร่วมการอบรมหลักสูตรพัฒนาการใช้สารชีวภาพแทนสารเคมีของครูประยงค์ รัตนรงค์ เข้าร่วมการศึกษาดูงานในฐานเรียนรู้ทุกฐานของชุมนุมนรัตน์ สารภาพ เข้าร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพของครูขวัญดิน สิงห์คำ และเข้าร่วมกิจกรรมการทำหมอนอินทรีย์ การทำไข่เค็มสมุนไพร การทำน้ำยาอเนกประสงค์ของครูอินสอน สุริยงค์

2.2.1.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในสถานการณ์ ไม่มีปฏิสัมพันธ์หรือปฏิกิริยาตอบโต้กับผู้ที่สังเกต โดยผู้วิจัยสังเกตและรวบรวมข้อมูล เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้ยินได้เห็นด้วยตนเอง

2.2.2. การเก็บข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

2.2.2.1 การเก็บข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามของกรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง ผู้วิจัยใช้เวลาในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของแต่ละกรณีศึกษา รวมทั้งได้ติดตามกรณีศึกษาไปในการบรรยายหรือเป็นวิทยากรนอกสถานที่ โดยกำหนดการใช้เวลาใน

การเก็บข้อมูลยืดหยุ่นตามสถานการณ์จนกว่าจะได้ข้อมูลที่อิ่มตัว คือได้ข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีการจัดเตรียมเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้พร้อมสำหรับการใช้งาน เช่น สมุดจดบันทึก ปากกาดินสอ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เป็นต้น

ในการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อให้การเดินทางไปในพื้นที่แต่ละครั้งบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้

1) ประสานงานกับกรณีศึกษา ซึ่งเป็นเจ้าของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ขอความอนุเคราะห์และแนะนำตัว ชี้แจงวัตถุประสงค์และวิธีการในการวิจัย ประโยชน์ของงานวิจัย รวมทั้งขออนุญาตจดบันทึกเนื้อหาการให้สัมภาษณ์ บันทึกเสียง การถ่ายภาพ และการทบทวนผลการสัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้รับทราบและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การประสานงานแนะนำตัวนี้ถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความคุ้นเคย (Rapport) ระหว่างผู้วิจัยกับกรณีศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ลดความแปลกแยกระหว่างผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้รับความร่วมมือเต็มที่ในการศึกษาวิจัย

2) ในกระบวนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ของแต่ละกรณีศึกษา เพื่อให้เห็นวงจรของกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ การดำเนินชีวิตของกรณีศึกษาและสมาชิกในชุมชนได้ครบถ้วน เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และติดตามกรณีศึกษาไปบรรยายหรือเป็นวิทยากรนอกสถานที่ โดยผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้พักค้างภายในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของกรณีศึกษา ทั้ง 4 ท่านในระหว่างการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสในการได้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและได้ตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ ๆ ตลอดเวลาที่อยู่ในพื้นที่ของกรณีศึกษา

การเก็บข้อมูลภาคสนามนี้ ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละกรณี ดังนี้

1. ครูประยงค์ วรรณรงค์ ณ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน – 3 ธันวาคม 2553 และระหว่างวันที่ 25-29 มกราคม 2554

2. ครูมนรัตน์ สารภาพ ณ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยไร่คุณมน อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี ระหว่างวันที่ 17-21 กันยายน 2553 และระหว่างวันที่ 15-19 ตุลาคม 2553

3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ ณ ชุมชนศิระชะเอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่างวันที่ 14-19 กรกฎาคม 2553 และระหว่างวันที่ 9-14 มกราคม 2554

4. ครูอินสอน สุริยงค์ ณ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่ออน อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 22-27 พฤศจิกายน 2553 และ ระหว่างวันที่ 19-22 มกราคม 2554

โดยก่อนการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา แต่ละท่านล่วงหน้าโทรติดต่อประสานงานนัดหมายเพื่อขออนุญาตไปเก็บข้อมูลในช่วงที่กรณีศึกษามีโครงการการฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พบกับ

กรณีศึกษาทั้ง 4 ท่านในการประชุมที่กรุงเทพฯ ฯ และหลายครั้งที่ครุภูมิปัญญาไทยบางท่านเดินทางมาเป็นวิทยากรและบรรยายให้แก่หน่วยงานและสถานศึกษาในกรุงเทพฯ ฯ จึงทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสพบและสัมภาษณ์เพิ่มเติมในส่วนของข้อมูลที่ยังไม่สมบูรณ์ รวมทั้งการสอบถามตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมทางโทรศัพท์เป็นระยะๆ

2.2.2.2 การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนทำการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป ดังนี้

1) ตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์กับกรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยตรง โดยผู้วิจัยอ่านทบทวนข้อมูลที่จัดบันทึกไว้ให้ฟัง และทำการปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเติมจนข้อมูลเป็นที่ยอมรับจากผู้ให้ข้อมูล

2) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ผู้วิจัยใช้แนวทางของ สุกงาศ์ จันทวานิช (2552) ในการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า คือ ด้านข้อมูล(Data triangulation) และด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ดังนี้คือ

2.1) ด้านข้อมูล ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน จากแหล่งบุคคลหลายคน ได้แก่ จากการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กรณีศึกษา ผู้รับการถ่ายทอด และผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากหลายบุคคลมาตรวจสอบว่าแต่ละประเด็นตรงกันหรือไม่ สอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร หากพบว่าแต่ละประเด็นที่ตรวจสอบมีผู้ให้ข้อมูลไม่ตรงกัน จะกลับไปตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลซ้ำจนได้ข้อมูลที่ตรงกัน

2.2) ด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ด้วยวิธีการต่างกัน ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์เจาะลึก นำเนื้อหาที่ได้จากแต่ละวิธีการมาจำแนกเป็นประเด็นตามกรอบแนวคิดการวิจัย หลังจากนั้นนำข้อมูลของประเด็นเดียวกันมาตรวจสอบว่าตรงกันหรือสอดคล้องกันหรือไม่ เมื่อพบว่าข้อมูลมีความต่างและขัดแย้งกัน ได้นำกลับไปสอบถามกับกรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกันที่สุด

2.2.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากทำการตรวจสอบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา โดยวิเคราะห์แยกเป็น 4 กรณีศึกษา ในแต่ละกรณีศึกษาใช้ข้อมูลทั้งที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกประกอบกัน โดยผู้วิจัยใช้ 2 วิธีในการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางของ สุกงาศ์ จันทวานิช (2552) คือ 1) การจำแนกประเภท(Typological analysis) แบ่งเป็นขั้นตอนของเหตุการณ์ต่อเนื่องกันไป โดยแบ่งชนิดของข้อมูลในเหตุการณ์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษาไว้แล้ว

และ 2) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytical Induction) ร่วมกับบริบทของสิ่งที่ศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

ขั้นตอนนี้เป็นการนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย โดยใช้ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎีแนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามมาพัฒนาเป็นรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณีศึกษาที่ได้รับการตรวจสอบจากกรณีศึกษาและผู้เกี่ยวข้องแล้ว มาสังเคราะห์และเชื่อมโยงประกอบเข้าด้วยกัน จากนั้นจึงสร้างข้อสรุปร่วมของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี ได้เป็นร่าง “รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย” โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีช่วยนำทางในการดำเนินการ 6 แนวคิดร่วมกัน คือทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมอนทัศน์ (Transformation Learning Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory) แนวคิดนวัตกรรม (Innovation) ใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย สำหรับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) แนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก ใช้สำหรับการสังเคราะห์ในส่วนของผลลัพธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยผู้เป็นกรณีศึกษา

2. การตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

เมื่อได้ ร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยแล้ว ผู้วิจัยตรวจสอบรูปแบบที่พัฒนาขึ้นโดยมีขั้นตอนของการตรวจสอบ 2 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 ตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus

groups discussion) และ 2) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert judgment) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ (Purposive sampling) รายละเอียดดังนี้

2.2.1 เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มที่ 1 ประกอบด้วย

- 1) เป็นครุภูมิปัญญาไทยที่ได้รับการสรรหาและยกย่องโดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
- 2) เป็นผู้ที่เป็นเครือข่ายและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานและการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย

ในการตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ผู้วิจัยใช้แนวทางของ ชาย โพรธิตา (2552) ซึ่งให้ความหมายของการสนทนากลุ่มว่าเป็นการสนทนาหรืออภิปรายกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่เฉพาะเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงประเด็นสำหรับตอบปัญหาของการวิจัยที่ตั้งขึ้น ซึ่ง Stewart and Shamdasani (อ้างในชาย โพรธิตา, 2552) ได้ให้นิยามสำหรับการสนทนากลุ่มว่าเป็นการเน้นความสำคัญของพลวัตกลุ่ม (Group dynamics) ดังนั้นความสำเร็จของการสนทนากลุ่มอยู่ที่การจัดการให้มีพลวัตกลุ่มที่เหมาะสม เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในเรื่องที่ยกมาเป็นประเด็นการสนทนา โดยผู้วิจัยได้จัดการสนทนากลุ่มเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2554 เวลา 8.30 – 12.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้สวนน้อยรักษา เขตบางบอน กรุงเทพฯ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 9 คน (ภาคผนวก ก)

2.2.2 เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย

- 1) เป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับครุภูมิปัญญาไทย การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย โดยมีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 5 ปี
- 2) เป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เกี่ยวกับแนวคิดและการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยมีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 5 ปี

2.2.3 ประเด็นการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 2 กลุ่ม กำหนดดังนี้

- 1) ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครุภูมิปัญญาไทยซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น
- 2) ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้สำหรับครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน
- 3) ประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ขั้นตอนนี้เป็นการจัดทำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ โดยผู้วิจัยจัดทำร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ นำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเป็นรายบุคคล จากนั้นขอสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ(Expert judgment) แต่ละท่าน นำข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิมาปรับแก้ไขและเพิ่มเติม จากนั้นเสนอเป็นผลการวิจัยเพื่อให้มีการนำไปปรับประยุกต์ใช้สำหรับครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องที่มีความพร้อมและต้องการที่จะพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนในเงื่อนไขและบริบทของตน รวมทั้งนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเอง อย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

บทนี้เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 ของการวิจัย โดยวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ได้แก่

1. ครูประยงค์ รัตนรงค์	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ครูมนรัตน์ สารภาพ	ไร่คุณมน อำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี
3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ	ชุมชนศิระชะเอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
4. ครูอินสอน สุริยงค์	ศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่อน อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความหมายและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครูภูมิปัญญาไทยและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากการวิจัยภาคสนาม

โดยในแต่ละกรณีศึกษาผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลปรัชญาชีวิตความเชื่อ องค์ความรู้ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมก่อน เพื่อให้เห็นความเป็นมาและความเชื่อมโยงในแต่ละกรณีศึกษา จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาตามประเด็นที่สังเคราะห์จากทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล นำเสนอข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย
2. องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย
3. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครูภูมิปัญญาไทย
4. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยกรณีศึกษาแต่ละกรณี
5. จุดเด่นของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของแต่ละกรณีศึกษา
6. ผลของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้
 - 6.1 ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้
 - 6.2 ผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้
7. รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยแต่ละกรณี

หลังจากนำเสนอผลการวิเคราะห์แต่ละกรณีศึกษาแล้ว จึงนำเสนอสรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยในลำดับต่อไป

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาเอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระและเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และ 2) ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

1.1 ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ จาก 1) วิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูไทยในปัจจุบัน ปี 2544 ของนฤมล บุณนิม 2) วิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ปี 2546 ของพงศธร โพธิ์พูลศักดิ์ 3) งานวิจัยเรื่องเดินที่ละก้าว กินข้าวที่ละคำ ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน ปี 2548 ของรัตนา โตสกุล 4) งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ ปี 2550 ของสุมาลี สังข์ศรี 5) วิทยานิพนธ์เรื่องการพัฒนากระบวนการรับรองวิทยฐานะปราชญ์ภูมิปัญญาไทยในฐานะผู้สอนระดับอุดมศึกษา ปี 2551 ของวรวรรณ ศรีตะลานุกต์ 6) งานวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการดำเนินการยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร ปี 2552 ของอาชญญา รัตนอุบล 7) งานวิจัยเรื่อง รูปแบบและวิธีดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเพื่อขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในท้องถิ่น ปี 2554 ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา 8) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ 9) ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ 10) แนวคิดนวัตกรรม

ผลศึกษาเอกสาร พบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นกระบวนการสำคัญของการสร้างสรรค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติมีหลากหลายวิธี ทั้ง การลงมือทดลอง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การสาธิต การประกอบอาชีพ การบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ศาสนปฏิบัติ การใช้คำสอน และวิธีครูพักลักจำ จากการศึกษายังพบประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาไทยในปัจจุบัน คือกระบวนการและวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นข้อห้ามต่างๆ

ที่สืบทอดมา การไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีการถ่ายทอดที่ไม่สอดคล้องและไม่เอื้อกับการเรียนรู้ในสภาพสังคมปัจจุบัน การขาดพัฒนา ปรับปรุง และประยุกต์กระบวนการต่างๆ ในการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งเจตคติบางประการที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่ เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ทันยุคทันสมัย มีประสิทธิภาพสำหรับครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่าย จึงเป็นประเด็นที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน

สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายและทำความเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้ เพราะความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือปัญหาที่บุคคลและสังคมประสบย่อมผลักดันบุคคลแสวงหาแนวทางในการดำเนินชีวิตที่คิดว่าดีกว่าเหมาะสมกว่า ดังที่ Mezirow กล่าวไว้ว่าภาวะความยากลำบากของชีวิตทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด รวมทั้งจุดเน้นของทฤษฎีที่ว่าความคิดไตร่ตรองและการสนทนาอย่างมีเหตุมีผล เป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและความคิดที่บุคคลยึดถืออยู่ และที่สำคัญคือเมื่อความเชื่อและกรอบความคิดเปลี่ยนแปลงแล้ว จะมีการปฏิบัติใหม่ที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิต ซึ่งมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเน้นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง โดยมีประสบการณ์เดิมของบุคคลเป็นพื้นฐาน ความรู้ ทักษะ และค่านิยมจากประสบการณ์ที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอด เกิดเป็นชุดความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นความพยายามเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นการบูรณาการความรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่เข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบุคคล จึงเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่ถ่ายทอดความรู้ซึ่งมีสาระที่นำไปใช้กับวิถีชีวิตประจำวัน ในขณะที่แนวคิดนวัตกรรมเป็นแนวคิดที่อธิบายถึงปัจจัยและพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคล จึงเกี่ยวข้องและมีความจำเป็นต่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย เนื่องจากการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยถือเรื่องใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่กรอบความคิด ให้หันมายอมรับแนวคิดใหม่และมีพฤติกรรมใหม่ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนและไม่หวนกลับไปประสบกับปัญหาเดิมอีก

ผู้วิจัยได้นำข้อสรุปมาวิเคราะห์และสังเคราะห์พบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน และ 2 องค์ประกอบที่มีผลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนี้

1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้
2. ประเมิน วิพากษ์ และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา
3. วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้
4. วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

5. ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้
7. บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

องค์ประกอบที่เป็นกลไกในการสนับสนุนให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้มีประสิทธิภาพสูงสุด 2 องค์ประกอบ คือ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครุภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่วิเคราะห์สังเคราะห์ขึ้น 7 ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเครื่องมือนำทางในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.2 ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ จาก 1) วิทยานิพนธ์เรื่องความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ : ศึกษากรณีชุมชนศรีชะเอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ปี 2542 ของสมหมาย สาดทรัพย์ 2) วิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ปี 2543 ของชัยยศ อิมสุวรรณ 3) วิทยานิพนธ์เรื่อง ภาวะผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง:ศึกษากรณีเปรียบเทียบกับบ้านศิลารักษ์กับบ้านถิ่นสำราญ อ.พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ปี 2543 ของ อัครพล วรรณสุทธะ 4) งานวิจัยเรื่อง มองพุทธศาสนาด้วยสองตาเปิดความเชื่อและการปฏิบัติของสันติอโศก ปี 2545 ของ Marja-Leena-Heikkila-Horn 5) งานวิจัยเรื่อง Buddhist Reform Movements in Contemporary Thai Urban Context:Thammakai and santi Asoke. ปี 1993 ของ Feungfusakul, Apinya 6) วิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : การศึกษาพหุกรณี ปี 2546 ของพจนา เอื้องไพบูลย์ 7) วิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก ปี 2546 ของรินธรรม อโศกตระกูล 8) วิทยานิพนธ์เรื่อง การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันติอโศก ปี 2547 ของรินธรรม อโศกตระกูล 9) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 10) แนวคิดการพึ่งตนเอง 11) แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก

ผลศึกษาเอกสาร พบว่าการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนนั้น มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับการดำเนินชีวิตและเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม แนวคิดทฤษฎีทั้ง 3 ได้แก่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพึ่งตนเอง และแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก มีหลักการที่สอดคล้องและมุ่งให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันคือ ให้บุคคล ชุมชน และสังคมพึ่งพาตนเองได้พอเพียงและอย่างยั่งยืน เน้นการช่วยให้ตนเองและสังคมพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจและกระแสอันเชี่ยวกรากของทุนนิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับตัวเงิน แต่ละเลยมิติทางด้านจิตใจ ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง แนวคิดทฤษฎีทั้ง 3 นี้ จึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้

เป็นแนวทางและเป็นหลักคิดในการวิเคราะห์ สังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และผลลัพธ์จากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน สามารถพิจารณาได้จากคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่

1. มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน
2. พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ
3. มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

ซึ่งองค์ประกอบในการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนทั้ง 3 ประเด็นนี้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกรณีศึกษา 4 กรณี รวมทั้งใช้เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบผลลัพธ์จากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาว่าสามารถถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนหรือไม่อย่างไร

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากการวิจัยภาคสนาม นำเสนอเป็นรายการ 4 กรณี ตามลำดับ คือ ครูประยงค์ รัตนรงค์ ครูมนรัตน์ สารภาพ ครูขวัญดิน สิงห์คำ และครูอินสอน สุริยงค์ รายละเอียดดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 ครูประยงค์ รัตนรงค์ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูประยงค์ รัตนรงค์

ครูประยงค์ รัตนรงค์ เกิดเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2480 ที่ตำบลนากะชะ อำเภอนางรอง จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรคนโตในจำนวน 6 คน ของนายฮวงและนางแจ้ รัตนรงค์ สมรสกับนางสาวแนบ ช่วงบำรุง มีบุตร 5 คน ชาย 3 คน หญิง 2 คน

ในวัยเด็กครูประยงค์เป็นคนตัวเล็กและสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง เมื่อจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ได้ไม่นานก็ป่วยด้วยโรคไข้มาลาเลียซึ่งขณะนั้นยังไม่มียารักษา ครูประยงค์จึงแนะนำให้กลับไปรักษาตัวให้หายดีก่อน ใช้เวลารักษาตัวหนึ่งปี ทำให้เรียนไม่ทันเพื่อนซึ่งสอบเลื่อนชั้นไปแล้ว ประกอบกับมีแรงจูงใจจากราคายางพาราในช่วงเวลานั้นซึ่งพุ่งขึ้นสูงถึงกิโลกรัมละ 20 บาท จึงตัดสินใจไม่เรียนต่อและช่วยบิดามารดาทำงาน อาชีพหลักของครอบครัวรัตนรงค์ในขณะนั้นนอกจากการกรีดยางแล้วก็ยังเพาะปลูกพืชอื่น ๆ ทั้งผลไม้และทำนาปลูกข้าวด้วย ครูประยงค์ ในวัย 15 ปี ริเริ่มลงทุนเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองเพราะเห็นข่าวในยุ้งที่กองทิ้งไว้ จึงนำข้าวเก่ามาผสมกับรำเป็นอาหารเลี้ยงไก่ มีรายได้ดีพอสมควร ต่อมาราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น คำนวณแล้วไม่คุ้มทุนที่จะเลี้ยงไก่ต่อไปจึงเลิกไปโดยปริยาย

เลิกเลี้ยงไก่แล้วครูประยงค์หันไปรับจ้างทำงานทั่วไป ด้วยการเป็นลูกจ้างทำกระเบื้องซีเมนต์มุงหลังคาในโรงงาน ทำได้ระยะหนึ่งเมื่อฝีมือดีขึ้น บิดาจึงซื้อเครื่องมือให้ครูประยงค์และน้องชายตั้งโรงพิมพ์กระเบื้องเอง ซึ่งแม้ในเวลาต่อมาจะพบกับปัญหาเพราะมีกระเบื้องที่ทันสมัยกว่าออกมาขาย กระเบื้องซีเมนต์จึงหมดความนิยมไปจนต้องเลิกกิจการ แต่ผลจากการทำงานนี้ทำให้ได้เรียนรู้วิถีคิด การวางแผน และการบริหารต้นทุนเป็นอย่างดี เมื่อเลิกกิจการพิมพ์กระเบื้องแล้ว ครูประยงค์ไปรับจ้างล่องแพซุงไปตามลำน้ำตาปี จากอำเภอฉวาง จังหวัดนครราชสีมาไปส่งที่โรงเลื่อยจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นงานที่ทำให้ได้เรียนรู้การทำงานเป็นทีม การรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนในแต่ละหน้าที่ให้ดีที่สุด

ในวัยที่อายุไม่ถึง 20 ปี ครูประยงค์ได้เรียนรู้ชีวิตและสรุปไว้ว่า “...สิ่งที่ได้จากความล้มเหลวผิดพลาดที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งคือได้ประสบการณ์ ได้แนวคิด เพราะการที่ต้องเริ่มต้นใหม่แต่ละครั้งต้องใช้เวลา แรงงาน เงินลงทุนค่อนข้างมาก จึงสรุปว่าการวางแผนระยะยาวไว้จะเป็นการป้องกันไปในตัว ดีกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอยู่บ่อย ๆ...” (สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2553)

หลังจากอุปสมบทและแต่งงานแล้ว ครูประยงค์เริ่มสร้างครอบครัว แต่โชคไม่เข้าข้างต้องประสบกับวาทภัยและไฟป่าไหม้บนเขาขุนยี่ หลังจากนั้นจึงมีการทำสัมปทานไม้ล้ม(จากวาทภัยและไฟป่า) ครูประยงค์ได้ทำงานเป็นความช่าง ชักลากไม้อยู่เป็นเวลา 2 ปี ทำให้เก็บเงินได้จำนวนหนึ่งและได้ไม้เพื่อสร้างบ้านของตนเอง จึงหันไปซื้อที่เพื่อทำสวนยางแต่ก็เกิดน้ำท่วมทำให้ถึงกับหมดตัว ระยะนี้ครูประยงค์ต้องทำงานหนักมากทั้งกรีดยาง รับจ้างติดตามเงาะ ติดตามยางและรับจ้างไถนา จนกระทั่งในปี 2512 ซึ่งเป็นปีที่ต้นยางที่ปลูกไว้ของตนเองเริ่มกรีดยางได้ แต่ในปีนั้นราคายางกลับตกต่ำอีก ทำให้ต้องหางานอื่นช่วยเสริมรายได้ ในระยะนั้นมีการค้นพบแร่พลูมบนเขาขุนยี่ จึงตัดสินใจเสี่ยงโชคไปขุดแร่ด้วย เมื่อทำได้พักหนึ่งรู้สึกว่าจะไม่เหมาะกับอุปนิสัยเพราะได้พบเหตุการณ์การทำร้ายกันด้วยเหตุจากการแย่งผลประโยชน์ เหตุการณ์วุ่นวายแย่งชิงผลประโยชน์จากเหมืองแร่บนเขาขุนยี่รุนแรงขึ้น ครูประยงค์ซึ่งได้รับการชักชวนจากเพื่อนให้ไปทำเหมืองแร่ดีบุกในทะเลอันดามัน จึงตัดสินใจหลบเหตุการณ์ขัดแย้งไปตามคำชวนของเพื่อนที่บ้านน้ำเค็ม อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงาเป็นเวลา 2 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2523 เมื่อเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งแล้วจึงตัดสินใจเดินทางกลับมาที่ตำบลไม้เรียง ซึ่งระยะนั้นมีความวุ่นวาย ลักเล็กขโมยน้อยในชุมชน ครูประยงค์ได้รวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ ช่วยกันคลี่คลายและจัดระเบียบชุมชนจนเรียบร้อยสงบสุขเหมือนเดิม

การประสบกับปัญหาและวิกฤตในการดำเนินชีวิตหลายครั้งทั้งจากภัยธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความผิดพลาดล้มเหลวจากการประกอบอาชีพหลายครั้ง กลับทำให้ครูประยงค์ได้มีโอกาสทบทวนและวิเคราะห์บทเรียนในชีวิต ค้นหาวิธีการจัดการกับปัญหาโดยใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา และได้ทดลองปฏิบัติจริงในทุกเรื่องด้วยตนเองจนประสบความสำเร็จ และยังได้นำองค์ความรู้และประสบการณ์อันทรงคุณค่าที่ค้นพบจากการลองผิดลองถูกนั้น ถ่ายทอดให้ผู้อื่นเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวาง

2. องค์ความรู้

ครูประยงค์เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยสุขุม ช่างคิด พุดน้อยพุดช้า รักการเรียนรู้ ชอบการวางแผนชีวิต และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ดังที่ครูประยงค์(สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2554) ได้เล่าว่า “ถึงไม่ได้เรียนหนังสือแล้ว ผมก็เรียนรู้เองหาหนังสือมาอ่านตลอด ตำราบอกอย่างนี้ ก็มาทดลองทำ แล้วก็บันทึกสรุปไว้ว่าตำราบอกอย่างนี้ ทำจริงแล้วได้ผลอย่างนี้...” ปัญหาที่พบในชีวิตประจำวัน เช่น วงจรชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้านที่ผูกพันกับการทำสวนยางมากกว่า 100 ปี (ภาคใต้นายางพาราเข้ามาปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2443) ราคาอย่างไม่คงที่ ต้องต่อสู้กับสภาพดินฟ้าอากาศ กระแสตลาดและภาวะเศรษฐกิจ และชาวบ้านไม่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายยางพาราร่วมกับรัฐ ชีวิตคนเกือบทั้งชุมชนฝากไว้กับผลผลิตจากสวนยางซึ่งไม่มีความมั่นคงแน่นอน ทำให้ครูประยงค์ริเริ่มรวมตัวกับคนในชุมชนซึ่งพบปัญหาคล้ายกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ครูประยงค์และเครือข่ายจึงร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปรับปรุงปัญหาที่พบในชุมชนใน 5 เรื่องหลัก คือ

1. องค์ความรู้เรื่องยางพารา
2. องค์ความรู้เรื่องแผนแม่บทชุมชน
3. องค์ความรู้เรื่องการจัดการองค์กร
4. องค์ความรู้เรื่องวิสาหกิจชุมชน
5. การสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน

กิจกรรมที่ครูประยงค์ ธรณรงค์ริเริ่มและดำเนินการตามองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น คือ

1. ริเริ่มตั้งกลุ่มพัฒนาโรงงานแปรรูปยางพาราขนาดเล็กขึ้นในปี พ.ศ.2526 และจัดทำแผนแม่บทการพัฒนายางพาราฉบับประชาชนขึ้นเป็นฉบับแรก (พ.ศ.2540) เพื่อแก้ไขปัญหายางพาราราคาตกต่ำ ส่งผลให้สามารถกำหนดคุณภาพยางพาราและกำหนดราคาได้ จนกลายเป็นต้นกำเนิดของเกษตรกรที่ผลิตยางพาราที่ดีที่สุดในเอเชีย

2. ปี พ.ศ. 2527 ครูประยงค์ทำความตกลงกับผู้บริหารในเครือข่ายพัฒนาพิบูลผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการตั้ง “โรงงานรองเท้าแพน” ส่งออกนอกเป็นผลสำเร็จ แม้ว่าในเวลาต่อมาโรงงานนี้ได้เลิกกิจการไป แต่สิ่งที่ได้และคงอยู่กับคนในชุมชนคือกระบวนการเรียนรู้ด้านอุตสาหกรรมชุมชน

3. พัฒนาอาชีพเสริมโดยการทำการเกษตรผสมผสาน ที่เรียกว่า “สวนสมรม” (การปลูกต้นไม้หลายชนิดในบริเวณเดียวกัน) เพิ่มขึ้น ให้เป็นรายได้เสริมเพื่อให้ครอบครัวมีรายได้จากแหล่งอื่น ๆ นอกจากรายได้จากยางพารา

4. จัดตั้งโรงงานทำแป้งขนมจีน จนเป็นต้นแบบของขนมจีนแป้งสดที่นิยมทั่วไป

5. จัดตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง ในปี พ.ศ.2535 เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และการจัดการ เป็นที่จัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่บุคคลและหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ เป็นที่รวมของปราชญ์ชาวบ้านหลายสาขามาแบ่งปันความรู้ รวมทั้งเป็นเวทีชาวบ้านแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

6. จัดตั้งชมรมแพทย์แผนไทยและกลุ่มสมุนไพรเพื่อสุขภาพ โดยการสนับสนุนของโครงการสุขภาพชุมชนพึ่งตนเอง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน เพื่อแก้ปัญหาการใช้ยาแผนปัจจุบันซึ่งเป็นยาที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ชาวบ้านจะได้รับการอบรมด้านแพทย์แผนไทย การใช้สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ การผลิตยาจากสมุนไพรในท้องถิ่น รวมทั้งความรู้เรื่องการนวดแผนไทย ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นจากความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านการแพทย์แผนไทยที่มีอยู่ในชุมชน และยังช่วยลดค่าใช้จ่ายในการใช้ยาจากต่างประเทศด้วย

7. จัดตั้งสภาผู้นำชุมชนไม้เรียง เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2541 เป็นสภาสำหรับชุมชน ให้สมาชิกได้มาแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อีกทั้งยังจะเป็นการสร้างเครือข่ายกับบุคคลและหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชน ให้เข้ามาศึกษาวิเคราะห์เพื่อการแก้ปัญหาและกำหนดทิศทางการดำเนินงานของชุมชนในการประชุมสภาผู้นำแต่ละครั้ง จะมีการกำหนดประเด็นที่ชัดเจนแล้วนำข้อมูลมาถกแถลงจนได้ข้อสรุปร่วมกัน

8. จัดให้มีธนาคารหมู่บ้านไม้เรียงและกองทุนชุมชน โดยจัดตั้งขึ้นเมื่อมิถุนายน พ.ศ. 2542 วัตถุประสงค์เพื่อเป็นการฝึกวินัยการออมให้แก่สมาชิกเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการพัฒนาหมู่บ้าน สนับสนุนการดำเนินงานตามแผนงานของสภาผู้นำชุมชนและมีสวัสดิการให้แก่ชาวบ้านหลายรูปแบบ เป็นการสร้างวิจิต วิถีจัดการให้แก่ชุมชน เน้นความพอดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ครูประยงค์มีความเชื่อมั่นและน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ มาใช้ในชีวิตและการทำงานทุกครั้ง ถือเป็นหลักการพื้นฐานในการสร้างกิจกรรมทุกอย่างในตำบลไม้เรียง ครูประยงค์(สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวไว้อย่างน่าคิดว่า “...ในหลวงไม่ได้ทรงห้ามการใช้เทคโนโลยีเพียงแต่ห้ามไม่ให้ข้ามขั้นตอน เพราะท้ายที่สุดของเศรษฐกิจพอเพียงคือการพึ่งตนเองได้ ต้องทำใจให้พอเพียงก่อน ถ้าทำใจได้ว่าเรามีความสามารถแค่ไหน ทำได้แค่ไหน พอใจแค่ไหนไปก่อน แต่อย่าให้เป็นคนขี้เกียจต้องขยันในการศึกษา เรียนรู้ ทดลอง และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ตลอดเวลา” การจะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนนี้ ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม สามารถค้นพบตนเองและค้นพบ “ทุน” ในพื้นที่พื้นที่ถิ่นที่ บรรพบุรุษได้สั่งสมภูมิปัญญา ให้สามารถนำทุนที่มีอยู่มาพัฒนาจนสามารถพึ่งตนเองไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือบุคคลภายนอก ที่อาจเข้าไปครอบงำวิถีของชุมชนได้ กระบวนการเรียนรู้ก็นำไปสู่การจัดการชีวิต การกำหนดแบบแผนชีวิต และการกำหนดระเบียบชีวิตให้แก่ชุมชนเอง นั่นคือการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนอย่างแท้จริง

“ตอนไปรับรางวัลแมกไซไซ ปี 2548 (สาขาผู้นำชุมชน ปี 2547) ผมก็ถามว่าอะไรคือเกณฑ์ที่มาวัดว่าผมควรได้รางวัล เจ้าหน้าที่เขาตอบว่า สิ่งที่คุณทำคือทำให้เกิดการแก้ปัญหา และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนของเกษตรกรในระดับรากหญ้า และทำสิ่งที่สวนกระแสคือการสร้างความรู้...” (ประยงค์ รัตนรงค์, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2553)

การบ่มเพาะจากคุณตาและปิตามารดาการบวชเรียน รวมทั้งการประสบกับปัญหาและภาวะวิกฤตหลายครั้งในชีวิต ทำให้ครูประยงค์เป็นคนมีระบบระเบียบ และเป็นคนที่ชอบวางแผนชีวิตตั้งแต่วัยหนุ่ม ดังเห็นได้จากเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไม่ได้เรียนต่อด้วยเหตุผลด้านสุขภาพและความไม่สะดวกในการเดินทาง ครูประยงค์ได้ถามเพื่อนรุ่นเดียวกันว่าเรียนจบแล้วจะไปทำอะไร เพื่อนตอบว่าจะรับราชการเพราะเป็นข้าราชการมั่นคง เมื่อเกษียณอายุแล้วจะมีเงินบำนาญใช้ตลอดชีวิต ครูประยงค์เล่าถึงตอนนั้นว่า "...ตัดสินใจว่าผมจะต้องทำงานหนักสัก 30 ปี เพื่อสร้างบำนาญให้ตัวเอง และจะเกษียณตัวเองจากการทำงานเมื่ออายุ 55 ปีให้ได้เหมือนเพื่อน ๆ ..." (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2553)

ครูประยงค์เป็นคนที่มีเมื่อตั้งใจทำอะไรแล้วจะทำอย่างเต็มที่จนลู่ลวงไม่เคยยอมเลิกล้ม นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีความช่างสังเกต เรื่องราวใดที่เกิดขึ้นและทำให้สงสัย ครูประยงค์จะค้นคว้าหาความรู้ในสิ่งนั้นด้วยตนเอง นอกจากนี้ครูประยงค์ยังมีแนวคิดที่ในทุกชุมชนต่างมี "ต้นทุน" อยู่ ต้นทุนที่เป็นทรัพยากรที่เรามีอยู่ ต้องหาคุณค่าให้ได้แล้ว "แปลงคุณค่าให้เป็นมูลค่า" เพราะในทุกชุมชนมีทรัพยากรมากมาย ต้องหาทรัพยากรของตนให้เจอเพื่อจะได้พึ่งตนเองตรงนี้ได้ ไม่ต้องไปมองไกลตัว โดยทรัพยากรที่กล่าวถึงไม่เพียงเป็นตัวเงินทองทรัพย์สิน แต่ยักรวมถึง ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนอีกด้วย

3. บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ชุมชนไม้เรียง อยู่ในตำบลไม้เรียง เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอฉวาง 5 กิโลเมตร และหมู่ 3 บ้านทานพ้อมีเส้นทางรถไฟผ่าน ตำบลไม้เรียงประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน มี 1,593 ครัวเรือน มีพื้นที่รวม 22,220 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา ซึ่งมีชื่อว่า "เขาสุณีย์" ซึ่งเป็นภูเขาที่มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเล 500 เมตร

พื้นที่การเกษตรของตำบลไม้เรียงมีจำนวน 19,750 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 5,750 ไร่ และทำสวนยางพารา 1,067 ไร่ สวนผลไม้ 2,470 ไร่ โดยทั้งสามอาชีพนี้เป็นอาชีพที่ทุกครัวเรือนประกอบเป็นอาชีพเพื่อเสริมรายได้ตลอดปีสลับเปลี่ยนกันไป

อาณาเขตติดต่อของตำบลไม้เรียง

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลกะเบียด อำเภอฉวาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลนากะชะ อำเภอฉวาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลนาแว อำเภอฉวาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลถ้ำพรรณรา อำเภอถ้ำพรรณรา

ตำบลไม้เรียงมีแหล่งน้ำที่สามารถใช้สำหรับทำการเกษตรได้ตลอดปี มีแม่น้ำตาปีไหลผ่านหมู่ 3,7 และ 8 มีอ่างเก็บน้ำคลองนาขนมของกรมชลประทานพื้นที่ 20 ไร่ตั้งอยู่ในพื้นที่

หมู่ 9 มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่ชื่อหนองหารกั้นละ ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศที่อยู่ในเขตมรสุมทั้งสองฝั่งของประเทศไทย ทำให้มีปริมาณน้ำฝนเพียงพอ มีอุณหภูมิเฉลี่ย 29.15 องศาเซลเซียส มีประชากร 7,697 คน เป็นชาย 3,714 คน หญิง 3,983 คน มีอาชีพหลักคือ การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ ไร่ข้าว ไร่ยาง ไร่สัตว์ และทำนา ยกเว้นประชากรในหมู่ 3 ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลที่ประกอบอาชีพค้าขายและทำธุรกิจเป็นหลัก รายได้หลักของประชากรมาจากการทำสวนยางพารา ในปีหนึ่ง ๆ ผลผลิตรวมยางพาราของไม้เรียงกว่า 6,500 ตัน รองลงมาคือรายได้จากผลไม้ ทั้งมังคุด ทุเรียน เงาะ รายได้อันดับสามคือรายได้จากการรับจ้างประเภทฝีมือแรงงาน รายได้อันดับสี่คือการเลี้ยงสัตว์ และจากข้อมูลครัวเรือนในปี พ.ศ.2538 พบว่าจำนวน 1,539 ครอบครัวยุคใหม่ในตำบลไม้เรียง มีหนี้โดยรวมทั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธ.ก.ส.) เป็นตัวเลขถึง 67.1 ล้านบาท ยังไม่รวมตัวเลขหนี้ในระบบและหนี้สินในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งไม่สามารถตรวจสอบและระบุได้อีกจำนวนมาก

4. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ รัตนรงค์

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ เน้นเนื้อหาใน 5 เรื่องหลัก คือ องค์ความรู้ในเรื่อง 1) ยางพารา 2) แผนแม่บทชุมชน 3) การจัดการองค์กร 4) วิสาหกิจชุมชน และ 5) การสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ครูประยงค์มี 3 บทบาทหลักๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ได้แก่ 1) การเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง 2) การเป็นวิทยากรให้แก่หน่วยงานองค์กรและสถานศึกษาต่าง ๆ และ 3) เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดให้แก่เครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน

การจัดฝึกอบรมที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงนั้น มีหลักสูตรทั้งระยะสั้นและระยะยาว หลักสูตรระยะสั้นจะเป็นหลักสูตร 1 วัน ตามแต่กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดสนใจ เช่น การฝึกทำน้ำยาล้างจาน ยาสระผม สบู่ น้ำ การทำปุ๋ยชีวภาพ การเพาะเห็ด การเลี้ยงปลาตุ๊ก เป็นต้น ส่วนหลักสูตรระยะยาวจะใช้เวลาในการฝึกอบรม 3 วัน 2 คืน มีเนื้อหา 12 หัวข้อ/กิจกรรม ซึ่งมีสาระตามองค์ความรู้หลัก 5 เรื่องดังกล่าวข้างต้น

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมผัสและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตทั้งกับตัวครูประยงค์และผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการฝึกอบรม มีขั้นตอน ดังนี้

4.1 ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ขั้นตอนนี้ก่อนการถ่ายทอดองค์ความรู้ทุกครั้ง ครูประยงค์จะขอให้องค์กร หน่วยงานที่ส่งคนมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำจดหมายบอกรายละเอียดของผู้มารับความรู้โดยรวม

รวมทั้งวัตถุประสงค์ที่มารับความรู้ ทำให้สามารถประเมินได้คร่าว ๆ ในเบื้องต้นว่าเป็นกลุ่มที่มีลักษณะอย่างไร มีปัญหาและความต้องการในเรื่องอะไร

เมื่อเริ่มการอบรมด้วยการสร้างความคุ้นเคย โดยจัดให้มีการพูดคุยกันระหว่างวิทยากร และผู้เข้าอบรม และระหว่างผู้เข้าอบรมด้วยกันในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ ผู้รับการถ่ายทอด จะได้พูดคุยและเล่าถึงความคิด ความต้องการ และความคาดหวังที่มาอบรมในครั้งนี้ ซึ่งจากการพูดคุยนี้ทำให้ครูประยงค์และทีมวิทยากรประเมินได้ว่าผู้มาอบรมมีความต้องการ มีพื้นฐานแค่ไหนอย่างไร และควรได้รับการเสริมเติมเต็มในเรื่องใด นอกจากนี้แล้วยังทำให้ผู้มาอบรมได้ประเมินตนเองในเบื้องต้นด้วย จากนั้นทีมงานวิทยากรจะแจก “แบบสอบถามก่อนการเข้ารับการศึกษา” ซึ่งมีคำถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั้ง ชื่อ-สกุล อายุ ที่อยู่ อาชีพ และปัญหาความต้องการที่มารับความรู้ หัวข้อที่ต้องการรู้ และมีความรู้อะไรบ้างแล้ว

“ต้องคุยกันก่อนจะได้รู้จักกัน วิธีที่ดีที่สุดก็คือให้เขาพูดเรื่องตัวเองนั้นแหละ คนมักจะมีความสุขที่ได้เล่าเรื่องของตัวเองให้คนอื่นฟัง แล้วก็ให้เขารอกแบบสอบถามว่าเขาอยากรู้อะไร รู้อะไรบ้างแล้ว เราก็จะรู้จักคนที่มาอบรมอย่างดีเลย” (ประยงค์ รัตนรงค์, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2553)

จากนั้นครูประยงค์จะสอบถามผู้รับการถ่ายทอดว่าคิดว่ามีปัญหาความต้องการอะไร ซึ่งจากการเข้าร่วมการฝึกอบรมผู้วิจัยพบว่าจะมีผู้ที่ยกมือและเล่าถึงปัญหาและวิกฤตที่พบบางคน เป็นหนี้สินทั้งกับธนาคารและเป็นหนี้นอกระบบ บางคนถึงขั้นครอบครัวเกือบแตกแยกเพราะความล้มเหลวในการประกอบอาชีพ และพบว่าหลายคนก็แม้จะไม่ได้เล่าว่าตนมีปัญหาหรือมีวิกฤตอะไรก็พยักหน้าและเห็นด้วยซึ่งแสดงถึงการที่ได้ไตร่ตรองครุ่นคิดตามไปด้วย เมื่อได้มีตัวอย่างของปัญหาและวิกฤตจากผู้รับการถ่ายทอดแล้ว ครูประยงค์ซึ่งมีประสบการณ์ชีวิตและผ่านวิกฤตหลายครั้งก็สามารถให้มีคำตอบได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยจะเน้นและบอกทุกครั้งในการอบรมว่าทุกคนต้องรู้จักตนเองทุกด้านจึงจะสามารถประเมินศักยภาพและพัฒนาตัวเองได้ การตัดสินใจเรื่องใดไม่ควรรีบด่วนสรุปและตัดสินใจ หากยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน ผู้รับการอบรมจะได้ฟังประสบการณ์จริงของครูประยงค์และได้เห็นของจริงที่เกิดจากการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ได้ย้อนมองตนเองว่ามีวิกฤตหรือปัญหาอะไร เหมือนหรือแตกต่างตรงไหน ครูประยงค์จะเล่าเสริมถึงประสบการณ์ที่คล้ายคลึงและเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของผู้มาอบรมด้วย “...ความล้มเหลวผิดพลาดที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง ตั้งแต่การทำกระเบื้อง เลี้ยงไก่ ขุดแร่ สิ้นเนื้อประดาตัวจากวาทภัยซ้ำ ๆ กัน ทำให้ผมพอรู้ทางหนีทีไล่ มีประสบการณ์แล้วก็พอบอกได้ว่าควรทำอย่างไร...” (สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2553)

การตรวจสอบวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด ในการอบรมนี้ ครูประยงค์ใช้การพูดคุยทำความคุ้นเคย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ครูประยงค์จะเน้นย้ำให้ผู้รับการถ่ายทอดตระหนักว่าวิกฤตและปัญหาที่เกิดขึ้นนี้มีสาเหตุจากการ “ขาดความรู้” ดังนั้นหากต้องการพ้นจากปัญหาและวิกฤตที่พบอยู่จะต้องให้ความสำคัญกับ “ความรู้” นั่นคือต้องรู้จริงในสิ่งที่ทำอยู่ เพื่อที่จะไม่พบกับปัญหาและวิกฤตนั้นเช่นเดิม

4.2 ประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา

ขั้นตอนนี้ครูประยงค์ใช้การ “ปรับกระบวนทัศน์” โดยเมื่อได้พูดคุยทำความเข้าใจให้เห็นในปัญหาและวิกฤตและตอบแบบสอบถามก่อนการฝึกอบรมแล้ว จึงเริ่มเข้าสู่เนื้อหาที่ได้เตรียมไว้ในหัวข้อที่ 1 เรื่อง “กระบวนทัศน์ในการพัฒนา” ซึ่งมีเนื้อหาเพื่อการปรับแนวคิดและพฤติกรรมให้สามารถรับรู้และเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในการอบรม โดยหลักสูตรนี้ครูประยงค์เป็นผู้ดำเนินการเองใช้เวลา 2 ชั่วโมง

“...หลักสูตรนี้ให้ทุกคนได้ลดทิฐิ ด้วยการให้เหตุใช้ผลทำความเข้าใจกับสิ่งที่กำลังจะเรียนรู้ด้วยกัน เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ ๆ ปรับความคิดก่อน การกระทำจะเปลี่ยนตามมา...” (ประยงค์ วรรณรงค์, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2553)

การบรรยายหัวข้อนี้ ครูประยงค์จะเน้นให้ทุกคนได้ไตร่ตรองถึงถึงความต้องการและปัญหาร่วมกัน โดยยกตัวอย่างและกล่าวถึงปัญหาที่ตนเองและชุมชนไม่เรียงได้ประสบมา เช่น กรณีของปัญหาหนี้สินในชุมชน “ผมจะเล่าว่าที่ผ่านมาพบปัญหาอะไร คิดอย่างไร และแก้ไขอย่างไร แก้ไขแล้วได้ผลหรือไม่ ที่ได้ผลคือทำอย่างไร ผมเชื่อว่าการแก้ปัญหาต้องแก้ที่ตัวเอง เริ่มจากดูในชุมชนไม่เรียงว่าทำไมคนจึงมีหนี้สิน ก็พบว่าเพราะหาได้น้อยกว่าที่ใช้ ตอนนั้นก็ต้องมาดูว่าถ้าหาเพิ่มไม่ได้ ต้องใช้ให้น้อยลง แล้วต้องทำอะไร ก็ต้องมาคิดสร้างกำแพงกันเงินไหลออกจากชุมชน...” (ประยงค์ วรรณรงค์, สัมภาษณ์, วันที่ 30 ตุลาคม 2553) เมื่อเล่าถึงปัญหาที่เคยเกิดขึ้นแล้วจะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าอบรมซักถามและแสดงความคิดเห็นการยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงและมีรูปธรรมจากการแก้ปัญหาให้เห็น ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดความตระหนักและใส่ใจ ดังที่ผู้เข้ารับการอบรมคนหนึ่งได้กล่าวว่า

“ฟังลุงยงค์พูดไปก็คิดไป แกพูดลงไปก็ใจ เหมือนกำลังพูดแทนเรา เรารู้สึกอย่างนั้นจริง ๆ แต่ไม่มีทางออก คิดไม่ได้เหมือนลุงยงค์ ยิ่งฟังยิ่งอยากแก้ไขตัวเอง...” (วนิจ แยมหนู, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2554)

ดังนั้นในขั้นตอนการปรับกระบวนทัศน์นี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดอันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดยครูประยงค์จัดให้มีหัวข้อ “กระบวนทัศน์ในการพัฒนา” ใช้วิธีการบรรยายและสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวและที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่เรียงที่เคยได้พบและแก้ไขจนสำเร็จลุล่วงไปแล้ว นอกจากนี้การยกตัวอย่างความล้มเหลวของตนเองและชุมชน ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมผ่อนคลาย ไม่รู้สึกลดเดี้ยวหรือรู้สึกมีปมด้อย ทำให้ทุกคนกล้าที่จะเปิดใจเล่าถึงเรื่องราวและความผิดพลาดของตน

4.3 วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ก่อนการฝึกอบรมทุกครั้ง ครูประยงค์จะขอให้หน่วยงานที่ส่งคนมาฝึกอบรมทำจดหมายบอกรายละเอียดภาพรวมของผู้มาอบรม วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และผลที่ต้องการในการมาฝึกอบรม ทำให้สามารถประเมินได้เบื้องต้นว่าเป็นกลุ่มที่มีปัญหาและความต้องการอะไร เมื่อ

ประเมินแล้วว่ากลุ่มผู้รับการถ่ายทอดมีพื้นฐานความรู้มากน้อยเท่าใด แล้วจึงจัดรูปแบบการอบรมและเตรียมข้อมูลเนื้อหาให้เหมาะกับกลุ่มผู้เข้าฝึกอบรม

การวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้จะใช้พื้นฐานข้อมูลจากรายละเอียดที่หน่วยงานที่ส่งผู้มาอบรมประกอบกับการประเมินจากแบบสอบถามก่อนการอบรมที่ให้ผู้อบรมตอบ ร่วมกับการพูดคุยซักถามแลกเปลี่ยนและตกลงร่วมกันในช่วงโม่งแรกที่เจอกัน

“...ลุงยงค์จะวิเคราะห์ก่อนว่ากลุ่มที่มานี้ เขาจะมาเอาความรู้ไปทำจริงหรือเพียงต้องการความรู้จากการดูงาน หากเป็นกลุ่มที่พบปัญหามาแล้ว ต้องการความรู้เราแก้ปัญหาไปทำจริง ลุงยงค์จะอธิบายละเอียดมากเป็นขั้นตอน 1 2 3 ตามลำดับไปเลย... (ขจร ทิพาพงศ์, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2553) สอดคล้องกับที่ครูประยงค์กล่าวว่า “เราต้องดูกลุ่มที่มาอบรมว่าใครมีเป้าหมายอย่างไร หากมาเรียนรู้แบบจะเอาไปทำต่อเมื่อกลับไป กลุ่มนี้เราจะถามถึงจุดเริ่มต้นว่าทำอะไร ส่วนที่เพียงอยากรู้ไม่ได้นำไปใช้ เราจะถามถึงเป้าหมาย ซึ่งคนที่มาอบรมก็จะมีทั้งสองกลุ่มนั้นแหละ...” (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2553)

ครูประยงค์ยอมรับว่าในบางครั้งแม้วางแผนแล้วว่าจะอบรมอย่างไร จากข้อมูลที่ได้มาเบื้องต้น หลายครั้งก็ยังคงต้องปรับแผนการและวิธีการตามความเหมาะสมและความต้องการของกลุ่มผู้มาฝึกอบรมด้วย “ต้องปรับไปตามสภาพความเหมาะสม ไม่ยึดตายตัว บางทีคิดว่าเป็นกลุ่มนี้ควรได้ใช้วิธีการนี้ กลับไม่ได้ผล ต้องดูเป็นกลุ่มๆ ไป แล้วก็ปรับวิธีการให้เขาได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์สูงสุด...” (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2553)

ดังนั้นการการออกแบบวางแผนการจัดกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์จึงอ้างอิงจากพื้นฐานข้อมูลของผู้เข้ามารับการอบรม และมีการปรับประยุกต์เปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ตลอดเวลา ไม่ยึดรูปแบบตายตัว โดยยึดหลักให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้รับการถ่ายทอด

4.4 วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูประยงค์ใช้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ด้วยการบอกเล่า การบรรยาย ประกอบกับการยกตัวอย่างจากของจริงที่ปรากฏในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงร่วมกับสื่อต่างๆ เช่น แผ่นใส โปสเตอร์ แผนภาพ และการพาไปชมกิจกรรมจริงตามฐานความรู้ต่างๆ การให้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องที่เรียนรู้ และที่สำคัญคือการสร้างกระบวนการให้คนนำประสบการณ์ของตนเองมาแลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม ด้วยความเชื่อมั่นที่ว่าทุกคนมีประสบการณ์เฉพาะตัวที่เป็นประโยชน์ บางคนมีประสบการณ์เรื่องหนึ่ง อีกหลายคนมีประสบการณ์อีกหลายเรื่อง การนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทำให้เกิดเครือข่ายความรู้ ช่วยเหลือกันและกัน และเกิดความภาคภูมิใจในตัวเองที่ช่วยคนอื่นได้อีกด้วย ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ นั้น ครูประยงค์ยึดหลัก 2 ข้อในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ คือ

1) ให้เรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการจะรู้ โดยเน้นเนื้อหาวิชาที่ผู้มารับการถ่ายทอด ต้องการจัดเป็นกลุ่มย่อยเป็นเรื่องๆ เน้นความรู้ครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาด

2) จัดให้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ เป็นความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาชีพและโลกภายนอก เนื่องจากการใช้ชีวิตในปัจจุบันต้องสัมพันธ์กับสังคมโลกอยู่ตลอดเวลา จึงต้องรู้และเข้าใจโลกด้วย เช่นวิชาด้านธุรกิจต่าง ๆ การทำบัญชี ระบบธนาคาร สหกรณ์ เครือข่ายกฎหมาย และสิทธิหน้าที่ต่าง ๆ

นอกจากนี้ครูประยงค์ยังใช้วิธีการให้ “เรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรง” นั่นคือการใช้เครือข่ายบุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ตรงในเรื่องที่จะถ่ายทอดมาเป็นผู้ให้ความรู้ในเรื่องนั้น ซึ่งนอกจากจะสร้างความน่าเชื่อถือสำหรับผู้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ยังทำให้เกิดเครือข่ายของผู้ที่มีความรู้ ทักษะในด้านต่าง ๆ อีกด้วย

“...หากถามว่าทำไมคนในไม่เรียงเชื่อผมและให้ความร่วมมือทุกอย่าง ที่ผมจบป.4 และเป็นชาวบ้านเหมือนเขา ก็คงเพราะผมทำให้เห็นว่าผมแก้และจัดการปัญหาของตัวเองได้มีประสบการณ์จริงในเรื่องที่ทำ เมื่อเริ่มจับอะไรจะทำจนเสร็จไม่ปล่อย ผมเชื่อว่าคนเราถ้าหากตั้งใจจริงจะทำอะไรแล้วไม่มีอะไรที่ทำได้ อะไรที่ประเมินแล้วว่าเกินความรู้ประสบการณ์และความสามารถผมจะไม่ทำ แต่หันไปสร้างเครือข่ายที่เขาทำได้ ให้เขาทำเอง มันจึงสำเร็จ...” (สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2554)

ในหัวข้อ/กิจกรรมที่มีการถ่ายทอดทุกครั้ง ครูประยงค์จะติดต่อเชิญผู้รู้และผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นมาเป็นผู้ให้ความรู้ เช่น การขอความร่วมมือจากแพทย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักวิชาการศึกษาจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน นักวิชาการจากหน่วยงานองค์กร มหาวิทยาลัยเป็นผู้มาให้ความรู้ในเรื่องที่จัดอบรมในหัวข้อ/กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

“อย่างเรื่องสุขภาพผมก็จะพูดถึงสถิติการเกิดโรคต่างๆ ไว้ก่อน จากนั้นคุณหมอมาก็จะพูดอธิบายตามหลักการแพทย์ซ้ำในเรื่องที่ผมพูดไปแล้ว เขาก็จะเห็นจริงและเชื่อ เพราะเราเป็นแค่ชาวบ้านธรรมดา ต้องให้หมอบอกเขาจึงจะมั่นใจ...” (ประยงค์ รัตนรงค์, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2554)

ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครูประยงค์ สามารถแบ่งย่อยออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. บอกเล่า บรรยาย ประกอบกับการยกตัวอย่างจากของจริงที่ปรากฏในศูนย์ และการให้ฝึกปฏิบัติลงมือทำในสิ่งที่เรียนรู้
3. การใช้สื่อของจริงที่มีในชุมชน
4. การกระตุ้นและสร้างกระบวนการให้ผู้รับการถ่ายทอดนำประสบการณ์ของตนเองมาแลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม
5. การใช้ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องในเรื่องที่จะถ่ายทอดมาเป็นผู้ให้ความรู้โดยตรง

4.5 ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนนี้ครูประยงค์ใช้การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เนื่องจากในทางปฏิบัติจริงหลังการอบรมปัญหาที่พบคือไม่มีการนำความรู้ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือแม้ปฏิบัติไปแล้วระยะหนึ่งก็มักจะเลิกกันไป แต่การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจะกระตุ้นให้ผู้มาอบรมแต่ละคนมีความกระตือรือร้นและพัฒนาสัมพันธภาพ ทำให้เห็นความก้าวหน้าและความเป็นไปของเครือข่ายคนอื่นๆ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้จึงส่งผลทางอ้อมให้มีการปฏิบัติต่อเนื่อง ดังที่ครูประยงค์ (สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2554) กล่าวไว้ในประเด็นนี้ว่า “...ในความเป็นจริงจะไปบังคับให้เขาทำอย่างต่อเนื่องเป็นเรื่องยาก แต่หากเขามีเครือข่าย เห็นเพื่อนทำ มีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน เราทำอย่างนี้เพื่อนทำอย่างนี้ ก็จะมีแก้ไขพัฒนาปรับปรุงและทำอย่างต่อเนื่อง... สรุปว่าใช้เครือข่ายการเรียนรู้เป็นตัวบังคับให้มีการปฏิบัติตนเอง” ซึ่งทั้งนี้การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ 1) การดึงพลังของเครือข่ายมาช่วยในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ และ 2) การสร้างผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อไป โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การดึงพลังของเครือข่ายมาช่วยในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ สำหรับผู้ที่มารับการอบรมใน 12 หัวข้อ/กิจกรรมแล้ว วันสุดท้ายจะมีการแนะนำเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องจากทั่วประเทศ เนื่องจากครูประยงค์เป็นสมาชิกก่อตั้งและเป็นผู้มีประสบการณ์ร่วมเดินทางไปเยี่ยมชมงานของ “เครือข่ายภูมิปัญญาไท” จำนวน 58 เครือข่ายทั่วประเทศ และจากการที่ได้ร่วมทำงานกับชุมชนมาเป็นเวลานาน ประกอบกับการได้รับรางวัลมากมายทั้งระดับประเทศและระดับนานาชาติทำให้ครูประยงค์ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากเครือข่ายด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง และภายในชุมชนไม่เรียงจะใช้ความร่วมมือจากเครือข่ายที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง เช่น แพทย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลและส่วนจังหวัด รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษานอกกระบวนและการศึกษาตามอัธยาศัย และครูจากโรงเรียนในชุมชนด้วย

2) การสร้างผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อไป ในส่วนของเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งได้รวมมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูประยงค์ และได้ไปทำหน้าที่เป็นหน่วยในการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อนี้ มีจำนวนมากและหลายคนเป็นที่รู้จักในกลุ่มผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินการสัมภาษณ์เครือข่ายสำคัญ 3 ท่าน คือ ผู้ใหญ่โชคชัย ลิ้มประดิษฐ์ คุณสุจินต์ อินทศิริ และคุณสหัส เลิศไกร

ผู้ใหญ่โชคชัย ลิ้มประดิษฐ์ แห่งบ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เจ้าของโมเดล “สภา 59” อันโด่งดัง หมู่บ้านหนองกลางดงได้รับการยกย่องว่าเป็น “ชุมชนต้นแบบประชาธิปไตย” จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้รับรางวัลในฐานะเป็น “หมู่บ้านดีเด่น” มากมายหลายรางวัล ผู้ใหญ่ประดิษฐ์มาศึกษาทำงานที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาตำบลไม่เรียง ได้ฟังการบรรยายของครูประยงค์ ซึ่งกระตุ้นและสร้างแนวคิดให้กลับไปสานต่อแนวคิดใน 2 เรื่องคือ เรื่องสภาผู้นำและแผนแม่บทชุมชน

“...ผมฟังนายกฯที่ไม่เรียงราวปลายปี 2542 ปีวันที่ 2 เรื่องคือเรื่องสภาผู้นำและแผนแม่บทชุมชน เพราะการเป็นผู้นำเดี๋ยวมันไปไม่รอดหรอก และการจะบริหารจัดการชุมชนที่มีปัญหาอย่างบ้านหนองกลางดงที่ผมอยู่ต้องมีความร่วมมือจากคนในชุมชน ถึงจะทำได้อย่างยั่งยืนเกิดผล...(ผู้ใหญ่โชคชัย ลิ้มประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 6 เมษายน 2554)

ผู้ใหญ่ประดิษฐ์ได้นำแนวคิดทั้ง 2 เรื่องไปดำเนินการต่อจนเป็นรูปธรรม ขยายผลจนปัจจุบันนี้ปัญหาที่หมู่บ้านหนองกลางดงเคยพบ เช่น ปัญหาความแตกแยกของคนในชุมชน ยาเสพติด การลักขโมยไม่มีแล้ว และการริเริ่มจัดการ “หมู่บ้าน” จนเป็นผลสำเร็จ ทำให้มีคนเข้ามาขอศึกษาดูงานในหมู่บ้านแห่งนี้แล้ว กว่า 2,000 คน

“ผมถือว่านายกฯเป็นครูคนหนึ่งของผม เพราะให้ความคิดด้านการบริหารจัดการและการทำงานกับชุมชน” นอกจากนี้ผู้ใหญ่ประดิษฐ์ยังได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า “ท่าอย่างไรจะช่วยให้ความคิดของนายกฯ ซึ่งมีจุดเน้นที่การพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ผมเชื่อว่าจะมีประโยชน์อย่างมาก” (สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2553)

คุณสุจินต์ อินทศิริ อายุ 44 ปี อยู่บ้านเลขที่ 199 หมู่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช คุณสุจินต์เป็นคนในชุมชนไม่เรียง แต่งงานกับข้าราชการซึ่งมีฐานะมั่นคงทางการเงิน คุณสุจินต์เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จึงมุ่งมั่นที่จะสร้างความมั่นคงทางการเงินให้ครอบครัว แต่ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นหนี้สินจนเกิดความไม่เข้าใจกับสามี

“...เรามีความรู้น้อย ก็อยากรวย วังหาความรวยโดยไม่มีการวางแผน จึงพบแต่หนี้สินและความล้มเหลว ช่วงนั้นทุกข์ใจหลายอย่าง ลูกเป็นวัยรุ่นดื้อ มีปัญหา มาส่งน้ำยาที่โรงพยาบาล แอบฟังตรงหน้าต่างได้ยินลุงยงค์พูดรู้สึกเหมือนพูดถึงชีวิตตัวเราเลยนะ ก็เลยขอเข้าร่วมประชุมด้วย...” (สุจินต์ อินทศิริ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2553)

หลังจากได้เข้าร่วมประชุมในสภาผู้นำแล้ว จึงมีโอกาสติดตามครูประยงค์ไปศึกษาดูงานและกลายเป็นกำลังสำคัญในการช่วยการฝึกอบรมที่จัดขึ้นทุกครั้ง รวมทั้งมีโอกาสเป็นตัวแทนของครูประยงค์ไปเป็นวิทยากรและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของ “โรงเรียนแก้จน” ที่อำเภอลานสกา ตามนโยบายรัฐบาลในยุคนั้นเมื่อปี พ.ศ.2548 จนกระทั่งในปี พ.ศ.2550 จึงได้แต่งงานใหม่กับผู้มีอุดมการณ์เดียวกันที่อำเภอลานสกา ย้ายไปตั้งหลักปักฐานที่อำเภอลานสกาอย่างถาวร และพร้อมนี้ได้้นำแนวคิดและแนวทางการพัฒนาซึ่งได้เรียนรู้และปฏิบัติงานร่วมกับครูประยงค์มาพัฒนาต่อที่นี้ด้วย ปัจจุบันเธอกำลังพัฒนา “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนปอน้ำซับ” เป็นศูนย์สร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชน และเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันและสร้างกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักและสร้างองค์ความรู้ที่เหมาะสมเพื่อให้พึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“...เราเคยเสียศูนย์มาก่อน ก็มาตั้งหลักได้กับคำสอนของลุงยงค์ ที่ให้เรารู้จักตนเอง ให้พอเพียงสำหรับความสามารถของเรา...ชีวิตนี้ขอบคุณลุงยงค์จริง ๆ (สุจินต์ อินทศิริ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2553)

คุณสหัส เลิศไกร อายุ 46 ปี ข้าราชการครูประจำศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เดิมทีเป็นครูอาสาสมัครการศึกษาออกโรงเรียนของศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ร่วมงานกับครูประยงค์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 เป็นกำลังสำคัญในการทำหน้าที่ช่วยเก็บข้อมูลหมู่บ้าน เพื่อนำมาประกอบการทำแผนแม่บทชุมชน คุณสหัสได้ซึมซับแนวคิดและประทับใจในความเสียสละ ไม่ยึดติด และจริงจังจริงใจไม่มีนอกมีในกับใครของครูประยงค์ “น่ายงค์เป็นคนชอบจดบันทึก เห็นทุกที่ที่ท่านจะจดอย่างเป็นระบบระเบียบ มีความจริงใจ ไม่มีลูกไม้ ไม่มีนอกมีในกับใคร เป็นคนตรง ๆ และมีสมาธิสูงมาก...” ...”(สหัส เลิศไกร, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2554)

ในปีพ.ศ.2552 คุณสหัสได้โอนย้ายไปรับราชการที่ศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งทำให้ครูประยงค์ขาดผู้ช่วยคนสำคัญไป แม้ว่าคุณสหัสจะย้ายไปที่จังหวัดนราธิวาส แต่องค์ความรู้และประสบการณ์ ที่ได้ร่วมงานกับคุณครูประยงค์ไม่ได้สูญเปล่า เขาได้นำแนวคิด ทักษะที่ได้เคยทำงานในชุมชนไปสานต่อในการทำหน้าที่ครูที่ศูนย์การศึกษาจากระบบและตามอัธยาศัย อำเภอตากใบ อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะในเรื่องการสร้างกลุ่มเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและใช้แนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นที่การสอนการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าใจและตระหนักถึงปัญหาของตนเองก่อนเป็นการวางพื้นฐานในการพัฒนาด้านอื่นๆ ต่อไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าครูประยงค์ใช้วิธีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยสร้างให้เกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่าย ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้นี้เป็นตัวขับเคลื่อนให้มีการสานต่อแนวคิดและกระตุ้นให้มีการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

4.6 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูประยงค์มีการประเมินการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2 ระดับ คือ 1) การประเมินในขณะการฝึกอบรม ทุกครั้งหลังการบรรยายและการไปศึกษาดูงานตามฐานงานต่างๆ จะมีการให้กลับมาสรุปบทเรียน พูดคุยถึงสิ่งที่ได้ฟังและฝึกปฏิบัติจริงจากพื้นที่ ซึ่งในขั้นตอนนี้จะทำให้รู้ว่าผู้เข้าฝึกอบรมมีความเข้าใจในเนื้อหาขนาดไหนอย่างไร ถูกต้องหรือไม่ และ 2) การติดตามไปประเมินโดยไปเยี่ยมชมในพื้นที่จริงของผู้มาอบรม หลังการฝึกอบรมแล้วประมาณ 1 เดือน

ในวันสุดท้ายของการอบรมจะมีแบบสอบถามให้ตอบอีกครั้งหนึ่ง เป็นคำถามว่าได้อะไรเพิ่มขึ้นบ้าง เมื่อกลับจากการอบรมแล้วมีแผนการจะทำอะไร ต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนด้านไหนอีกหรือไม่ มีการแนะนำเครือข่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังที่คุณขจร ทิพาพงศ์ (สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553) กล่าวว่า “แบบสอบถามวันสุดท้ายของการอบรมก็จะถามข้อหนึ่งว่ากลับจากการอบรมนี้แล้วมีแผนจะทำอะไรบ้าง ก็เหมือนช่วยเขาคิดและทำสัญญากันว่าอบรมแล้วจะไปทำจริงนั่นแหละ”

จากนั้นจะทำการเลือกจำนวน 40 % ของผู้มาอบรมจากแบบสอบถาม และตามไปดูในพื้นที่จริงหลังจากการอบรมแล้วประมาณ 1 เดือน กระบวนการประเมินนี้เป็นการทำตามสัญญาที่ให้ไว้แก่กันในวันสุดท้ายของการอบรม โดยไปเยี่ยมและเสนอความช่วยเหลืออย่างฉันทันทีมิตร ไม่ใช่การไปประเมินเพื่อให้คะแนนหรือตำหนิตติง

“...ไปเยี่ยมหากันว่าทำตามทีบอกไว้ได้หรือไม่ ทำแล้วมีอะไรติดขัด อยากให้ช่วยอีกไหม หรือดีแล้วก็จะได้เป็นตัวอย่างให้เพื่อนๆ มาดูงานได้อีก” (ประยงค์ รัตนรงค์, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2554)

จากขั้นตอนการประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ ครูประยงค์ได้สรุปว่าแม้ว่าจากการประเมินผลนี้จะไม่ได้ผลเต็ม 100 % มีบางส่วนที่ยังทำไม่เต็มที่และเลิกล้มไป แต่จากจำนวน 40 % ของที่เลือกไปเยี่ยมประเมินนั้น พบว่าได้ผลและปฏิบัติได้จริงถึง 70% และบางส่วนที่มีศักยภาพก็ได้กลายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่ขยายผลไปอย่างเป็นรูปธรรมอีกจำนวนหนึ่งด้วย

4.7 บุรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบหมุมมองใหม่

ในการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบหมุมมองใหม่นี้ นอกจากการประเมินจากการลงไปติดตามผู้มาอบรม ซึ่งสุ่มมา 40 % ของผู้มารับการอบรม ซึ่งพบว่าจำนวน 70% ของกลุ่มที่ติดตามไปประเมินนั้น ได้นำความรู้ที่ได้ไปปรับประยุกต์และใช้ในชีวิตจริงแล้ว ครูประยงค์มักบอกกับคนใกล้ตัวเสมอว่าความคิดสำคัญมาก เพราะความคิดย่อมนำไปสู่พฤติกรรม หากต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองต้องเปลี่ยนที่ความคิดก่อน

ตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดในกรณีนี้ที่ผู้ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูประยงค์แล้วนำไปบูรณาการความรู้เข้าสู่วิถีชีวิตบหมุมมองใหม่ในชีวิต คือกรณีของคุณสาธิต รัตนรงค์ อายุ 38 ปี บุตรชายคนที่ 5 ของครูประยงค์ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเดียวกัน คุณสาธิตได้เข้าฟังและช่วยในการอบรมของครูประยงค์หลายครั้ง ในช่วงต่อมาได้บอกกับครูประยงค์ว่าอยากเป็นเกษตรกร ทำสวนอยู่ที่บ้านแทนการไปทำงานในเมือง ซึ่งครูประยงค์ก็เห็นดีด้วยและช่วยสนับสนุนข้อมูลต่างๆ ที่ต้องการ ปัจจุบันคุณสาธิตเป็นผู้ดูแลสวนยางและสวนสมรสอันเป็นมรดกจากบิดา และเป็นเจ้าของสวนผักไฮโดรโปนิคส์ ซึ่งสร้างความพอใจและรายได้ที่เพียงพอกับการดูแลครอบครัวได้อย่างมีความสุข

“ผมเรียนไม่เก่ง ไม่อยากเรียน ชอบด้านเกษตรมากกว่าผมว่ามีความสุขดี พ่อก็ช่วยแนะนำตลอด ติดขัดก็ปรึกษาพ่อ ตอนนี้ก็ทำผักไร้ดิน มีพ่อค้าเขามาเหมาตัดไม่ต้องไปส่งเอง...” (สาธิต รัตนรงค์, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2553)

เช่นเดียวกับกับคุณนริน รัตนรงค์ อายุ 48 ปี บุตรชายคนที่ 2 ซึ่งแยกครอบครัวไปอยู่ที่ตำบลกระเปียดซึ่งอยู่ติดกับตำบลไม้เรียง คุณนรินได้เป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านคลองชัยใต้ ซึ่งแต่เดิมมีกลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียนในหมู่บ้านแล้วแต่มีปัญหา จึงเข้าไปจัดตั้งใหม่ให้เป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ปัจจุบันมีสมาชิก 350 คน ปี พ.ศ. 2553 มีเงินปันผลให้

สมาชิกผู้ถือหุ้นร้อยละ 7 และมีสวัสดิการช่วยค่าฌาปนกิจศพ เป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่มั่นคง และมีสมาชิกต่างหมู่บ้านร้องขอเข้าเป็นสมาชิกจำนวนมาก นอกจากนี้คุณนรินยังเป็นผู้ริเริ่มตั้งกลุ่มโรงปุ๋ยชีวภาพ และเป็นประธานในการทำแผนแม่บทชุมชนของบ้านคลองชัยใต้ด้วย

“ภูมิใจที่เป็นลูกพ่อ ตั้งใจจะเดินตามรอยพ่อ ทำให้เกิดประโยชน์กับสังคม ที่ได้ยินพ่อบอกร้อยที่สุดคือ ทำอะไรต้องคิดเสียก่อนทำ คิดวางแผน วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียก่อนว่ามีอะไรบ้าง ถ้าข้อดีมากกว่าแล้วค่อยทำ ถ้ามีข้อเสียมากกว่า...อย่าทำ” (นริน ธรรงค์, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2553)

คุณขจร ทิพาพงศ์ ซึ่งทำงานใกล้ชิดและเป็นผู้ดูแลและขับเคลื่อนกิจกรรมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงคนหนึ่งซึ่งเคยประสบกับปัญหามากมาย โดยหลงไปกับกระแสบริโภคนิยม จนเป็นหนี้สินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจำนวนมากกล่าวว่า “แต่ก่อนเป็นหนี้ ธ.ก.ส.จนไม่รู้จะอย่างไร หนี้เพิ่มเป็นดินพอกหางหมู โชคดีได้มาเรียนรู้จากลุงยงค์ซึ่งสอนให้คิดตามเศรษฐกิจพอเพียงว่าต้องพึ่งตนเองได้ก่อน อ ย่ารออย่าขอให้ใครมาช่วย ต้องเริ่มที่ตัวเองก่อน ทำแต่พอกำลังก่อน อย่าไปเรียกร้องกับใคร...” (ขจร ทิพาพงศ์, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2553)

ผู้ดูแลประจำและเป็นวิทยากรสำคัญคนหนึ่งของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงคุณผ่องผิว พรหมเกิด ซึ่งมีปัญหารุมเร้าทั้งปัญหาครอบครัวและปัญหาเศรษฐกิจ กล่าวว่า “...ลุงยงค์สอนให้ทุกอย่างทั้งการใช้ชีวิตและวิชาความรู้ที่ทำในศูนย์ โดยเฉพาะที่ว่าต้องรู้จักตัวเองก่อน ไม่รู้จักตัวเองจะเอาตัวไม่รอด แต่ก่อนพี่ทุกข์มากปัญหาเยอะ ตอนนี้มีหนี้ มีบ้าน มีรถมีวัว ก็เพราะได้มาทำงานกับลุงยงค์และได้คำว่า “รู้จักตัวเอง” นี้สอนใจ” (ผ่องผิว พรหมเกิด, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2553)

ปัจจุบันทั้งคุณขจร ทิพาพงศ์และคุณผ่องผิว พรหมเกิด เป็นกำลังสำคัญของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ แทนครูประจำโรงเรียนได้ทุกวัน ทำหน้าที่ดูแลจัดการให้กิจกรรมของศูนย์ดำเนินไปเป้าหมาย โดยไม่มีเงินเดือน เมื่อสอบถามถึงรายได้ที่จะต้องใช้ในการดำเนินชีวิตได้ข้อมูลว่าทั้งคุณขจรและคุณผ่องผิวมีรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ทุกชนิดที่มีอยู่ในศูนย์ฯ ทั้งสปู่ น้ำ ยาสระผม น้ำยาล้างจาน กระถางต้นไม้ พันธุ์ไม้ที่มีคนมาฝากวางขาย ปุ๋ยชีวภาพ และรายได้ที่มีประจำทุกวันคือ การขายขนมเงินแสนสดที่สาธิตการโรยทุกวันนั่นเอง

“รายได้ก็มีเข้ามาทุกวัน ไม่เคยขาด ขายโน่นขายนี่ ขนมเงินแสนสดนี้มีลูกค้าประจำมาซื้อทุกวันได้เงินมาก็แบ่งกับพี่ขจรไม่มากมายแต่ก็พอกินพออยู่พอเหลือทุกวัน” (ผ่องผิว พรหมเกิด, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2553)

รายได้ต่างๆ ในศูนย์ ฯ จะแบ่งเป็นค่าดูแลและบริหารจัดการ ค่าน้ำค่าไฟ และส่วนที่เหลือจะเป็นรายได้ของคุณขจรและคุณผ่องผิว ในช่วงที่มีการมาพักค้างและฝึกอบรม จะมีการ

ว่าจ้างคนนอกให้ทำอาหารจัดเลี้ยง ดังนั้นการบริหารจัดการจึงเป็นหัวใจสำคัญของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ที่เครือข่ายทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันไม่มีใครเป็นเจ้าของและลูกน้อง

ขั้นตอนการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ของครูประยงค์นี้ ได้ผลในระดับน่าพอใจ เนื่องจากเหตุผลหลักๆ 2 ประการคือ 1) คุณลักษณะส่วนตัวของครูประยงค์ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถทำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้มาอบรมด้วยการปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่างให้เห็นจริง ทั้งในด้านครอบครัวและคนรอบตัว สมาชิกทุกคนในครอบครัวประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและเป็นผู้มีส่วนในการเผื่อแผ่และช่วยเหลือสังคม ดังเช่นคุณนริน รัตนรงค์ บุตรชายคนที่ 2 ของครูประยงค์ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนและมีกิจกรรมหลายกิจกรรมที่ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคม รวมทั้งได้ทำให้ผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้และผู้ที่ทำงานใกล้ชิดเป็นเครือข่ายร่วมกันเช่นคุณขจร ทิพาพงศ์ คุณผ่องผิว พรหมเกิด ซึ่งแรกเริ่มจากการเป็นผู้มาเรียนรู้กับครูประยงค์ และเมื่อเกิดศรัทธาและเห็นว่าสิ่งที่ครูประยงค์สอนนั้นนำไปปฏิบัติแล้วได้ผลจริงจึงเข้ามาช่วยและเป็นเครือข่ายสำคัญที่ช่วยในการถ่ายทอดส่งต่อแนวทางการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน และ 2) ประสบการณ์จริงที่ครูประยงค์ได้หล่อหลอมมาตั้งแต่เยาว์วัย ความล้มเหลวด้านอาชีพและการประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติหลายครั้งครา ทำให้ครูประยงค์เก็บมาเป็นขุมทรัพย์ในการสร้างคุณลักษณะและสะสมเป็นประสบการณ์ที่นำมาถ่ายทอดส่งต่อได้เป็นอย่างดี

5. จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ รัตนรงค์

จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ของครูประยงค์ รัตนรงค์ มีจุดเน้นที่ “การปรับกระบวนทัศน์” เป็นการบรรยายและยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในปัญหา ซึ่งนำไปสู่ “การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด” ของผู้รับการถ่ายทอด โดยการนำเสนอและยกตัวอย่างจากประสบการณ์ของตนซึ่งผ่านปัญหาและวิกฤตมากมายในชีวิต และชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนซึ่งทุกคนประสบคล้ายๆกัน เปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้สะท้อนความคิดเห็นของตนเองร่วมกับคนอื่นๆ กระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นของตน ถึงปัญหาอุปสรรคที่พบออกมาแบ่งปันกับคนอื่น ๆ เน้นย้ำให้มีการ “จัดการความรู้” ที่มีอยู่ในชุมชน และนำมาเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหา สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน นำทรัพยากรทั้งบุคคลและชุดความรู้ รวมทั้งจุดแข็งของแต่ละชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

6. ผลของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

6.1 ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดจากครูประยงค์ ส่วนใหญ่จะมาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นลูกค้าของธนาคารเพื่อการเกษตรและ

สหกรณ์การเกษตร กลุ่มผู้นำในชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มพนักงานขององค์การบริหารส่วนตำบล พนักงานของบริษัทขายเครื่องมือทางการเกษตร ข้าราชการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัย สถานศึกษาต่าง ๆ เนื่องจากเคยได้ฟังการบรรยายของครูประยงค์ เดินทางร่วมกับ “เครือข่ายภูมิปัญญาไท” ไปเยี่ยมเยือนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งมีเครือข่าย 58 เครือข่ายทั่วประเทศ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสังเกตพบว่า ครูประยงค์ได้ถ่ายทอดแนวคิดและองค์ความรู้ที่เน้นหนักให้แก่ผู้มารับความรู้นั้นไปปฏิบัติได้จริง และติดตามให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้ไปปฏิบัติได้จริงอย่างต่อเนื่อง โดยสนับสนุนให้ทุกคนจากทุกหน่วยงานองค์กรเป็น “เครือข่าย” ได้เรียนรู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ผู้เข้ารับการอบรมรายหนึ่ง ซึ่งยอมรับว่าไม่เคยสนใจแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเลย คือคุณจรรยา เอี่ยมสุทธิ อายุ 39 ปี อยู่บ้านเลขที่ 17 ม.3 ต.แม่เจ้าอยู่หัว อ.เข็ญใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช เนื่องจากไม่เคยมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ เพราะทำการเกษตรเองบางส่วน และยังรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า แต่ต่อมาเมื่อสามีรับตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน จึงเกิดแนวคิดที่ต้องช่วยเหลือคนอื่น ๆ แม้ตัวเองไม่มีปัญหา หากคนรอบตัวมีปัญหา ก็จะไม่มีความสุข ได้กล่าวว่า “...มาฟังลุงยงค์ แรก ๆ ก็ฟังไปอย่างนั้น แต่ยิ่งฟังก็ได้คิดเราจะสุขสบายไม่ได้หากคนอื่นยังลำบาก สังคมก็ไม่สงบสุข เรารอดตัวคนอื่นก็ต้องรอดด้วยกัน คราวนี้เลยตั้งใจฟัง ยิ่งฟังก็ยิ่งเห็นจริงจึงนะ ได้ความคิดหลายอย่าง เราต้องฟังตัวเองได้ก่อนนั้นถูกต้องแล้ว จากนั้นก็ช่วยคนอื่นให้ฟังตัวเองได้ด้วย...” (จรรยา เอี่ยมสุทธิ, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2554)

หลังการเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร 3 วัน 2 คืนกับครูประยงค์เมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2553 เธอเรียนรู้มากขึ้นและนำแนวคิดมาปรับใช้กับกิจกรรมหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการอบรมกับครูประยงค์ คือการทำเกษตรปลอดสารเคมีและทำปุ๋ยชีวภาพ คุณจรรยากล่าวเพิ่มเติมว่ามีความคิดเปลี่ยนไป การใช้ชีวิตประจำวันก็เปลี่ยนไป ฟังตนเองได้มากขึ้น ด้านเศรษฐกิจแม้จะไม่เคยมีปัญหา ก็เข้าใจว่าต้องจัดสรรแบ่งปันให้เหมาะสมทั้งการกินอยู่และใช้จ่าย ต้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพราะต้องอยู่กับธรรมชาติ หากไม่ดูแลแล้วธรรมชาติจะลงโทษ ด้านจิตใจนั้นทำให้รู้สึกพึงพอใจในชีวิตมากขึ้นเพราะได้ช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่า และในด้านสังคมก็ส่งผลให้อยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านได้อย่างมีความสุข ประองตองเข้าใจกันมากขึ้น นอกจากนี้ก็ได้เรียนรู้เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้มีความพอประมาณในการใช้ชีวิตการทำงาน การลงทุนต่าง ๆ ด้วยการใช้เหตุใช้ผล มีภูมิคุ้มกันมากขึ้นกับกระแสต่าง ๆ รอบตัว และเห็นความสำคัญของการทำงานโดยมีความรู้และคุณธรรมเป็นหลัก

ผู้เข้าอบรมและเป็นเครือข่ายร่วมกับครูประยงค์อีกรายหนึ่งคือ คุณเอื้อง ปานแก้ว อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 7 ต.นางหลง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของ “เครือข่ายยมนา” ซึ่งเป็นเครือข่ายของเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา ไม้ผล และนาข้าว รู้จัก และได้เรียนรู้ร่วมกับครูประยงค์หลายเวที ล่าสุดได้เข้าไปเรียนรู้เพิ่มเติมจากครูประยงค์เพื่อ

นำมาพัฒนาในกลุ่มส่งเสริมอาชีพผลิตภัณฑ์กระจูด ซึ่งกำลังดำเนินการในชุมชนของตน ได้ความรู้เรื่องการจัดการกระบวนการกลุ่มและนำมาประยุกต์ใช้กับกลุ่มที่ดำเนินการอยู่

“รู้จักกับคุณประยงค์นานพอควร เพราะทำงานเครือข่ายยมนา ผมปลูกข้าว ตอนนั้นก็กำลังหันมาส่งเสริมเรื่องกระจูด เพราะที่บ้านนี้ทำแล้วได้รับรางวัล ไปศึกษาเรื่องการตั้งกลุ่มกับท่าน ท่านก็สอนหมดทุกอย่างละ ชาติเหลือเรื่องอะไรก็เข้าไปขอปรึกษาที่ศูนย์ฝึกเป็นประจำ...” (เยื้อง ปานแก้ว, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2554)

การเรียนรู้และทำกิจกรรมร่วมเรียนรู้กับครูประยงค์ ทำให้คุณเยื้องนำองค์ความรู้นั้นมาทำกิจกรรมซึ่งเป็นประโยชน์และเหมาะสมกับบริบทของชุมชนของตน คุณเยื้องได้กล่าวเพิ่มเติมว่า (สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2554) ได้แนวคิดใหม่ๆ จากการเรียนรู้กับครูประยงค์ ทำให้ได้ความคิดว่าต้องเรียนรู้เรื่องใหม่ๆ อย่างสม่ำเสมอ เพราะโลกเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว คุณเยื้องไม่มีหนี้สิน แต่ได้เรียนรู้ว่าควรมีอาชีพรองด้วย ไม่ใช่ทำเพียงอาชีพเดียว ซึ่งหากมีปัญหาขึ้นจะไปไม่รอด ทั้งยังรู้สึกภาคภูมิใจตัวเองที่ตอนนี้พึ่งตัวเองได้และช่วยคนอื่นๆ ได้ด้วย ในด้านสังคมก็ส่งผลให้อยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านได้อย่างมีกลมกลืนเพราะต่างช่วยเหลือกัน

ผู้เข้าอบรมอีกรายหนึ่งคือ คุณมานิตย์ หอมรส อายุ 69 ปี อยู่บ้านเลขที่ 61/1 หมู่ 5 ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช ได้เรียนรู้กับครูประยงค์ครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ.2532 หลังการอบรมได้คิดริเริ่มส่งเสริมให้ในชุมชนที่ตนอาศัยหันมาเน้นการทำเกษตรปลอดสารเคมี ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นฐานการเรียนรู้เรื่องเกษตรปลอดสารเคมีที่สำคัญและช่วยสนับสนุนเมื่อมีการฝึกอบรมและการดูงานต่างๆ ของครูประยงค์ และล่าสุดคุณมานิตย์ได้เข้าอบรมหลักสูตรเรื่องการจัดการวิสาหกิจชุมชนเมื่อปลายปี 2553 เรื่องการจัดการกระบวนการกลุ่มเพื่อนำไปใช้กับชุมชนที่อาศัยอยู่ ปัจจุบันคุณมานิตย์เป็นเกษตรกรผู้นำของอำเภอฉวาง

“ติดใจวิธีการของคุณประยงค์ รู้สึกว่าถูกอารมณ์ คือฟังแล้วพาไปทำได้จริง เห็นจริง เพราะคุณประยงค์เก่งและจริงใจมาก ปัจจุบันนี้ก็จะเข้าไปที่ศูนย์ฝึกอยู่เสมอๆ ได้ความรู้ใหม่ๆ เพิ่มตลอดเวลา ชาติเหลือก็จะปรึกษาคุณประยงค์นั่นแหละ” (มานิตย์ หอมรส, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2554)

ปัจจุบันคุณมานิตย์ยังคงเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูประยงค์และทีมงานในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงอย่างสม่ำเสมอ การทำงานให้กับชุมชนของตนที่ผ่านมาได้รับแรงบันดาลใจจากการเป็นคนชอบทำงานเพื่อสังคมอยู่แล้ว เมื่อได้เรียนรู้จากครูประยงค์ทำให้แนวคิดชัดเจนยิ่งขึ้นในหลายด้าน ส่งผลให้พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ มีรายได้เพียงพอ แม้ยังมีหนี้สินก็เพื่อนำมาลงทุนต่อยอดเท่านั้น คุณมานิตย์ยอมรับว่าได้แนวคิดเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากครูประยงค์อย่างมาก รู้สึกพอใจที่พึ่งตนเองได้ในระดับที่ดีและได้ทำโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งส่งผลให้ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้าน มีความเข้าใจใส่ใจกันมากขึ้น สำหรับด้านเทคโนโลยีนั้น ก็เรียนรู้มากขึ้นจากเดิมที่ไม่เคยสนใจเลยก็เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้สามารถทำกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในขณะที่เดียวกันก็ไม่หลงไหลเครื่องอำนวยความสะดวกจนเกินเหตุเกินผล โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือการใช้เหตุใช้ผลในการดำเนินชีวิต มีภูมิคุ้มกันมากขึ้นต่อสิ่งรบกวนนอก และยึดหลักการทำงานโดยมีความรู้และคุณธรรมเป็นฐาน

6.2 ผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ มีหลายระดับ ในที่นี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนและเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งได้ทำงานร่วมกับครูประยงค์ในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง เป็นผู้ที่เคยประสบกับปัญหาและได้มีโอกาสเข้ามารับฟังและเรียนรู้ จนกระทั่งนำแนวคิดและแนวทางในการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวัน และยังสามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เผยแพร่ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง

คุณขจร ทิพาพงศ์ อายุ 56 ปี เลขที่ 90/1 ม.2 ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช เคยประสบปัญหาการทำกิน เนื่องจากเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในปีพ.ศ.2539 ได้ฟังและสนใจติดตามศึกษาแนวคิดของครูประยงค์ จึงอาสาเข้ามาช่วยในกิจกรรมต่างๆ เช่นการเก็บข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน ซึ่งนำมาทำแผนแม่บทชุมชน ได้ติดตามครูประยงค์ไปศึกษาดูงานและบรรยายให้ความรู้ยังสถานที่และองค์กรต่างๆ ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยครูประยงค์ในฐานะผู้ช่วยครูภูมิปัญญาไทย ช่วยบรรยายและพาชมกิจกรรมต่างๆ และเป็นผู้ดูแลจัดการภายในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง คุณขจรจึงนับว่าเป็นผู้ใกล้ชิดและทำงานสานต่อแนวคิดของครูประยงค์คนหนึ่ง

จากการทำงานร่วมกับครูประยงค์ ทำให้คุณขจรนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับประยุกต์ใช้แก้ปัญหาของตัวเองได้สำเร็จ และตระหนักชัดว่าปัญหาเกือบทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาจากการขาดการจัดการที่ดี นั่นคือการขาดความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันตนเอง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสำหรับคุณขจร คือ ปัจจุบันไม่มีหนี้สินแล้ว การมองโลกต่างไปจากเดิม และเรียนรู้ที่จะกำหนดชีวิตตัวเองได้ รวมทั้งได้รับการยอมรับจากสังคม เกิดความภาคภูมิใจ เพราะเป็นผู้ที่พลิกชีวิตจากที่เคยล้มเหลวมาก่อนจนประสบความสำเร็จในชีวิตได้ และยังทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้ในฐานะตัวแทนของครูประยงค์ได้อย่างดี

คุณผ่องผิว พรหมเกิด อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 115 ม.9 ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช เป็นผู้ดูแลศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงร่วมกับคุณขจร ทิพาพงศ์ ทำหน้าที่เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เช่น การทำน้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม ครีมนวดน้ำ การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำเครื่องยาอบตัวสมุนไพร สาธิตการโรยขนนมเงินเส้นสด ดูแลอำนวยความสะดวกสำหรับผู้ที่มาศึกษาดูงานและพักค้างต่างๆ ในศูนย์ ฯ คุณผ่องผิวที่ผู้มาศึกษาดูงานและเด็กนักเรียนมักเรียกติดปากว่า “ป้าผิว” เป็นอีกคนหนึ่งที่เคยประสบปัญหาในชีวิต เนื่องจากมีหนี้สินกับธนาคารและหนี้นอกระบบ ต้องรับภาระในการต้องเลี้ยงดูและดูแลคุณแม่ที่สุขภาพไม่ดีและลูกๆ อีก 5 คน “ป้าผิว” เป็นสตรีที่สู้ชีวิตแม้จะท้อแท้กับความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว

แต่ก็มุ่งมั่นทำงานหาเลี้ยงชีพ หนักเอาเบาสู้ ทั้งรับจ้างกรีดยาง รับจ้างทำงานในสวน ทำงานทั่วไป ไม่เลือกงาน เพียงเพื่อแลกเงินมาจุนเจือครอบครัวโดยสุจริต

“...โชคดีที่มาเจอลุงยงค์...สอนให้ทุกอย่างทั้งการใช้ชีวิต พี่ติดใจที่สุดที่ว่าคนเราต้องรู้จักตัวเองก่อนไม่รู้จักตัวเองจะเอาตัวไม่รอด ก็จำไว้ใช้เป็นหลักชีวิตมาตลอด...” (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2553)

นอกจากนี้ “ป้าผิว” ยังได้น้อมนำและเชื่อมั่นอย่างยิ่งกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ครูประยงค์ถ่ายทอดให้ฟังเสมอว่า “ตอนทำงานนี้เห็นว่า ต้องทำอย่างพอเพียงบนความพร้อมของเราอย่าทำเกินตัวไป มันจะไม่รอด และที่ยึดไว้ในการทำงานที่ศูนย์ฯ คือ เราต้องซื่อสัตย์ ต้องล้มเรื่องส่วนตัวไปเลยตอนทำงานนี้ ต้องแยกกันให้ขาดไม่อย่างนั้นทำงานไม่ได้...” (ผ่องผิว พรหมเกิด, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2553)

ปัจจุบันนี้นอกจากมีหน้าที่หลักและงานประจำเป็นผู้ดูแลและเป็นวิทยากรในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงแล้ว “ป้าผิว” เป็นผู้ที่คนในชุมชนและนักเรียนที่แวะเวียนกันมาศึกษาดูงานรู้จักและชื่นชมว่าเป็นคนใจดีและช่วยเหลือสังคมอย่างแข็งขัน เธอไม่มีหนี้สิน มีพออยู่พอกิน มีบ้าน มีรถ มีวัว และที่ทำให้มีความสุขที่สุดคือการได้ช่วยเหลือจุนเจือญาติและคนรู้จักที่เดือดร้อนได้ตามอัธยาศัย

คุณทรงวุฒิ เมฆา อายุ 54 ปี เลขที่ 321 หมู่ 2 ต.ไม่เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ตำบลไม่เรียง ได้มีโอกาสเห็นและสัมผัสกับการทำงานของครูประยงค์ และศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงมาโดยตลอด และเริ่มสนใจมากยิ่งขึ้นเนื่องจากเข้ามารับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีความเห็นว่าชุมชนไม่เรียงโชคดี ที่มีศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่คนในชุมชนและนอกชุมชน ในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่บ้านได้สนับสนุนและเข้าไปร่วมเรียนรู้หลายครั้ง และคิดว่าคนภายในชุมชนไม่เรียงเองควรได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาเรียนรู้มากขึ้น เพราะบางคนคิดว่าเป็นเรื่องไกลตัวจึงไม่สนใจ ในขณะที่ตัวศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงเองก็ควรหาวิทยากรเพิ่มเติมและบูรณาการ เรื่องใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากยิ่งขึ้น เพราะปัญหาในชุมชนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเห็นว่าการจัดทำสื่อการให้ความรู้ต่างๆ ต้องทำให้มากยิ่งขึ้น การสอนและพูดปากเปล่าจะทำให้ลืมและความรู้บางอย่างสูญหายไป

“...ผมเห็นว่าดีที่มีศูนย์ในไม่เรียง แต่ต้องสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชนมากขึ้นว่าทำอะไร เขาจะได้อะไรจากศูนย์ฯ ไม่งั้นจะคล้ายการใกล้เกลือกินด่างไป...” (สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่ทรงวุฒิ เมฆา, 1 ธันวาคม 2553)

ผู้วิจัยสัมภาษณ์เพิ่มเติมถึงความพึงพอใจในผลที่ได้จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูประยงค์ตอบซ้ำชัดพร้อมรอยยิ้มว่า “...มาถึงตอนนี้ผมรู้สึกภูมิใจในตัวเองมากกว่าชีวิตผมมาถึงขั้นสูงสุดแล้ว ทั้งๆ ที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน ไม่คิดถึงสิ่งที่จะทำได้ผลตอบแทนอะไรแล้ว เพียงคิดว่าเกิดมาชาติหนึ่งอยู่มาได้จนแก่เฒ่า บั้นปลายชีวิตสามารถจะทำอะไรให้กับสังคมหรือ

ประเทศชาติบ้านเมืองได้บ้าง เพื่อเป็นการตอบแทนคุณแผ่นดินเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ทำได้เท่าไร ผมก็ยินดีเท่านั้น เพียงตั้งใจใช้เวลาที่เหลือให้เกิดประโยชน์ที่สุดก็พอแล้วครับ” (สัมภาษณ์, ประยงค์ วรรณรงค์, 1 ธันวาคม 2553)

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของประยงค์ ได้นำแนวคิด ความรู้ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน เนื่องจากมีคุณลักษณะ 3 ข้อ ได้) 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน มีรายได้เพิ่มขึ้นมั่นคงขึ้น บางคนมีหนี้สินลดลงแม้จะยังคงมีหนี้สินแต่ก็เป็นหนี้สินเพื่อการลงทุนใหม่ เรียนรู้การรักษาระดับคุณภาพของยางพารา ทำอาชีพเสริม ไม่ทำเพียงอาชีพเดียว มีการปลูกผลไม้ในสวนสมรมเพื่อเก็บผลไม้นายเป็นรายได้เสริมเพิ่มเติมจากการปลูกยางพารา มีรายจ่ายลดลงเพราะผลผลิตของใช้ในครัวเรือน อาทิ น้ำยาล้างจาน แชมพู ครีมนวดผม น้ำดื่มเอง ซึ่งส่งผลโดยตรงให้เกิดสุขภาพจิตดีเนื่องจากมีรายได้มั่นคงไม่มีหนี้สินและความมั่นคงในชีวิต

2. เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ มีรายได้เพิ่มขึ้นมั่นคงขึ้น บางคนมีหนี้สินลดลงแม้จะยังคงมีหนี้สินแต่ก็เป็นหนี้สินเพื่อการลงทุนใหม่ เรียนรู้การรักษาระดับคุณภาพของยางพารา ทำอาชีพเสริม ไม่ทำเพียงอาชีพเดียว มีการปลูกผลไม้ในสวนสมรมเพื่อเก็บผลไม้นายเป็นรายได้เสริมเพิ่มเติมจากการปลูกยางพารา มีรายจ่ายลดลงเพราะผลผลิตของใช้ในครัวเรือน อาทิ น้ำยาล้างจาน แชมพู ครีมนวดผม น้ำดื่มเอง ซึ่งส่งผลโดยตรงให้เกิดสุขภาพจิตดีเนื่องจากมีรายได้มั่นคงไม่มีหนี้สินและความมั่นคงในชีวิต

3. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม เกิดจากเรียนรู้การ “จัดการความรู้” ที่มีอยู่รอบตัว สามารถวางแผนชีวิตตนเองได้ และช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ ให้แก่คนรอบข้างและสังคม ตระหนักถึงศักยภาพและอิสรภาพในการเลือกใช้ชีวิตที่ไม่ผูกติดกับปัจจัยภายนอก มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือกันและกัน

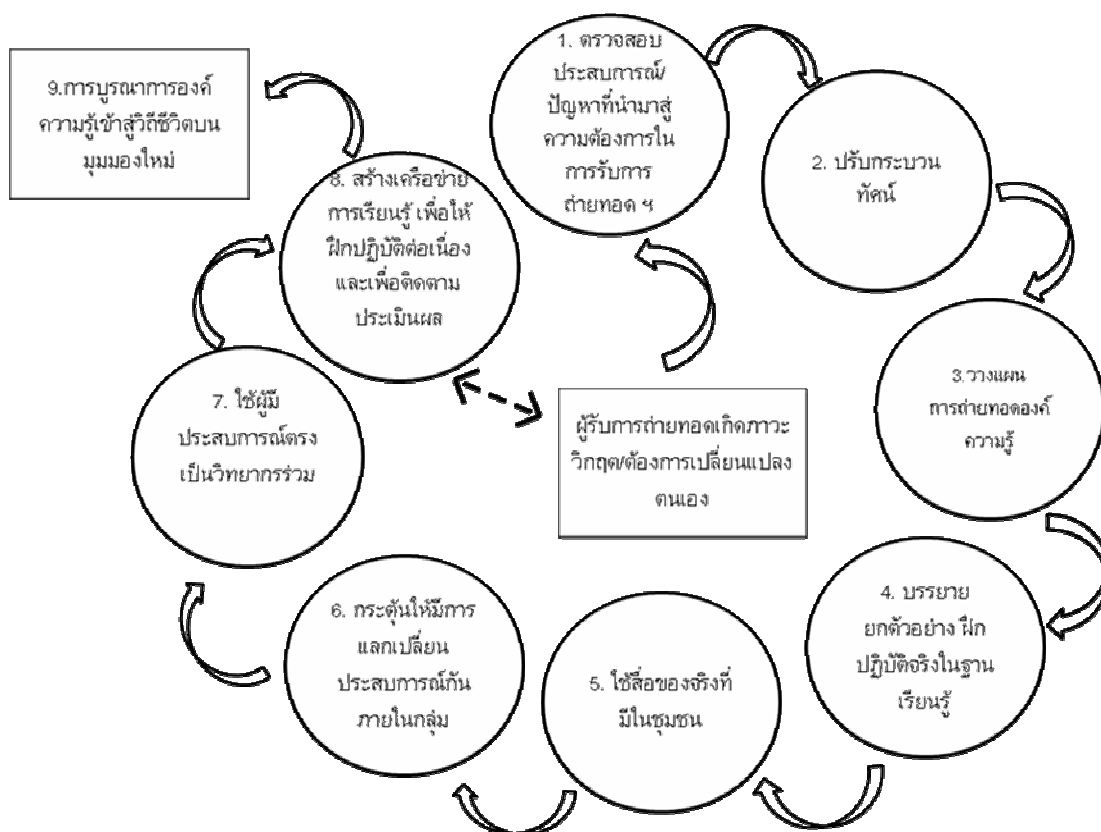
จากการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ วรรณรงค์ พบว่า

1. ในขั้นตอนที่ 4 วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีรายละเอียดของขั้นตอน โดยแยกเป็นขั้นตอนเป็น 4 ขั้นตอน คือ 4. ขั้นตอนการบรรยาย ยกตัวอย่าง ฝึกปฏิบัติจริงในฐานเรียนรู้ 5. ใช้สื่อของจริงที่มีในชุมชน 6. กระตุ้นให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันภายในกลุ่ม และ 7. ใช้ผู้มีประสบการณ์ตรงเป็นวิทยากรร่วม

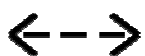
2. ในขั้นตอนที่ 5 ฝึกปฏิบัติต่อเนื่อง นั้น ครูประยงค์เน้นการใช้คำว่า การสร้างเครือข่าย เพื่อกระตุ้นให้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและยังใช้ในการติดตามประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และจัดกลุ่ม โดยแสดงขั้นตอนที่เด่นชัดของครูประยงค์ใหม่ ดังแสดงในแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูประยงค์ รัตนรงค์

หมายถึง ขั้นตอนจากปลายลูกศรเกิดขึ้นก่อน นำไปสู่ขั้นตอนต่อไปที่หัวลูกศร

หมายถึง ขั้นตอนที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ โดยขั้นตอนจากปลายหัวลูกศรทั้งสองอาจเกิดขึ้นก่อนหลังก็ได้

จากแผนภาพที่ 4 ลูกศรประและมีหัวลูกศรสองทางหมายถึงเมื่อถึงขั้นตอนที่ 8 การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ฯ ผู้รับการถ่ายทอดอาจเกิดภาวะวิกฤตต้องการเปลี่ยนแปลงหรือมีปัญหาใหม่ขึ้นหรือไม่ก็ได้ ซึ่งหากเกิดภาวะวิกฤตมีปัญหาขึ้นอีก ผู้รับการถ่ายทอดอาจตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดนี้อีกครั้ง โดยเข้าสู่กระบวนการทางขั้นตอนที่ 1 ใหม่ อีกทางหนึ่ง คือจากขั้นตอนที่ 8 เมื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ฯ แล้ว ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความเชื่อมั่นและบูรณาการแนวคิดที่ได้รับการถ่ายทอดเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ ซึ่งจะไม่กลับเข้าสู่วงจรปัญหาเดิมๆ อีก

กรณีศึกษาที่ 2 क्रमन्हर्त् सारणा कृष्णमिषुण्णाथै रून्ती 3 दान्णोखनाकर

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของक्रमन्हर्त् สारणा

क्रमन्हर्त् สारणा เกิดวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2502 ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบุตรคนที่ 3 ในจำนวน 5 คนของนายดีนและนางเลี่ยน สारणा สมรสกับพลโทมะ โพธิ์งาม มีบุตรชาย 1 คน

क्रमन्हर्त्เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรและค้าขายเล็กๆ น้อย ๆ ฐานะค่อนข้างยากจน ในวัยเด็กจึงไปอาศัยอยู่กับคุณยายและคุณย่า ต้องรับผิดชอบช่วยเหลืองานของครอบครัวทุกอย่าง ได้รับการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7

“ยายจะสอนเกี่ยวกับการดำรงชีวิต สอนให้ทำงาน เช่น เก็บใบโพธิ์ไปเผาไปแมงลักมามัดเป็นกำ เอาไปขายจะได้มีเงินซื้อขนมกิน บางวันยายก็จะพาไปตัดไม้ระกำเอามาเป็นเบ็ดตกปลา และขุดไส้เดือนเป็นเหยื่อเพื่อไปตกปลามาเป็นอาหาร...” (มन्हर्त् สारणा, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2553)

เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาว क्रमन्हर्त्มุ่งหน้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ ฯ โดยอาศัยอยู่กับคุณป้า แถววงเวียนใหญ่ ทำงานทุกประเภทเท่าที่จะทำได้ ในช่วงเย็นต้องช่วยทำงานบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระของคุณป้า क्रमन्हर्त्ตระหนักดีว่าพื้นฐานการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 นั้นไม่เพียงพอที่จะใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ฯ จึงชวนขวายเป็นโอกาสศึกษาต่อโดยศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน ความมุ่งมั่นทำให้เรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในเวลาอันรวดเร็ว ในขณะที่หน้าที่การงาน ด้านการขายเครื่องสำอางค์ก็เจริญรุ่งเรือง ด้วยความเป็นคนสู้งานจนเป็นที่รักของนายจ้าง ได้ไปศึกษาดูงานในหลายประเทศทั้งในแถบเอเชียและยุโรป ในปี พ.ศ. 2532 क्रमन्हर्त्เริ่มทำธุรกิจส่วนตัวด้านเสริมความงามและขายผลิตภัณฑ์สุขภาพและอีกหลายธุรกิจ จนกระทั่งหันมาจับธุรกิจด้านการจัดสรรที่ดิน ที่บ้านหนองกระทุ่ม อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งกลายเป็นจุดหักเหของชีวิต เนื่องจากประสบกับภาวะวิกฤตด้านธุรกิจในปี พ.ศ.2538 क्रमन्हर्त्เล่าว่า “...ปีนั้นรัฐบาลตัดงบประมาณที่จะตัดถนนเข้ามาในไร่ ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เลยไม่มีทั้งถนนและไฟฟ้า เงินก็หมด ตัดสินใจเข้ามาอยู่ที่ดินแปลงนี้โดยไม่มีไฟฟ้าเป็นเวลา 2 ปีเต็มๆ ตอนนั้นมีความรู้สึกน้อยใจว่า ทำไมเราต้องกลับมาลำบากอีกครั้ง...” (สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2553)

ความซื่อสัตย์และไม่เอาเปรียบใคร ทำให้क्रमन्हर्त्ได้รับโอกาสทำธุรกิจด้านการรับขนดินหินทราย ซึ่งครั้งนี้ทำให้กลับมาตั้งตัวได้อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อปัจจัยด้านการเงินไม่เป็นอุปสรรค क्रमन्हर्त्จึงเดินทางตาม “แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” อย่างจริงจัง เริ่มจากการพัฒนาพื้นที่ที่กว้าง 150 ไร่ ซึ่งแต่เดิมตั้งใจจะพัฒนาเป็น “สวนเกษตร” เพื่อแบ่งขายให้แก่ผู้สนใจ หันมาเริ่มใหม่ด้วยการปลูกต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชผักสวนครัว ทำให้ได้พบกับปัญหาใหม่อีกครั้ง เมื่อหันมาส่งเสริมและลงทุนให้มีการปลูกผักสวนครัวเพื่อนำไปจำหน่าย ปรากฏว่าผักสวนครัวที่ปลูกล้มตลาดขายไม่ได้ มีปัญหาเพราะเกษตรกรไม่สามารถ

เป็นผู้กำหนดราคาของผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเหมาะสมกับต้นทุนที่แท้จริง แต่ต้องผูกติดกับราคาตลาดของพืชผลที่กำหนดโดยตัวกลางและผู้จำหน่ายปลีก คุรุมนรัตน์จึงต้องคิดหาทางออกอย่างเร่งด่วนว่าทำอะไรจะทำให้สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ด้วยตนเอง ประกอบกับการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมให้นำผลผลิตทางการเกษตรเหล่านั้นมาแปรรูป คำแนะนำนั้นได้เป็นแรงบันดาลใจให้คิดค้นและพัฒนาต่อ จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรมากมาย ทั้งกระยาสารหน้าผักสมุนไพร น้ำนมข้าวโพด กล้วยทอด สลัดผลไม้ กากถั่วเหลือง และผลิตภัณฑ์อีกมากมายในเวลาต่อมา

การประสบกับปัญหาทางธุรกิจต้องอยู่ในไร่ซึ่งไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานทั้งน้ำประปาและไฟฟ้า ทำให้คุรุมนรัตน์มีโอกาสได้ทบทวนชีวิตที่ผ่านมา ซึ่งอยู่ในวังวนของการทำธุรกิจ เธอพบว่าธุรกิจส่วนใหญ่ที่ผู้ที่มีทุนมีอำนาจมากกว่า มักจะเอาเปรียบผู้ที่มีทุนและอำนาจน้อยกว่า ประกอบกับในช่วงที่ประสบกับปัญหานั้น คุรุมนรัตน์ได้รู้จักกับกัลยาณมิตรหลายคน ที่ช่วยให้กำลังใจในยามที่ตกยากและทุกข์ใจ ทำให้คุรุมนรัตน์มีกำลังใจต่อสู้อีกครั้ง นอกจากนี้การได้มีโอกาสอ่านหนังสือและศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกิดแนวคิดในการกลับไปสู่การใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น จึงคิดค้นและพัฒนาวิธีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่มีอยู่มากมายในชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าและคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นการช่วยให้ชาวบ้านและชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

2. องค์ความรู้

คุรุมนรัตน์มีอุปนิสัยขยันขันแข็ง กระตือรือร้น ช่างพูดช่างคุย และมีธำชาติดี หลังจากผ่านวิกฤตการณ์ในชีวิตช่วง 2 ปีที่ต้องฝังตัวอยู่ในไร่ที่ห่างไกลความเจริญ และได้รับความเอื้อเฟื้อจากชาวบ้านแถบนั้น เมื่อกลับมาตั้งตัวได้จึงครุ่นคิดถึงการสร้างงานเพื่อตอบแทนชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองกระทุ่ม ด้วยการส่งเสริมและลงทุนให้มีการปลูกผักสวนครัว และผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ เพื่อนำไปจำหน่าย จนกระทั่งได้นำผลผลิตทางการเกษตรที่ล้นตลาดนั้นมาแปรรูป คิดค้นและพัฒนา ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรมากมายหลายชนิด ทำให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเป็น “ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป” เป็นผู้คิดค้นสูตรการผลิต “น้ำนมข้าวโพด” เป็นคนแรกในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันได้ผ่านการรับรองมาตรฐานจากองค์การอาหารและยา (อย.) แล้ว และได้พัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรอีกหลายชนิด อาทิเช่น กล้วยทอด สลัดผลไม้ ขนุนอบกรอบ กระยาสารสมุนไพร ข้าวหลามสมุนไพร มูสลี่บาร์สมุนไพร ท็อฟฟีน้ำนมข้าวโพด ไอศกรีมน้ำนมข้าวโพด กล้วยกวน กล้วยตากจากเตาอบพลังแสงอาทิตย์ น้ำส้มควินไม้ ถ่านไม้ ฯลฯ นอกจากนี้ยังใส่ใจดูแลสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดการกากของเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรให้เกิดประโยชน์เต็มที่ โดยไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและสร้างมูลค่าให้กับของเหลือหรือขยะเหล่านี้

ผลิตภัณฑ์ที่क्रमหรับปรับปรุงยุคและพัฒนาขึ้น

1. การที่เคยดำรงชีวิตแบบไม่มีไฟฟ้า ต้องอาศัยถ่านฟืน ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์คือ **ข้าวกระบอกไม้ไผ่** พัฒนารูปแบบการบรรจุ โดยใช้ใบตองผลผลิตจากกล้วย มาทำบรรจุภัณฑ์ ที่สวยงาม แปลกตา
2. ส่งเสริมปลูกพืชผักต่าง ๆ แต่ราคาตกต่ำ ทำให้เกิดการพัฒนาพืชผักเป็น **น้ำผัก** ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย
3. ถั่ว งา ที่ชาวบ้านปลูกมีราคาต่ำ ขายได้ราคาต่ำกว่าต้นทุนจึงทำให้พัฒนาเป็น **กระยาสารทน้ำผัก** ซึ่งเป็นผลผลิตของการบูรณาการระหว่างข้าว ถั่ว งา ตะไคร้ ใบมะกรูดที่ขายไม่ได้ราคากับน้ำผัก กลายเป็นอาหารภูมิปัญญาไทยที่เต็มไปด้วยคุณค่าทางอาหาร
4. ข้าวโพดที่ราคาตกต่ำมาก นำมาแปรรูปเป็น **น้ำนมข้าวโพด** จนได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์ดีเด่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
5. เมื่อน้ำนมข้าวโพด ที่บรรจุขวดขายไม่หมด ก่อนจะหมดอายุ จะนำน้ำนมข้าวโพดมาแปรรูปต่อเป็น **ไอศกรีมน้ำนมข้าวโพด**
6. เปลือกข้าวโพด นำมาเป็นอาหารโคหมัก และกากข้าวโพดนำมาเลี้ยงห่านและเป็ด รวมทั้งนำไปหมักปุ๋ยชีวภาพ และทำไบโอดีเซล
7. กล้วยน้ำว้า ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีสารอาหารครบถ้วน นำมาแปรรูปเป็น **กล้วยทอดสุญญากาศ** เป็นกล้วยที่ไม่อมน้ำมัน เนื่องจากใช้เครื่องทอดระบบสุญญากาศที่พัฒนาขึ้นจากความคิดของ ผศ.ดร.เชาว์ อินทร์ประสิทธิ์ อาจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมอาหาร คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน นครปฐม
8. ความต้องการสร้างงานให้สมาชิกในกลุ่ม ๆ มีงานทำทุกวัน จึงเกิดผลิตภัณฑ์กล้วยหอมสไลด์ เนื่องจากในบางวันกล้วยหอมสุกไม่ทัน ซึ่งจะทำให้แม่บ้านว่างงานในวันนั้น จึงลองพัฒนาใช้กล้วยดิบมาผ่านเป็นแผ่นบาง ๆ นำไปอบจนกลายเป็น **กล้วยหอมสไลด์** ที่เลื่องชื่อ
9. น้ำมันพืชที่เหลือใช้จากการทอดกล้วยต้องเปลี่ยนบ่อยๆ หากนำไปทิ้งจะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทำให้ดินเสีย จึงนำมาทดลองทำเป็นผลิตภัณฑ์ **สบู่** ซึ่งพัฒนาต่อมาจนเป็นสบู่ต่าง ๆ ทั้งสบู่ตะไคร้ สบู่สมุนไพร สบู่ข้าวโพด สบู่ข้าวหอมมะลิ เป็นที่ยอมรับในด้านคุณภาพ และอยู่ในบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยต้องตาคนใช้
10. เศษกล้วยหั่วท้ายที่เหลือจากกระบวนการผลิตกล้วยทอดสุญญากาศ นำมาพัฒนาต่อให้เป็นผลิตภัณฑ์กล้วยกวน **หอมทองกวน** ซึ่งใช้เวลาในการกวนถึงเกือบ 10 ชั่วโมง จนเป็นกล้วยกวนที่มีรสชาติหวานละมุนนุ่มนวล และแม้เก็บไว้นานก็ไม่แข็งกระด้างเช่นกล้วยกวนอื่นๆ
11. กล้วยน้ำว้าที่สุกงอมจนมากเกินไป นำมาผลิตกล้วยทอดสุญญากาศไม่ทัน จึงคิดค้นนำมาหมักเป็น **น้ำส้มสายชู**
12. กากข้าวโพด นำมาทำเป็นส่วนผสมขนมไทย เช่น ลูกชุบ เม็ดขนุน เยลลี่ข้าวโพด ลูกชิ้น กุนเชียง ซึ่งเป็นการเพิ่มกากใยอาหาร เป็นประโยชน์กับระบบการย่อยอาหาร

13. พัฒนาการความรู้ที่หลากหลาย เช่น การเผาถ่านด้วย “เตาอิวาเตะ” ได้ถ่านไร้ควัน คุณภาพดี และมีผลพลอยได้เป็น น้ำส้มควันไม้ ซึ่งนำมาใช้เป็นปุ๋ยและสารป้องกันศัตรูพืชได้อย่างดีเพื่อลดการใช้สารเคมีของเกษตรกร

14. เพื่อให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Farm Stay) เป็นมิตรต่อธรรมชาติ จึงพัฒนาการสร้างบ้านดิน เพื่อให้ผู้สนใจมาพักในไร่ได้สัมผัสรับรู้ บรรยากาศภายในไร่คุณมน บ้านดินนี้ใช้อิฐที่ทดลองทำจากดินและแกลบ และใช้ดินและโคลนที่โบกทับด้านนอกแทนการใช้สีเคมี บ้านดินจึงมีอากาศไม่หนาวไม่ร้อนจนเกินไปในทุกฤดูกาล นอกจากนี้ยังเป็นการเสริมธาตุ ดินในร่างกายมนุษย์ให้สมบูรณ์และสมดุลตามแนวคิดของการแพทย์แผนไทยที่เน้นความสมดุล ของดิน น้ำ ลม ไฟของร่างกาย

คุณมนรัตน์ได้ชื่อว่าเป็น “นักสร้าง” เมื่อมีปัญหา ก็จะคิดแก้ปัญหาที่ละเรื่อง เมื่อผลผลิตมีมาก และจำหน่ายไม่ได้ ต้องคิดวิธีการให้จำหน่ายได้ เมื่อคิดจะทำอะไรจะหาความรู้จากคนที่มีความรู้ ด้วยคุณมนรัตน์เชื่อว่าคนในสังคมยังมีคนที่พร้อมจะให้ความช่วยเหลือเมื่อถูกร้องขอ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้คุณมนรัตน์เป็นผู้ที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทุกอย่าง ด้วยความร่วมมือร่วมใจและการประสานงานกับเครือข่ายกัลยาณมิตรในการทำงานนั่นเอง และที่คุณมนรัตน์ภาคภูมิใจที่สุดก็คือ “การสร้างคน” ช่วยทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงศักยภาพและคุณค่าในตัวเอง ซึ่งนับเป็นองค์ความรู้สุดยอดยิ่งกว่าความรู้ใดๆ

คุณมนรัตน์มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในแนวคิดปรัชญาพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องจากเคยประสบกับปัญหาธุรกิจในปี พ.ศ.2538 และได้ได้นำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตและเป็นพื้นฐานในการสร้างงานให้กับชุมชน

“...ตอนพบปัญหาหนัก ๆ รู้สึกแย่ ก็มาคิดว่าแล้วชาวบ้านเขาอยู่กันอย่างไร โชคดีที่ได้พบกับผู้ใหญ่บ้านชื่อ “โกบุญ” เล่ารายละเอียดความเป็นมาของพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่นี่ เรื่องราวและการดำรงชีวิตของคนสมัยก่อน แล้วโชคดีได้เจอแรงบันดาลใจสำคัญ คือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทำให้ได้คิดและนำมาพัฒนาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต...” (มนรัตน์ สารภาพ. สัมภาษณ์. 18 กันยายน 2553)

“น้ำนมข้าวโพด” ที่คุณมนรัตน์เป็นผู้บุกเบิกและเป็นผู้สร้างกระแสความนิยมนั้น มีเหตุเริ่มต้นมาจากในช่วงเข้าพรรษาได้ทดลองทำ “น้ำผัก” ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งดีมีประโยชน์ และต้องการนำไปถวายพระสงฆ์และชาวบ้านที่มาปฏิบัติธรรมที่วัดหนองกระทุ่ม แต่น้ำผักมีกลิ่นและรสชาติที่พระสงฆ์และผู้มาปฏิบัติธรรมไม่คุ้นเคย จึงหันมาทดลองทำน้ำนมข้าวโพดแทน และน้ำนมข้าวโพดของคุณมนรัตน์กลายเป็นที่นิยมของผู้รับประทาน สร้างความอึดอึดให้แก่เจ้าของอย่างมาก และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตน้ำนมข้าวโพด และการสร้างสรรค์บรรจุภัณฑ์ จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่ว

“อย่างน้ำนมข้าวโพดนี้ คุณมนไปทำบุญที่วัด ก็คิดว่าจะเอาของดี ๆ ไปถวายพระและผู้มาปฏิบัติธรรม ตอนแรกก็ทำน้ำผัก แต่คนที่นี้เขาไม่คุ้นกลิ่น ก็เลยทำใหม่เป็นน้ำนมข้าวโพด

คราวนี้มีแต่คนชม ชอบกันมาก...” (พิมพ์ลภัส ชำนาญป่า, สัมภาษณ์ 18 ตุลาคม 2554)

สรุปโดยรวมแล้วแนวคิดและปรัชญาพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของक्रमนรต์นั้นหล่อหลอมมาจากวัยเยาว์ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับความยากจนและการช่วยเหลือดูแลครอบครัว การแปรเปลี่ยนวิกฤตชีวิตให้เป็นพลังสร้างสรรค์ในช่วงที่ทำธุรกิจ และแรงบันดาลใจที่ต้องการตอบแทนต่อชุมชนและสังคมที่ช่วยโอบอุ้มเมื่อยามที่ประสบทุกข์ทางใจ โดยมีแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องนำทาง

3. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของक्रमนรต์ สาราภาพ

ไร่คุณมน ตั้งอยู่ที่บ้านหนองกระทุ่ม ตำบลหนองกุ่ม อำเภอบ่อพลอย ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรี 35 กิโลเมตร บนพื้นที่ 150 ไร่ ตำบลหนองกุ่ม เป็นตำบลหนึ่งใน 6 ตำบลของอำเภอบ่อพลอย สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสลับเนินเขาและป่าละเมาะ พื้นที่ส่วนใหญ่แห้งแล้ง ประชากรในตำบลจะตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มๆ กระจายสลับกับพื้นที่ทำการเกษตร

อาณาเขตติดต่อตำบลหนองกุ่ม

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบ่อพลอย อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลแก่งเสี้ยน อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลด่านแม่แจลบ อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี

ตำบลหนองกุ่มมีประชากร 13,036 คน คราวเรือน 3,298 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ การทำนา ทำไร่ ได้แก่ การทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ไร่พริก และเลี้ยงวัว เป็นต้น โดยมีอาชีพเสริมรับจ้างทั่วไป โดยเฉลี่ยแล้วประชากรมีฐานะปานกลางถึงยากจน

การที่ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร เช่น การทำไร่ข้าวโพด ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และการปลูกพืชผักสวนครัวต่างๆ ทำให้บางครั้งผลผลิตทางการเกษตรขาดแคลนเพราะดินเสียจากการใช้สารเคมีจำนวนมากในการเพาะปลูก ในทางกลับกันบางครั้งก็มีผลผลิตทางการเกษตรออกมอล้นตลาด เกินความต้องการบริโภค ทำให้ต้องจำหน่ายในราคาที่ไม่คุ้มทุน क्रमนรต์เห็นปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการคิดค้น พัฒนา และนำเทคโนโลยีการผลิตและการแปรรูป การถนอมอาหารมาใช้กับผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตร รวมทั้งคงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นนำสู่สากลไปพร้อมกัน

4. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรต์ สาราภาพ

การถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของक्रमนรต์ เน้นหน้าที่ 2 ประเด็นหลักคือแนวคิดในการพัฒนาต่อยอดผลผลิตทางการเกษตรและผลผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้

เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องในการผลิต และเรื่องการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น การผลิตน้ำมันข้าวโพด การทำกล้วยทอดสุญญากาศ การบีบน้ำมันมะรุมและน้ำมันงา การเผาถ่านด้วยเตาอิวาเตะ เป็นต้น

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ คุรุมนรัตน์มี 2 บทบาท ได้แก่ บทบาทการเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมที่ไร้คุณชน และเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดให้แก่เครือข่ายทีมงานที่ทำงานร่วมกัน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของคุรุมนรัตน์ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมผัสและเก็บข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกต มีขั้นตอน ดังนี้

4.1 ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

เนื่องจากไร้คุณชนเป็นศูนย์เรียนรู้เปิด ที่นอกจากจะมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ส่วนใหญ่จะมีการโทรติดต่อมาแจ้งความจำนงก่อน คุรุมนรัตน์และผู้ช่วยจะสอบถามลักษณะของกลุ่มผู้มาดูงานและเป้าหมายของการดูงาน เพื่อเตรียมประสานงานจัดฐานเรียนรู้และอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน

เริ่มการบรรยาย จะมีการซักถามพูดคุย เมื่อได้รู้ว่าแต่ละกลุ่มมีความสนใจอะไร และมีปัญหาความต้องการอะไร คุรุมนรัตน์ก็จะให้ผู้เข้ารับการอบรมดูงานลงชื่อในสมุดเยี่ยมของไร้คุณชน จากนั้นจะเสิร์ฟน้ำมันข้าวโพดอุ่นๆ 1 แก้ว เมื่อทุกคนได้ดื่มแล้ว จะนำเข้าสู่บทเรียนด้วยการตั้งคำถามว่า “อร่อยไหมคะ?” และ “ตอนนี้ทุกคนก็ได้กินข้าวโพดไปแล้วอย่างน้อยคนละฝักนะคะ” เป็นการตั้งประเด็นคำถามที่เรียกร้องความสนใจให้กับผู้อบรม และบรรยายต่อถึงแรงบันดาลใจในการผลิตน้ำมันข้าวโพด ซึ่งเกิดจากวิกฤตข้าวโพดดิบล้นสต็อกขายไม่ได้ ราคาตกต่ำจึงนำมาแปรรูปให้เป็นน้ำมันข้าวโพดในที่สุด

คำถามต่อไปคือ “แล้วเราทุกคนเคยพบกับปัญหาทำนองนี้บ้างหรือไม่?” เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนและสอบถาม ซึ่งมาจนถึงขั้นตอนนี้จะมีหลายคนที่น่าประสบการณ์ของตนมาแล้วและสอบถาม และหลายคนแม้จะไม่ได้บอกเล่าออกมา แต่ก็เกิดความคิดและตั้งคำถามในใจขึ้นถึงปัญหาและความต้องการของตนเอง

“...จะถามก่อน ให้เขาเกิดคำถามในใจ ไม่พูดออกมาก็ไม่เป็นไร ตรงนี้หลายคนก็จะเริ่มมองว่าตัวเองมีปัญหาอะไรมาบ้างหรือมองว่าในงานที่ตัวเองทำนี้ น่าจะมีการปรับปรุงอะไร...” (มนรัตน์ สารภาพ. สัมภาษณ์. 18 กันยายน 2553)

สำหรับอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มคนที่อยู่ใกล้บริเวณไร้คุณชนและเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านบ้านหนองกระทุ่มที่มีส่วนหนึ่งมาร่วมงานกับคุรุมนรัตน์ ซึ่งการมาร่วมงานในฐานะเรียนรู้ต่างๆ ซึ่งเป็นสายการผลิต เช่น กลุ่มน้ำมันข้าวโพด กลุ่มกล้วยอบสุญญากาศ กลุ่มกวนท็อปปี้ กลุ่มทำ

กระยาสารทสมุนไพรร กลุ่มบีบน้ำมันมะรุมและน้ำมันงา เป็นต้น สมาชิกเหล่านี้มาร่วมงานด้วยความสนใจของตนเอง ก่อนมาร่วมงานक्रमนรัตน์จะพูดคุยซักถามเพื่อให้รู้จักและเข้าใจแนวคิดในการทำงานร่วมกัน จะมีการแลกเปลี่ยนปัญหาและความต้องการ รวมทั้งวิกฤตที่แต่ละคนพบเจอและต้องการที่จะแก้ไขและเปลี่ยนแปลง ซึ่งกลุ่มนี้แน่นอนว่ามีจำนวนหนึ่งที่ไม่ตัดสินใจเข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่ม และมีสมาชิกจำนวนหนึ่งที่เข้าใจและอยู่ร่วมงานกับक्रमนรัตน์อย่างเข้มแข็งจนปัจจุบัน

“จะมาทำงานกับพี่มน ต้องมาคุยและเปิดใจกันก่อน มีปัญหาอะไรมา ต้องการอะไร พี่มนจะฟังและบอกก่อนเลยว่าที่นี้คิดยังไง ทำงานยังไง จะได้คำตอบแทนแบ่งกันเท่าไร คนที่มีใจ เข้าใจกันก็ทำงานด้วยกัน ก็มีเยอะเลยที่ได้พักหนึ่งแล้วไม่มากก็มี ก็ถือหลักว่าทำอะไรต้องเข้าใจกันก่อน ถึงจะทำงานด้วยกันได้” (สาธิต สารภาพ, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2553)

ในขั้นตอนการตรวจสอบประสบการณ์และความต้องการของผู้รับการถ่ายทอดนี้ จะแบ่งเป็น 2 ระดับคือ การตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตของกลุ่มที่มาอบรมตามฐานงานต่างๆ และกลุ่มที่เป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกัน โดยใช้วิธีการพูดคุยทำความเข้าใจ กระตุ้นให้คิด ให้รับรู้และยอมรับถึงปัญหาและความต้องการของตนเอง เปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้บอกเล่าถึงประสบการณ์ความคิดและปัญหาความต้องการของตนเองรวมทั้งสอบถามถึงสิ่งที่ต้องการรู้อย่างเปิดใจ

4.2 วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ขั้นตอนนี้क्रमนรัตน์ใช้ฐานความรู้ในไร่คุณมนเป็นหลักในการออกแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ 1) หลักสูตร 1 วัน จะประกอบด้วยบรรยาย นำ การเรียนรู้การแปรรูปผลิตภัณฑ์ตามฐานการเรียนรู้ที่จัดไว้ รวมทั้งเรียนรู้จากของจริงในไร่ด้วยตนเอง และ 2) หลักสูตร 2-3 วัน ซึ่งเหมือนกับหลักสูตรแรก แต่เพิ่มในส่วนของการได้ฝึกปฏิบัติลงมือทำจริงตามความสนใจ เช่น การฝึกทำกล้วยอบสุญญากาศ การเรียนรู้ที่เตาเผา ถ่านอิวาเตะ การฝึกทำโบว์จากเปลือกข้าวโพด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการพาไปดูงานยังเครือข่ายของไร่คุณมน เช่นไปเยี่ยมชมไร่ 111 ซึ่งปลูกข้าวโพดหวาน เยี่ยมชมศูนย์เจียระไนพลอย การผลิตหน่อไม้ฝรั่งเพื่อการส่งออก และกิจกรรมตามที่กลุ่มสนใจ ดังที่อดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่क्रमนรัตน์ให้ความเคารพนับถือ เพราะได้ช่วยเหลือและจุดประกายความคิดในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์แรก นั่นคือ “ข้าวหลามสมุนไพรร” ที่ขึ้นเครื่องการบินไทย ได้แล้วว่า

“คุณมนเธอเป็นคนคิดเร็ว มีเพื่อนมีเครือข่ายมาก มองธุรกิจทะลุหมด เพราะเคยทำธุรกิจมาก่อน ฟังอะไรจะเหมือนเทพเลย บันทึกลงไว้หมด เตียวเตียวก็เอาไปทำต่อแล้ว ทำได้ดี ดังไปทั่วเสียด้วย...” (สมบุญ ไหลธรรมบุญ, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

การวางแผนกิจกรรมการถ่ายทอดฯ ของक्रमนรัตน์ใช้กลยุทธ์เสนอสิ่งใหม่ทำใหม่ และสิ่งที่มีในไร่ โดยใช้ข้อมูลของกลุ่มที่มาดูงานเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านต่างๆ ซึ่ง

มักจะมาดูงานเพื่อที่จะได้แนวคิดใหม่ๆ ไปปรับใช้ในท้องถิ่นของตนเอง อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มนักวิชาการจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งกลุ่มนี้ครูมนรัตน์จะพาชม เยี่ยมฐานเรียนรู้ด้วยตนเอง ทุกฐาน เพราะเห็นว่าเป็นกลุ่มซึ่งสามารถที่จะนำแนวคิดต่างๆ ไปต่อยอดเป็น “นวัตกรรม” ได้ และกลุ่มที่ครูมนรัตน์ให้ความสำคัญและสนใจอย่างยิ่งอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มนิสิตนักศึกษา นักเรียนจากสถานศึกษาต่างๆ ด้วยความคิดและความเชื่อส่วนตัวที่ว่า สำหรับเด็กเยาวชนในวัยเรียนรู้ ต้องให้เขาเหล่านั้นได้มีโอกาสเห็นและเรียนรู้ แนวคิดที่จะนำไปต่อยอดแตกแขนงความคิดของเด็กๆ ได้ ดังนั้นในวันที่ 24 กันยายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิด ครูมนรัตน์จะเปิดไร่ ให้สถานศึกษาต่างๆ โดยเฉพาะโรงเรียนได้ส่งนักเรียนนักศึกษามาดูงาน มีการเลี้ยงอาหารและของว่างฟรีตลอดวันอีกด้วย

“...ให้ความสำคัญกับนักเรียนมาก คงเพราะตัวเองขาดโอกาสการเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก อยากเปิดโอกาสให้เด็กๆ ได้เรียนรู้เรื่องใหม่ๆ เรื่องใกล้ตัวที่เขาเอาไปทำต่อได้ในชีวิตจริง...” (มนรัตน์ สารภาพ, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2553)

ในขั้นตอนการวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ครูมนรัตน์จะเน้นการนำเสนอสิ่งที่คิดใหม่ทำใหม่ และสิ่งที่จัดไว้ในฐานการเรียนรู้ต่างๆ โดยใช้ข้อมูลของกลุ่มที่มาดูงานเป็นพื้นฐาน แล้วจัดให้เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มนั้นๆ รวมทั้งสอดแทรกการดูงานและเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียง เป็นการเพิ่มความหลากหลายและผ่อนคลายไปในตัว

4.3 วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

ขั้นตอนที่ครูมนรัตน์ซึ่งในอดีตเคยทำธุรกิจทั้งด้านผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพความงาม และมีประสบการณ์ในการขายตรง ทำให้ครูมนรัตน์มีความสามารถในการถ่ายทอดความคิดและประสบการณ์ได้อย่างน่าสนใจ

“จะบรรยายสรุปก่อน เราต้องดูกลุ่มด้วยหากเขาทำหน้าที่ไม่สนใจสบตา นั่นคือเราต้องปรับวิธีการทันที อาจเปลี่ยนเรื่องพาไปชมงานเลย...เราต้องประเมินกลุ่มคนมาอบรม ไม่ใช่คนพูดก็พูดไปคนฟังก็คุยกัน มันไม่มีประโยชน์” (มนรัตน์ สารภาพ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2553)

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ ของครูมนรัตน์จึงใช้วิธีการแตกต่างกันกับคนสองกลุ่มคือ 1) กลุ่มที่มาศึกษาดูงานในไร่ และ 2) กลุ่มที่เป็นสมาชิกของกลุ่มการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ โดยสำหรับกลุ่มแรกซึ่งมาศึกษาดูงานในไร่ ครูมนรัตน์จะใช้คำพูดง่ายๆ ไม่ซับซ้อน เล่าเรื่องและประสบการณ์ของตนเองทั้งที่ประสบความสำเร็จและที่ล้มเหลวอย่างเปิดเผย เปิดโอกาสให้สอบถาม โดยมีการนำเสนอแผนภาพ โปสเตอร์ และวีดิโอแนะนำเสนอภาพรวมของฐานเรียนรู้ต่างๆ ในไร่ก่อน จากนั้นจึงนำกลุ่มผู้อบรมไปยังฐานเรียนรู้ที่ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์และเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้จากของจริงและหากต้องการลงมือปฏิบัติก็จะเข้าไปร่วมทำกับสมาชิกตามฐานเรียนรู้ต่างๆ ได้ สำหรับกลุ่มที่เป็นผู้ร่วมงานในการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ นั้น

จะใช้การบริหารจัดการด้วยการให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของของกลุ่มเจ้าของงาน ไม่ใช่คนงานหรือคนรับจ้าง ทำให้ทุกคนเกิดความตระหนักในศักยภาพของตนเอง และสิ่งสำคัญคือการสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจที่สามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการ “ส่งเสริมการมีส่วนร่วม” ขั้นตอนนี้เป็น การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ทีมงานประจำของไร่และสมาชิกในกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่क्रमนรรัตน์ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ตลอดเวลา เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะ ตัวอย่างของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมนี้คือ กลุ่มน้ำนมข้าวโพด จะมีการรวมกลุ่มกัน 5-6 คน โดยสมาชิกจากชุมชนและเลือกสมาชิกผู้ร่วมกลุ่มกันเอง เมื่อรวมตัวกันได้แล้วจะมีการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ วางแผนการดำเนินการในการผลิต ตั้งแต่การปลูกเปลือก การแยกเปลือกข้าวโพดเพื่อนำไปทำไบโอดีดถึงขนม การผานเนื้อและบีบข้าวโพด การต้มน้ำนมข้าวโพด ตลอดจนการบรรจุและทำการพาสเจอร์ไรซ์ จนกระทั่งเมื่อขายผลิตภัณฑ์ได้แล้ว เมื่อหักค่าใช้จ่ายสำหรับการผลิตส่วนหนึ่งให้กองกลางแล้ว กำไรที่เหลือในกลุ่มจะแบ่งกันตามงานที่รับผิดชอบ

“...เชื่อว่า...หากทุกคนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของของตัวเอง เขาจะทำเต็มที่ ทำอย่างดีที่สุด ไม่ให้ของเสียหายหรือเสียหายน้อยที่สุด เพราะยิ่งผลผลิตดีเท่าไร เสียหายน้อยเท่าไร เขาก็จะยิ่งกำไรมากขึ้น มันเป็นเรื่องธรรมดา...” (มนรรัตน์ สารภาพ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2553)

ดังนั้นทุกคนในแต่ละกลุ่มจะมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของงานนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงลูกจ้าง แต่เป็นผู้ผลิตและวางแผนการผลิต วางแผนการตลาด และหลายครั้งที่สมาชิกกลุ่มแปรรูปต่าง ๆ ได้นำปัญหา มาปรึกษากับक्रमนรรัตน์ เนื่องจากทำแล้วพบกับปัญหา นั่นคือมีความใส่ใจและต้องการที่จะพัฒนาปรับปรุงการทำงานของตนเองอย่างใส่ใจ क्रमนรรัตน์จึงทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา หาตลาดวางสินค้าให้ รวมทั้งเป็นผู้ประสานและจัดหาองค์ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาให้อยู่เสมอ ดังที่น้องสะใภ้ของक्रमนรรัตน์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นหนึ่งในทีมวิทยากรและผู้ดูแลไร่คุณมนได้กล่าวไว้ว่า

“ทุกคนจะรู้สึกว่าเป็นเจ้านายตัวเอง เป็นเจ้าของงานและได้รับผลกำไรตามที่ทำ เขาจะดูแลบริหารจัดการกันเอง เพราะผลประโยชน์เป็นของกลุ่มของเขาตัวเอง ทำให้เกิดความรับผิดชอบเต็มที่ เรื่องของเสียหายก็น้อย เพราะเขาจะระวัง เพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มที่ที่สุด...” (กนกพร สารภาพ, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

สำหรับการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม นี้ เป็นขั้นตอนที่เป็นจุดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของक्रमนรรัตน์ โดยประยุกต์ใช้การจัดการทางธุรกิจ ซึ่งเคยมีประสบการณ์มาก่อนหน้านี้เข้ากับการทำงานโดยกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้क्रमนรรัตน์ยังใช้ประโยชน์จากเครือข่ายมาช่วยเสริมเติมเต็มให้กับสิ่งที่ตนเองไม่มีในบางเรื่อง เนื่องจากक्रमนรรัตน์ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นนักประสานประโยชน์ มีเพื่อนฝูงและคนรู้จักในหลายสาขาวิชาชีพ ได้ใช้ความเป็นคนกว้างขวางให้เกิดประโยชน์ โดยการขอความร่วมมือจากเครือข่ายคนรู้จักซึ่งมีอยู่ในหลายวงการ ทั้งวงการทหาร ตำรวจ ครูอาจารย์ในสถานศึกษาและมหาวิทยาลัย นักธุรกิจ ตลอดจนกลุ่ม

แม่บ้านต่างๆ รวมทั้งกลุ่มของครูภูมิปัญญาไทยด้วยกัน ดังที่ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งอยู่ที่จังหวัดสมุทรสงคราม ได้กล่าวว่า

“มีอะไรก็โทรมาแล้ว อยากได้อะไรก็บอกมา อย่างเครื่องอบกล้วยแสงอาทิตย์ เครื่องสีข้าว เครื่องทำไบโอดีเซล ก็เอาความรู้ไปให้ ช่วยกันแนะนำไป...” (ครูสรณพงษ์ บัวโรย, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2553)

สำหรับเทคโนโลยีใหม่ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรต่าง ๆ เช่น เครื่องทอดกล้วยสุญญากาศ เครื่องต้มน้ำนมข้าวโพด เครื่องบีบน้ำมันมะรุม น้ำมันงา ครูมนรัตน์จะได้รับความรู้และการแนะนำจากกลุ่มเครือข่ายนักวิชาการ ซึ่งเป็นอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่างๆ ดังที่อาจารย์ท่านหนึ่งในคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน นครปฐมได้กล่าวว่า

“คุณมนเป็นคนไว สนใจอะไรก็จะหาข้อมูล และรู้ว่าควรจะทำจากแหล่งไหน ส่วนตัวรู้จักคุณมนมานาน ก็เป็นคนแนะนำเครื่องทอดกล้วยสุญญากาศ เครื่องทำน้ำนมข้าวโพด และอื่นๆ ตามที่ขอความช่วยเหลือ...” (เชาว์ อินทร์ประสิทธิ์, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2554)

ความเป็นคนมีอัธยาศัยดี ช่างพูดช่างคุย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ และเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น เมื่อไม่รู้หรือขาดความรู้ในเรื่องใดก็จะขวนขวายหาความรู้จากผู้รู้ในเรื่องนั้นๆ ซึ่งผู้ที่ไม่ไปขอความรู้ก็มักจะไม่ปฏิเสธ ในขณะที่เดียวกันใครขอความช่วยเหลืออะไรจะไม่รีรอ และไม่หวงวิชาความรู้ เมื่อเครือข่ายใดต้องการความช่วยเหลือก็ไม่รังรอที่จะร่วมมือ ไม่ว่าจะการจัดต้อนรับเครือข่ายที่มาดูงานในไร่และการไปเป็นวิทยากรบรรยายเทคนิคและประสบการณ์ให้กับกลุ่มต่างๆ ที่สนใจและได้รับการติดต่อมา ด้วยเหตุนี้ครูมนรัตน์จึงเป็นแหล่งรวมของข้อมูลความรู้ ซึ่งช่วยประสานให้เกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

โดยสรุปวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูมนรัตน์ ประกอบด้วย

1. การบรรยายสรุปนำเสนอภาพรวมของฐานเรียนรู้ต่าง ๆ ในไร่
2. ศึกษาที่ฐานเรียนรู้ที่ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์
3. ลงมือฝึกปฏิบัติตามฐานเรียนรู้ต่าง ๆ
4. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกรณีของผู้ที่ทำงานและรับการถ่ายทอดองค์ความรู้
5. การดึงข้อมูลความรู้จากเครือข่ายมาช่วยในการถ่ายทอดองค์ความรู้

4.4 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

เนื่องจากครูมนรัตน์เปิดไร่คุณมนเป็นศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย และยังเป็นหน่วยถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตร ด้านวัฒนธรรม และอีกหลายบทบาท โดยเป็นศูนย์ที่เปิดกว้างเมื่อมีผู้สนใจขอเข้าศึกษาดูงานจะมีทั้งกลุ่มที่มาเต็มหลักสูตร 2 วัน บางกลุ่มบางคณะมาเพียง 1 วัน และสนใจบางเรื่อง ครูมนรัตน์ก็ไม่ปิดกั้นเนื่องจากภายในไร่ นั้น สมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กลุ่มน้ำนมข้าวโพด กลุ่มกล้วยสุญญากาศ กลุ่มกวนท็อฟฟี่ กลุ่มเผาถ่าน

และน้ำส้มควันไม้ กลุ่มบีบน้ำมันมะรุมน้ำมันงา ทุกคนมีความรู้และสามารถอธิบายให้ความรู้ได้ทุกขั้นตอน ดังนั้นการประเมินผลจึงได้จาก

4.4.1 การสอบถาม ระหว่างการบรรยายทุกคนสามารถสอบถามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ครูมนรัตน์จะสอบถามผู้ฟังการบรรยายด้วยเพื่อประเมินว่าเข้าใจหรือไม่อย่างไร

4.4.2 จากการสังเกต โดยสังเกตจากความสนใจ ติดตาม ใส่ใจ และสอบถามขณะที่มีการบรรยายและการนำชมฐานเรียนรู้ต่าง ๆ

4.4.3 การลงชื่อในสมุดเยี่ยมชมไร่ โดยประเมินจากจำนวนผู้มาเยี่ยมชมหน่วยงาน อาชีพของผู้ที่มาศึกษาดูงาน รวมทั้งข้อคิดเห็นที่ให้ไว้ในสมุดด้วย

สำหรับกลุ่มที่มาศึกษาดูงานและครูมนรัตน์ได้ไปเป็นวิทยากรช่วยในการจัดตั้งกลุ่มให้ความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งแนะนำเครือข่ายและจัดการตลาดให้ นั้น ครูมนรัตน์จะมีการติดตามไปเยี่ยมกลุ่มเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งกลุ่มมั่นคงและดำเนินการไปได้ด้วยดี เช่น กลุ่มแปรรูปกล้วยหอมทองที่ชุมชนสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกกล้วยหอมทอง เพื่อการส่งออกให้กับประเทศญี่ปุ่น ซึ่งจะมีกล้วยหอมทองซึ่งไม่ผ่านเกณฑ์คุณภาพที่จะส่งออกได้ ดังนั้นจึงมีกล้วยหอมทองที่ตกค้างและเน่าเสีย ผู้บังคับหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 15 สำนักงานภาค 1 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กระทรวงกลาโหมซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลจึงประสานงานและมาขอศึกษาดูงานเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วยที่ไร้คุณเม่น ครูมนรัตน์ได้ให้ความรู้และประสานงานจัดหาเครื่องมือในการแปรรูปทำกล้วยทอดสุญญากาศ รวมทั้งช่วยเหลือติดต่อประสานงานด้านการตลาดให้อีกด้วย

“ผมขอมาดูงาน คุณเม่นเขาก็สอนทั้งหมด ทั้งการทำกล้วยอบสุญญากาศ ประสานติดต่อเครื่องทอดและเทคโนโลยีทั้งหมด การทำแพ็คเกจ ช่วยทำการตลาดให้ และไปติดตามประเมินผลดูการทำงานกลุ่มเป็นระยะ ๆ ตลอด...” (พินเอกทำนุ โพธิ์งาม, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2554)

ขั้นตอนการประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ ครูมนรัตน์ใช้วิธีการประเมินผลด้วยการสังเกตและสอบถามระหว่างการถ่ายทอดทุกครั้ง และการติดตามไปเยี่ยมชมงานในกลุ่มที่ได้ไปถ่ายทอดความรู้เป็นระยะ ๆ ตามที่ได้รับการร้องขอ

4.5 บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบ่มมุมมองใหม่

ขั้นตอนนี้ครูมนรัตน์จะประเมินจากทีมงานที่ทำงานในไร่และสมาชิกของกลุ่มการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เนื่องจากบุคลิกลักษณะของครูมนรัตน์เป็นคนที่เอื้อเฟื้อ ใจดี ไม่เคยสงเสียดังหรือแสดงอารมณ์ไม่ดี ทำให้คนที่ทำงานด้วยรักและเชื่อมั่นในตัวครูมนรัตน์ นอกจากนี้เจตคติในการมองโลกอย่างเข้าใจ เนื่องจากเคยลำบากตั้งแต่วัยต้นของชีวิต ทำให้ครูมนรัตน์เห็นใจเข้าใจถึงปัญหาของผู้ขาดแคลน ทั้งขาดแคลนโอกาส ทรัพย์สินเงินทอง และความรู้ ผู้ที่ได้ร่วมงานจะเห็นการทำงานอย่างจริงจังจริงใจของครูมนรัตน์ ดังที่นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรม

อำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมาศึกษาเรียนรู้และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของอำเภอปอพลอยท่านหนึ่งเล่าว่า

“คุณมนจะให้เกียรติทุกคน ช่วยเหลือชุมชน จะห้วงคนรอบข้างกลัวคนนั้นคนนั้นจะไม่มีงาน ขาดรายได้ ทำงานด้วยใจ เป็นคนที่ทำอย่างทีพูดทุกคนที่ร่วมงานด้วยก็จะเชื่อมั่นและมั่นใจว่ามาถูกทางแล้ว...” (อัจฉริยา โรจนวรรฤทธิ์, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2554)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือกรณีของน้องชายक्रमนรัตน์ ซึ่งยอมรับว่าการได้มีโอกาสมาเป็นทีมงานในไร่คุณมนของพี่สาว ทำให้มีความคิดและมุมมองต่อการการทำงานที่กว้างมากขึ้น เรียนรู้การวางแผน การพัฒนาปรับปรุงผลผลิต และทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นมาก

“ผมว่าผมคิดเป็นมากขึ้น รู้จักว่าต้องวางแผนอย่างไรในการทำงาน ไม่ใช่สักแต่ทำไปเรื่อย ๆ ตามใจ ต้องเรียนรู้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอด อย่างพวกพืชผลทางเกษตรหากนำมาแปรรูปก็จะมีราคาเพิ่มหลายเท่า...ตอนนี้มีรายได้มากขึ้น เหนื่อยน้อยลง มีความสุขมากขึ้นด้วย” (สาริต สารภาพ, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

क्रमนรัตน์สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดด้วยการทำตัวอย่างให้เห็นจริง ด้วยการสามารถสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้และยังสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้ทำให้ไร่คุณมนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ต้องกล่าวขวัญถึงของบ้านหนองกระทุ่ม ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่แทบไม่มีใครรู้จักให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เป็นศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็นศูนย์กลางของการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร โดยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าภูมิปัญญาไทยด้วยการปรับใช้เทคโนโลยีมาใช้ในระบบการผลิต

“แทนที่จะคิดจะทำแบบเก่า ก็ใช้เทคโนโลยี พวกแพคเกจจิ้งมาทำให้สวยทันสมัย จากของขึ้นละไม่กี่บาทก็จะมีมูลค่าเพิ่มขึ้นทันที เพียงแต่เราต้องรู้จักคิด มนคิดและสอนให้คนที่ทำงานด้วยคิด เพราะหากคิดได้แล้ว อะไรๆ ก็เปลี่ยนได้หมด... จะบอกทุกคนเสมอว่าใครๆ ก็มีสิทธิ์คิด ไม่มีใครมาห้ามเราได้...” (มนรัตน์ สารภาพ, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์ ไม่มีขั้นตอนที่ 2 การประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา และขั้นตอนที่ 5 การฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้พบว่าสำหรับขั้นตอนการประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมานี้ क्रमนรัตน์ไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน แต่ทำไปพร้อมๆ กับขั้นตอนที่ 1 คือการตรวจสอบประสบการณ์และวิกฤตของผู้รับการถ่ายทอด ด้วยการพูดคุยทำความเข้าใจและหาทางออกร่วมกันระหว่างผู้รับการถ่ายทอดด้วยกัน โดยมีक्रमนรัตน์ร่วมคิดร่วมวิพากษ์ด้วย ส่วนขั้นตอนการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องนั้น เนื่องจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์มักจะเป็นลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะเรื่องเป็นช่วงสั้นๆ และเป็นการศึกษาดูงาน เยี่ยมชมในไร่ จึงไม่ได้มีการปฏิบัติในขั้นตอนนี้

5. จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์ สารภาพ

จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุมนรรัตน์ คือ เน้นการให้ความรู้ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาไทยที่เหมาะสมกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน เพิ่มพูนและสร้างสรรค์ “คุณค่า” ของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการเพิ่ม “มูลค่า” ของสินค้า คิดสร้างสรรค์และส่งเสริมความคิดใหม่ๆ เปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสินค้าตามสถานการณ์และความต้องการของผู้บริโภค การจัดทำหีบห่อบรรจุภัณฑ์สวยงามและทันสมัย สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในกระบวนการทำงานด้วยการให้ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของงาน ทำให้ดูเป็นตัวอย่างด้วยการสร้างไร่คุณมณเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับชุมชนและผู้สนใจทั่วไป สร้างแนวคิดให้ชุมชนโดยทำตัวเองเป็นตัวอย่าง สร้างต้นแบบสินค้า เผยแพร่ให้ชุมชนได้เลียนแบบอย่างไม่ปิดบัง

6. ผลของการบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

6.1 ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดจากครุมนรรัตน์ ส่วนใหญ่จะมาจากหน่วยงาน องค์กรต่างๆ เช่น กลุ่มเกษตรกรซึ่งมีปัญหาด้านผลผลิต กลุ่มผู้นำในชุมชน กลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษาที่มาเรียนรู้เรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น พนักงานขององค์กรบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยและสถานศึกษาต่างๆ เป็นต้น

ผู้เข้ามาศึกษาดูงานในไร่คุณมณคนหนึ่ง คุณมณสนันท์ เอี่ยมพงษ์ไพฑูรย์ อายุ 48 ปี รับราชการครู โรงเรียนปอพลอยรัชดาภิเษก ได้นำนักเรียนมาเรียนรู้และพักในไร่เป็นระยะเวลา 3 วัน เนื่องจากเคยเชิญครุมนรรัตน์ไปเป็นวิทยากรพิเศษสอนเรื่องท้องถิ่นให้กับเด็กนักเรียนหลายครั้ง จนเกิดความประทับใจ จึงจัดค่ายให้กับเด็กที่มีความสนใจได้มาใช้ชีวิตและศึกษาเรียนรู้ในไร่คุณมณ ซึ่งคุณมณสนันท์ได้กล่าวว่าจากการประเมินหลังนำเด็กนักเรียนกลุ่มนี้มาเข้าค่ายที่ไร่คุณมณแล้ว พบว่าเด็กจะรักธรรมชาติและเห็นคุณค่าของธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากในไร่คุณมณจะมีกระบวนการจัดการกับของเสียและของที่เหลือจากกระบวนการแปรรูป ได้เรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาผสมผสานกับการนำผลผลิตทางการเกษตร นำไปแปรรูปจนเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อระดับประเทศได้

“จุดเด่นของคุณมณน่าจะเป็นการใช้วัสดุจากธรรมชาติมาทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทำแล้วไม่มีสิ่งเหลือใช้ นำไปสร้างมูลค่าเพิ่มได้ทั้งหมดเลย ทั้งน้ำส้มควันไม้ โบว์ผูกถุงขนม และที่เห็นได้ชัดจากการเข้าค่ายที่นี้คือเด็กจะมีสำนึกรักธรรมชาติขึ้นมาก...” (มณสนันท์ เอี่ยมพงษ์ไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

คุณมณสนันท์กล่าวสรุปว่าการพาเด็กมาเข้าค่ายในไร่คุณมณ ได้รับฟังการบรรยายได้เยี่ยมชมฐานเรียนรู้ต่างๆ ทำให้ตนเองปรับเปลี่ยนชีวิตประจำวันไปด้วย ตระหนักว่าต้องรู้เท่าทันเทคโนโลยี เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อให้มีคุณค่าและมูลค่ายิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจเพราะมีรายได้เพิ่ม แต่รายจ่ายลดน้อยลง เพราะ

มองเห็นคุณค่าของผลผลิตทางธรรมชาติที่นำมากินมาใช้ได้อย่างดีในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กนักเรียนที่ได้มาเข้าค่ายที่ไร่คุณมนมีพฤติกรรมที่รักและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและใส่ใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากได้เห็นวิธีการจัดการกับขยะและของเหลือใช้จากการผลิตในไร่ ด้วยการนำมาตัดแปลงและสร้างมูลค่าเพิ่ม ทางด้านจิตใจและสังคมก็มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในแง่มุมใหม่ การพานักเรียนมาเข้าค่ายทำให้ตนเองได้มาเรียนรู้แนวคิดจากครุมนรรัตน์ทำให้เห็นชัดว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้นเหมาะสมและนำมาปฏิบัติได้จริงดำรงชีวิตอย่างมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกันชีวิต และให้ความสำคัญกับความรู้และคุณธรรม

พันเอกทำนุ โพธิ์งาม อายุ 51 ปี ผู้บังคับหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 15 จังหวัดอุทัยธานี สำนักงานภาค 1 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กระทรวงกลาโหม ซึ่งโดยหน้าที่มีภารกิจรับผิดชอบการให้ความดูแลและช่วยเหลือประชาชนที่ประสบกับปัญหาในชุมชนชนวนฝิ่ง จังหวัดราชบุรีที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบ เนื่องจากชุมชนชนวนฝิ่งเป็นชุมชนเกษตรกรที่ปลูกกล้วยหอมทองเพื่อส่งออกไปยังประเทศญี่ปุ่น ปัญหาที่พบคือผลผลิตกล้วยหอมทองไม่ได้คุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานการส่งออก ทำให้มีกล้วยหอมทองจำนวนมากที่ตกค้าง สร้างความเสียหายเนื่องจากส่งออกไม่ได้ ขายไม่ทัน ราคาตกต่ำ กล้วยหอมทองจึงเน่าเสียเป็นจำนวนมาก พันเอกทำนุจึงทำมองหาความช่วยเหลือและได้มาศึกษาเรียนรู้ที่ไร่คุณมน ในด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วย ทั้งการแปรรูปเป็นกล้วยหอมทอดสุญญากาศและการทำน้ำส้มสายชูหมักจากกล้วย โดยครุมนรรัตน์ได้สนับสนุนความรู้ด้านการผลิต และแนะนำเทคโนโลยีต่างๆ เช่น การจัดหาเครื่องทอดสุญญากาศ เครื่องหมักน้ำส้มสายชู ให้แก่กลุ่มเกษตรกรที่พันเอกทำนุได้พามาเรียนรู้ ศึกษาดูงาน นอกจากนี้ยังรับเป็นที่ปรึกษาของโครงการแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วยหอมของชุมชนชนวนฝิ่ง และได้ติดตามไปเพื่อแนะนำให้ความรู้เป็นระยะๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 เป็นต้นมา

“คุณมนเป็นคนคิดไม่หยุด คิดแล้วทำ ทำแล้วก็เจอปัญหา ร้อยแปด ลองผิดลองถูก ก็แก้ไปเรื่อย งานจึงต่อ ยอดไปมากมาย ชาวบ้านก็ชอบฟังคุณมนด้วย เพราะเธอมีจุดเด่น คือ การเล่าจากประสบการณ์จริง พาดูจากสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จริง ทำให้มีประสบการณ์ร่วม เธอเล่าเก่ง ประยุกต์เก่ง...ก็เป็นเสน่ห์ในการนำเสนอที่ไม่มีใครเหมือน เพราะได้ใจคนฟัง ทำให้คนฟังรู้สึก ว่าทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาทั้งนั้น...” (พันเอกทำนุ โพธิ์งาม, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2554)

ปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรแปรรูปกล้วยหอมทองสวนฝิ่ง ประสบความสำเร็จและดำเนินกิจการกลุ่มไปได้ด้วยดี ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่นิยมและยอดขายดีมาก สร้างรายได้จากการแปรรูปกล้วยหอมซึ่งเป็นผลิตผลของชุมชนได้อย่างมั่นคง

การเข้ามาเรียนรู้จากครุมนรรัตน์ โดยนำผู้นำกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกและส่งออกกล้วยหอมทองมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครุมนรรัตน์นี้ พันเอกทำนุได้กล่าวโดยสรุปไว้ว่า (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2554) ส่วนตัวเป็นทหารซึ่งมีหน้าที่ต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขประชาชน

และได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาปฏิบัติและเป็นหลักในการทำงานอยู่แล้ว สำหรับกลุ่มเกษตรกรที่มารบองค์ความรู้จากครุมนรตน์นี้ ตนเองก็ได้ย้าให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไปอีกว่า เราต้องพึ่งตนเองให้ได้ในทุกด้านทั้งด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสังคม พันเอกทำนุเห็นว่าชาติด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ ต้องไปพร้อมๆ กันทุกด้าน การลงทุนและทำงานก็เห็นชัดว่ามีความพอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีกว่าเดิม ส่วนด้านความรู้และคุณธรรมนั้นคิดว่าประเมินได้เพียงด้านความรู้ที่มีเพิ่มขึ้น แต่ด้านคุณธรรมเป็นสิ่งที่จับต้องและวัดได้ยาก เพียงพบว่าทุกคนมีการทำมาหากินที่สุจริตไม่มีการคดโกงกันก็น่าจะพอใช้ได้แล้ว

คุณจรัส เขียจณี อายุ 48 ปี เป็นสมาชิกในกลุ่มผลิตน้ำนมข้าวโพด ตั้งแต่ปีพ.ศ.2548 แต่เดิมมีอาชีพทำไร่ข้าวโพดและรับจ้างทั่วไป ต่อมาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านหนองกระทุ่ม จึงได้รู้จักและได้ทำงานร่วมกับครุมนรตน์ โดยรวมกลุ่มกับเพื่อนในกลุ่มผลิตน้ำนมข้าวโพด

“...รวมตัวกับเพื่อนทำนมข้าวโพด คุณมนก็สอนทุกอย่างเพิ่งมาได้รู้ว่าข้าวโพดมันมีน้ำนม ต้องเลือกข้าวโพดอายุไม่เกินกี่วันหลังหักจากต้นแล้ว ต้มความร้อนกี่องศา ทำพลาสเจอร์ไรซ์ยังไง ต้องหัดคิดต้นทุนกำไร... คือได้รู้ทุกขั้นตอน ทำเองทั้งหมดเลยคะ” (จรัส เขียจณี, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

การเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มทำน้ำนมข้าวโพดทำให้คุณจรัสได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้หลายเรื่องจากครุมนรตน์และมีอาชีพที่สร้างเสริมรายได้ และมีความพึงพอใจในการสร้างสรรค์งาน ซึ่งรู้สึกเหมือนตัวเองเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์เอง เพราะต้องดูแลบริหารรับผิดชอบร่วมกันกับเพื่อนซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่ม ดังที่เธอได้กล่าวไว้ว่า (สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553) “...กำไรมากน้อยก็อยู่ที่เราจัดการดูแล ต้องระวังอย่าให้ของเสียหาย ทุกคนก็เอาใจใส่เพราะเป็นของเรา เป็นผลงานเป็นความภูมิใจของเราเอง เราไม่ใช่ลูกจ้างแต่เป็นเจ้าของ”

ปัจจุบันคุณจรัสยังคงทำไร่ข้าวโพดและเป็นสมาชิกกลุ่มผลิตน้ำนมข้าวโพด คุณจรัสคิดว่าตัวเองเป็นคนที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจคือมีรายได้มั่นคง เห็นความสำคัญของเทคโนโลยีว่าต้องเรียนรู้เพื่อที่จะนำมาปรับใช้กับชีวิตการทำงานได้ดังเช่นการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ในการผลิตน้ำนมข้าวโพด เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการดูแลจัดการของเหลือจากกระบวนการผลิต เช่น การนำกากข้าวโพดไปผลิตเป็นลูกชิ้นข้าวโพด การดูแลกับน้ำนมข้าวโพดก่อนหมดอายุด้วยการนำไปแปรรูปเป็นไอศกรีมน้ำนมข้าวโพดเป็นการยืดอายุของน้ำนมข้าวโพด เป็นต้น ทางด้านจิตใจนั้นเมื่อมีรายได้ไม่มีหนี้สินได้สร้างงานที่มีคุณค่าทำให้รู้สึกมีความสุข และยังมีโอกาสได้แผ่แบ่งปันสิ่งดีให้กับสังคมรอบข้างด้วย คุณจรัสกล่าวเพิ่มเติมว่า คิดว่าตนเองรู้จักประมาณตนในการใช้ชีวิต ใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันชีวิตดีขึ้นมาก เพราะได้ครุมนรตน์ทำให้เห็นว่าการทำงานใดก็ตามต้องมีความรู้ ต้องขวนขวายหาความรู้จากผู้รู้และเครือข่ายต่างๆ

6.2 ผู้เกี่ยวข้องกับกาถ่ายทอดองค์ความรู้

สำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูมนรัตน์ ในที่นี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนและเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งแต่ละคนได้ทำงานร่วมกับครูมนรัตน์ในศูนย์เรียนรู้ “ไร่คุณมน” ซึ่งเป็นผู้ที่เคยประสบกับปัญหาและได้มีโอกาสเข้ามารับฟังและเรียนรู้ จนกระทั่งนำแนวคิดและแนวทางในการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวัน และบางคนยังได้สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เผยแพร่ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวางด้วย

คุณพิมพ์ลภัส ชำนาญป่า อายุ 44 ปี อาชีพธุรกิจส่วนตัวด้านการขายอาหารเสริมและผลิตภัณฑ์สุขภาพ อยู่บ้านเลขที่ 189/1 ม.2 ต.หนองกุ่ม อ.หนองกระทุ่ม จ.กาญจนบุรี เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในไร่คุณมน เนื่องจากเป็นคนพื้นถิ่นของบ้านหนองกระทุ่ม แต่ไปเรียนหนังสือและทำงานในตัวเมืองหลายปี เมื่อเรียนหนังสือจบและทำงาน มีครอบครัว ได้กลับมาดูแลคุณแม่ซึ่งสุขภาพไม่ค่อยดี จึงมีโอกาสติดตามคุณแม่ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านบ้านหนองกระทุ่มเข้ามาที่ไร่คุณมน ประทับใจในการทำงานของครูมนรัตน์ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่คนกาญจนบุรี แต่ก็มาทำความเจริญให้คนในชุมชนนี้ เธอเล่าว่า (สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553) “...ประทับใจว่าพี่เขาไม่ใช่คนพื้นที่แต่มาพัฒนาบ้านเรา แต่ก่อนทางเข้าไร่นี้เป็นทางลูกรังสองข้างทางเป็นไร่อ้อย คุณมนมาพัฒนาปลูกต้นไม้ใหญ่ ดึงไฟเข้ามาในพื้นที่ทำให้หลายบ้านมีไฟมีน้ำไปด้วย ชอบที่คุณมนพัฒนาแถวนี้จนตอนนี้คนรู้จักหมู่บ้านหนองกระทุ่มทั่วประเทศ ทั้งที่เราเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ไม่มีอะไรโดดเด่น”

ความประทับใจที่มีต่อครูมนรัตน์ เธอได้เข้ามาคลุกคลีและร่วมเรียนรู้ไปกับครูมนรัตน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 และได้ซึมซับแนวคิดการทำงานไปใช้ในชีวิตส่วนตัวได้อย่างดี เนื่องจากครูมนรัตน์เป็นคนที่ไม่หยุด คิดต่อยอด พัฒนาปรับปรุง และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรตลอดเวลา ซึ่งได้ประโยชน์ทั้งผู้ปลูกและผู้บริโภค ปัจจุบันคุณพิมพ์ลภัสเป็นหนึ่งในทีมงานของไร่คุณมนที่เมื่อมีกิจกรรมการอบรม การจัดค่าย เธอจะเป็นกำลังสำคัญในการเป็นวิทยากรนำชมฐานเรียนรู้ต่างๆ และสามารถบรรยายภาพรวมของงานในไร่คุณมนแทนครูมนรัตน์ได้เป็นอย่างดี

คุณกนกพร สารภาพ อายุ 42 ปี ภรรยาของคุณสาธิต สารภาพ (น้องชายครูมนรัตน์) จึงมีศักดิ์เป็นน้องสะใภ้ของครูมนรัตน์ เป็นอีกคนหนึ่งที่เป็นทีมงานในไร่คุณมน และเป็นกำลังสำคัญในการอำนวยความสะดวก ดูแลฐานเรียนรู้ต่างๆ ภายในไร่ให้ดำเนินการไปอย่างราบรื่น และยังทำหน้าที่เป็นวิทยากรนำชมฐานเรียนรู้กลุ่มต่างๆ แทนครูมนรัตน์ได้อีกด้วย คุณกนกพรมีฝีมือในการปรุงอาหาร จึงรับหน้าที่เป็นฝ่ายจัดเลี้ยงดูแลเรื่องอาหาร อาหารว่างและเครื่องดื่มสำหรับผู้มาศึกษาดูงานในไร่ โดยคิดค่าอาหารว่างและเครื่องดื่มหัวละ 30 บาท ส่วนอาหารราคาขึ้นกับเมนูที่เลือก ราคาตั้งแต่ 30-100 บาท/หัว/มื้อ

ก่อนหน้าที่คุณกนกพร เปิดร้านเสริมสวยและนวดหน้านวดตัว ต่อมาพื้นที่ซึ่งเช่าในโรงแรมถูกเรียกพื้นที่คืน ในปีพ.ศ.2544 จึงเข้ามาร่วมเรียนรู้และช่วยคุณนรรัตน์ทำงานและดูแลไร่ ได้เรียนรู้และซึมซับแนวความคิดการทำงานของคุณนรรัตน์อย่างใกล้ชิด เธอเล่าว่า (สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2553) “...ทำงานกับพี่มนทำให้ได้ปรับปรุงตัวเองเยอะมาก เพราะพี่มนเป็นคนคิดเร็ว ทำเร็ว ทำงานเก่ง เป็นคนเจ้าระเบียบเรียบร้อย แต่ก็ไม่ดุนะ ไม่เคยเห็นดุนะเสียงดังกับใคร ใจดี ชอบช่วยเหลือคน ทำงานด้วยเราก็ได้พัฒนาตัวเองไปด้วย”

คุณชาญ เหมือนหงษ์ อายุ 54 ปี หรือ “ลุงชาญ” ของทีมงานในไร่คุณมน มีหน้าที่ดูแลสวนและต้นไม้ในไร่ รวมทั้งทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าไร่ในยามค่ำคืน และยังเป็นสารพัดช่างที่ซ่อมดูแลเครื่องใช้ทั่วไปภายในไร่ ทำงานกับคุณนรรัตน์ตั้งแต่คุณนรรัตน์เริ่มปลูกต้นไม้ในไร่ต้นแรก “ลุงชาญ” เล่าว่ามาทำงานและอยู่ในไร่ตั้งแต่คุณนรรัตน์ปลูกผักกางมุ้ง เนื่องจากไม่ใช่นายาแม่หลงและสารเคมี บริเวณไร่ไม่มีต้นไม้เลย ที่เห็นในปัจจุบันเป็นต้นไม้ที่ปลูกใหม่ทั้งหมด ก่อนหน้านี้ “ลุงชาญ” รับจ้างทำอะไรทั่วไป สุขภาพไม่ดี เพราะต้องคลุกคลีกับสารเคมี เมื่อมาอยู่กินกับ “มิ” ซึ่งเป็นคนงานที่อยู่กับคุณนรรัตน์ตั้งแต่ในไร่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ จึงย้ายมาทำงานในไร่ด้วย โดยทั้งตนเองและภรรยาและบุตรสาวพักอาศัยอยู่ในไร่ ขณะนี้ได้เงินเดือน 4,500 บาท กินอยู่เบ็ดเสร็จ นอกจากนี้คุณนรรัตน์ยังได้ดูแลส่งเสียบุตรสาวคนเดียว ซึ่งปัจจุบันอายุ 10 ปี ให้ได้เรียนหนังสือด้วย “ลุงชาญ” เคยมีสุขภาพไม่ดีและติดเหล้า แต่คุณนรรัตน์คอยช่วยเหลือแนะนำจนทำให้เปลี่ยนความคิด หันมาดูแลสุขภาพและตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง

“...ตั้งใจอยู่กับคุณมนตลอดไป มีที่นาแต่ไม่อยากจะไปทำ ชินกับที่ไร่คุณมนใจดีดูแล เป็นกันเองเหมือนญาติ ชีวิตก็ดีขึ้น สบายกว่าเดิมมาก คุณมนสอนให้คิดถึงอนาคต ให้รู้จักการวางแผนและให้รู้จักการดูแลสุขภาพ...” (ชาญ เหมือนหงษ์, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2553)

ปัจจุบันคุณชาญมีสุขภาพดี มีเงินเก็บ และทำงานอย่างมีความสุขท่ามกลางธรรมชาติที่ปราศจากสารพิษกับภรรยาและบุตรสาว โดยทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลต้นไม้และความเรียบร้อยทั่วไปของไร่ รวมทั้งช่วยดูแลเตาเผาถ่านอิวาตะ ซึ่งเป็นฐานเรียนรู้สำคัญของไร่ด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของคุณนรรัตน์ ได้นำแนวคิด ความรู้ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน เนื่องจากมีคุณลักษณะ 3 ข้อ คือ 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ดังนี้

1. ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน ดึงเห็นได้ว่าผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจและเห็นความสำคัญและคุณค่าของการประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนการแปรรูปผลผลิตทาง

การเกษตรให้มีหีบห่อและรูปลักษณะที่ทันสมัยและคงคุณค่าไว้ได้นานยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นการแปรรูปน้ำมันข้าวโพด น้ำส้มควันไม้ การแปรรูปผ้าขาวม้าเป็นเสื้อผ้า ที่รองจาน ปลอกใส่กล่องทิชชู การดัดแปลงแปรรูปกากผลผลิตทางการเกษตรเป็นปุ๋ยชีวภาพ

2. เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ ผู้รับการถ่ายทอดมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากท้องถิ่น รู้จักการทำให้ ผลผลิตท้องถิ่นที่มีมูลค่าต่ำ มีมูลค่าสูงขึ้น โดยคงคุณค่าเดิมไว้ เกิดความภาคภูมิใจเนื่องจากพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และเห็นคุณค่าของสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนได้รับการยอมรับในระดับสากล

3. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม เพราะตระหนักและเห็นคุณค่าของสินค้าจากผลผลิตในท้องถิ่น ที่สามารถเพิ่ม "มูลค่า" ได้ด้วยการเพิ่ม "คุณค่า" มีความภาคภูมิใจได้ส่งมอบผลิตภัณฑ์คุณภาพให้กับสังคม มีการจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทำให้มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนและชุมชนที่อาศัยอยู่ ด้วยการแบ่งปันและช่วยเหลือกัน

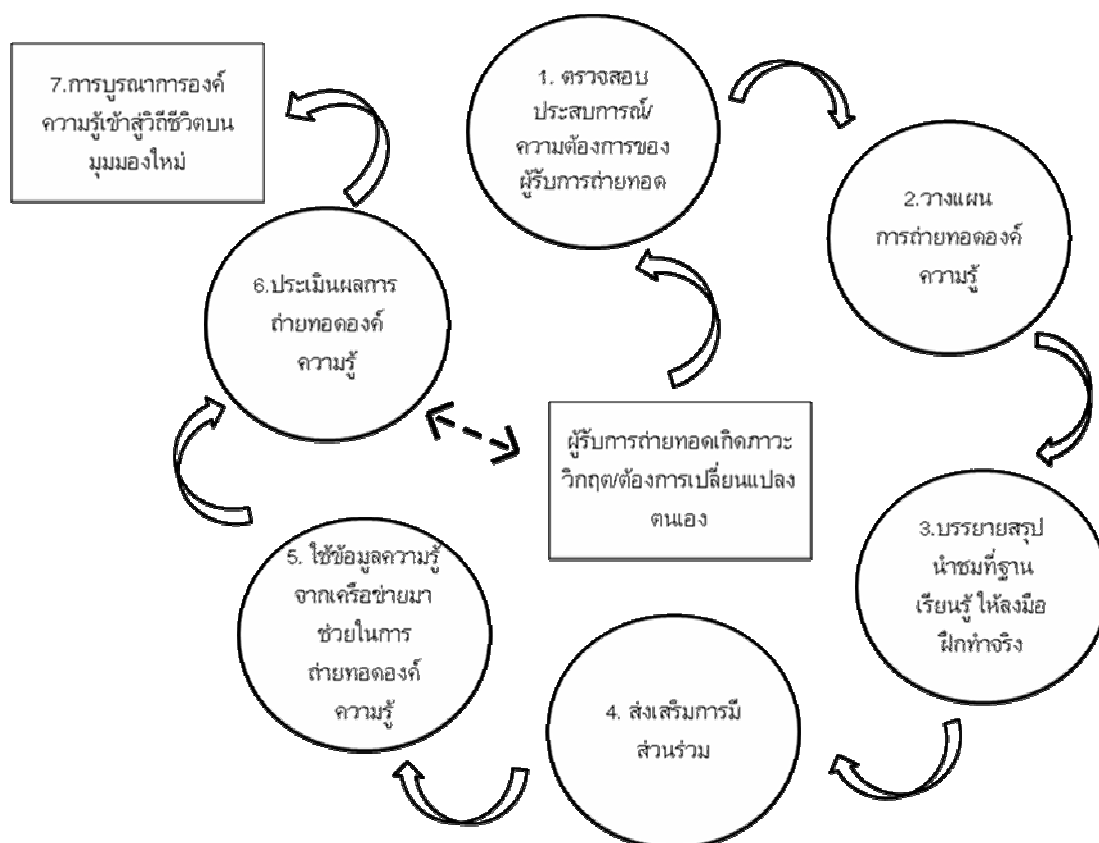
จากการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์ สารภาพพบว่า

1. ในขั้นตอนที่ 3 วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้ มีรายละเอียดของขั้นตอน โดยแยกเป็นขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ 3. ขั้นตอนการบรรยายสรุป นำชมฐานเรียนรู้ ให้ลงมือทำจริง 4. ส่งเสริมการมีส่วนร่วม 5. ใช้ข้อมูลจากเครือข่ายมาช่วยในการถ่ายทอดองค์ความรู้

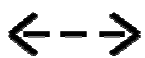
2. ในขั้นตอนที่ 2 ประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา และขั้นตอนที่ 5 ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องนั้น क्रमนรัตน์ไม่มีทั้งสองขั้นตอนนี้ เนื่องจากขั้นตอนที่ 2 ทำไปพร้อมๆ กับขั้นตอนที่ 1 ตรวจสอบประสบการณ์และวิกฤตของผู้รับการถ่ายทอด และในขั้นตอนที่ 5 ซึ่งไม่มี เพราะการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์มักจะเป็นลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะเรื่องเป็นช่วงสั้นๆ และเป็นการศึกษาดูงาน เยี่ยมชมในไร่ จึงไม่ได้มีการปฏิบัติในขั้นตอนนี้

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และจัดกลุ่ม โดยแสดงขั้นตอนที่เด่นชัดของक्रमนรัตน์ใหม่ ดังแสดงในแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของक्रमนรัตน์ สารภาพ

หมายถึง ขั้นตอนจากปลายลูกศรเกิดขึ้นก่อน นำไปสู่ขั้นตอนต่อไปที่หัวลูกศร

หมายถึง ขั้นตอนที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ โดยขั้นตอนจากปลายหัวลูกศร ทั้งสองอาจเกิดขึ้นก่อนหลังก็ได้

จากแผนภาพที่ 5 ลูกศรประและมิหัวลูกศรสองทางหมายถึงเมื่อถึงขั้นตอนที่ 6 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดอาจเกิดภาวะวิกฤตต้องการเปลี่ยนแปลง หรือมีปัญหาใหม่ขึ้นหรือไม่ก็ได้ ซึ่งหากเกิดภาวะวิกฤตมีปัญหาขึ้นอีก ผู้รับการถ่ายทอดอาจตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดนี้อีกครั้ง โดยเข้าสู่กระบวนการทางขั้นตอนที่ 1 ใหม่ อีกทางหนึ่งคือจากขั้นตอนที่ 6 เมื่อประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ผู้รับการถ่ายทอด จะเข้าสู่ขั้นตอนสุดท้ายคือเกิดความเชื่อมั่นและบูรณาการแนวคิดที่ได้รับการถ่ายทอดเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ ซึ่งจะไม่กลับเข้าสู่วงจรปัญหาเดิมๆ อีก

กรณีศึกษาที่ 3 ครูขวัญดิน สิงห์คำ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูขวัญดิน สิงห์คำ

ครูขวัญดิน สิงห์คำ เกิดวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2497 ที่บ้านหนองงูเห่าล้อม อำเภอเบญจลักษ์ (เดิมคืออำเภอกันทรลักษ์) จังหวัดศรีสะเกษ เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวน 3 คนของ นายแดงและนางถ้ำ สิงห์คำ

ครูขวัญดินเกิดในครอบครัวที่มีฐานะดี บิดาเป็นครูและมีความรู้ทางการแพทย์ เนื่องจากอาศัยอยู่ในชุมชนชนบทห่างไกล จึงศึกษาการแพทย์แผนปัจจุบันและจ่ายยาให้แก่คนเจ็บป่วย ประกอบกับคุณปู่เป็นหมอพื้นบ้านจึงทำให้บิดาของครูขวัญดินมีความรู้ในการรักษาโรคอย่างดี มารดาเป็นคนขยันขันแข็ง นอกจากทำหน้าที่แม่บ้านดูแลครอบครัวแล้วยังทำนา เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว ทำให้ครอบครัวสิงห์คำเป็นครอบครัวที่มั่งคั่งครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้าน

“จะถูกสอนตั้งแต่เด็ก ตั้งแต่ยังไม่เข้าโรงเรียนให้อ่านหนังสือเป็น เพราะพ่อเป็นครู พ่อจะมีบัตรคำ พ่อเข้าใจจิตวิทยาครู แม้จะไม่ได้เรียนในวิทยาลัยอะไร แต่เขาก็สอนลูกเก่ง ใจดีมากพ่อจะไม่เคยตีลูกเลย..” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2553)

แม้จะเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะดี แต่บิดามารดาเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ฝึกลูกให้ทำงานทุกอย่าง ทั้งการช่วยงานบ้าน ตักน้ำ หาลูก และสอนให้อ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ ครูขวัญดินเล่าว่า (สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2553) “...พ่อเป็นคนฉลาด มองการณ์ไกลในการฝึกลูก ไม่ให้ลูกขี้เกียจ แม้มีเงินก็ต้องทำงาน น้องสาวเขาก็ขยัน ขยันทั้งบ้านเลย พ่อมีธรรมะในตัวเอง”

ในปีพ.ศ.2519 ขณะยังเรียนอยู่วิทยาลัยครูชั้นปี 2 ครูขวัญดินได้มีโอกาสไปกราบพระ (ภายหลังใช้คำว่า “สมณะ”) ที่วัดศิระอะโศก (ภายหลังใช้คำว่าพุทธสถานแทนคำว่าวัด) ตามคำชักชวนของพี่ชาย และได้ศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยความสนใจในเวลาต่อมา ครูขวัญดินเป็นคนเรียนเก่งและได้รับการส่งเสริมจากบิดาให้เรียนจนจบครุศาสตรบัณฑิต(เกียรตินิยม) จากวิทยาลัยครูมหาสารคาม เมื่อเรียนจบสอบบรรจุครูได้อันดับ 1 เข้ารับราชการครูที่โรงเรียนราศีไศล และย้ายมาที่โรงเรียนกันทรลักษ์วิทยาในเวลาต่อมา ขณะรับราชการได้พบเหตุการณ์ที่ทำให้ทุกขใจจากความไม่ซื่อสัตย์และความไม่เป็นธรรมในระบบราชการต่างๆ มากมายและผ่านพ้นมาได้ด้วยธรรมะที่ศึกษาจากวัดศิระอะโศก ในปีพ.ศ.2531 จึงลาออกจากราชการและลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามคำชักชวนของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งแม้จะสอบตกในครั้งนั้น แต่ก็ได้คะแนนเป็นอันดับ 4 จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ต้องการ 3 คน และภาคภูมิใจว่าเสียงที่ได้เป็นเสียงที่ได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม

หลังจากนั้นครูขวัญดินหันมาบุกเบิกทำงานในศิระชะอโศกเต็มที่ โดยเฉพาะด้านการศึกษา มีบิดามารดาให้การสนับสนุนทั้งกำลังใจและกำลังทรัพย์ แม้ว่าแรกๆ ท่านทั้งสองจะไม่เห็นด้วยที่บุตรสาวหันมารับประทานอาหารมังสวิรัตและยกเงินเดือนให้กับการช่วยเหลือการดำเนินการของวัดก็ตาม

“ครอบครัวมีผลมาก พ่อสอนตั้งแต่เด็กให้ช่วยคน เพราะพ่อเป็นทั้งครูและหมอ สมัยก่อนก็เรียกว่าหมอเถื่อน ก็จ่ายยา ฉีดยา ผ่าฝี...ช่วยพ่อดูแลคนไข้ตลอด พ่อจะไม่เก็บค่ารักษาแพง ทำให้มีคนมารักษากับท่านมาก ก็เลยทำให้มีนิสัยอยากช่วยเหลือคน...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2553)

ในปีพ.ศ. 2533 ครูขวัญดินได้จัดการศึกษาแบบบุญนิยมขึ้นในชุมชนศิระชะอโศก และต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนสัมมาสิกขาศิระชะอโศก เป็นการศึกษาเอกชนตามมาตรา 15(3) โดยดำรงตำแหน่งครูใหญ่คนแรก และกลายเป็นผู้นำคนสำคัญคนหนึ่ง ในชุมชนศิระชะอโศก ที่ได้พัฒนาชุมชนศิระชะอโศกจนกลายเป็นชุมชนพึ่งตนเอง ที่ได้รับรางวัลมากมาย อาทิเช่น ชุมชนพัฒนาวัฒนธรรมดีเด่น จนได้แยกเป็นหมู่บ้านชื่อ “ชุมชนวัฒนธรรมศิระชะอโศก” อย่างเป็นทางการ ครูขวัญดินได้รับรางวัลมากมาย เช่น รางวัลผู้หญิงเก่ง สาขาสตรีและสิ่งแวดล้อม ผู้ใหญ่บ้านดีเด่น ครูภูมิปัญญาไทยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การสนใจและปฏิบัติธรรมตามแนวคิดบุญนิยม ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวอโศก ตั้งแต่อายุ 22 ปี ทำให้ครูขวัญดินได้ผ่านประสบการณ์การถูก “ซึ่มทรัพย์” นั่นคือการซึ่มและกล่าวตักเตือนกันในการประชุมร่วมกันของชาวชุมชนจากสมณะและภิกษุณมิตรชาวอโศก เนื่องจากครูขวัญดินเกิดและใช้ชีวิตในครอบครัวที่ค่อนข้างมีอันจะกินและมีความรู้เป็นครูในโรงเรียน เมื่อมาทำงานและใช้ชีวิตในชุมชนศิระชะอโศก ระยะเวลาจึงเกิดปัญหาเนื่องจากถูกประเมินว่ายังติดอัตตาตัวตน ทำงานด้วยปาก ไม่ได้ลงมือปฏิบัติจริง ในปีพ.ศ. 2534-2535 เป็นช่วงที่ครูขวัญดินท้อแท้และเกือบจะหันหลังให้กับการฝึกฝนตน ตามแนวคิดของชาวอโศก แต่โชคดีที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่ประเทศเกาหลี ทำให้เกิดกำลังใจและได้แนวคิดกลับมาทำงานและพัฒนาปรับปรุงตนด้วยการลงมือปฏิบัติงานอย่างจริงจังยิ่งขึ้น

“...มาอยู่ในศิระชะอโศกไม่ถนัดอย่างที่คิด ต้องเปลี่ยนมืออ่อนนิ่มเป็นลึ่มเหล็ก ทำไปก็ขัดแย้งในตัวเอง มันยากมาก ตอนแรกคิดว่าจะเลิก เบื่อหน่าย แต่กลับมาทบทวน เราทำอะไรยังไม่สำเร็จสักอย่าง เลยตั้งใจทำต่อ เพราะคิดว่าเราเลือกเองไม่มีใครบังคับเรามา ตอนปี 2534ป่วยเป็นไวรัสตับอักเสบซี ท้อแท้เกือบออกจากชุมชนแล้ว ได้ไปเกาหลี 8 วัน เขาจะบอกว่า “เหงื่อไหลมาก น้ำตาไหลน้อย” วันสุดท้ายให้เดินขึ้นเขา เกือบหล่นจากเขา ดีที่คว้ากิ่งไม้ไว้ทัน แต่ก็ป็นกิ่งไม้แห้งเกือบไม่รอด ได้คิดขึ้นมาว่าถ้าเราทำอะไรเหยาะเหยาะๆ ก็คงไม่รอดไม่ประสบความสำเร็จไปได้...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2553)

ปีพ.ศ. 2535 ครูขวัญดินได้ไปดูงานเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพที่ญี่ปุ่น กลับมาได้ทดลอง และทำปุ๋ยอย่างจริงจัง ปรับปรุงประยุกต์สูตรปุ๋ยต่างๆ โดยศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ร่วมกับการประยุกต์เทคโนโลยีจากเครื่องมือวิศวกรรมของคุณแก่นฟ้า แสนเมือง ซึ่งมีความรู้ และทำงานด้านวิศวกรรมไฟฟ้ามาก่อน ทำให้โรงปุ๋ยของครูขวัญดินขยายอย่างรวดเร็ว แต่ก็ราว กับต้องการทดลองความเข้มข้นของครูขวัญดินอีกครั้ง ผู้ที่นำไปใช้รายหนึ่ง ใช้แล้วพืชผัก ตายอย่างไม่มีสาเหตุ ทำให้ครูขวัญดินต้องกลับมาทบทวนตัวเองอีกครั้ง

“เขาเอาปุ๋ยเราไปรดผัก ผักเขาตายเป็นพันต้น เสียใจมาก หันมาทบทวนตัวเองเราต้อง ศึกษาหาความรู้ให้มากกว่านี้ ก็ตั้งใจทำต่อมา กว่าจะสำเร็จเป็นที่ยอมรับก็ปี 2545 แล้ว นั่นคือ 10 ปีสำหรับการพัฒนาปรับปรุงเรื่องปุ๋ย...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2553)

การหล່หลอมจากครอบครัวที่มีบิดามารดาที่มีวิสัยทัศน์ ใจบุญ และสนับสนุนให้ ครูขวัญดินเป็นคนเอื้อเพื่อช่วยเหลือคน รวมทั้งความเชื่อมั่นในคำสอนของสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำทางจิตวิญญาณชาวอโศก ซึ่งมีความเชื่อและใช้ชีวิตตามแนวคิด “บุญนิยม” มุ่งที่จะลดละกิเลส และเผื่อแผ่สิ่งที่มีเหลือจากการกินใช้อย่างประหยัดให้แก่คนอื่นและสังคม ประกอบกับการได้ ประสบกับปัญหาบางประการในการทำงาน โดยเฉพาะการต้องพิสูจน์ตัวเองด้วยการละทิ้ง ความสุขสบายและเกียรติยศในสังคมที่อยู่ มาปฏิบัติธรรมซึ่งในระยะแรกๆ ครูขวัญดินเกือบ ถอดใจหลายครั้ง เพราะมีแรงกระแทกจากหลายด้าน การอดทน ต่อสู้ และทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นใน ชีวิต ทำให้ครูขวัญดินได้เรียนรู้จากประสบการณ์ จึงมีความมุ่งมั่นในการทำงานและเผยแพร่ องค์ความรู้และประสบการณ์ที่ตนได้เรียนรู้สู่คนรอบข้างและสังคมอย่างกว้างขวาง

2. องค์ความรู้

ครูขวัญดินมีบุคลิกเป็นคนสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน ซื่อสัตย์ และขยันขันแข็งซึ่งเป็นผล จากการปลูกฝังของครอบครัว ดังที่น้องสาวคนเดียวของครูขวัญดิน ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนพี่สาวให้ ทำงานและเสียสละเพื่อส่วนรวมมาโดยตลอดได้กล่าวว่า “พ่อกับแม่เป็นคนฉลาด จะมองการณ์ ไกลในการฝึกลูก ไม่ให้ลูกขี้เกียจ แม้จะมีฐานะเรียกได้ว่าดีไม่ลำบาก แต่ลูกๆ ต้องทำงาน และที่ สอนบ่อยที่สุดในวงข้าวทุกวันก็คือ เรื่องความซื่อสัตย์ แม้กระดาศสักแผ่น ก็จะไม่นำของหลวง มาใช้เลย...” (สุชาดา เรืองฤทธิ์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

ในขณะเดียวกันครูขวัญดินมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่มุ่งมั่น โดยได้รับความ ไว้วางใจจากสมณะโพธิรักษ์และชาวอโศกให้เป็นหัวหน้าพรรคเพื่อฟ้าดิน ซึ่งเป็นพรรคการเมือง ของชาวอโศกที่ตั้งขึ้นในปีพ.ศ.2543 แม้จะไม่ชอบเรื่องการเมืองแต่ครูขวัญดินเป็นผู้ที่มีความ มุ่งมั่นและเชื่อมั่นต่อผู้นำคือท่านสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งชาวอโศกเรียกขานด้วยความเคารพว่า “พ่อท่าน”

“...เราเชื่อมั่นในพ่อท่าน เมื่อเชื่อในผู้นำ ก็ไม่มีความกลางแกลงใจ ท่านส่งอะไรมาให้เราทำ เราก็ทำอย่างเต็มที่สุดปัญญาความสามารถ ก็คิดอย่างนี้นะ” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

สมณะโพธิรักษ์ได้กล่าวถึง “3 อาชีพกฐาติ” ซึ่งจะนำพาและช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและไม่เบียดเบียนกัน นั่นคือ “ขยะวิทยา ปุ๋ยสะอาด กสิกรรมไร้สารพิษ” ซึ่งเป็นงานหลักที่ครูขวัญดินได้ศึกษาและดำเนินการอย่างจริงจัง นอกเหนือจากงานด้านการศึกษาที่ถนัด เนื่องจากเคยเป็นครูในระบบโรงเรียนมาก่อน องค์กรความรู้ของครูขวัญดินจึงปรากฏในงานต่างๆ ดังนี้

1. ริเริ่มก่อตั้งการศึกษาระบบบุญนิยม ในชุมชนวัฒนธรรมศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ โดยก่อตั้งโรงเรียนสัมมาสิกขาศิระะอโศก โรงเรียนสัมมาอาชีวะสิกขาศิระะอโศก และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกว่า 10 ศูนย์

2. ปฏิบัติและเผยแพร่แนวคิดในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (การจัดสมดุลสิ่งแวดล้อม) ตามหลักการ 3 อาชีพกฐาติ อันได้แก่ ขยะวิทยา ปุ๋ยสะอาด กสิกรรมไร้สารพิษ ตามสโลแกนที่ว่า “สร้างโลกสวยด้วยมือเรา” ได้แก่

2.1 การจัดการขยะ ลดขยะ แยกขยะ นำขยะกลับมาใช้ใหม่

2.2 การผลิตคิดค้นพัฒนาสูตรปุ๋ยชีวภาพกว่า 20 สูตร ผลิต “ปุ๋ยขวัญดิน” ซึ่งโด่งดังเป็นที่รู้จักและสร้างรายได้ปีละกว่า 20 ล้านบาท

3. การผลิตน้ำหมักชีวภาพ

4. การปรับปรุงรักษาดิน

5. การทำกสิกรรมไร้สารพิษ โดยงดการใช้สารเคมีทุกชนิด

6. การแปรรูปอาหารจากผักและผลไม้

7. การแพทย์ทางเลือก ก่อตั้ง “อโรคยา” ซึ่งมีแพทย์แผนไทยที่ได้รับการรับรองจากกระทรวงสาธารณสุขประจำ 3 คน และการใช้สมุนไพร จัดกระดูก ผังเขมในการรักษา

8. โครงการฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งเป็นค่ายล้างพิษตับและระบบทางเดินอาหาร ซึ่งเปิดให้บริการมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2552 โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

9. การปลูกป่าและการรักษาป่า การปลูกต้นไม้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม

ครูขวัญดินได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวแต่เยาว์วัยในเรื่องความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด และมีศรัทธาในพุทธศาสนา เนื่องจากครอบครัวมีฐานะดีทั้งบิดามารดาครูขวัญดินจึงเป็นผู้อุปถัมภ์วัดต่างๆ อยู่เสมอ ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อครูขวัญดินได้เลื่อมใสและปฏิบัติตามแนวคิดชาวอโศก บิดามารดาพี่น้องก็ได้ช่วยสนับสนุนและอุปถัมภ์พุทธสถานศิระะอโศกด้วยการซื้อที่ดินและสนับสนุนความช่วยเหลือต่างๆ เสมอ

“พ่อสอนมากที่สุดคือเรื่องความซื่อสัตย์ ความประหยัด ไม่สุรุ่ยสุร่ายและไม่ตระหนี่ ต้องเอื้อเพื่อแบ่งปันต่อคนที่ขาดแคลนกว่า ให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ส่วนแม่จะสอนเรื่องความ

ขยันและความสะอาด และที่เห็นแต่เล็กมาเลยคือพ่อแม่เป็นผู้อุปถัมภ์เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2553)

หลักการและปรัชญาในการดำเนินชีวิตของชาวอโศก ซึ่งยึดหลัก “บุญนิยม” ที่เน้นการลดละกิเลสความต้องการและส่วนเกิน และเผื่อแผ่ส่วนเกินและสิ่งที่มีเหลือจากการกินใช้อย่างประหยัดให้แก่คนรอบข้างและสังคม ชาวอโศกเชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด สร้างชุมชนที่มีกรอบของศีลเป็นเครื่องดูแลกำกับการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า “สาธารณโภคี” กินอาหารมังสวิรัต มีโรงเรียนในชุมชนที่เน้นเรื่องวิชาการคู่กับคุณธรรม ดังคำขวัญการจัดการศึกษาของชาวอโศกที่ว่า “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” มีสมณะเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ สมาชิกในชุมชนมีความเท่าเทียมกันและเคารพกันด้วยศีล ไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ มีค่านิยมในการใช้ชีวิตว่า “สร้างสรรค์ เสียสละ ขยันประหยัด ซื่อสัตย์ สุจริต” แม้หลายครั้งที่ชาวอโศกถูกตั้งคำถามจากสังคม เพราะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคนทั่วไปในสังคม แต่ไม่ได้ทำให้ชาวอโศกรู้สึกหวั่นไหวคลอนแคลน เพราะเชื่อมั่นในหลักปฏิบัติซึ่งได้พิสูจน์ด้วยตนเอง และเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมปัจจุบันแล้วว่าเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและทำหน้าที่ถ่วงดุลให้กับสังคมซึ่งกำลังถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยม

“พ่อท่านสอนอะไร แรก ๆ ก็ฟังเฉย ๆ ยังไม่ได้เชื่อ แต่พอได้ประสบกับของจริงในชีวิตแต่ละช่วง ก็ให้เห็น เอ๊ะ...มันกลายเป็นจริงดังที่ท่านสอนทั้งหมดเลยนะ...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2553)

นอกจากนี้แล้ว ชาวอโศกยังยึดมั่นและน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่สมณะเสียงศีล ชาตวโร (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2553) ซึ่งเป็นสมณะชาวอโศก และได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวว่า “...หลักการใช้ชีวิตของอโศกก็ไม่แตกต่างจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เพราะเราเน้นการพึ่งตนเองอย่างพอเพียง ตามเหตุตามผล สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้คนในชุมชน และทำอะไรจะอ้างอิงที่คุณธรรมและอยู่บนฐานของการหาความรู้เสมอ...”

3. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครูขวัญดิน สิงห์คำ

ครูขวัญดินอาศัยอยู่ใน “ศิระอะโศก” ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ 300 ไร่ ในตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2519 โดยชาวบ้านในบริเวณนั้นลงขันกันสร้างวัดขึ้นเพื่อปฏิบัติธรรม ภายใต้ชื่อ “พุทธสถานศิระอะโศก” ตามแนวทางของสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำของชาวอโศก ต่อมาในปีพ.ศ.2530 ญาติธรรมที่มาปฏิบัติธรรมมีจำนวนมากขึ้นและต้องนอนค้างคืนที่วัด กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมจึงได้ร่วมกันสร้างชุมชนขึ้น โดยใช้ชื่อว่า “หมู่บ้านพุทธธรรม” สังกัดกระทรวงมหาดไทย แต่คนส่วนใหญ่จะเรียกว่า “ชุมชนศิระอะโศก” หลังจากนั้นได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเรื่อยมาเพื่อรองรับกับจำนวนผู้คนที่สนใจเข้ามา

ปฏิบัติธรรมในชุมชน ขนาดของบ้านแต่ละหลังในชุมชนศีระะอโศกมีพื้นที่ไม่เกิน 25 ตารางเมตร เป็นบ้านทรงไทย ใต้ถุนสูง มีบ่อน้ำใช้ร่วมกันทุกๆ 4 หลัง บ้านแต่ละหลังนอกจากใช้ประโยชน์เป็นที่พักอาศัยของคนในชุมชนและญาติธรรมที่มาปฏิบัติธรรมแล้ว ใต้ถุนบ้านแต่ละหลัง จะจัดเป็นห้องเรียนให้กับเด็กในชุมชนอีกด้วย

ชุมชนศีระะอโศก มีครัวเรือน 85 ครัวเรือน มีประชากร 350 คน ลูกหลานของชาวชุมชนที่อยู่ในวัยเรียนจำนวน 210 คน สมาชิกในชุมชนจะทำการเกษตร ปลูกพืชทุกชนิดโดยไม่ใช้สารเคมี เป็นระบบเกษตรธรรมชาติไร้สารเคมี โดยมีการวางแผนเพาะปลูกอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่พืชที่เก็บเกี่ยวได้ในระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว พืชที่ปลูกค้ำจนถึงการมีอยู่มีกิน เมื่อเหลือจึงนำไปแบ่งปันหรือจำหน่าย ในชุมชนมีโรงสีข้าวกลั่นขนาดเล็กที่สีเฉพาะข้าวกลั่นอย่างเดียวเพื่อบริโภคในชุมชน มีโรงเรือนเพาะเห็ด การปลูกพืชหลากหลายชนิดทั้งชนิดที่ใช้บริโภคและเป็นพืชสมุนไพร ส่วนที่เกินความต้องการของชุมชน จะนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายชนิด อาทิเช่น แยมพุดสมุนไพร น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชนจำหน่ายสินค้าที่ผลิตขึ้นให้กับคนชุมชนภายนอกใน “ราคาบุญนิยม” อีกด้วย รายได้หลักอีกส่วนหนึ่งของชุมชนศีระะอโศกคือ รายได้จากการจำหน่ายปุ๋ยชีวภาพที่ครูขวัญดินเป็นผู้ริเริ่มและคิดค้นสูตรปุ๋ยชีวภาพต่างๆ เป็นปุ๋ยที่โด่งดังในกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ใช้ปุ๋ยและสารเคมี ในชื่อ “ปุ๋ยขวัญดิน” ซึ่งในแต่ละปีจะทำรายได้เข้าชุมชนกว่า 20 ล้านบาท

ชุมชนศีระะอโศกเป็นชุมชนที่ใช้ธรรมะในการอยู่ร่วมกันคือ “สาธารณโภคี” คือ การบริโภคปัจจัย 4 ร่วมกัน เน้นการเสียสละความเป็นส่วนตัวให้กับส่วนกลาง และส่วนกลางมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ทุกอย่างตั้งแต่เกิดจนตาย มีกองทุนส่วนกลาง โรงครัวกลาง ที่ดินส่วนกลาง กิจกรรมส่วนกลาง เช่น ร้านค้า โรงสี กสิกรรม ฯลฯ สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ เน้นการถือศีล 5 ลด ละ เลิกอบายมุข กินอาหารมังสวิรัตินิยโดยเคร่งครัด ผู้คนในชุมชนแต่งตัวแบบเรียบง่าย ไม่เน้นสีสันทันและแฟชั่น แต่นิยมใช้ผ้าหม้อห้อมสีน้ำเงินตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า ไม่สวมรองเท้า ไม่สะสมทรัพย์สินเงินทอง กินน้อย ใช้น้อย ทำงานมาก จุนเจือสังคัมและมีความเป็นอยู่อย่างเอื้ออารีต่อกัน

4. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

การถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครูขวัญดิน เน้นใน 3 เรื่อง คือ 3 อาชีพ กู้ชาติ ได้แก่ 1) ปุ๋ยสะอาด 2) ขยะวิทยา และ 3) กสิกรรมไร้สารพิษ และตั้งแต่ปลายปีพ.ศ.2551 ได้เพิ่มเนื้อหาในเรื่องที่ 4) การฟื้นฟูสุขภาพ โดยจัดทำโครงการฟื้นฟูสุขภาพล้างพิษจากตับและถุงน้ำดีขึ้น ครูขวัญดินจึงมี 4 บทบาทหลัก ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ได้แก่ 1) การเป็นวิทยากรในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ 3 อาชีพกู้ชาติ 2) การเป็นครูผู้สอนให้แก่นักเรียนในโรงเรียนของชุมชนศีระะอโศก 3) การเป็นวิทยากรในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ และ 4) เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดให้แก่เครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมผัสและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สัมผัส ทั้งกับตัวครูขวัญดินและผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญดิน มีขั้นตอน ดังนี้

4.1 ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินทั้ง 4 ระดับทั้งในฐานะวิทยากรให้ความรู้ การเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียนของชุมชน และในฐานะผู้นำของชุมชน ครูขวัญดิน จะใช้วิธีการพูดคุยและให้เวลากับขั้นตอนนี้ค่อนข้างมาก ดังที่ครูขวัญดิน (สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2553) กล่าวว่า "...จะฟังเขาเล่าก่อน ฟังให้มากอย่าขัดคอ ฟังแล้วจะได้ช่วยวิเคราะห์ ว่าเขามีปัญหาอะไร สาเหตุอยู่ตรงไหน จะได้ช่วยเขาได้ตรงจุด"

ครูขวัญดินจะตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการพูดคุยนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอด ด้วยการนำเสนอภาพโดย Power point และวิดีโอ ที่แสดงถึงผลเสียจากบางเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น ในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งเป็นโครงการที่เน้นการฟื้นฟูสุขภาพด้วยวิถีการธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์หลักคือการฟื้นฟูการทำงานและล้างพิษจากตับและถุงน้ำดี และทำความสะอาดลำไส้ใหญ่ โดยมีกิจกรรมที่ประกอบด้วย การใช้สมุนไพร การอดอาหารเพื่อสุขภาพ(Fasting) การชำระล้างลำไส้ใหญ่ด้วยการดีท็อกซ์(Detoxification) การอมน้ำมันเพื่อล้างพิษ(Oil pulling) การดื่มน้ำคั้นจากพืชสมุนไพร เพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกันให้ร่างกาย การออกกำลังกายล้างพิษ การแช่เท้าด้วยสมุนไพร ครูขวัญดินจะเริ่มต้นด้วยการฉายภาพของนิ้วในถุงน้ำดีและสิ่งแปลกปลอมซึ่งถูกขับออกมาจากผู้เข้าร่วมโครงการคนอื่นๆ ที่ผ่านมา ภาพของลำไส้ใหญ่ซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลจากภาพยนตร์ทางการแพทย์ ซึ่งภาพที่นำเสนอทำให้ผู้รับการถ่ายทอดในโครงการเกิดความตระหนักและหลายคนออกปากว่า "ทำไม่ร่างกายเราสกปรกขนาดนี้"

นอกจากนี้ครูขวัญดินจะใช้สื่อมีชีวิตจริง นั่นคือเชิญบุคคลที่เคยมีปัญหาในด้านสุขภาพ มาเป็นผู้นำเข้าสู่เนื้อหาการถ่ายทอด เช่น ให้ผู้ที่เคยเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพคนหนึ่งซึ่งมาเข้าร่วมโครงการนี้หลายครั้งแล้ว เล่าประสบการณ์ให้ฟัง ซึ่งคนนี้เล่าว่าตนเจ็บป่วยด้วยหลายโรคซึ่งรักษาทางแพทย์แผนปัจจุบันหลายปีไม่ดีขึ้น เนื่องจากในอดีตเคยดื่มเหล้าจัดจนกระทั่งวันหนึ่งร่างกายอ่อนแรง ไม่สามารถเดินได้ เขาไม่ยอมไปโรงพยาบาลเนื่องจากเข้าๆ ออกๆ หลายครั้ง แต่ไม่ดีขึ้น เมื่อมีคนรู้จักแนะนำให้มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพจึงตัดสินใจมาร่วม โดยมาครั้งแรก เมื่อต้นปีพ.ศ.2553 ซึ่งในครั้งแรกที่มานั้นเดินเองไม่ไหวต้องมีคนประคองมา คอแข็งหันเกือบไม่ได้ หลัง 5 วันในโครงการ รู้สึกดีขึ้นและได้ตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยหันมาสนใจทานพืชผักและทำดีท็อกซ์ด้วยตนเอง โดยมาเข้าโครงการเป็นครั้งที่ 6 แล้ว

ขณะที่เล่านั้นยังคงมีอาการคอแข็งหันไม่ค่อยสะดวก แต่เดินได้ดีขึ้นและมีหน้าตาอิ่มแยมแจ่มใส เขาเล่าว่าน้ำหนักเพิ่มขึ้น 5 กิโลกรัม โดยที่กินเนื้อสัตว์เฉพาะที่เป็นปลา ส่วนเนื้อสัตว์ชนิดอื่นงดทั้งหมด และขณะนี้สามารถช่วยทำงานเบาๆ ในบ้านได้แล้ว ผู้ที่เข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพให้ความสนใจเนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จริงจากการเข้าโครงการนี้ ต่างซักถามด้วยความสนใจ ทำให้เกิดความกระตือรือร้นยิ่งขึ้น ดังที่ครูขวัญดิน (สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2553) กล่าวว่า “ต้องสร้างสถานการณ์จริง นำตัวอย่างของจริงมาให้ดูเลย คนจะได้กลัว จะได้รู้ว่าหากไม่เปลี่ยนแปลงนะ ก็จะมีสภาพแบบนี้...”

ดังนั้นในขั้นตอนของการตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ของครูขวัญดิน นอกจากใช้วิธีการชวนพูดคุย ซึ่งให้ตระหนักถึงปัญหาและการบรรยาย ใช้สื่อซึ่งเป็นภาพจาก Power point และวิดีโอแล้ว ยังใช้สื่อของจริงจากผู้มีประสบการณ์จริงมาเปิดประเด็น จากการสังเกตของผู้วิจัยซึ่งนั่งอยู่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดด้วยนั้น จะได้ยินเสียงวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นต่างๆ ด้วยความรู้สึกลึกๆ ที่เกิดจากการกระตุ้นด้วยสื่อบุคคลจริงดังกล่าว เช่น นางล้วยนะ ร่างกายเรานี้สกปรกจริง ๆ เรานี้ละเลยตัวเองนะ เป็นต้น

4.2. ประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา

ขั้นตอนนี้ครูขวัญดินจะใช้กับผู้รับการถ่ายทอดบางคนเป็นรายบุคคล ขึ้นอยู่กับว่าเมื่อประเมินแล้วพบว่าผู้รับการถ่ายทอดคนใดมีความต้องการและควรพูดคุยด้วยเป็นพิเศษ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว หลังจากชั่วโมงแรกของการนำเข้าสู่เนื้อหาแล้ว มักจะมีผู้มาขอพูดคุยและซักถามเป็นรายบุคคลอยู่เสมอ ซึ่งครูขวัญดินจะให้เวลาในการพูดคุยเพื่อช่วยประเมินและวิพากษ์ไตร่ตรองว่าเขามีปัญหาและมีความต้องการอะไร หลายครั้งที่ผู้รับการถ่ายทอดได้พูดคุยปรึกษากับทีมผู้ช่วยในโครงการและนำปัญหามาปรึกษากับครูขวัญดิน ซึ่งครูขวัญดินก็จะให้เวลาในการพูดคุยเป็นพิเศษเสมอ ดังที่ผู้เข้าร่วมโครงการฟื้นฟูคนหนึ่งซึ่งมีปัญหาสุขภาพและมาเข้าโครงการนี้ 3 ครั้งแล้ว กล่าวว่า

“มาเข้าคอร์สครั้งแรกก็มานั่งคุยกับอาจารย์ขวัญดิน คุยนานมาก ท่านช่วยขุดปัญหาของเรา ทำให้เราเห็นว่าจริงๆ แล้วปัญหาที่เราป่วยทางร่างกายนี้ มันมาจากหลายเรื่องทั้งกินอยู่หลับนอน และสำคัญคือทางจิตใจที่เราเครียดไม่รู้จัดการปล่อยวาง... นานเข้าก็สะสมจนป่วยแบบนี้...” (สายรุ้ง เขียวพานิช, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2554)

นอกจากนี้ในฐานะผู้นำของชุมชน ครูขวัญดินต้องดูแลเด็กวัยรุ่นซึ่งเป็นลูกหลานของชาวโศกและอาศัยอยู่ด้วยกันในชุมชนศิระะโศก เด็กวัยรุ่นคนหนึ่งซึ่งติดการใช้โทรศัพท์มือถือจนเกือบเสียการเรียนและเป็นการผิดกฎของชุมชน ซึ่งห้ามเด็กนักเรียนใช้มือถือ ครูขวัญดินได้เรียกมาพูดคุยและให้โอกาสในการแก้ไขและปรับปรุงตัว โดยได้เป็นผู้รับรองเด็กคนนี้ในที่ประชุมของชุมชน ทำให้เด็กได้มีโอกาสอีกครั้งก่อนถูกลงโทษ ปัจจุบันเด็กคนนี้ไม่ติดโทรศัพท์แล้ว และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือดูแลต้อนรับแขกผู้มาเยือนจากต่างประเทศ

และมีความสามารถด้านคอมพิวเตอร์และไอทีมาก ครูขวัญดิน(สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553) กล่าวว่า “...เรียกมากุณานมาก ต้องให้โอกาสเด็ก สงสารเขาเพราะถึงอย่างไรก็คือเด็ก ตัวเองต้องออกปากรับรองเขากับที่ประชุมว่าจะทำให้เขาแก้ไขตัวเองให้ได้ ความจริงเขาผิดหลายครั้ง จนชุมชนจะไม่เอาไว้แล้ว แต่เราก็มาคิดว่า ถึงอย่างไรคนต้องมีเชื่อความดีในใจ หากเราให้โอกาสเขา สักวันความรู้ผิดชอบชั่วดีจะต้องทำงาน...”

ดังนั้นในขั้นตอนประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมาจึงเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่ครูขวัญดินให้ความสำคัญ แม้จะไม่ได้ทำกับทุกกรณีของผู้มารับการถ่ายทอด แต่ก็มีการพิจารณาเป็นรายบุคคลด้วยการพูดคุย ช่วยคิด และหาทางออกร่วมกันกับผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

4.3 วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ขั้นตอนนี้ครูขวัญดินซึ่งเคยเป็นครูผู้สอนในโรงเรียน โดยได้รับรางวัลครูดีเด่นหลายรางวัล มีความเชี่ยวชาญและมีทักษะในการวางแผนการถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างดี โดยยึดถือพื้นฐานและความต้องการของผู้มารับความรู้เป็นหลัก ดังในกรณีของลูกศิษย์ที่เคยสอนตั้งแต่สมัยยังเป็นครูที่โรงเรียนกันทรลักษณ์วิทยาและมาเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพได้กล่าวว่า

“อาจารย์จะยิงตรงมาถึงสาเหตุที่เราป่วยลึกลง บอกให้รู้ว่าความเจ็บป่วยต้องใช้เวลาสะสมมานานกว่าจะแสดงออกมาให้เห็น การรักษาต้องใช้เวลาพอๆ กันหรือมากกว่า นั่นถ้าอยากหาย ต้องเป็นไปตามขั้นตอน ต้องอดทน สม่ำเสมอ และมีความเพียร...” (อธิสันต์ ดันดี ไพจิตร, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการวางแผนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินคือในกรณีที่มีคนมาดูงานโรงปุ๋ย ซึ่งผู้วิจัยมีโอกาสได้ติดตามไปดูวิธีการพูดคุยและนำชมโรงผลิตปุ๋ยด้วย ครูขวัญดินจะชวนพูดคุยก่อนให้ความรู้ และถามถึงภูมิหลังอาชีพ วัตถุประสงค์ที่มาดูงาน และชี้แจงให้ทราบเบื้องต้นว่ามีหลักการอย่างไรในการทำโรงปุ๋ย

“จะบอกก่อนเลยว่า ที่นี่ไม่ได้เน้นขายปุ๋ย แต่จะถ่ายทอดให้ไปทำเอง บอกหมดเลยทุกอย่าง อยากรู้อะไรให้หมด บางอย่างที่เขาไม่มี สนับสนุนได้ก็จะช่วยสนับสนุนให้เปล่าไป แต่ก็ปรากฏว่าเขาก็ยังอยากซื้อจากเรา...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2553)

การนำชมตามฐานเรียนรู้ ซึ่งเรียกกันว่า “ฐานงาน” ในชุมชนศิระชะอโศก ชาวชุมชนทุกคนจะสามารถตอบและให้ความรู้ได้ เนื่องจากมีส่วนร่วมและมีการประชุมร่วมกันทุกเดือน แต่จะมีผู้รับผิดชอบหลักในแต่ละฐานงาน ทั้งงานด้านปุ๋ยสะอาด ด้านการปลูกพืชปลอดสารเคมี ฐานงานปลูกข้าว ฐานงานปลูกมะละกอ ฐานงานโรงผลิตยาสมุนไพร สถานพยาบาลโรคยา ฯลฯ และโครงการล่าสุดของชุมชนศิระชะอโศก คือ “โครงการฟื้นฟูสุขภาพ” ซึ่งครูขวัญดินได้วางแผนและพิจารณาความเหมาะสมของผู้ที่มารับผิดชอบ รวมทั้งความชอบของแต่ละคน ดังที่ผู้ซึ่งดูแลรับผิดชอบหลักในการดำเนินการโครงการฟื้นฟูสุขภาพท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

“...เกาะติดท่านและลงมือทำด้วยเลยตอนปลายปี 2552 ตอนแรกมาช่วยก่อน เพราะตัวเองสุขภาพไม่ค่อยดี ก็มาช่วยท่านนิดๆ หน่อยๆ ...เห็นว่ายังไม่มีคนช่วยเลย ต่อไปก็ปวารณาตัวว่าจะมาช่วยเต็มตัว ท่านก็เลยสอนและให้ทำเต็มที่...” (คำพิมพ์ เทพสุรินทร์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

ครูขวัญดินเชื่อว่าการพัฒนาใดๆ ไม่ควรรีบร้อน แต่ต้องไม่หยุดนิ่ง ต้องคิดกระบวนการไว้ล่วงหน้า มีการวางแผน ขั้นตอนการจัดการ เวลานั้นก็จะทำงานได้มากเพราะวางแผนและทำตามแผนที่ได้ตั้งใจไว้

“...ต้องคิดไว้ล่วงหน้า มีการวางแผน มีการจัดการที่ดีด้วย พี่เป็นคนที่ชอบวางแผน มีการจัดการอยู่ในตัว ในการทำงานจะวางแผนว่าจะทำอะไรแต่ละวัน เรื่องนี้ๆ ต้องทำเรื่องนี้ๆ ไม่รีบร้อนที่ใจ แต่การกระทำต้องทำอย่างชงชิ่งเวลาที่ที่สุด...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2554)

ในขั้นตอนการวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ ครูขวัญดินจะเน้นการวางลำดับของเนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอด โดยให้เห็นลำดับของเนื้อหาและผลที่จะตามมา โดยพิจารณาจากความเหมาะสมของบริบทในแต่ละเรื่องและแต่ละบุคคลของผู้รับการถ่ายทอด

4.4 วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูขวัญดินมีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้หลากหลายวิธี ทั้งการบรรยาย การสาธิตเพื่อให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการทำกิจกรรมไร้สารพิษ จะถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการประชุมประจำเดือนกับเครือข่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกันทั้งในและนอกชุมชน นอกจากนี้การปฏิบัติจริงในงานทุกชนิด ทำให้การถ่ายทอดของครูขวัญดินโดดเด่นยิ่งขึ้น ดังที่ชาวชุมชนศิระชะอศอกท่านหนึ่งซึ่งทำงานสนับสนุนโครงการฟื้นฟูสุขภาพได้กล่าวไว้ว่า

“...อาจารย์ขวัญดินจะคิดแตกต่างจากคนอื่น เช่นตอนมีปัญหาเรื่องคนทำงาน จะบอกว่าไม่ต้องแก้เขา แต่สร้างคนรุ่นใหม่เลย เป็นคนใจเย็นรอได้ ไม่มัวแต่ไปแก้สิ่งที่แก้ไม่ได้ ทำให้ไม่ท้อถอยในการถ่ายทอดความรู้และแก้ปัญหา แต่จะไปสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทดแทนเลย” (เล็กคะนอง เทพสุรินทร์, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2554)

ครูขวัญดินมีวาทศิลป์และสนใจฝึกฝนการพูดเพื่อโน้มน้าวใจคนมาตั้งแต่วัยเรียน เนื่องจากเรียนวิทยาลัยครูซึ่งเน้นหนักเทคนิคการถ่ายทอด ประกอบกับขณะที่เรียนวิทยาลัยครูนั้น อยู่ในช่วงที่มีความร้อนแรงและเข้มข้นทางการเมือง ยิ่งทำให้สนใจการพูดเพื่อโน้มน้าวใจยิ่งขึ้น “...ไปนั่งฟังเวลาเขาพูดไฮปาร์ค สงสัยว่าเขาพูดคุณคนเป็นพันได้ยังไงนี้ เราก็อยากเป็นอย่างนั้น ฝึกฝนตัวเอง...ฝึกพูดกับต้นพริก ต้นไม้ใบหญ้าไปเรื่อย แล้วก็นี่ก็สองกระจกพูดกับกระจกนี้แหละ...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

นอกจากนี้การที่ครูขวัญดินยังมีบุคลิกใจเย็น เห็นอกเห็นใจ มีเมตตา ทำให้ผู้ที่ใกล้ชิดสบายใจและรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง กล้าที่จะพูดคุย เล่าระบายความรู้สึก กล้าซักกล้าถาม ดังที่

นักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนสัมมาสิกขาจารย์อโศก ซึ่งปัจจุบันกำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีกล่าวว่า

“อาแป๊ะท่านเป็นคนให้ออกาสคน ให้ลองทำ แต่คอยดูคอยช่วยซ้อหากเราพลาด อยากรู้ยากทำอะไรให้มาบอกกัน คนอยู่กับอาแป๊ะจะสบายใจกล้าเล่า อย่างคนที่มาฟังบรรยายมาอบรมก็ชอบคุยกับท่าน” (อู่เอื้อ สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2554)

อีกวิธีการหนึ่งที่ครูขวัญดินใช้คือการ “ปลูกฝังและฝึกฝนการเสียสละ” ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนเฉพาะของครูขวัญดินที่ได้ถ่ายทอดและปลูกฝังการเสียสละ โดยเน้นที่หลักการของบุญนิยม นั่นคือ “ขาดทุนเงินคือกำไรอารียะ” ประกอบกับแนวคิดตามหลักปรัชญาพอเพียงซึ่งชาวอโศกยึดมั่นในการดำรงชีวิต ตัวอย่างที่ชัดเจนคือกรณีของร้านค้าชุมชน ซึ่งจำหน่ายสินค้าทุกประเภทที่ผลิตและเหลือกินเหลือใช้จากชุมชน ทั้งพืชผลและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร และสินค้าจำเป็นบางชนิดด้วยราคา “พาณิชย์บุญนิยม” ซึ่งมี 4 ระดับ คือ ขายราคาต่ำกว่าท้องตลาด ขายเท่าทุน ขายต่ำกว่าทุน และให้ฟรี

“วันนี้ทุกคนต้องรู้จักพอเพียง อโศกสอนเราว่า ให้ทำเต็มความสามารถ แต่ตัวเราต้องเอาไว้พอใช้ มีวิธีที่ให้คือ ต่ำกว่าท้องตลาด เท่าทุน ต่ำกว่าทุน ให้ฟรี เราคิดว่าจะให้ ก็ต้องฉลาดในการให้ ไม่งั้นจะกลายเป็นสังคมสังเคราะห์ ดังนั้นเราจะใหญ่ขึ้นเพื่อที่จะช่วยคนอื่น ยิ่งใหญ่มากยิ่งให้ได้มากขึ้น...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

ในโรงผลิตปุ๋ย ซึ่งผลิตปุ๋ยชีวภาพที่โด่งดังไปทั่วอีสานในนามของ “ปุ๋ยขวัญดิน” ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักคู่กับร้านค้าในชุมชน สร้างรายได้ปีละ 20 ล้านบาท เมื่อมีคนสนใจขอมาชมและดูงานโรงปุ๋ย ครูขวัญดินจะยินดีและให้ข้อมูลทุกอย่าง โดยไม่ปิดบัง เพื่อให้เกิดการขยายต่อเครือข่ายกิจกรรมไร้อาหารพิษ ซึ่งเป็นหนึ่งใน 3 อาชีพภูษาติ ตามแนวคิดของชาวอโศกนั่นเอง

“คนมาดูจะมาซื้อก็ให้หนึ่งฟังก่อน บอกสูตรปุ๋ยให้ไปทำเอง มีเอกสารแจกฟรีด้วย แต่ส่วนใหญ่ก็ขอซื้อส่วนหนึ่งและจะไปทำส่วนหนึ่ง ในศรีสะเกษจะใช้ปุ๋ยอินทรีย์มาก เรามองเพียงว่าเขาใช้ปุ๋ยเราแล้วเขาลดปุ๋ยเคมีไปสารพิษก็ลดลง ค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ยทั้งจังหวัดก็ลดปีละ 60 ล้านแล้วเราแบ่งเบามาได้บ้างก็ยินดี” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

สำหรับในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ 5 วัน 4 คืน ซึ่งรับผู้เข้าโครงการครั้งละ 30-50 คน ทุกวันที่ 5 15 และ 25 ของเดือน ค่าใช้จ่ายเรื่องค่าน้ำค่าไฟอยู่ที่เดือนละ 60,000 บาท และไม่มีการเก็บค่าใช้จ่ายใดๆ กับผู้มาเข้าโครงการ ด้วยหลักการและความเชื่อที่ว่า “การให้เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงมีต่อกัน” ดังที่ผู้เข้าโครงการ ฯ จากจังหวัดยโสธร ซึ่งเคยเข้าโครงการนี้แล้ว 2 ครั้งกล่าวว่า

“...เขาทำให้เห็นจริง ไม่ได้คิดเงินเลยสักบาท เราไม่ต้องจ่ายอะไร นอกจากของที่ต้องใช้ส่วนตัว เช่นน้ำมันมะกอก มะนาว นอกนั้นก็ฟรีทั้งอยู่กิน ไปที่อื่นที่เป็นธุรกิจก็ต้องเก็บหมื่นบาท มาแรกๆ ก็อยากช่วย แต่เจ้าหน้าที่เขาบอกว่า รับเงินไม่ได้ เพราะทำฟรี แต่เน้นให้ทุกคน

ช่วย ๆ กันทั้งต้มน้ำแช่เท้าบริการคนอื่น ทำความสะอาดกวาดถูพื้น ช่วยกันเก็บผักเก็บสมุนไพร มาต้มกินกัน” (เรื่องศรี ฐะวัน, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2554)

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน จะใช้หลากหลายวิธี ทั้งการบรรยาย ยกตัวอย่าง การสาธิต การพาทำพาดู การสร้างความตระหนักในปัญหา การปลูกฝังและฝึกฝน การเสียสละ เน้นให้มีการสร้าง “เครือข่ายความดี”

“คนที่มาเข้าคอร์สมีจิตศรัทธาอยากให้อะไรบางอย่าง แต่ไม่รับ เพราะมีหลักการของเราอยู่ แต่จะบอกว่าหากคิดว่าได้ประโยชน์ ความรู้จะไหลจากเราไป ขอให้ไปให้ต่อ ไปสร้างเครือข่ายความดี เพราะที่เราทำนี้ ก็เหมือนในหนังที่ฉายให้ดูคือการจ่ายล่วงหน้าความดี อยากให้ทุกคนให้และทำสิ่งดี ๆ ก่อน จากนั้นจะมีคนเห็นคุณค่าของการทำดี จะกลายเป็นเครือข่ายความดีที่ใหญ่ขึ้น ๆ...” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2554) นอกจากนี้ครูขวัญดินยังให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตนดังที่ได้สอนให้ผู้อื่น โดยทำตัวเป็นแบบอย่างทั้งในการดำเนินชีวิตและการทำงาน พัฒนาทั้งระบบโดยไม่ทิ้งชุมชนรวม ทั้งการทำหน้าที่ให้ดีที่สุดต่อสังคมโดยรวม ประกอบกับคุณลักษณะซึ่งเป็นคนมีเมตตา ต้องการช่วยเหลือคน และเป็นผู้มีวาทศิลป์ดี พูดน่าฟัง ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินประสบความสำเร็จเป็น อย่างดี

ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครูขวัญดิน คือ

1. บรรยาย ยกตัวอย่าง สาธิต พาทำพาดู สร้างความตระหนักในปัญหา
2. ฝึกปฏิบัติลงมือทำในสิ่งที่เรียนรู้
3. ใช้ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องในเรื่องที่จะถ่ายทอดมาเป็นผู้ให้ความรู้โดยตรง
4. ปลูกฝังและฝึกฝนการเสียสละ
5. ลงมือทำเป็นตัวอย่างในสิ่งที่ถ่ายทอด

4.5 ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ครูขวัญดินใช้ “เน้นการลงมือปฏิบัติจริง” โดยเน้นย้ำกับผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยเล่าถึงประสบการณ์ส่วนตัวที่ครูขวัญดินเคยพบมาตั้งแต่ครั้งที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนศิระชะอโศกใหม่ ๆ ได้ถูกตักเตือนขัดเกลาจากสมณะและชาวชุมชนคนอื่น ๆ ว่า “แก่วิชาการ แต่ไม่ลงมือทำงาน” จนเกือบถอดใจออกไปจากชุมชน แต่ได้รับกำลังใจจากครอบครัว และการไปศึกษาดูงานที่ประเทศเกาหลีใต้ ทำให้ตั้งใจต่อสู้กับคำตักเตือนนั้น ครูขวัญดินจึงกลับมามุ่งมั่นทำงานอย่างจริงจัง โดยเริ่มที่การทำปุ๋ยชีวภาพ ทดลองค้นคว้า ลงมือทำด้วยตนเอง ทุกขั้นตอนอย่างจริงจัง ซึ่งต่อมาปุ๋ยขวัญดินที่ครูขวัญดินคิดค้นนี้ มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมและสร้างรายได้ให้ชุมชนเป็นอย่างดี แม้จะขายในราคา “บุญนิยม” ก็ตามที

“ความรู้เรื่องจุลินทรีย์ตัวดีในปุ๋ยนี้จะเลี้ยงเอง แรก ๆ ก็ขอจากแหล่งต่าง ๆ ก่อน เพื่อนจากอินเดียซึ่งเขาชื่อจุลินทรีย์นี้จากจีน เขามาเยี่ยมก็คุยกันเขาใจดีให้เรามา เราก็มาเลี้ยงและขยายต่อ ตอนนี้นำมาพัฒนาโดยจะเลี้ยงแบบ reactor ก็ค้นคว้าพัฒนามาเรื่อย ๆ พบปัญหาอะไร

ก็หาความรู้ คุณแก่ไฟฟ้าจะหาข้อมูลทางเน็ตมาให้ เราก็มีหน้าที่ทดลองทำ ตอนนี้นำกำลังศึกษาจุลินทรีย์ยัดตัวที่ให้สารต่างๆ กับมะละกอ มะละกอของสวนเราจะแรงไม่มีโรคเลย เพราะเรารู้ว่าต้องให้ฟอสฟอรัสจะทำให้ลำต้นแข็งแรงตอนมะละกอออกลูกต้องให้โปแตสเซียม...อะไรอย่างนี้” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

คุณสมบัติที่ครูขวัญดินมีอยู่เด่นชัดคือ การลงมือทำทุกสิ่งด้วยตนเอง ความขยันมานะอดทนและไม่ย่อท้อ โครงการและงานมากมายในชุมชนศิระะอโศกประสบความสำเร็จเกือบทุกด้าน เนื่องจากการร่วมมือร่วมใจของชาวศิระะอโศกและการทำงานโดยไม่เรียกร้องคนอื่น แต่ลงมือทำด้วยตนเองอย่างจริงจัง ดังนั้นหลายคนจะแปลกใจที่เห็นครูขวัญดิน “ตื่นก่อนนอนทีหลัง” และเก็บกวาด ทำความสะอาดพื้น ทำความสะอาดห้องน้ำซึ่งผู้เข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพต้องใช้ ทำให้ทุกคนที่มารับการถ่ายทอดกระตือรือร้นช่วยเหลือกัน ทั้งในระดับของชาวชุมชนที่มาช่วยในโครงการต่างๆ และผู้ที่มาศึกษาดูงานในฐานงานและที่มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพ

ดังนั้นในขั้นตอนการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ครูขวัญดินจะใช้วิธียกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงที่เคยผ่านมา โดยชี้ให้เห็นถึงผลของความสำเร็จที่ผ่านการทุ่มเทอย่างจริงจังยาวนานจากการทำงานหนักและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการลงมือทำงานทุกอย่างด้วยตนเอง โดยไม่เรียกร้องให้คนอื่นต้องทำตาม

4.6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูขวัญดินมีการประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็น 2 ระดับคือ กลุ่มของคนที่มาได้รับความรู้ตามโครงการต่างๆ และกลุ่มที่ทำงานร่วมกันในชุมชน สำหรับกลุ่มที่ได้รับความรู้ตามโครงการต่างๆ นั้น ครูขวัญดินจะประเมินด้วยการสังเกตพฤติกรรม ความสนใจ ใส่ใจ และคำถาม และในหลายกลุ่มซึ่งมีทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดได้เชิญให้ไปเยี่ยมเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษที่มีทั่วประเทศกว่า 1,000 เครือข่าย โดยครูขวัญดินไปเยี่ยมและให้คำแนะนำเพิ่มเติมกับกลุ่มที่มาดูงานและอบรมเรื่องการทำปุ๋ย การปลูกเห็ด และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น การทำแชมพู สบู่ ยาสมุนไพรสำเร็จรูป เป็นต้น ซึ่งครูขวัญดินยอมรับว่าไม่ได้เก็บสถิติไว้ว่าประสบความสำเร็จเท่าใด แต่เท่าที่พอจะประเมินได้ชัดเจนก็คือในกลุ่มเครือข่ายของชาวอโศก ซึ่งตั้งเป็นชุมชนในจังหวัดต่างๆ นั้นประสบความสำเร็จกว่า 90 % บางชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จในบางเรื่อง เนื่องจากประเมินแล้วว่าสามารถไปทำเรื่องอื่นได้ดีกว่า ในขณะที่บางชุมชนที่มีศักยภาพในเรื่องใดจะได้รับการส่งเสริมให้ทำในเรื่องนั้น และเป็นฝ่ายสนับสนุนชุมชนอื่นๆ ในเรื่องที่ตนเองมีศักยภาพดีกว่า

สำหรับการประเมินผลในกลุ่มคนที่ทำงานด้วยกันในชุมชนนั้น โดยมากจะเป็นชาวอโศกที่อยู่ร่วมกันในชุมชนศิระะอโศกและเด็กนักเรียนของสัมมาสิกขาศิระะอโศก ซึ่งมีตัวชี้วัดคือ “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” กล่าวคือ ต้องมีคุณธรรมจริยธรรมนำหน้าในการใช้ชีวิตที่อย่างน้อยต้องมีศีล 5 เป็นพื้นฐาน การเรียนการสอนจะเน้นให้ทำงานเป็น ไม่ใช่รู้แต่ทฤษฎีแต่แปลก

แยกจากชีวิตที่ตนอยู่ และข้อสุดท้ายคือ “ชาญวิชา” ในที่นี้คือมีความรู้ความเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียนรู้และทำอย่างแท้จริง โดยเน้นการรู้เท่าทันโลกภายนอกไปพร้อมๆ กับการศึกษาบ่มเพาะตนเอง

“...เด็กที่สอนตั้งแต่ว่าปี 2531 ขึ้นมาทำงานแทนได้หมดแล้ว การถ่ายทอดความรู้ที่ดีที่สุดคือให้เขาได้ซึมซับไปพร้อมกับเรา เขาเห็นผู้ใหญ่ทำเขาก็รับไป ทำตามเรา เราก็มีหน้าที่คอยดูแล คอยแนะนำ ให้โอกาส จะสังเกตว่าใครมีแนวทางไหน มีจริตไปทางไหน ก็ช่วยส่งให้เขาได้ทำ เขาจะมีความสุขและทำได้ดีด้วย” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

ขั้นตอนการประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินจึงทำไปพร้อมๆ กับการบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยมีหลักการดำเนินชีวิตและตัวชี้วัดตามแนวคิดของชาวอโศกคือ “บุญนิยม” และ “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” ประกอบกับการสังเกตพฤติกรรม ชักถามเพื่อประเมินความเข้าใจ และประเมินจากความใส่ใจและการตั้งคำถามของผู้รับการถ่ายทอด รวมทั้งการติดตามไปเยี่ยมและให้คำแนะนำเพิ่มเติม ในกรณีที่เป็นเครือข่ายที่มารับความรู้ในด้านต่างๆ ตามสถานการณ์

4.7 บุรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

ขั้นตอนการบูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ หรือการนำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดไปปฏิบัติและใช้ได้จริงในชีวิตนั้น สามารถประเมินและเห็นได้จากผู้ที่เข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญดินและผู้ที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่นในโครงการฟื้นฟูสุขภาพครูขวัญดินจะขอบคุณทุกคนที่เสนอความช่วยเหลือเรื่องเงินทอง โดยชี้แจงว่าตอนนี้ไม่มีปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในโครงการ หากอยากช่วยก็ขอให้ไปช่วยคนอื่นๆ ตามที่มีโอกาส ผู้มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพหลายคนที่มีฐานะดี ได้ตอบแทนช่วยเหลือด้วยการซื้อยาสมุนไพรบางชนิดที่ราคาแพงและต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศมาบริจาคเพื่อให้คนอื่นๆ ได้ใช้ ผู้เข้าโครงการที่เป็นชาวต่างชาติบางคนได้ช่วยติดต่อให้จัดซื้อน้ำมันมะกอกซึ่งมีราคาค่อนข้างสูงมาจากต่างประเทศ ทำให้โครงการนี้มีน้ำมันมะกอกจัดจำหน่ายในราคาย่อมเยา หลายคนขอให้ที่มหาวิทยาลัยของครูขวัญดินไปจัดคอร์สฟื้นฟูสุขภาพให้ โดยจะสนับสนุนด้านเงินทอง แต่ครูขวัญดินอธิบายให้ฟังว่าโครงการนี้จัดประจำที่สี่พระยาอโศกทุกวันๆ 5 15 25 ทำให้แทบจะไม่มีช่วงว่างเวลาอยู่แล้ว ใครที่มาเข้าโครงการนี้หลายครั้งแล้วหากทำเองได้ขอให้ทำเองและช่วยเผยแพร่วิธีการให้เกิดประโยชน์แก่คนอื่นๆ โดยครูขวัญดินยินดีสนับสนุนทั้งข้อมูลความรู้และวิธีการ รวมทั้งสมุนไพรที่ต้องใช้ในโครงการ

“เราจะยินดีมากหากเขาไปทำเอง เพราะที่รับไม่ไหว กำลังคนและสถานที่จำกัด หากใครทำได้แล้วอยากทำจะสนับสนุนเต็มที่เลย จะได้ช่วยๆ กัน...บางกลุ่มสนใจทำเอง ขอยาสมุนไพรมา เราก็จัดส่งไปให้ ขอให้บอกเรายินดีจริงๆ” (ขวัญดิน สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2554)

สำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน ซึ่งได้คลุกคลีและร่วมทำงานด้วย ก็ได้บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับจนนำไปใช้ในวิถีชีวิตของตน ดังที่ผู้เข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “...มาเข้าคอร์สนี้แล้ว ทำให้หันมาให้ความสำคัญกับตัวเองมากขึ้น เพราะรู้แล้วว่าเราต้องดูแลร่างกาย เขาก็เหนื่อยล้าเหมือนกัน หัดกินอาหารคุณภาพมากขึ้น ทำดีที่อกซ์เอาพิษออกบ้าง ข้อสำคัญนอกจากดูแลตัวเองมากขึ้นแล้ว ก็ใส่ใจคนรอบข้างมากขึ้นด้วย อย่างลูกอย่างสามีก็จะได้ความรู้ หันมาเลือกอาหาร ออกกำลังกายและรู้จักการดูแลตัวเองมากขึ้น (เยาวมาลย์ อำนางจิตพิชิตไพรี, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

ดังนั้นในการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่นี้ครูขวัญดินจึงทำได้ประสบความสำเร็จในระดับน่าพอใจ เนื่องจากวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เน้นและยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริง และเรื่องที่ถ่ายทอดนั้นโดยส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการกิน การอยู่และสุขภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่มีความต้องการอยู่ดีกินดีมีสุขภาพดี เมื่อมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว รู้สึกถึงความมีสุขภาพที่ดีขึ้นของตนเอง จึงนำแนวทางไปปฏิบัติจนเป็นวิถีใหม่ในชีวิตในที่สุด

5. จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน สิงห์คำ

จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดินเกิดจากแนวคิดหลักของชาวอโศก คือ “บุญนิยม” ที่เชื่อว่า “การให้คือการได้รับ” และ “การขาดทุนเงินคือกำไรบุญ” จึงเน้นการปลูกฝังความเชื่อและสร้างกระบวนการให้เห็นคุณค่าของ “การให้” ด้วยการทำงานเต็มความสามารถ แต่เก็บเกี่ยวผลที่ได้ไว้พอกินพอใช้ ไม่ปฏิเสธความร่ำรวย แต่เมื่อมีมากแล้วกินใช้แต่พอดี เหลือเผื่อแผ่ให้แก่คนอื่นและสังคมได้มากขึ้น ส่งเสริมให้สร้าง “เครือข่ายความดี” ด้วยการสนับสนุนและให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ อย่างไม่ปิดบังและไม่คิดมูลค่า แต่ขอให้ช่วยเหลือคนอื่นต่อเมื่อมีโอกาส ใช้ผู้มีประสบการณ์ตรงเป็นวิทยากรร่วม และการลงมือปฏิบัติจริงในทุกเรื่อง ถ่ายทอดแก่ผู้อื่น

6. ผลของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดจากครูขวัญดินมาจากหลากหลายแห่ง เช่น กลุ่มญาติธรรมของชาวอโศก กลุ่มชาวมุสลิมในศรีสะเกษอโศก ข้าราชการ กลุ่มเกษตรกรที่สนใจเกษตรอินทรีย์ทั้งในและต่างจังหวัด อาจารย์จากมหาวิทยาลัย สถานศึกษาต่างๆ นักธุรกิจทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติโดยมีชาวต่างชาติที่มาดูงาน รวมทั้งผู้ที่มาเข้าร่วมในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ จากเกาหลี อินเดีย จีน ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา นอร์เวย์ เยอรมัน ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะกลับมาเยี่ยมเยียนและเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพอีกหลายครั้ง

6.1 ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญดินนั้น มีหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มซึ่งมาร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการล้างพิษ ทำความสะอาดลำไส้ ส่วนล่าง และฟื้นฟูสมรรถนะของตับและถุงน้ำดี ให้ความรู้ในการดูแลสุขภาพร่ายแบบองค์รวม โดยเน้นการใช้วิถีธรรมชาติ การใช้สมุนไพร การประคบความร้อน การแช่เท้า การทำสวนลำไส้ การปรับสมดุลกรดต่างของร่างกาย ฯลฯ

ตัวอย่างของผู้มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพคนหนึ่ง คือ คุณเยาวมาลย์ อำนาจพิชิตไพรี อายุ 37 ปี อยู่บ้านเลขที่ 145 ม.11 ต.ศรีสงคราม อ.วังสะพุง จ.เลย เจ้าของห้างทองเยาวราช ที่จังหวัดหนองบัวลำภู และเจ้าของบริษัท Plant Thai ในจังหวัดเลย ป่วยด้วยโรครูมาตอยด์ มาแล้วกว่า 14 ปี มีอาการเดินไม่ค่อยสะดวก เหนื่อยง่าย ปวดข้อและข้อบวมทั่วร่างกาย รักษาทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณ คุณเยาวมาลย์รู้จักกับคุณอุ๋นเอื้อ สิงห์คำและคลุกคลีกับชาวโศกมาตั้งแต่เด็ก เนื่องจากคุณตาพาไปเข้าค่ายยุวพุทธที่พุทธสถานไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อป่วยและรักษาหลายวิธีแล้วไม่หาย จึงมาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพที่ศรีระอโศก 2 ครั้ง ตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นมาและมีอาการดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

“ตอนนี้ก็ยังไม่หายแต่ดีขึ้นมาก อาการต่างๆ เมื่อเกิดขึ้นก็จะรู้ว่าต้องจัดการอย่างไร ไม่ให้ความปวดมันกำเริบขึ้น ตอนนี้ทำน้ำต่างเอง ปลูกพืชที่จำเป็นต้องใช้ นำความรู้จากคอร์สมาปรับใช้เองที่บ้าน แล้วยังขยายไปใช้กับสามี แม่ และน้องๆ ด้วย” (เยาวมาลย์ อำนาจพิชิตไพรี, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2553)

ปัจจุบันคุณเยาวมาลย์มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพปีละ 2-3 ครั้ง แม้จะยังไม่หายขาดจากโรครูมาตอยด์ แต่อาการดีขึ้นมาก ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการช่วยจัดทำเอกสารข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพตามโครงการฟื้นฟู และได้นำความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพไปใช้กับคนในครอบครัวและคนใกล้ตัว การได้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญดินในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ทำให้คุณเยาวมาลย์ใส่ใจความรู้ที่เกี่ยวข้องกับด้านสุขภาพสำหรับการพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจนั้นเนื่องจากมีธุรกิจส่วนตัวที่มีรายได้มั่นคงอยู่แล้ว แต่การได้เห็นความเสียหายของครูขวัญดินและชาวโศกทำให้รู้สึกที่ตนเองควรสร้างสมความดีด้วยการช่วยเหลือคนอื่นมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้รับจากกลุ่มชาวโศก ทางด้านจิตใจยอมรับความทุกข์จากความเจ็บป่วยได้ เข้าใจถึงสาเหตุที่เจ็บป่วยว่าลึกๆ แล้วมาจากการขาดสมดุลด้านจิตใจ จึงมีความมุ่งมั่นที่จะเอื้อเฟื้อและสร้างเครือข่ายความดีเหมือนที่ครูขวัญดินทำ ตั้งใจเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งดีๆ ให้กับครอบครัวและสังคม ด้วยการทำโครงการฟื้นฟูสุขภาพให้แก่สมาชิกในครอบครัวและคนใกล้ตัว และเมื่อพร้อมด้านสุขภาพยิ่งขึ้นก็จะแผ่ขยายวงในการช่วยเหลือคนที่มีปัญหาสุขภาพด้วย คุณเยาวมาลย์คิดว่า การได้มารู้จักและได้เห็นการปฏิบัติตนที่เสียหายของครูขวัญดินทำให้ตนเองรู้จักประมาณตนในการใช้ชีวิต ลดความฟุ้งเฟ้อที่ไม่จำเป็นลง รู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผลและแบ่งปันผู้อื่นมากขึ้น มีภูมิคุ้มกันสำหรับชีวิตที่วุ่นวายสับสนมากขึ้น

คุณวิโรจน์ วิทยาวัฒน์ อายุ 64 ปี ผู้อำนวยการภาคอาวุโส ภาคนำทอง 3 บริษัทเอไอเอ จำกัด เคยป่วยด้วยโรคมะเร็งโพรงจมูกเมื่อปีพ.ศ.2545 รักษาด้วยการฉายแสงและหายดีแล้ว แต่ระมัดระวังสุขภาพและต้องการหาวิธีการที่จะทำให้มีสุขภาพดีและไม่กลับไปเจ็บป่วยอีก ได้รับการแนะนำจากคุณมานพ อติวานิชย์พงศ์ ซึ่งเป็นผู้บริหารในบริษัทเอไอเอ ให้รู้จักและเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพนี้ หากมีโอกาสก็อยากไปอีกเพราะรู้สึกว่าคุณภาพดีขึ้นมาก

“อาจารย์ขวัญดินท่านชัดเจน น่ารัก สอนแบบไม่เรียกร้อง จะตอบแทนอะไรให้ก็ไม่เอา ช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่น ให้หมดเลย” (วิโรจน์ วิทยาวัฒน์, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

หลังจากกลับมาจากโครงการฟื้นฟูสุขภาพแล้ว คุณวิโรจน์ก็ยังคงทำดีที่ออกซสวนล้าง ลำไส้ด้วยตนเองสัปดาห์ละ 2 ครั้ง และดูแลสุขภาพด้วยการพักผ่อนและเลือกอาหารที่มีประโยชน์ หลีกเลี่ยงอาหารที่ทำร้ายสุขภาพตามที่ได้รับรู้มาจากโครงการฟื้นฟูสุขภาพ และด้วยการตระหนักถึงผลดีที่ได้จากโครงการนี้ คุณวิโรจน์ได้แนะนำและสนับสนุนให้ทั้งญาติและลูกน้องในที่ทำงานให้ไปเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพกับครูขวัญดิน ซึ่งคุณวิโรจน์ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า (สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553) “เราไม่ค่อยเคยเห็นคนทั่วไปที่ทำแบบนี้ มีอย่างที่ไหนไม่คิดเงินทองเลย ให้ทุกอย่างทั้งความรู้ กินอยู่ น้ำไฟฟรีหมด ความจริงหากจะหาเงินก็น่าจะทำได้สบาย แต่คนโศกเขาไม่ทำ ก็ช่วยให้สังคมมีตัวมาถ่วงน้ำหนักไว้บ้าง เพราะเดี๋ยวนี้อะไรๆ ก็เป็นเรื่องเงินทองธุรกิจทั้งนั้นแล้ว...”

การได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญดินทำให้คุณวิโรจน์เปลี่ยนแปลงความคิดไปบ้างแม้จะไม่ทั้งหมด คุณวิโรจน์เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ครูขวัญดินนำมาใช้นี้มีความเป็นไปได้ เพราะครูขวัญดินไม่ปฏิเสธการเพิ่มผลผลิตและการขยายเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ให้ได้จำนวนมากๆ แต่เมื่อผลิตได้มาก กินใช้แต่พอสมควร จึงมีเหลือมากและสามารถจุนเจือสังคมได้มากยิ่งขึ้น ส่วนตัวคุณวิโรจน์คิดว่าตนเองพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ มีรายได้เพียงพอมีเงินเก็บออม ด้านจิตใจก็รู้สึกผ่อนคลายมีความสุขมากขึ้น เพราะสุขภาพโดยรวมดีขึ้นซึ่งทำให้ในด้านสังคมติดตามไปด้วย มีความรู้สึกอยากช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อคนอื่นมากขึ้น สำหรับด้านเทคโนโลยีนั้นคุณวิโรจน์มีความรู้ในระดับหนึ่ง และเห็นความสำคัญในการรู้เท่าทันเทคโนโลยี ไม่ให้ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีสมัยใหม่จนทำร้ายสุขภาพของตนเองอย่างที่ผ่านมา

คุณขวัญบุชา ไชยกาล อายุ 53 ปี เป็นชาวอโศก อาศัยอยู่ที่ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพเนื่องจากรู้สึกว่าตัวเองไม่ค่อยแข็งแรง เหนื่อยง่าย ป่วยบ่อย ร่างกายอ่อนแอ นอนไม่ค่อยหลับ ได้รับการแนะนำและชักชวนให้มาเข้าโครงการฟื้นฟูสุขภาพจากญาติธรรมชาวอโศกที่เคยมาโครงการนี้แล้ว โดยมาทุก 3 เดือนร่วมกับชาวอโศกอื่นๆ เป็นประจำ

“มาครั้งแรก ก็มาอย่างนั้นเอง ไม่ได้เชื่ออะไรค่ะ เพื่อนมาแล้วบอกว่าดี ก็มาบ้าง เราเป็นชาวชุมชนเหมือนกัน พอมาแล้วก็ได้ความรู้ ทำให้รู้ว่าแม้เราจะไม่กินเนื้อสัตว์ แต่ก็ต้องเลือกกิน

ฝึกให้เป็นด้วย ต้องรู้จักดูแลดับ ดูแลดูน้ำดีต้องช่วยร่างกายด้วย ไม่งั้นกินของดี ๆ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร” (ขวัญบุชา ไชยกาล, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

ปัจจุบันคุณขวัญบุชามีสุขภาพดีขึ้น รู้สึกร่างกายแข็งแรง รับประทานอาหารได้มากขึ้น นอนหลับได้ดี และได้ปฏิบัติตัวตามที่ได้รับคำแนะนำอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังได้แนะนำให้เพื่อนๆ หลายคนมาเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูสุขภาพ และเมื่อมีการไปจัดโครงการที่ชุมชนราชธานีโสภณ คุณขวัญบุชาก็จะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยประสานงานและอำนวยความสะดวกทุกครั้ง เนื่องจากคุณขวัญบุชามีอาชีพเป็นช่างอโศกและใช้ชีวิตตามแนวคิดบุญนิยม ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว ทำให้คุณขวัญบุชาคิดว่าตัวเองมีพื้นที่ของตัวเองได้ทั้งในด้านเทคโนโลยี ด้วยการรู้ทันว่าจะใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์อย่างไม่เป็นโทษได้อย่างไร สำหรับด้านเศรษฐกิจนั้นไม่มีปัญหาเพราะอยู่ในระบบสาธารณสุขภาคี ซึ่ง “หากินอยู่ใช้ร่วมกัน” ตามความจำเป็นอยู่แล้ว ด้านจิตใจและสังคมนั้นสังคมของชาวอโศกเป็นสังคมของผู้มีศีลขั้นต่ำ คือศีล 5 แม้บางครั้งก็มีการไม่เข้าใจกันในบางเรื่อง แต่ไม่เคยมีปัญหาต่อกันเพราะมีระบบของการว่ากล่าวตักเตือนกันเป็นประจำทุกเดือน รู้สึกพอใจและดีใจที่ได้ใช้ชีวิตในชุมชนของชาวอโศก

6.2 ผู้เกี่ยวข้องกับกาถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้เกี่ยวข้องกับกาถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน ส่วนใหญ่จะเป็นชาวอโศกซึ่งอยู่ในชุมชนศิระะอโศก และเข้ามาช่วยเป็นที่มงานบริการในโครงการฟื้นฟูสุขภาพ และอีกส่วนหนึ่งคือ ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดแนวคิดและเป็นตัวแทนในการทำงานต่างๆ แทนครูขวัญดิน

คุณทรายศีล อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 301 ม.15 ต.กระแซง อ.กันทรลักษณ์ จ.ศรีสะเกษ เป็นชาวอโศกที่อาศัยอยู่ในชุมชนศิระะอโศกตั้งแต่ปี 2529 ก่อนที่ครูขวัญดินจะเข้ามาในชุมชน ก่อนหน้านั้นคุณทรายศีลมีสุขภาพไม่แข็งแรง ป่วยบ่อยๆ แอดๆ ทำให้ไม่อยากยุ่งเกี่ยวหรือทำกิจกรรมอะไรกับใคร เมื่อมีโครงการฟื้นฟูสุขภาพขึ้นได้บวารถาตัวเข้ามาช่วย โดยเป็นวิทยากรบรรยายบางหัวข้อ ช่วยวัดความดันโลหิต วัดค่าความเป็นกรดด่างน้ำลายของผู้เข้าโครงการ ฯ และเป็นผู้นำการออกกำลังกายทุกเช้าสำหรับผู้มาเข้าโครงการนี้

“อาเป็มีจิตวิญญานในการถ่ายทอด เข้าใจง่าย ใช้ประสบการณ์จริงประสบการณ์ตรง มายกตัวอย่าง พุดง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ชัดเจน มีจิตเมตตาปรานีสูงกับคนอื่น ปฏิบัติกับคนอื่นเหมือนญาติของตนเอง ใจดีใจกว้าง ชี้สังสารคน ชอบช่วยเหลือ มีจิตอาสา ท่านเป็นครูให้กับทุกคน...ตัวเองเคยป่วย ปิดตัวเอง ใจเลยป่วยไปด้วย มาเข้าคอร์สแล้วเห็นผล ไม่อยากให้คนอื่นป่วย จึงมาช่วยในโครงการนี้...” (ทรายศีล, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2554)

ปัจจุบันนี้คุณทรายศีลมีสุขภาพดีขึ้นมาก ไม่ค่อยป่วยบ่อยเหมือนแต่ก่อน และเป็นกำลังเข้มแข็งที่ดูแลช่วยเก็บเงินที่ร้านค้าของชุมชน รวมทั้งเป็นผู้ช่วยเหลือโครงการฟื้นฟูสุขภาพด้วยการเป็นวิทยากรบรรยายและเป็นทีมงานในโครงการฟื้นฟูสุขภาพอย่างเข้มแข็งคนหนึ่ง

คุณคำพิมพ์ เทพสุรินทร์ อายุ 51 ปี อยู่เลขที่ 54 259 ม.15 กระแสung อ.กันทรลักษ์ ญ.ศรีสะเกษ เป็นชาวอโศกที่อาศัยอยู่ในชุมชนศิระะอโศก ก่อนหน้านี้คุณคำพิมพ์มีสุขภาพไม่แข็งแรง เจ็บป่วยด้วยหลายอาการ ทั้งอาการกรดไหลย้อน ไมเกรน โรคกระเพาะ เครียดนอนไม่หลับ เมื่อมีโครงการฟื้นฟูสุขภาพก็สนใจ เริ่มจากการเข้ามาฟังบรรยายและช่วยเหลืองานเล็กๆ น้อยๆ ในโครงการ ภายหลังประทับใจในความเสียสละ มุ่งมั่นจริงจังของครูขวัญดิน จึงเข้ามาช่วยเต็มตัว

“เห็นอาแป๊ะมีความตั้งใจในการทำงานสูงมาก ทำทุกอย่าง ทั้งทำคอร์ส สอนเด็กนักเรียน ทำความสะอาดห้องน้ำเองด้วย แล้วยังต้องทำวิทยานิพนธ์งานตัวเอง แต่ดูแล้วอาแป๊ะไม่เหน็ดเหนื่อย ไม่ค่อยได้เห็นจากคนอื่น ทำมากเหมือนไม่ทำ พอเห็นอย่างนี้เช่นการทำมาสะอาดห้องน้ำ เห็นท่านทำ ทำให้เราทำได้ แม้ออนแรกเราก็ไม่ค่อยชอบใจ ก็ขนาดอาแป๊ะท่านยังทำ ความตะขิดตะขวงใจหายไป ท่านเป็นตัวอย่างให้เราเห็นเลยให้เราได้แก้ไขตัวเอง...” (คำพิมพ์ เทพสุรินทร์, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

ปัจจุบันคุณคำพิมพ์ เป็นกำลังสำคัญและเป็นหลักในการดำเนินโครงการฟื้นฟูสุขภาพแทนครูขวัญดินได้ในยามที่ครูขวัญดินไม่อยู่และติดภารกิจอื่นๆ และผลพลอยได้ คือ อาการเจ็บป่วยต่างๆ ทางร่างกายหายไปเกือบหมดแล้ว และมีการเปลี่ยนแปลงความคิด ลดตัวตนลง ทำให้มีชีวิตที่มีความสุขและผ่อนคลายมากขึ้น

คุณอุ๋นเอื้อ สิงห์คำ อายุ 36 ปี ผู้เป็นเจ้าของความคิดโครงการฟื้นฟูสุขภาพซึ่งเป็นงานวิจัยส่วนหนึ่งของดุชะฎินิพนธ์ที่ทำอยู่ ต่อมาครูขวัญดินได้รับโครงการนี้มาดำเนินการต่อ เนื่องจากเห็นประโยชน์ว่านอกจากการมุ่งมั่นกับ 3 อาชีพภูมิจาติแล้ว เรื่องสุขภาพเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญยิ่ง คุณอุ๋นเอื้อกล่าวถึงครูขวัญดินว่า

“ท่านสอนด้วยการทำให้เราเห็นกับตา ปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่าง ไม่ได้มาบอกด้วยปากอย่างเดียว เลยทำให้เรารู้สึกว่าเราต้องอดทน เสียสละ ทำงานให้มากขึ้นกว่านี้ แล้วก็อย่างที่บอก ว่าท่านให้โอกาสคนเสมอ ใครชอบอะไรท่านก็ส่งเสริมให้ได้ทำ ทำแล้วไม่ตีพอกก็มาหาท่าน ก็จะแนะนำ ไม่ดูไม่ว่า.. นี้อย่างนี้เปลี่ยนคนได้หลายคนแล้ว...” (อุ๋นเอื้อ สิงห์คำ, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2554)

ปัจจุบันคุณอุ๋นเอื้อ สิงห์คำ เป็นกำลังสำคัญของชุมชนศิระะอโศก รับหน้าที่หลายหน้าที่ ทั้งการเป็นผู้ใหญ่บ้านของชุมชนศิระะอโศก รับตำแหน่งครูใหญ่ของโรงเรียนสัมมาสิกขาอโศก และยังคงเป็นวิทยากรในโครงการฟื้นฟูสุขภาพอย่างแข็งขัน เนื่องจากคุณอุ๋นเอื้อสามารถสอบได้วุฒิปัฒรแพทยัแผนไทย สาขาเวชกรรมและเภสัชรกรรม จึงมีความรู้ความชำนาญในด้านการแพทย์แผนไทยเป็นอย่างดี

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน ได้นำแนวคิด ความรู้ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ที่สามารถ

พึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน เนื่องจากมีคุณลักษณะ 3 ข้อ ได้แก่ 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน มีความสนใจและรู้เท่าทันการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ รู้จักการใช้เทคโนโลยีอย่างพอเหมาะ และเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เนื่องจากครูขวัญดินเน้นและแสดงให้เห็นประโยชน์ในการสืบค้นข้อมูลทุกด้านที่สนใจแล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสิ่งที่ทำอยู่ การใช้สื่อวีดิทัศน์ ภาพยนตร์ เพื่อการเรียนรู้นำเสนอข้อมูลด้านสุขภาพ การนำเสนอในท้องถิ่นมาประยุกต์และพัฒนาขึ้นใช้ในโครงการฟื้นฟูสุขภาพจนได้ผลดีและประหยัด

2. เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ สามารถลดรายจ่ายลงได้จากการมีสุขภาพที่ดีขึ้น และรู้จักวิธีการดูแลสุขภาพตนเอง จากการได้รับความรู้ใน 3 อาชีพภูมำชาติ คือ ปุ๋ยสะอาต(ปุ๋ยชีวภาพขบวนการ) ขยะวิทยา (จัดการของเสียและขยะนำไปผลิตไบโอดีเซล) และกิจกรรมไรสารพิษ (การทำกิจกรรมสารเคมี) และโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งสิ่งที่ได้เรียนรู้ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะลดรายจ่ายและมีโอกาสสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีสุขภาพจิตดี เพราะไม่มีความกังวลเรื่องความเจ็บป่วย

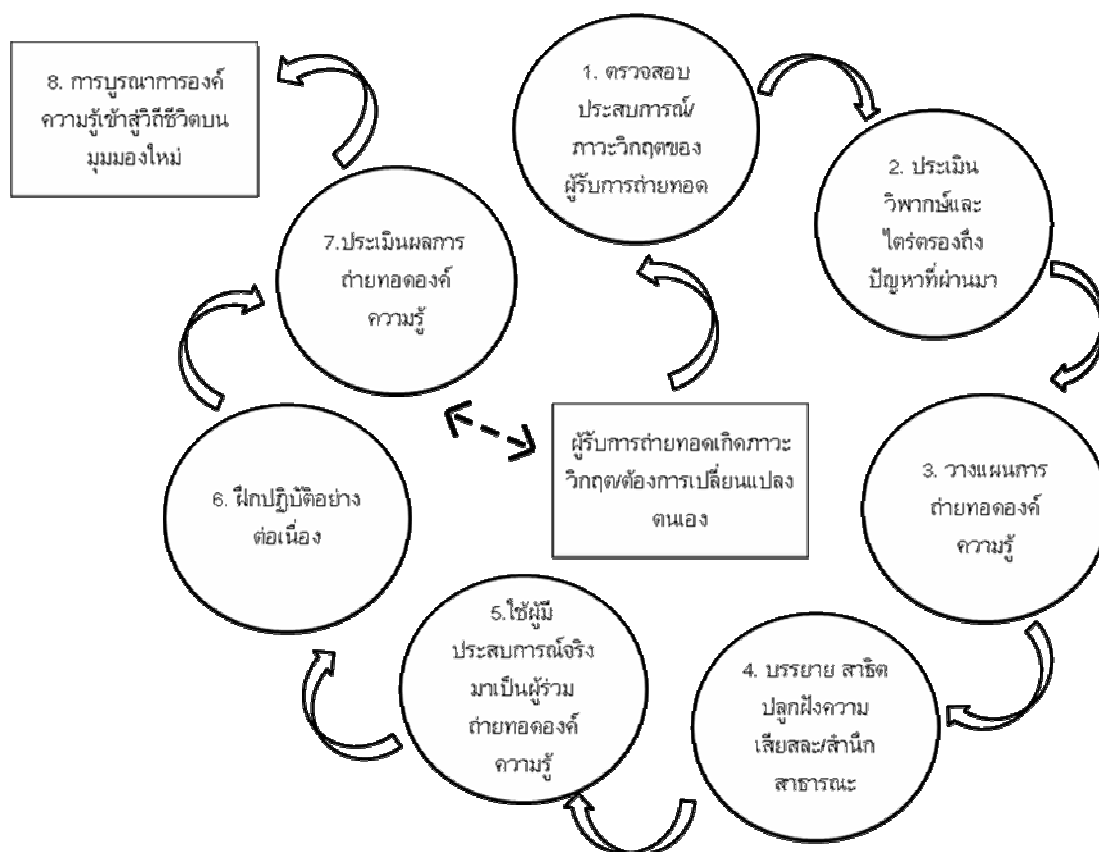
3. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม เพราะได้รับการปลูกฝังเรื่อง “การให้และเสียสละ” สร้างสำนึกสาธารณะ เห็นประโยชน์และมีการสร้าง “เครือข่ายความดี” ที่ช่วยเหลือและเผยแพร่ความรู้ทั้งด้านสุขภาพ การดูแลสุขภาพตัวเอง การผลิตของกินของใช้ที่ปลอดภัยไม่มีอันตราย เกิดสำนึกในการช่วยเหลือชุมชนและสังคมโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว

จากการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน สิ่งหาค่า พบว่า

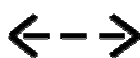
1. ในขั้นตอนที่ 4 วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีรายละเอียดของขั้นตอน โดยแยกเป็นขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ 4. บรรยาย สาธิต ปลูกฝังความเสียสละและสำนึกสาธารณะ และ 5. ใช้ผู้มีประสบการณ์จริงมาเป็นผู้ร่วมถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และจัดกลุ่ม โดยแสดงขั้นตอนที่เด่นชัดของครูขวัญดินใหม่ ดังแสดงในแผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูขวัญดิน สิงห์คำ

หมายถึง ขั้นตอนจากปลายลูกศรเกิดขึ้นก่อน นำไปสู่ขั้นตอนต่อไปที่หัวลูกศร

หมายถึง ขั้นตอนที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ โดยขั้นตอนจากปลายหัวลูกศร ทั้งสองอาจเกิดขึ้นก่อนหลังก็ได้

จากแผนภาพที่ 6 ลูกศรประและมีหัวลูกศรสองทางหมายถึงเมื่อถึงขั้นตอนที่ 7 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดอาจเกิดภาวะวิกฤตต้องการเปลี่ยนแปลง หรือมีปัญหาใหม่ขึ้นหรือไม่ก็ได้ ซึ่งหากเกิดภาวะวิกฤตมีปัญหาขึ้นอีก ผู้รับการถ่ายทอดอาจตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดนี้อีกครั้ง โดยเข้าสู่กระบวนการทางขั้นตอนที่ 1 ใหม่ อีกทางหนึ่งคือจากขั้นตอนที่ 7 เมื่อประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ผู้รับการถ่ายทอด เกิดความเชื่อมั่นและบูรณาการแนวคิดที่ได้รับการถ่ายทอดเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ ซึ่งจะไม่ กลับเข้าสู่วงจรปัญหาเดิมๆ อีก

กรณีศึกษาที่ 4 ครูอินสอน สุริยงค์ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 6 ด้านเกษตรกรรม

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูอินสอน สุริยงค์

ครูอินสอน สุริยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2492 ที่ตำบลบ้านปง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวน 3 คนของนายคำและนางปา สุริยงค์ สมรสกับนางสาวพิมพ์พร บัวคำตอง มีบุตร 2 คน ชาย 1 คน หญิง 1 คน

ในวัยเยาว์ครูอินสอนใช้ชีวิตอยู่ในชนบท ครอบครัวยุคใหญ่ในแถบนั้นประกอบอาชีพด้านการเกษตร เพราะมีภูมิประเทศใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ มีภูเขาและพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ทำให้สามารถประกอบอาชีพด้านการเกษตรได้ตลอดปี บิดาของครูอินสอนรับราชการครูและสอนวิชาเกษตร ครอบครัวยุคนี้มีการเกษตรทุกประเภท มารดาเป็นแม่บ้านและทำการเกษตร มารดาครูอินสอนเป็นคนขยันประหยัดเมื่อปลูกพืชผลได้ ก็จะนำมาแปรรูปผลิตผลนั้นและนำไปจำหน่ายสร้างรายได้เพิ่มให้ครอบครัว ครูอินสอนจึงคลุกคลีเรียนรู้การทำนาและปลูกพืชผักผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ทั้งวัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก

“ตอนเด็ก ๆ แม่จะทำโน่นทำนี่ ให้ผมหาไปขายก่อนไปโรงเรียน แม่ขยันมาก ปลูกทุกอย่าง เลี้ยงปลาเลี้ยงกบแล้วก็เอามาแปรรูป ขายได้เงินเข้าบ้านเป็นค่ากับข้าว” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2553)

บิดาของครูอินสอนสนับสนุนให้ลูกทุกคนเรียนหนังสือ ซึ่งครูอินสอนก็ไม่ขี้ขลาด แม้จะรักและชอบการทำเกษตรมากกว่า กระทั่งเรียนจบวิทยาลัยครูเชียงใหม่ในปีพ.ศ.2513 และบรรจุเข้ารับราชการครูในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านแม่ตุงตุง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในยุคนั้นเป็นโรงเรียนที่ห่างไกลและกันดารมาก ภายหลังเมื่อมีครอบครัวจึงทำเรื่องขอย้ายมาเป็นครูผู้สอนที่โรงเรียนบ้านออนหลวย และโรงเรียนหมู่บ้านสหกรณ์ 3 สปก. โดยยอมลดตำแหน่งจากครูใหญ่มาเป็นครูผู้สอนเพื่อให้ได้อยู่ใกล้ชิดกับครอบครัว

ครูอินสอนมักจะรับหน้าที่สอนงานด้านอาชีพและเทคโนโลยีด้านการเกษตรให้แก่ นักเรียนตามที่มีความถนัดอยู่เสมอ ยิ่งได้สอนวิชาที่รักและถนัด ประกอบกับการเป็นผู้ที่มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน ยิ่งทำให้ครูอินสอนได้พัฒนาความรู้และทักษะด้านการเกษตรตลอดเวลา ด้วยการไปศึกษาอบรมตามหน่วยงาน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ

“...มีอบรมอะไรด้านเกษตร ผมก็ไป จ่ายเงินเองก็เอา เพราะรักชอบสนใจ ขอลาไปแต่ใช้ทุนตัวเอง...เพราะโรงเรียนไม่มีงบ” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2553)

ระหว่างที่เป็นครูสอนวิชาเกษตรในโรงเรียน ครูอินสอนได้ใช้บ้านตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติไปด้วย ครูอินสอนพบว่าสมัยก่อนนั้นการเกษตรในชนบทแบบพื้นบ้าน ล้วนแต่เป็น

แบบพึ่งพาตนเอง ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีใดๆ จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2508 หน่วยงานของรัฐเริ่มส่งเสริมให้มีการปลูกเพื่อการขายและการส่งออก จึงส่งเสริมให้เกษตรกรใช้สารเคมี เช่นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงต่าง ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งเมื่อใช้สารเคมีเหล่านี้ไประยะหนึ่งก็พบว่ามีปัญหาดินเสื่อมสภาพ ใช้ปุ๋ยเท่าเดิมไม่เพียงพอต้องเพิ่มปุ๋ยจึงจะได้ผลผลิตเท่าเดิม แมลงและศัตรูพืชก็ติดกับยาฆ่าแมลง ระบาดมากขึ้น จนต้องเปลี่ยนยาฆ่าแมลงชนิดอื่นๆ สุขภาพก็ทรุดโทรมลง เนื่องจากพิษของสารเคมีที่ใช้ ดังที่ครูอินสอน (สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2553) กล่าวว่า “...ใช้สารเคมีตามที่หลวงส่งเสริม แรกๆ ได้ผลดี ทำไปสัก 6-7 ปี ผลผลิตก็แย่ ดินแข็ง ใส่ปุ๋ยลงไปเท่าเดิมก็ไม่ได้ผลเท่าเดิม ทำไปแล้วก็ขาดทุน ใช้เคมีตั้งแต่ 2508-2530 ก็มาคิดอะใจ...จำได้ว่าตอนเด็กๆ พ่อแม่ใช้มูลสัตว์ตลอด ไม่เคยใช้เคมีเลยนะ...”

ในปีพ.ศ.2530 ครูอินสอนซึ่งตระหนักถึงปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตร ประกอบกับการที่พี่ชายเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง ซึ่งครูอินสอนเชื่อว่ามีผลมาจากการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงในการเกษตร เมื่อมีโอกาสไปอบรมเกษตรธรรมชาติกับศูนย์โอบเรที่จังหวัดสระบุรี การอบรม 7 วันทำให้ครูอินสอนได้ความรู้เรื่องเกษตรธรรมชาติ ปุ๋ยชีวภาพ ฮอริโมนพืช การใช้จุลินทรีย์ที่เป็นมิตรกับดิน และการดูแลดินและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้รู้จักเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ธรรมชาติทั่วประเทศ

“ผมเริ่มคิด อยากเปลี่ยนไปใช้เกษตรอย่างเดิม เห็นโทษของสารเคมีแล้ว มีการอบรมเรื่องเกษตรธรรมชาติที่สิงห์บุรีและเชียงใหม่ 3 วัน สนับสนุนโดยศูนย์โอบเรของญี่ปุ่น พอกลับมาเขาบอกว่าศูนย์โอบเรอยู่ที่สระบุรี ก็เลยลาไปอบรมอีก 7 วัน เป็นรุ่นที่ 68 ของไทย คนทุกภาคมาสมัครเรียนกัน ตลอดงานคิดค่าอาหาร 350 บาท...”

กลับจากการอบรมที่ศูนย์โอบเรแล้ว ครูอินสอนได้นำทักษะความรู้มาทดลองปฏิบัติด้วยตนเองที่บ้านทันที เริ่มจากการทำปุ๋ยชีวภาพ ทำฮอริโมนเร่งผลผลิตพืชผัก และทดลองใช้ปุ๋ยที่ทำเองจนเห็นผล ซึ่งในช่วงแรกที่ใช้ก็ลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงจากเคยใช้ 5 กระสอบ เหลือเพียง 2 กระสอบ และใช้ปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งใช้ฮอริโมนที่ผลิตเองฉีดไล่แมลงและศัตรูพืช ซึ่งผลผลิตที่ได้หน้าพอใจ จึงทดลองต่อจนในที่สุดสามารถงดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงต่าง ๆ โดยที่ผลผลิตเพิ่มมากขึ้นและมีคุณภาพดีขึ้น

“...ผมใช้หลัก “ททท” คือ ทำทันที ทั้งทำฮอริโมน ปุ๋ย ทำโมก้าเอง แล้วลองไปใช้ในสวนตัวเองก่อน เริ่มลดปุ๋ยเคมี อย่าง 5 กระสอบเหลือ 2 กระสอบ พบว่าผลผลิตไม่ต่างกันต่อไปก็ไม่จำเป็นต้องใช้เคมีแล้ว ผลไม้ก็หวานกรอบ ลูกดก พอเห็นผลจริงแล้ว เราก็เลิกเคมีเลยจากนั้นก็เริ่มเผยแพร่ให้คนอื่น” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2553)

เมื่อเริ่มเผยแพร่ความรู้ โดยทำที่บ้านและโรงเรียนไปพร้อมๆ กัน มีคนสนใจมาดูงานมากมาย เมื่อศูนย์โอบเรรู้ จึงสนับสนุนครูอินสอนด้วยการให้วิทยากรมาช่วยให้ความรู้และให้หัวข้อจุลินทรีย์โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

“เขาให้จุลินทรีย์ฟรี เดือนละ 5 ลิตร ปกติต้องซื้อลิตรละ 90 บาท ให้ไปรับเอาเลย ไม่ต้องเสียเงิน เราก็เอามาขยายต่อเพราะ 1 ลิตร ขยายได้มากมายเลย..”(อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2553)

เมื่อผลงานทดลองทำเป็นที่ประจักษ์แล้ว ครูอินสอนเริ่มเผยแพร่ ด้วยการเปิดการอบรม เช่นเดียวกันกับที่ได้ไปอบรมที่สระบุรี โดยครั้งแรก 200 คน โดยใช้ทุนของตัวเอง ได้วิทยากร จากศูนย์โยธมาช่วย และต่อมาจึงเริ่มมีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาสนับสนุน ทำให้ครูอินสอนมีโอกาสดำเนินการเผยแพร่แนวคิดเรื่องเกษตรธรรมชาติผสมผสานยิ่งขึ้น

“มีคณะครูที่สนใจ มาขอให้สอน ก็ไปอบรมให้ถึงที่เลย หมู่บ้านไหนสนใจเราก็ไปสอนให้ ไปตอนกลางวันก็มีเพราะกลางวันต้องสอนในโรงเรียน ก็ไปหมู่บ้านไหนหมู่บ้านนี้ไปทั่วเลย...” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2553)

ครูอินสอนมีพื้นฐานจากครอบครัวซึ่งประกอบอาชีพการเกษตร โดยเป็นเกษตรกร ธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี เมื่อกระแสของการเกษตรแบบใช้สารเคมีเข้ามาโดยการส่งเสริมของ ภาครัฐ ก็ได้เข้าสู่กระแสนั้นด้วย แต่ในเวลาต่อมาประสบกับปัญหาทั้งของตนเองและครอบครัว ซึ่งได้รับผลกระทบจากแนวทางเกษตรสมัยใหม่ในด้านสุขภาพที่เสื่อมโทรม นี่สืบจากการใช้ สารเคมี ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฯลฯ ทำให้ครูอินสอนครุ่นคิดและพบว่าแนวทางการใช้เกษตรอินทรีย์ น่าจะเป็นทางออกที่ดีกว่า เมื่อทดลองปฏิบัติด้วยตนเองแล้วได้ผลดีจริง จึงทำการถ่ายทอดด้วยความเชื่อมั่นและมุ่งที่จะทำให้คนอื่นพ้นจากปัญหาเช่นเดียวกับตัวเอง ประกอบกับการนำ ปรึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาใช้ในการดำเนินชีวิต และการเกษตรอินทรีย์ผสมผสานก็ทำให้ตนเองประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับ จึงมุ่งมั่นถ่ายทอด สิ่งที่ตนเองได้ค้นพบให้แก่ครอบครัวและสังคมอย่างกว้างขวาง

2. องค์ความรู้

ครูอินสอนมีองค์ความรู้และความเชี่ยวชาญด้านเกษตรอินทรีย์ผสมผสานวิถีธรรมชาติ ในหลากหลายประเด็น ดังนี้

1. ผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ ซึ่งหมักด้วยจุลินทรีย์ธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ
2. ผลิตน้ำหมักชีวภาพและฮอร์โมนจากพืชผักสมุนไพร โดยนำสมุนไพรพื้นบ้านที่หาได้ ในท้องถิ่น จำพวกบอระเพ็ด ฟักทลายโจร ขมิ้นชัน ใบน้อยหน่า ตะไคร้ ทำฮอร์โมนเร่งการ เจริญเติบโตของพืชอินทรีย์ สารขับไล่แมลงแบบอินทรีย์ปลอดสารพิษ ทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภค ปลอดภัย และส่งผลต่อสุขภาพโดยรวมทุกฝ่าย
3. นำวัสดุที่เหลือใช้จากสวนเกษตร เช่น ต้นกล้วย ขี้เลื่อย ผักตบชวา ซากเห็ดใช้แล้ว ต้นข้าวโพด เปลือกถั่ว มาทำเป็นวัสดุสำหรับเพาะเห็ดฟาง ไม้บริโภคนคริวเรือนและจำหน่าย ในชุมชน

4. ผลิตน้ำยาหมักเอนกประสงค์ โดยผลิตจากพืชผลไม้ในท้องถิ่น เช่น ผลประจำตีควาย มะเฟือง มะขาม มะละกอ ฝั้วส้ม เป็นต้น ที่ใช้ทำความสะอาด ล้างจาน ซักผ้า ซึ่งปลอดภัยไร้พิษ ประหยัดค่าใช้จ่ายและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม

5. ทำปุ๋ยสัตว์อินทรีย์ผสมผสาน มีการเลี้ยงหมูหลุม ไข่ เป็ด เลี้ยงปลา เลี้ยงกบใน กระชัง บ่อพลาสติก บ่อซีเมนต์ ในยางรถยนต์เก่า เลี้ยงในตุ่ม โดยไม่ต้องเปลี่ยนน้ำซึ่งในการ ทำเกษตรอินทรีย์ผสมผสานนั้น นอกจากทำให้สัตว์มีพัฒนาการในการเจริญเติบโตแล้ว ยังส่งผล ให้มูลสัตว์ที่เลี้ยงไม่สร้างมลพิษให้กับสิ่งแวดล้อมและชุมชนด้วย เนื่องจากไม่มีกลิ่นเหม็นรบกวน เหมือนมูลสัตว์ทั่วไป

6. ผลิตอาหารสัตว์เลี้ยงในท้องถิ่น เช่น อาหาร หมู ไข่ เป็ด ปลา และกบ ซึ่งผลิตจาก วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและวัสดุอินทรีย์ในไร่ เช่น ข้าวโพด พืชผัก กากถั่วเหลือง เป็นต้น

7. ผลิตจุลินทรีย์จากวัสดุธรรมชาติ เช่น พืชผักในท้องถิ่น เช่นผลไม้สุก ต้นอ้อย ต้นไผ่ เป็นต้น ช่วยในกระบวนการย่อยสลายและลดกลิ่นเหม็นของมูลสัตว์

ครูอินสอนมีความเชื่อมั่นในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และได้นำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการทำงานและการถ่ายทอดองค์ ความรู้ของตนต่อชุมชนและสังคมอย่างสม่ำเสมอ ไม่คิดการใหญ่เกินตัว ประเมินศักยภาพของ ตนเองว่ามีกำลังและทำได้แค่ไหน ทำโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งเป็นผู้ที่ไม่อยาก ใต้ออกมีเกินจำเป็นของชีวิต

“...พื้นฐานการทำงานทุกอย่างจะตั้งอยู่บนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือความมี เหตุมีผล พอประมาณ และมีภูมิคุ้มกันในตนเอง โดยยึดหลักของคุณธรรมและความรู้อย่าง สมเหตุสมผล ผมไม่คิดทำการใหญ่เกินตัว ฟังรู้ในศักยภาพของตนเองว่าเรามีกำลังแค่ไหน ไม่ เบียดเบียนและอยากได้ของเกินจำเป็น อีกทั้งพยายามถ่ายทอดการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าไปยัง ลูกหลานต่อไปอย่างสม่ำเสมอ...” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2553)

ครูอินสอนมีพื้นฐานจากครอบครัวซึ่งประกอบอาชีพการเกษตร โดยเป็นเกษตรกรครูอิน สอนมีพื้นฐานทางด้านเกษตรจากครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก เนื่องจากมีบิดาเป็นครูสอนวิชา เกษตรในโรงเรียน มารดาซึ่งเป็นคนขยันขันแข็งปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ยามว่างจากงานบ้าน และ ยังแปรรูปผลิตผลที่ปลูกเป็นอาหารเพื่อนำไปจำหน่ายเป็นการเพิ่มรายได้ ครูอินสอนจึงได้รับการ ปลูกฝังความรู้และทักษะด้านการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ประกอบกับใจที่รักการเกษตร เมื่อเรียนจบ จนเป็นครูในโรงเรียนจึงได้สอนวิชาเกษตรตามที่ชอบและถนัด พร้อมทั้งหาความรู้ เพิ่มพูน ทักษะตลอดเวลา

3. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของครูอินสอน สุริยงค์

ครูอินสอน ใช้ศูนย์เกษตรธรรมชาติแม่อน หมู่บ้านออนหลวย อำเภอแม่อน จังหวัด เชียงใหม่ พื้นที่ 23 ไร่ เป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรธรรมชาติและ การแปรรูป

ผลิตภัณฑ์ต่างๆ รวมทั้งเป็นศูนย์เรียนรู้และสาธิตต่างๆ เช่น การปลูกพืชผักผลไม้โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิต พัฒนาสายพันธุ์จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพสูง การทำปุ๋ยหมัก การเลี้ยงหมูหลุมซึ่งไม่มีกลิ่นเหม็นโดยใช้อาหารจากจุลินทรีย์ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงกบคอนโด การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก การปลูกข้าวในยางรถยนต์เก่า และยังใช้ศูนย์ฯ นี้เป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้อื่นๆ ที่มีคนสนใจและร้องขอ โดยศูนย์การศึกษาอนุกรมโรงเรียนและตามอัครยาตย์อำเภอแม่ออน ประสานงานให้ โดยครูอินสอนจะเอื้อเพื่อสถานที่ให้ทุกครั้งที่ได้รับการร้องขอ โดยไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายหรือมูลค่าใดๆ

อำเภอแม่ออน เป็นอำเภอขนาดเล็ก อยู่ทางตะวันออกของตัวเมืองเชียงใหม่ พื้นที่มีทั้งที่เป็นภูเขาและที่ราบสำหรับทำเกษตรกรรม เป็นพื้นที่รอบนอกสุดของเมืองเชียงใหม่ อำเภอแม่ออน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 ตำบล 49 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ตำบลออนเหนือ มี 10 หมู่บ้าน
2. ตำบลออนกลาง มี 11 หมู่บ้าน
3. ตำบลบ้านสหกรณ์ มี 8 หมู่บ้าน
4. ตำบลห้วยแก้ว มี 8 หมู่บ้าน
5. ตำบลแม่ทา มี 7 หมู่บ้าน
6. ตำบลแม่ทาเหนือ มี 5 หมู่บ้าน

อาณาเขตติดต่ออำเภอแม่ออน

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอเมืองปาน (จังหวัดลำปาง)
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอเมืองปาน (จังหวัดลำปาง)
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอเมืองปาน อำเภอเมืองลำปาง (จังหวัดลำปาง) อำเภอแม่ทา อำเภอเมืองลำพูน และอำเภอบ้านธิ (จังหวัดลำพูน)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอสันกำแพงและอำเภอดอยสะเก็ด

อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนครัวเรือน 5,570 ครัวเรือน ประชากร 17,932 คน ชาย 9,150 คน หญิง 8,782 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีอาชีพทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ย 45,324.37 บาท/ปี

การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอยู่รวมเป็นกลุ่มก้อน มีความเป็นเครือญาติ สนับสนุนและช่วยเหลือกันอย่างดี ชุมชนสงบสุขไม่มีปัญหาสังคม มีบางส่วนที่ยากจนและมีหนี้สิน และยังคงพบปัญหาการบุกรุกป่าเพื่อเป็นที่ทำกินในบางพื้นที่

4. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน สุริยงค์

การถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครูอินสอน เน้นใน 2 เรื่องหลัก เกี่ยวกับองค์ความรู้เรื่อง 1) การใช้จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพในการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ และ 2) การผลิตของใช้ของกินในครัวเรือน โดยใช้วิถีทางเกษตรธรรมชาติไม่ใช่สารเคมี เช่น การทำน้ำยา

อเนกประสงค์ การผลิตปุ๋ย ฮอริโมนสำหรับพืช การทำเหมืองชีวภาพ การทำไข่เค็มสมุนไพร เป็นต้น ครูอินสอนมี 3 บทบาทหลักๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ได้แก่ 1) การเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมที่ศูนย์เกษตรธรรมชาติแม่ฮ่องสอน 2) การเป็นวิทยากรให้แก่หน่วยงานองค์กรและสถานศึกษาต่าง ๆ และ 3) เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดให้แก่เครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอนที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมผัสและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สังเกต ทั้งกับตัวครูประยงค์และผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูอินสอน มีขั้นตอน ดังนี้

4.1 ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนแรกทุกครั้งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูอินสอนจะขอข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มผู้ที่มาอบรมทั้งที่ศูนย์ ฯ และทั้งที่สถานที่ที่ไปเป็นวิทยากร อาทิเช่น อายุ อาชีพ ความสนใจ และความต้องการในการมาอบรม รวมทั้งปัญหาที่พบในการดำรงชีวิต

“เราเป็นครูมาก่อน ก็รู้ว่าต้องประเมินผู้เรียนก่อน บางกลุ่มที่มาเป็นคนที่มีหนี้สินมาก อยากได้อาชีพเสริม เพื่อลดหนี้สิน บางกลุ่มก็มีปัญหาสุขภาพ เราก็ต้องให้ความรู้ด้านโรคภัยไข้เจ็บ บางกลุ่มถูกขวนมาไม่ได้คิดอะไร ก็ต้องพยายามค้น ชวนคุยให้ได้ว่าเขาสนใจอะไร แล้วเรามีข้อมูลอยู่ในมือหรือไม่ ถ้ามีก็ให้ก่อนที่จะอบรม...” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2553)

ครูอินสอนใช้วิธีการพูดคุย ทำความคุ้นเคย และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและระบุความต้องการของตนเองได้ โดยเริ่มจากการให้ข้อมูลสถิติทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ ว่าปัจจุบันนี้มีสถิติการเพิ่มขึ้นของปัญหาสังคม หนี้สินที่เพิ่มขึ้น และอัตราการตายจากโรคร้ายแรง เช่น โรคมะเร็ง โรคติดเชื้อต่างๆ โดยมีภาพจากหนังสือพิมพ์บ้าง ไปสเตอร์บ้างประกอบการให้ข้อมูล นอกจากนี้ยังได้เชื่อมโยงข่าวสารบ้านเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์และละครโทรทัศน์เข้ากับปัญหาสังคม สุขภาพ ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความสนใจเนื่องจากเรื่องที่ยกตัวอย่างเป็นเรื่องใกล้ตัว จากนั้นครูอินสอนจะชวนพูดคุยถึงปัญหาที่พบในชุมชน โดยขอให้ผู้รับการถ่ายทอดยกประเด็น ซึ่งจากการอยู่ร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ นั้น ผู้วิจัยได้สัมผัสถึงบรรยากาศของความกระตือรือร้นที่จะเล่าและถามถึงทางออกสำหรับปัญหาของตน หลังการพูดคุยหยิบยกประเด็นปัญหา โดยครูอินสอนจัดการให้มีการระดมความคิดและเสริมในส่วนที่ยังไม่มีใครกล่าวถึงแล้ว ครูอินสอนจะใช้ข้อมูลจากการพูดคุยนี้ไปเป็นข้อมูลในการวางแผนการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มต่อไป

4.2 วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูอินสอนวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแต่ละเรื่อง เช่น การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงกบคอนโด โดยอาศัยข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากพูดคุย ชักถามในช่วงการตรวจสอบประสบการณ์และวิพากษ์ปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด จากนั้นนำมาตกลงร่วมกันในกลุ่มผู้ที่มีการอบรมและมีการวางแผนการจัดกิจกรรม ตามความต้องการและความเหมาะสมกับกลุ่ม ดังที่ผู้ใหญ่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน กล่าวว่า

“อาจารย์อินสอนเป็นครูมาก่อน ก็มีจิตวิทยาดี พูดคุยทักทายกันสนุกสนาน เอาตัวอย่างของปัญหาที่มีในสังคมมาคุยเปิดประเด็น ที่สำคัญท่านเปิดใจไม่อายที่จะบอกว่าตัวเองก็เคยประสบปัญหาล้มเหลวมาแล้วเหมือนกัน คนมาฟังก็ เอ้อ...ดีเนาะ เราไม่ได้แค้นคนเดียว...” (พ่อหลวงพรมมินทร์ พวงมาลา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2553)

ครูอินสอนจะวางแผนการจัดกิจกรรมด้วยการพิจารณาปัญหา ความต้องการ และบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ ศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์โรงเรียนและตามอัยยาศัยตำบลห้วยแก้ว ซึ่งรับผิดชอบดูแลบ้านแม่กำปอง มักจะเชิญให้ครูอินสอนไปสอนและถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากบ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ที่เน้นการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขา สลับที่ราบ ทำให้มีปัญหาการปลูกข้าวได้ไม่พอกับความต้องการบริโภค ครูอินสอนได้นำปุ๋ยชีวภาพและเทคนิคการปลูกข้าวในยางรถยนต์เก่าไปเผยแพร่ ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้เริ่มปลูกข้าวได้มากขึ้น ดังที่ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์โรงเรียนและตามอัยยาศัย อำเภอแม่ออน ได้กล่าวว่า “อาจารย์อินสอนจะดูความเหมาะสมของแต่ละที่ อย่างที่แม่กำปองนี่ ที่เป็นเขา เพาะปลูกอะไรก็ไม่ค่อยได้ ปลูกได้แต่กาแฟกับเมี่ยง แต่ข้าวปลูกไม่พอกิน ท่านก็เสนอว่าน่าจะสอนให้ชาวบ้านที่นี่ใช้ปุ๋ยชีวภาพจะได้เหมาะเป็นบ้านโฮมสเตย์ ที่รักษาสิ่งแวดล้อม และสอนปลูกข้าวในยางรถเก่า เพราะกินที่นิดเดียว แต่ได้ข้าวมาก...” (ทองคำ ยติสาร, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2554)

ขั้นตอนการวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอนจะเน้นการใช้ข้อมูลพื้นฐานของผู้รับการถ่ายทอดซึ่งได้จากการพูดคุยชักถามและวิพากษ์วิจารณ์ ระดมความคิดเห็นในตอนต้นของการถ่ายทอดทุกครั้ง ร่วมกับการพิจารณาสถานการณ์ที่เหมาะสมกับชุมชนแต่ละแห่ง เช่น การถ่ายทอดวิธีการปลูกข้าวในยางรถยนต์เก่า ในกล่องโฟม โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพซึ่งใช้พื้นที่น้อย แต่ได้ผลผลิตมาก เหมาะกับพื้นที่ของบ้านแม่กำปองซึ่งมีภูมิประเทศเป็นเนินเขามีที่ราบลุ่มน้อย ทำให้การเพาะปลูกตามวิธีการปกติไม่ได้ผล และเป็นหมู่บ้านที่มีอาชีพหลักคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ มีบ้านพักแบบโฮมสเตย์ การใช้ปุ๋ยชีวภาพจึงเหมาะสมกับภาพลักษณ์ของหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ที่ไม่ใช้สารเคมีซึ่งทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4.3 วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูอินสอนใช้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้หลายวิธีประกอบกัน ทั้งการบรรยายเนื้อหาทางวิชาการและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องการเกษตรอินทรีย์ผสมผสาน เพื่อนำไปสู่

การศึกษาดูงานในสถานที่จริง โดยยึดผู้รับการถ่ายทอดเป็นหลัก เช่น นักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะอธิบายให้ความรู้โดยบูรณาการให้เข้ากับเนื้อหาและหลักสูตรของนักเรียนแต่ละชั้นเรียนนั้น สำหรับผู้เรียนที่เป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยจะให้เรียนรู้เรื่องเกษตรธรรมชาติ โดยประยุกต์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วยกัน สอนให้รู้จักสังเกต วิเคราะห์ และลงมือฝึกปฏิบัติจริง ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั่วไป เช่น การทำไข่เค็มอินทรีย์ การทำน้ำยาอเนกประสงค์ จะใช้การสาธิตประกอบการบรรยาย โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองปฏิบัติจริง มีการซักถามข้อสงสัย ระดมสมอง ระดมความคิดเพิ่มเติมเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ โดยแทรกเนื้อหาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้นำไปปฏิบัติจริง หากมีปัญหาข้อสงสัยระหว่างการปฏิบัติ จะให้คำปรึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งผู้เข้ารับการอบรม และการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังถ่ายทอดผ่านเอกสาร วารสาร แผ่นพับ แผ่นโปสเตอร์ที่เป็นแผนภูมิ ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ สำหรับสื่อของจริงซึ่งครูอินสอนเป็นผู้พัฒนาขึ้น และจะนำติดตัวไปสอนในทุกที่ เช่น แผ่นพับความรู้ต่างๆ เช่น การทำไข่เค็มอินทรีย์ การทำหมั่นชูภาพ การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ การทำน้ำยาอเนกประสงค์ สูตรอาหารเปิดไก่ การทำน้ำปั่นสุขภาพ การทำนมเปรี้ยวพร้อมดื่ม เป็นต้น

ในกลุ่มนักศึกษาและนักวิชาการจะเน้นให้ข้อมูลความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ในการบรรยายเรื่องจุลินทรีย์ ครูอินสอนจะให้ข้อมูลทางวิชาการ ความหมาย เป็นมาอย่างไร นำไปใช้กับการเกษตรได้อย่างไร จะให้วิธีการนำไปใช้ การเปรียบเทียบแร่ธาตุต่างๆ ในปุ๋ยเคมี เปรียบเทียบกับปุ๋ยชีวภาพ เน้นให้เข้าใจหลักการเชิงวิชาการ และให้ความรู้ไปถึงระบบการจัดการและการตลาด ซึ่งครูอินสอนจะรับเอกสารของเครือข่ายเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย ติดตามข่าวและเป็นสมาชิกของหลายชมรม ทำให้มีความรู้และข้อมูลใหม่ๆ เพื่อนำมาถ่ายทอดอยู่ตลอดเวลา ดังที่ครูอินสอนกล่าวว่า (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2553) “เราต้องติดตามข่าวสารตลอดเวลา ต้องมีข้อมูลใหม่ๆ ผมบอกรับหนังสือ เอกสารของหลายๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับด้านเกษตร เราต้องตามให้ทัน เพราะต้องใช้ในการสอน ต้องรู้ว่าเขาไปถึงไหนกันแล้ว ไม่งั้นก็จะล้าหลัง จะอยู่ไม่ได้...”

ครูอินสอนถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการสาธิตประกอบการบรรยาย เปิดโอกาสให้ได้ทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มีการซักถามข้อสงสัย เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ สำหรับในกลุ่มนักเรียนขั้นพื้นฐานครูอินสอนจะอธิบายให้ความรู้โดยบูรณาการให้เหมาะสมเข้ากับเนื้อหาและหลักสูตรของนักเรียนแต่ละชั้นเรียน และให้ “ความรู้ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ” โดยบอกเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมเศรษฐกิจโดยรวมของสังคมชนบท สังคมเมือง และสังคมโลก เน้นให้เห็นว่าการใช้สารเคมีมากเกินไปมีผลเสียอย่างไร เล่าถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เสนอสถิติข้อมูลต่างๆ คุณภาพชีวิต โรคภัยไข้เจ็บ อัตรากาเกิดมะเร็งจากสารปนเปื้อนในอาหารและพืชผัก การทำบัญชีครัวเรือน นำตัวเลขมาเปรียบเทียบกันระหว่างการทำ

เชิงเดียวกับเกษตรผสมผสานให้เห็นชัดเจน เพื่อสร้างความตื่นตัวและเกิดความตระหนักถึงปัญหาและแนวทางแก้ไข

สรุปวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครูอินสอน คือ

1. สาธิตประกอบการบรรยาย
2. ประยุกต์เนื้อหาที่ถ่ายทอดให้เหมาะสมกับผู้รับการถ่ายทอด
3. สร้างความตระหนักให้เกิดความตระหนักด้วยการนำเสนอข่าวสารและข้อมูลสถิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ถ่ายทอด
4. ฝึกปฏิบัติลงมือทำในสิ่งที่เรียนรู้
5. เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอด

4.4 ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนนี้ครูอินสอนจะเน้นเสมอว่า การเรียนรู้ใดๆ ต้องลงมือทำจริง ไม่มีรอ ทดลองทำซ้ำๆ หลายครั้งก็จะทำได้ แต่ต้องมุ่งมั่นตั้งใจทำ และต้องช่างสังเกต ละเอียดรอบคอบไม่สักแต่ทำพอฟ่านๆ แต่ต้องจดจำและควรวินาทีรายละเอียดต่างๆ เมื่อมีสิ่งใดผิดพลาดทุกครั้งก็ถือเป็นการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

“ผมไปอบรมอะไรที่ไหน ก็จะกลับมาทำที่บ้านเลย ผมเป็น “ททท” คือ ทำทันที ที่ทำได้มากมายก็ไม่ใช่ว่าเก่งอะไร แต่ผิดมามาก ผิดแล้วก็จำไว้ ไม่อยากผิดซ้ำ” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2554)

ครูอินสอนชื่นชอบและมีความถนัดด้านการเกษตร ซึ่งเป็นพื้นฐานมาจากวัยเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ทำการเกษตรเป็นหลัก บิดาครูอินสอนเป็นครูและสอนวิชาเกษตร ยิ่งทำให้ได้รับการบ่มเพาะเกี่ยวกราดด้านการเกษตร ทำให้ครูอินสอนตระหนักว่า ความสำเร็จทุกอย่างนั้นจะต้องลงมือทำ และทำอย่างจริงจัง ดังที่ผู้เข้าอบรมเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพคนหนึ่งได้กล่าวว่า

“อาจารย์อินสอนจะเปรียบเทียบว่า เรียนปลูกข้าวบนแผ่นใสหรือบนกระดานดำ มันก็ไม่ได้กินข้าว ต้องลงมือลงแรง ยิ่งเหนื่อยก็จะยิ่งได้มาก เหนือโคลเป็นปุ๋ยชั้นดีของพืชผัก” (สนอง ปัญญาคุณ ย่อมเจริญ, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2554)

นอกจากนี้ครูอินสอนยังใช้วิธีการ “สร้างการมีส่วนร่วม” ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนระหว่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยผู้รับการถ่ายทอดทุกคนจะได้รับการกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการถ่ายทอด ตัวอย่างเช่น ในการฝึกอบรมทำน้ำยาอเนกประสงค์ ครูอินสอนจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดให้มีการฝึกอบรม แจ้งกับผู้มาฝึกอบรมว่าให้เตรียมอุปกรณ์บางอย่างที่ต้องใช้ในการฝึกอบรม เช่น มะละกอ มะนาว ผักผลไม้ที่ปลูกเอง โดยทุกคนนำมาตามที่มี ในขั้นตอนของการถ่ายทอดองค์ความรู้ หลังจากบรรยายแล้ว จะเป็นการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผู้รับการถ่ายทอดจะมีส่วนร่วม

และลงมือทำจริงในทุกขั้นตอน ทั้งการช่วยเตรียมอุปกรณ์ เช่น จัดเตรียมถังสำหรับหมักผลไม้ เตรียมน้ำ ช่วยกันดวงน้ำตาล หั่นผักผลไม้ การเตรียมตัดแปะฉลากขวดน้ำยาด้วยตนเอง

“ทุกคนได้มีส่วนร่วมกัน ตั้งแต่ใครมีอะไรที่บ้านก็เตรียมมาเท่าที่มี ตอนทำก็ช่วยกันเตรียมถัง เตรียมน้ำ ดวงน้ำตาล ช่วยกันทุกอย่าง เป็นการได้ลงมือทำและทุกคนมีส่วนร่วมกัน” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2554)

หลังจากขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติแล้ว ทุกคนจะช่วยกันดวงน้ำยาอเนกประสงค์ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ครูอินสอนเตรียมมาให้ เนื่องจากการหมักน้ำยาอเนกประสงค์จะใช้เวลา 45-90 วัน เมื่อดวงน้ำยาใส่ขวดแล้ว ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการจัดสรรปันส่วนคนละ 1-2 ขวดนำกลับบ้านเพื่อไปทดลองใช้ด้วย

การสร้างการมีส่วนร่วมนี้ครูอินสอนใช้เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้รับการถ่ายทอดมีทักษะและนำองค์ความรู้ที่ได้รับ ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องหลังการอบรม เนื่องจากการมีโอกาสช่วยเตรียมวัสดุอุปกรณ์และลงมือทำจริงในการอบรม จะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้และมีทักษะในการจัดเตรียมและดำเนินการในสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดเป็นอย่างดี นอกจากนี้การแจกและแบ่งปันสิ่งที่ร่วมกันทำ เช่น น้ำยาอเนกประสงค์ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ แหนมอินทรีย์ ไช้เค็มสมุนไพร ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เห็นผลจากการฝึกทำนั้นจริง ประกอบกับการเน้นย้ำจากครูอินสอนให้มีการฝึกทำอย่างต่อเนื่องโดยชี้ให้เห็นผลดีต่างๆ แล้ว จึงเป็นการช่วยส่งเสริมให้มีการนำไปฝึกอย่างต่อเนื่องยิ่งขึ้น

4.5 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

ขั้นตอนนี้ครูอินสอนจะมีการประเมินเป็น 2 ลักษณะคือ การประเมินในขณะที่ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ และการติดตามลงไปในพื้นที่เพื่อประเมินว่ามีปัญหาในการนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปฏิบัติหรือไม่

การประเมินในขณะที่ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูอินสอนจะให้การสังเกตสีหน้า การสนองตอบ การถามและการตอบคำถามระหว่างที่บรรยาย และสังเกตความร่วมมือและความสนใจระหว่างที่ฝึกปฏิบัติจริง ส่วนการประเมินหลังจากการบรรยาย การสาธิต และฝึกปฏิบัติแล้ว ครูอินสอนจะใช้วิธีการสร้างเครือข่าย โดยใช้เส้นทางและกระบวนการประเมินผลการเรียนรู้ผ่านศูนย์ศึกษานอกกระบบโรงเรียนและตามอัครยาศัย ซึ่งมีการติดต่อและติดตามผลหลังการจัดฝึกอบรมที่เชิญ ครูอินสอนไปเป็นวิทยากรอย่างต่อเนื่อง บ่อยครั้งที่หลังการฝึกอบรมในเรื่องต่างๆ แล้ว ได้มีการร้องขอให้ลงไปให้ความรู้และแก้ปัญหาที่พบจากการนำไปปฏิบัติจริง ครูอินสอนจะลงไปให้ความรู้และแก้ไขปัญหาให้จนลุล่วงทุกครั้ง ดังที่ผู้อบรมรายหนึ่งซึ่งเคยมีปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพ และมารับการถ่ายทอดและร่วมเรียนรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์จากครูอินสอน ได้กล่าวว่า

“..อาจารย์มาเยี่ยมที่บ้าน เอาของใช้พวกน้ำยาล้างจาน ยาสระผมมาฝาก พาไปดูสวน หลังบ้านเห็นพวกมะกรูด ผลไม้ที่ทิ้งเอาไว้ แกบอกเสียดายนะ เอามาทำประโยชน์ได้เยอะเยอะ ให้สูตรทำน้ำยาล้างจาน น้ำยาอเนกประสงค์ไว้ เราก็มาคิดว่าน่าจะลองทำนะไม่ยากอะไรเลย...” (ประกาย สายสะอึ่ง, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2553)

การประเมินผลการถ่ายทอดของครูอินสอน จึงเป็นการไปเยี่ยมด้วยความคุ้นเคยและใส่ใจ พร้อมทั้งกระตุ้นให้ผู้ที่เคยมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว เกิดแรงบันดาลใจให้อยากทำ ต่อด้วยการสนับสนุนข้อมูลความรู้ต่างๆ โดยทำการประเมินขณะทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการสังเกตสีหน้า การสนองตอบ การถามและการตอบคำถามระหว่างที่บรรยาย และสังเกตความร่วมมือและความสนใจระหว่างที่ฝึกปฏิบัติจริง สำหรับการประเมินหลังจากการบรรยาย การสาธิต และฝึกปฏิบัติแล้ว จะใช้วิธีการสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีการติดตามและประเมินผลกัน ระหว่างผู้มารับการถ่ายทอดและมีการติดตามไปเยี่ยมให้คำแนะนำในกรณีที่ผู้รับการถ่ายทอด ต้องการ

4.6 บุรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบหมุมมองใหม่

ในขั้นตอนนี้ประเมินได้จากผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูอินสอน ซึ่งครูอินสอน มองว่าการที่จะให้ผู้รับการถ่ายทอดนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงนั้น ต้องมีการปฏิบัติตน อย่างต่อเนื่อง ซึ่งย่อมมีอุปสรรคเป็นธรรมดา เพราะนอกจากครูอินสอนเองจะไม่มีโอกาสโดยตรง ที่จะไปติดตามแล้ว ยังขึ้นกับตัวผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นสำคัญที่สุด ดังนั้นครูอินสอน จึงครุ่นคิดว่าจะทำอย่างไรให้เมื่อมารับองค์ความรู้ต่างๆ ไปแล้ว ชาวบ้านได้นำความรู้นั้นไป ใช้ได้จริงและสามารถประสบความสำเร็จดังที่ควรเป็น

“ต้องทำให้เห็นว่าทำแล้วจะได้รับผลดียังไง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน สำหรับตัว เรา เราก็ก็มุ่งมั่นอยู่แล้วในการจัดทำแบบเกษตรผสมผสาน เพราะทำไปเราก็ได้บริโภคอาหาร ปลอดภัย มีผลไม้อตามฤดูกาลไม่ต้องไปซื้อหา อาจมีบางครั้งจะมีการต่อต้านจากพ่อค้าที่ขาย ปุ๋ยยาฆ่าแมลงเคมี แต่เราไม่สนใจต้องพิสูจน์ให้เห็น พยายามทำให้ดีที่สุดต้องไม่ประมาท พยายามรวบรวมหาเครือข่ายสมาชิกมาทำร่วมกัน...” (อินสอน สุริยงค์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2553)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือผู้รับการถ่ายทอดรายหนึ่งซึ่งเคยมีปัญหาจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว จนมีปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพ และมารับการถ่ายทอดและร่วมเรียนรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์จากครูอินสอน ได้กล่าวว่า

“อาจารย์จะชี้ให้เห็นชัดเลยว่าคนเดียวที่มีปัญหา เพราะใช้ชีวิตที่เบียดเบียนธรรมชาติ เราใช้เคมีมันทำลายดิน แล้วเราก็กินเคมีที่เราใส่ในดินนั้นเสียเอง...แล้วเราจะมีสุขภาพดีได้ ยังไง...” (ศรีทอง จิโน, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2553)

ปัจจุบันคุณศรีทอง จิโน ปลูกผักที่เก็บกินได้ทุกวัน รวมทั้งปลูกไม้ผลเพื่อเก็บกินในระยะยาวและเก็บขายทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเลี้ยงกบด้วยการผสมน้ำหมักชีวภาพที่ครูอินสอนแนะนำและได้ขายมีรายได้เป็นกอบเป็นกำด้วย

นอกจากนี้ครูอินสอนใช้ตัวเองเป็นตัวอย่างในการหันกลับมาใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์ปลอดสารเคมี โดยมีศูนย์เกษตรแม่อนเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้อย่างกว้างขวาง ใช้พื้นที่สวนที่บ้านเป็นศูนย์สาธิตการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชบางชนิด มีรายได้จากการเก็บผลผลิตผลที่ทำ การเกษตรทุกวัน ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ เนื่องจากมีตัวอย่างจริงผู้มารับการถ่ายทอดจำนวนมากที่ได้เปลี่ยนความคิดและกลับมาสู่ระบบเกษตรอินทรีย์และมีสุขภาพที่ดี

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน พบว่าไม่มีขั้นตอนที่ 2 ประเมินวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา จากการสัมภาษณ์และสังเกตพบว่าครูอินสอนได้มีการวิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมาของผู้รับการถ่ายทอดรวมไปกับขั้นตอนที่ 1 บางส่วน แม้จะไม่ได้พูดคุยกะลือเป็นรายบุคคล แต่ใช้วิธีการยกตัวอย่างจากผู้รับการถ่ายทอดที่เสนอปัญหาของตนเองเพื่อสร้างความตระหนักถึงปัญหาและวิกฤตที่แต่ละคนได้พบ

5. จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน สุรียงค์

จุดเด่นในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน คือการกระตุ้นให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและความต้องการที่แท้จริงของตนเอง โดย “ทำให้ตระหนักเพื่อให้เกิดความตระหนัก” ด้วยการยกตัวอย่างข่าวสารต่างๆ จากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ ละคร นำมาเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน การอ้างอิงและยกสถิติต่างๆ เช่น สถิติการเกิดโรคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและมีสาเหตุมาจากการใช้สารเคมีมากเกินไป สถิติตัวเลขที่เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายจากการหันมาใช้วิถีทางเกษตรอินทรีย์ผสมผสานกับเกษตรแบบใช้สารเคมี เป็นต้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งการเลือกหัวข้อที่สนใจจะรับการถ่ายทอด การช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์ในการฝึกอบรม การเป็นผู้ลงมือทำจริงในขั้นตอนของการฝึกอบรม

6. ผลของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

5.1 ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูอินสอน มาจากกลุ่มองค์กรต่างๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้นำในชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ข้าราชการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัย นักเรียนและนักศึกษาสถานศึกษาต่างๆ จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าครูอินสอนได้ถ่ายทอดแนวคิดและองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ให้แก่ผู้มารับความรู้นั้นไปปฏิบัติได้จริง และมีการติดตามให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลแก่ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ รวมทั้งเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้ไปปฏิบัติได้จริงอย่างต่อเนื่อง

ผู้เข้ารับการอบรมเรื่องการทำน้ายาอเนกประสงค์รายหนึ่ง คือ คุณศรีวัย ชันเขียว อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 22/2 ม.6 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ มีอาชีพรับจ้างทั่วไปและปลูกผักเก็บกินและขายเป็นรายได้เสริม ได้เล่าว่าเข้าฝึกอบรมกับครูอินสอนหลายครั้งแล้ว ชอบที่ทุกครั้งจะได้ความรู้และข้อคิดใหม่ ๆ ปัจจุบันนี้ปลูกพืชผสมผสาน ปลูกพืชหลายชนิดคละกัน โดยมุ่งที่การปลูกพืชผักผลไม้ที่เป็นอาหารโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี เพราะเรียนรู้เรื่องการหมักปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งไม่ยากเพียงใช้ของเหลือใช้ที่มีอยู่ในครัวเรือนทั้งสิ้น สุขภาพโดยรวมก็ดีขึ้นมากจนหลายคนทักถาม

“ตอนนี้ก็สนใจฟังข่าวสาร เราต้องรู้จักโลกภายนอกด้วย ไม่งั้นก็ล้าหลัง ลุงหัดดูแลตัวเอง ดูแลสิ่งแวดล้อม เรื่องที่อาจารย์สอนก็ไม่ได้ยากเย็น เคยทำเคยใช้มาตั้งแต่เป็นละอ่อนน้อยแล้ว แต่เราหลงลืมไปเอง...”

ปัจจุบันคุณศรีวัยมีความสุขกับการปลูกพืชแบบเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูอินสอน ด้านเทคโนโลยีนั้นคุณศรีวัยไม่ได้สัมผัส แต่ได้รับความคิดจากครูอินสอนที่บอกว่ายุคนี้ทุกคนต้องทันต่อข่าวสารต่าง ๆ จึงหันมารับฟังข่าวสารบ้านเมืองและข้อมูลใหม่ด้วยด้านเศรษฐกิจก็ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะสุขภาพที่ดีขึ้นจากการไม่ต้องใช้สารเคมีที่มีพิษ การปลูกพืชผักที่สดสะอาดกินเอง และนำไปขายเมื่อเหลือกินนั้นทำให้มีรายได้ทุกวัน และทุกวันนี้คุณศรีวัยจะเห็นความสำคัญของการช่วยกันดูแลธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมากขึ้นด้วยการลดการใช้สารเคมี ด้านจิตใจมีความพอใจในชีวิตมากขึ้นแม้จะไม่ร่ำรวยมากมาย แต่สุขภาพดี มีกินมีใช้ และยังได้ช่วยทำบุญเป็นเงินทองและขยายความรู้ที่ได้รับมาให้แก่เพื่อนบ้านด้วย สำหรับการใช้ชีวิตทุกวันนี้ก็ดำรงตนอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาหาความรู้ไม่เชื่อสิ่งใดโดยไม่หาความรู้เสียก่อน การใช้ชีวิตจึงยึดมั่นในการทำมาหากินดีเสมอ

คุณศรีทอง จิโน อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 36/1 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ เป็นผู้หนึ่งซึ่งเคยมีปัญหาจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว จนมีปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพ และมารับการถ่ายทอดและร่วมเรียนรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์จากครูอินสอน ได้กล่าวว่า(สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2553) “อาจารย์จะบอกตอนมาเยี่ยมที่สวนว่าเรากินอยู่ทุกวัน ดังนั้นควรทำเกษตรแบบผสมผสาน จะทำเชิงเดี่ยวปลูกอย่างเดียวนั้นไม่ได้แล้ว ต้องปลูกที่เราเก็บกินกับขายได้ทุกวัน เพราะคนเราก็ต้องกินต้องใช้ทุกวัน เหลือแล้วก็ค่อยแบ่งปันกันได้ เราจึงจะอยู่ได้อย่างยั่งยืน...เห็นจริงตามนะ”

ปัจจุบันคุณศรีทอง จิโน ไม่มีหนี้สิน สุขภาพดีขึ้นมาก ปลูกผักที่เก็บกินได้ทุกวัน รวมทั้งปลูกไม้ผลเพื่อเก็บกินในระยะยาวและเก็บขายทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเลี้ยงกบด้วยการผสมน้ำหมักชีวภาพที่ครูอินสอนแนะนำและได้ขายมีรายได้เป็นกอบเป็นกำด้วย คุณศรีทองรู้สึกขอบคุณที่ได้มีโอกาสรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูอินสอน ทำให้หันมาสนใจเทคโนโลยีข่าวสารยุคปัจจุบันมากขึ้น มีความเข้าใจในระบบของธรรมชาติที่ส่งผลต่อกัน จึงสนใจในการดูแลและไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการไม่ใช้สารเคมีที่ทำร้ายดินและทำลาย

สุขภาพผู้บริโภครวมทั้งทางด้านจิตใจนั้นเมื่อมีรายได้เพิ่มไม่มีหนี้สินและมีสุขภาพดี ทำให้รู้สึกมีความสุข และยังได้ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่เชื่อว่าไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภคก็ยิ่งทำให้รู้สึกภูมิใจ เพราะได้แผ่สิ่งดีให้กับสังคมด้วย

คุณประกาย สายสะอิ่ง อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 49/8 ม.6 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ มีอาชีพเป็นเกษตรกรปลูกพืชหลายชนิด เคยประสบกับปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพ มีโอกาสเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์จากครูอินสอน เมื่อปลายปี พ.ศ.2552 และครูอินสอนได้ติดตามไปเยี่ยมที่สวน และให้คำแนะนำทั้งด้านการใช้จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ (EM) และการทำของใช้ประจำครอบครัว เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพู การดองไข่เค็ม การทำหมอนอินทรีย์ เป็นต้น

“อาจารย์อินสอนให้ความรู้ที่เอาไปใช้ได้เลย มาฝึกทำปุ๋ยหมักชีวภาพแล้ว ได้รับแจกไปขวดหนึ่ง ก็เอาไปขยายต่อแจกจ่ายกันต่อไป เกษตรโดยใช้ EM มันช้า แต่ได้ผลนานแน่นอน ตัวเองนี้สุขภาพดีขึ้นมาก ก่อนนี้สามวันดีสี่วันไข้ ตอนนี้อย่างสบาย ของกินของใช้ก็ทำเอง ประหยัดได้เยอะเลย” (ประกาย สายสะอิ่ง, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2553)

คุณประกายจะเข้าฝึกอบรมซึ่งศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจัด โดยมีครูอินสอนเป็นวิทยากรทุกครั้งที่มีโอกาส เพราะรู้สึกสบายใจและได้ความรู้ที่นำไปใช้ได้จริงในชีวิต ปัจจุบันคุณประกายปลูกพืชผักด้วยวิธีเกษตรอินทรีย์ ทำให้มีรายได้ทุกวัน สำหรับด้านเทคโนโลยีนั้นไม่ได้สนใจ แต่ก็ฟังข่าวสารข้อมูลต่างๆ บ้างและเข้าใจว่าต้องตามให้ทันยุคสมัย จึงจะอยู่ได้อย่างเป็นสุขในสังคม มีสุขภาพที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะไม่ต้องสัมผัสกับสารเคมี และได้กินพืชผักที่มีคุณค่า ทั้งยังนำไปขยายทำให้มีรายได้ด้วย ก่อนหน้านี้คุณประกายไม่ค่อยเห็นความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ตอนนี้เห็นชัดแล้วว่าหากไม่ช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติ มนุษย์จะถูกทำลายลงจากผลที่ตัวเองกระทำไว้ต่อธรรมชาติทางด้านจิตใจมีความพอใจในชีวิต แม้จะไม่ร่ำรวย แต่สุขภาพดี มีกินมีใช้ และยังได้ขยายความรู้ที่ได้รับมาให้แก่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน สำหรับการใช้ชีวิตทุกวันนี้ก็จะหาข้อมูลความรู้เพื่อนำมาปรับใช้ในการดำรงชีวิต และส่วนตัวเป็นคนเชื่อในพุทธศาสนาจึงยึดมั่นในการทำความดีเสมอมา

6.2 ผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน เป็นกลุ่มของเครือข่ายที่ทำงานด้านเกษตรอินทรีย์ธรรมชาติ เพื่อนครูและผู้ที่เคยอบรมและทำงานร่วมกัน รวมทั้งกลุ่มของข้าราชการทั้งจากหน่วยงานต่างๆ และสถานศึกษา ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของครูอินสอน 3 ท่านคือ คุณทองคำ ยติสาร คุณคุณธรมย์นลิน พลอินตา และคุณมานพ กุลศิริ

คุณทองคำ ยติสาร อายุ 58 ปี ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่สนับสนุนและส่งเสริมให้ครูอินสอนได้

ถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างกว้างขวาง โดยการเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้ต่างๆ ของศูนย์ ฯ และเครือข่ายใกล้เคียง รวมทั้งเป็นผู้สนับสนุนและส่งผลงานของครูอินสอนไปยังหน่วยงานต่างๆ จนได้รับรางวัลระดับชาติมากมายหลายรางวัล

“อาจารย์เป็นผู้ที่เสียสละเพื่อชาวบ้าน ไม่เคยเกี่ยงงอนเรื่องเงินทอง มีแต่ให้ และเป็นผู้นำความรู้เรื่อง EM มาเผยแพร่ ท่านสอนสนุกเพราะมีเรื่องรอบตัวมาเล่า อธิบายอะไรก็ง่ายๆ ชาวบ้านจะชอบ ผมเองก็ได้ความรู้ของท่านมาใช้ปลูกผักปลอดสารไว้กินเอง”

ปัจจุบันคุณทองคำถือเป็นเครือข่ายที่สนับสนุนการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้คนสำคัญของครูอินสอนคนหนึ่ง โดยการเชิญครูอินสอนมาเป็นวิทยากรในการให้ความรู้ด้านต่างๆ สำหรับการจัดการให้ความรู้ตามภาระหน้าที่ของศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอแม่ออน ซึ่งรับผิดชอบอยู่

คุณรมย์นลิน พลอินตา อายุ 48 ปี อยู่เลขที่ 1 ม.7 บ้านออนหลวย ต.ออนเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลห้วยแก้ว ได้ร่วมงานกับครูอินสอนมาตั้งแต่ครูอินสอนยังเป็นครูในโรงเรียน และเป็นคนแรกๆ ที่สนใจและนำองค์ความรู้ของครูอินสอนไปเผยแพร่ และสนับสนุนให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การทำเครื่องใช้ต่างๆ เช่น การทำน้ำยาอเนกประสงค์ น้ำยาซักผ้า แชมพูสระผม การดองไข่เค็มสมุนไพร การทำหมอนชีวภาพ โดยเป็นผู้ประสานงานเชิญครูอินสอนให้เป็นวิทยากรของศูนย์การศึกษาจากระบบโรงเรียนและตามอัธยาศัย ตำบลห้วยแก้วเป็นประจำ

“อาจารย์อินสอนจะสอนที่เป็นอาชีพ ที่ชาวบ้านใช้ได้จริง ของใช้ในชีวิตประจำวัน น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า ทำหมอน ดองไข่เค็ม ทำปุ๋ยชีวภาพ ... เยอะแยะ ที่ทำก็ตอบรับกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจารย์จะได้เปรียบเพราะเป็นครูมาก่อนมีคนนับถือ แล้วก็รู้จักธรรมชาติของคนในชุมชน เรียกได้ว่าเป็นผู้ให้อย่างแท้จริง (รมย์นลิน พลอินตา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2553)

คุณรมย์นลินได้นำความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ธรรมชาติและความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์ด้วยอาหารที่เพิ่มจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพของครูอินสอนมาใช้ในครอบครัวด้วย ซึ่งทำให้ได้รับประทานพืชผักและปลาที่สดสะอาด ปราศจากสารเคมีตกค้าง และยังได้ทดลองปลูกข้าวในพื้นที่จำกัด ตามที่เรียกกันว่า “ข้าวนอกนา” นั่นคือการปลูกข้าวในยางรถยนต์เก่า เป็นการแก้ปัญหาการไม่มีพื้นที่และยังควบคุมน้ำและแมลงศัตรูพืชได้เป็นอย่างดี ทำให้สุขภาพโดยรวมของคุณรมย์นลินดีขึ้นมาก นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปยังครอบครัวและเพื่อนบ้านด้วย

คุณมานพ กุลศิริ อายุ 62 ปี อดีตศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เชียงใหม่ เขต 1 เป็นผู้ที่ชักนำให้ครูอินสอนได้ไปเข้าการอบรมเกษตรอินทรีย์กับกลุ่มโยเร รวมทั้งเป็นผู้ร่วมก่อตั้งชมรมครูเกษตรธรรมชาติ และเป็นคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติงานการพัฒนาตำบล (อปต.) ตำบลออนเหนือและตำบลสหกรณ์

“...ก็รู้จักร่วมงานกันมานานตั้งแต่ปี 2530 ผมเป็นศึกษานิเทศก์ก็มาดูงานที่สวนสาธิตที่บ้านอาจารย์อินสอน เห็นทำเอาจริงเอาจัง มีการอบรมที่ไหนก็มาชวนกันไปทั้งที่หลวงส่งก็มีไปกันเองตามสนใจก็มี..ทำงานร่วมกัน ช่วยกันเผยแพร่แนวคิดที่ได้ไปฝึกอบรมมา ยังช่วยเหลือติดต่อกันจนทุกวันนี้ ใครให้ไปพูดไปเล่าก็จะชวนอาจารย์อินสอนไปด้วยกันเพราะท่านเล่าเก่งและมีประสบการณ์จากการทดลองทำจริง...”

ปัจจุบันอาจารย์มานพเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สำคัญ แต่เนื่องจากสุขภาพไม่สู้ดีนัก จึงไม่ค่อยได้ทำสวนของตนเองเป็นที่สาธิต เมื่อต้องเป็นวิทยากรเรื่องเกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติอินทรีย์ก็จะให้เชิญครูอินสอนและใช้ศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติแม่อนของครูอินสอนที่เป็นที่ฝึกและดูงานเสมอ

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน ได้นำแนวคิด ความรู้ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน เนื่องจากมีคุณลักษณะ 3 ข้อ ได้แก่ 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เพราะเห็นความสำคัญเทคโนโลยี มีความไวและตื่นตัวต่อข่าวสารข้อมูลและความเป็นไปของเทคโนโลยีใหม่ๆ เนื่องจากครูอินสอนเน้นให้เห็นความสำคัญทุกครั้งที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการให้ความรู้ “ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ” ทำให้เกิดความตระหนักเพื่อตระหนักรู้ถึงการหันกลับมาใช้จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ ละเลิกสารเคมีในการเพาะปลูก และประยุกต์ใช้สมุนไพรต่าง ๆ กับการทำเครื่องใช้ในครัวเรือนน้ำยาล้างจาน ยาสระผมด้วยตนเอง

2. เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกและจำหน่ายผักปลอดสารเคมี มีรายจ่ายลดลงจากการผลิตและใช้สิ่งอุปโภคบริโภคประจำ ทั้งแชมพู น้ำยาล้างจาน ครีมนวดน้ำ การเลี้ยงปลาด้วยอาหารผสมน้ำหมักชีวภาพ การเลี้ยงหมูหลุม ซึ่งโตเร็วและมูลหมูที่ถ่ายออกมาไม่มีกลิ่นเหม็น ฯลฯ ส่งผลให้นอกจากจะมีรายได้ทุกวันจากการขายผลิตผลทางการเกษตรแล้ว ยังได้รับประทานอาหารที่สดสะอาด มีสุขภาพดีขึ้นและส่งผลให้มีสุขภาพจิตดี

3. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ได้ช่วยเหลือชุมชนและสังคมที่อาศัยอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยการลดการใช้สารเคมีซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เห็นความสำคัญของการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือกันและกัน

จากการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน สุริยงค์ พบว่า

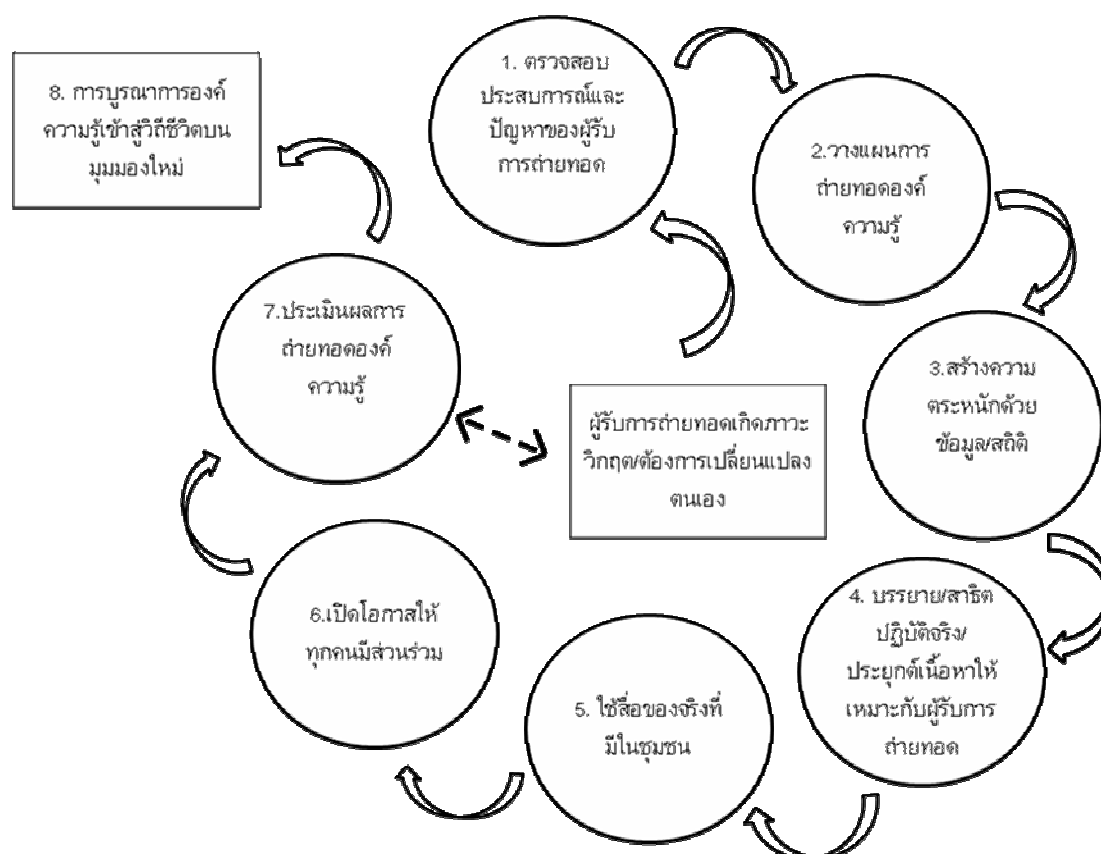
1. ในขั้นตอนที่ 2 ประเมิน วิพากษ์ และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา ครูอินสอนไม่มีขั้นตอนนี้อย่างเด่นชัด แต่ประเมินไปพร้อมกับในขั้นตอนที่ 1 ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำไปสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

2. ในขั้นตอนที่ 3 วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีรายละเอียดของขั้นตอน โดยแยกเป็นขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ 3. สร้างความตระหนักด้วยข้อมูล/สถิติ 4. บรรยาย สาธิต ปฏิบัติจริง ประยุกต์เนื้อหาให้เหมาะกับผู้รับการถ่ายทอด และ 5. ใช้สื่อของจริงที่มีในชุมชน

3. ในขั้นตอนที่ 5 ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องครูอินสอนใช้การเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการถ่ายทอด

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และจัดกลุ่ม โดยแสดงขั้นตอนที่เด่นชัดของครูอินสอนใหม่ ดังแสดงในแผนภาพที่ 7

แผนภาพที่ 7 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูอินสอน สุริยงค์

หมายถึง ขั้นตอนจากปลายลูกศรเกิดขึ้นก่อน นำไปสู่ขั้นตอนต่อไปที่หัวลูกศร

หมายถึง ขั้นตอนที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ โดยขั้นตอนจากปลายหัวลูกศรทั้งสองอาจเกิดขึ้นก่อนหลังก็ได้

จากแผนภาพที่ 7 ลูกศรประและมิหัวลูกศรสองทางหมายถึงเมื่อถึงขั้นตอนที่ 7 ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดอาจเกิดภาวะวิกฤตต้องการเปลี่ยนแปลงหรือมีปัญหาใหม่ขึ้นหรือไม่ก็ได้ ซึ่งหากเกิดภาวะวิกฤตมีปัญหาขึ้นอีก ผู้รับการถ่ายทอดอาจตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดนี้อีกครั้ง โดยเข้าสู่กระบวนการทางขั้นตอนที่ 1 ใหม่ อีกทางหนึ่งคือจากขั้นตอนที่ 7 เมื่อประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความเชื่อมั่นและบูรณาการแนวคิดที่ได้รับการถ่ายทอดเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ ซึ่งจะไม่กลับไปเข้าสู่วงจรปัญหาเดิมๆ อีก

สรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาแต่ละท่านที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เมื่อตรวจสอบข้อมูลแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และจัดทำข้อสรุป จนกระทั่งได้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาแต่ละท่าน มีขั้นตอนหลักๆ ไม่ต่างกัน มีเพียงบางขั้นตอนซึ่งมีรายละเอียดแยกย่อย มีเทคนิควิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างกัน และให้ความสำคัญไม่เท่ากัน

สำหรับขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ผู้วิจัยสรุปและนำเสนอในตารางที่ 7 ตามลำดับจำแนกเป็นรายบุคคล ดังนี้

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สินธุ์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
<p>1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้</p>	<p>1. ใช้การพูดคุยทำความคุ้นเคย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น เล่าถึงเรื่องราวปัญหาและความต้องการของตนเอง เมื่อมีคำถามครูประยงค์จะยกตัวอย่างจากประสบการณ์ วิกฤต และการแก้ไขปัญหาของตนที่ผ่านมา ให้ตอบแบบสอบถามก่อนและหลังการอบรม ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ทบทวนตนเอง ตระหนักถึงปัญหาและภาวะวิกฤตที่ของตน ทำให้ประเมินและรู้พื้นฐานของผู้รับการถ่ายโอนนำมาเป็นข้อมูลในการจัดเนื้อหาและวางแผนการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดต่อไป</p>	<p>1. ใช้วิธีการพูดคุยทำความเข้าใจ กระตุ้นให้คิด ให้รับรู้และยอมรับถึงปัญหาและความต้องการของตนเอง เปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้บอกเล่าถึงประสบการณ์ความคิดและปัญหาความต้องการของตนเอง รวมทั้งสอบถามถึงสิ่งที่ต้องการรู้อย่างเปิดใจเมื่อมีคำถามจะยกประสบการณ์ที่เคยประสบมาทั้งที่สำเร็จและล้มเหลว นอกจากนี้มีสมุดเยี่ยมเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้บันทึกความรู้สึกและความคิดเห็นเกี่ยวกับการมาเยี่ยมชมและเข้ารับการอบรม</p>	<p>1. ใช้วิธีการพูดคุย กระตุ้นให้ทุกคนนำประสบการณ์และปัญหาของตนมาแบ่งปัน เปิดโอกาสให้สอบถามและเสนอสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ โดยครูขวัญฤดีซึ่งเคยเป็นครูในระบบโรงเรียนมาก่อน จึงเข้าใจและให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้มาก จะใช้เวลาในการพูดคุยสอบถาม ช่วยคิดวิเคราะห์ และวิพากษ์ปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนจะทำการถ่ายทอดเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนและออกแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการ</p>	<p>1. ใช้วิธีการชวนพูดคุย ทำความคุ้นเคยก่อนการให้ความรู้ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและระบุความต้องการของตนเอง เพื่อที่จะนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่ม เนื่องจากครูอินสอนเคยเป็นครูในระบบโรงเรียน จึงเข้าใจและให้ความสำคัญกับการประเมินและทำความเข้าใจกับผู้รับการถ่ายทอดก่อนการให้องค์ความรู้ และประสบการณ์ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการปรับเนื้อหาที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด</p>
<p>2. ประเมิน วิพากษ์ และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา</p>	<p>2. ใช้คำว่า “การปรับกระบวนการทัศน์” โดยปรากฏเป็น 1 ใน 12 หัวข้อ ที่จะทำให้การถ่ายทอด ใช้การสนทนา ร่วมกัน ใช้เหตุใช้ผลทำความเข้าใจกับ</p>	<p>2. ทำไปพร้อมกับขั้นตอนที่ 1 โดยพูดคุย ชักถามถามปัญหาอุปสรรคของผู้รับการถ่ายทอด ให้แสดงความคิดเห็นและร่วมกันคิดค้นถึง</p>	<p>2. ทำไปพร้อมกับขั้นตอนที่ 1 โดยพูดคุยช่วยคิด วิเคราะห์ และวิพากษ์ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยให้ผู้รับการถ่ายทอดได้บอกเล่าถึงปัญหาของ</p>	<p>2. ทำไปพร้อมกับขั้นตอนที่ 1 โดยใช้วิธีการชวนพูดคุย ทำความคุ้นเคย ก่อนการให้ความรู้ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและ</p>

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สินธุ์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
	<p>ปัญหาและอุปสรรคที่เผชิญอยู่ และทำความเข้าใจกับเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้ต่อไป เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ๆ ปรับแนวคิดซึ่งจะนำไปสู่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ใช้การยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งพบว่าปัญหาส่วนใหญ่ผู้รับการถ่ายทอดขาดความรู้และทักษะในการบริหารจัดการองค์กรและมีปัญหาหนี้สินที่กู้มาลงทุน</p>	<p>สาเหตุของปัญหา ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ผู้รับการถ่ายทอดประสบปัญหาคล้ายคลึงกันคือไม่มีความรู้และทักษะในการแปรรูปผลผลิตทางเกษตร ไม่มีความรู้ด้านการจัดหีบห่อรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปแล้วให้คงงามทันสมัย และไม่มีความรู้ด้านการตลาด</p>	<p>ตน ทำความเข้าใจเบื้องต้นในการขออนุญาตที่จะให้ทุกคนช่วยกัน วิพากษ์วิจารณ์และให้ข้อคิดในปัญหาที่ยกขึ้นมา พบว่าผู้รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่มีปัญหาด้านสุขภาพและขาดความรู้ด้านสุขภาพองค์รวม จึงร่วมกัน วิพากษ์วิจารณ์และลงความเห็นร่วมกันว่าควรรหาทางออกอย่างไรในปัญหาที่เกิดขึ้น</p>	<p>ระบุปัญหาและความต้องการของตนในการแก้ไขปัญหาที่พบ โดยใช้การระดมสมองร่วมกันในกลุ่มผู้มารับการถ่ายทอด พบว่าผู้รับการถ่ายทอดมีปัญหาลักษณะคือทำการเกษตรแล้วไม่ได้ผลเท่าที่ควร ต้องลงทุนมากแต่จำหน่ายผลผลิตไม่ได้ราคา และสุขภาพเสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมี</p>
<p>3.วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้</p>	<p>3.วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้ามารับการถ่ายทอด และปรับประยุกต์เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ตลอดเวลา ไม่ยึดรูปแบบตายตัว ยึดหลักการให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้มารับการถ่ายทอด</p>	<p>3.เน้นการนำเสนอสิ่งที่คิดใหม่ทำใหม่ และสิ่งที่จัดแสดงไว้ในฐานเรียนรู้ใน “ไร่คุณมน” โดยใช้ข้อมูลของกลุ่มผู้มาดูงานเป็นพื้นฐานแล้วจัดให้เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มนั้นๆ มีการสอดแทรกการเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียงเป็นการเพิ่มมุมมองที่หลากหลาย สนุกสนาน และเกิดผลด้านการเป็นเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ข้างเคียงด้วย</p>	<p>3. มีการวางแผนกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ล่วงหน้า เช่น โครงการฟื้นฟูสุขภาพกำหนดให้มีขึ้นทุกวันที่ 5, 15, 25 ของทุกเดือน การถ่ายทอดองค์ความรู้จะวางลำดับความสำคัญของเนื้อหาและประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด</p>	<p>3.วางแผนการถ่ายทอดด้วยการพิจารณาปัญหา ความต้องการ และบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเป็นหลัก เช่น ในพื้นที่ของบ้านแม่กำปอง ซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ปลูกข้าวได้ผลน้อย จะนำเสนอการปลูกข้าวในยางรถยนต์เก่า “โครงการข้าวนอกนา” ซึ่งใช้พื้นที่จำกัดแต่ได้ผลผลิตมาก เพราะใช้ปุ๋ยชีวภาพซึ่งมีจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ (EM) มาช่วย เป็นต้น</p>

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สินธุ์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
<p>4. วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้</p>	<p>4. ใช้การบรรยาย บอกเล่า ประสบการณ์จริง สาธิต ให้ฝึกปฏิบัติจริงทั้งตัวต่อตัวและแบบกลุ่ม ให้ศึกษาจากของจริง โดยใช้สื่อของจริงในพื้นที่ และใช้ทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งในศูนย์และในชุมชน จัดให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ กระตุ้นให้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้ ความสำคัญกับ “การเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรง” เน้นการถ่ายทอดในสิ่งที่ตนเองมีประสบการณ์ทำจริงมาแล้ว ใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทั้งระดับบุคคลและระดับองค์กร ที่มี ความรู้ และประสบการณ์ตรงในเรื่องที่จะถ่ายทอด</p>	<p>4. ใช้วิธีการบรรยายสรุปนำเสนอ ภาพรวมของฐานเรียนรู้ต่างๆ ในไร่ โดยใช้คำพูดง่ายๆ ไม่ซับซ้อน ก่อนนำไปชมฐานเรียนรู้จริง บอกเล่า ประสบการณ์ของตนเองทั้งที่ประสบความสำเร็จและที่ล้มเหลวอย่างเปิดใจ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจในการเรียนรู้ร่วมกัน นำเสนอแผนภาพ ไปสเตอร์ Power point และวิดีโอ จากนั้นจึงนำกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดไปยังฐานเรียนรู้ ที่ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ให้ได้ลงมือฝึกปฏิบัติจริงในเนื้อหาและเรื่อง ที่สนใจ โดยมีวิทยากรประจำฐานเรียนรู้ เป็นผู้แนะนำและดูแล</p>	<p>4. ใช้หลากหลายวิธีทั้งการบรรยาย ยกตัวอย่าง การสาธิต การพาทำพาดู และที่สำคัญคือการปฏิบัติตนดังที่ได้สอนให้ผู้อื่นโดยทำตัวเป็นแบบอย่าง ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและการทำงาน ครูขวัญฤดีมีคุณลักษณะของ คนที่มีเมตตาสูงและมีวาทีศิลป์ พูด ได้นำฟัง ผู้ฟังการบรรยายจึงไม่เครียด และได้รับสาระเต็มที่ ครูขวัญฤดีใช้สื่อ เทคโนโลยีต่างๆ เช่น การนำเสนอ ด้วย วิดีโอ ภาพยนตร์ สื่อมัลติมีเดีย และสื่อของจริงที่เกี่ยวกับเรื่อง ที่ถ่ายทอด</p>	<p>4. ใช้การสาธิตประกอบการบรรยาย เปิดโอกาสให้ได้ทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มีการซักถามข้อสงสัย เน้นการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ สำหรับในกลุ่มนักเรียนชั้นพื้นฐาน อธิบายให้ความรู้โดยบูรณาการให้ เหมาะสมเข้ากับเนื้อหาและหลักสูตร ของแต่ละชั้นเรียน และให้ความรู้ ข่าวดารข้อมูล เสนอสถิติข้อมูลต่างๆ คุณภาพชีวิต โรคภัยไข้เจ็บ อัตราการ เกิดมะเร็งจากสารปนเปื้อนในอาหาร และพืชผัก นำตัวเลขมาเปรียบเทียบกันระหว่างการทำเชิงเดียวกับเกษตร ผสมผสานให้เห็นชัดเจน เพื่อสร้าง ความตื่นตัวและเกิดความตระหนักถึง ปัญหา</p>
<p>5. ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>5. เน้นการสร้าง “เครือข่ายการเรียนรู้” หลังการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดย สนับสนุนและแนะนำให้ผู้รับการถ่ายทอด ได้รู้จักเครือข่ายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ</p>	<p>5. ไม่มีขั้นตอนนี้</p> <p>เนื่องจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของ ครูมนรัตน์มักจะเป็นลักษณะการ ถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะเรื่องเป็น</p>	<p>5. สนับสนุนให้เกิด “เครือข่ายความดี” ครูขวัญฤดีย้ำว่าขอให้ทุกคนที่ได้รับ องค์ความรู้แล้วไปช่วยคนอื่นๆ ต่อ ตัวอย่างเช่น ผู้มาเข้าโครงการฟื้นฟู</p>	<p>5. เนื่องจากส่วนใหญ่แล้ว ครูอินสอน จะรับเป็นวิทยากรให้แก่ศูนย์ การศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย ซึ่งหลังการฝึกอบรมจะมี</p>

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สินธุ์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
	และส่งเสริมให้รวมตัวกันระหว่างผู้รับการถ่ายทอด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่าย ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้เป็นตัวขับเคลื่อนให้มีการสานต่อแนวคิดและส่งผลให้มีการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนของผู้รับการถ่ายทอด	ช่วงสั้นๆ และเป็นการมาศึกษาดูงาน เยี่ยมชมในไร่ จึงไม่ได้มีติดตามส่งเสริมเพื่อให้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ยกเว้นในกรณีของกลุ่มที่ครูมนรัตน์ไปช่วยเป็นที่ปรึกษาในการตั้งกลุ่มต่างๆ จะมีการไปติดตามและเป็นการกระตุ้นให้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง	สุขภาพหลายคนต้องการช่วยเหลือด้านเงินทอง แต่ครูขวัญฤดีจะอธิบายหลักการของชาวอโศกที่เน้นเรื่องการ “ผู้ที่มีมากกว่า ควรแบ่งปันผู้อื่นและสังคม” และด้วยหลักการนี้เองที่ทำให้เกิดเครือข่าย การทำดี ใครที่ได้รับ การช่วยเหลือขอให้ไปช่วยเหลือผู้อื่น ดังที่ได้รับมาต่อไป	การติดตามผลหลังการจัดฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง บ่อยครั้งที่หลังการฝึกอบรมในเรื่องต่างๆ แล้ว ได้มีการร้องขอให้กลับไปให้ความรู้และแก้ปัญหาที่พบจากการนำไปปฏิบัติจริง ครูอินสอนจะลงไปให้ความรู้และแก้ไขปัญหาให้จนลุล่วงทุกครั้ง เป็นการกระตุ้น
6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้	6.ประเมินผลระหว่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการสังเกต การซักถาม การสนทนา ความสนใจ และการตอบคำถามของผู้รับการถ่ายทอด วันสุดท้ายจะให้ผู้รับการถ่ายทอดตอบแบบสอบถาม ซึ่งจะมีคำถามที่ถามว่า กลับไปแล้ว มีแผนการจะทำอะไรต่อ ซึ่งเป็นเสมือนการให้สัญญากับตัวเองของผู้รับการถ่ายทอด จากนั้นครูประยงค์และทีมวิทยากรจะใช้วิธีการสุ่มเลือกจากแบบสอบถามในวันสุดท้ายจำนวน 40%ของผู้รับการ	6.ประเมินผลระหว่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ สังเกตจากความสนใจ การซักถามของผู้รับการถ่ายทอด และใช้วิธีการสอบถามเป็นระยะ ๆ สำหรับกลุ่มที่ครูมนรัตน์ไปเป็นวิทยากรและช่วยในการจัดตั้งกลุ่มทั้งในและต่างจังหวัด ครูมนรัตน์จะไปเยี่ยมและให้คำแนะนำทุก 1-2 เดือน โดยมีการติดตามสอบถามปัญหาและอุปสรรคในการทำงานทางโทรศัพท์ที่ได้ตลอดเวลา	6.ประเมินผลระหว่างการถ่ายทอด ด้วยการสังเกตพฤติกรรม ความสนใจ ใส่ใจ และคำถามระหว่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ สำหรับกลุ่มเครือข่าย กสิกรรมไร้สารพิษและกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งที่เป็นชาวอโศกและไม่ใช่อโศก จะใช้การไปเยี่ยมชมและให้คำแนะนำเพิ่มเติมกับกลุ่มที่มาดูงาน และฝึกอบรมเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรต่างๆ	6.ทำการประเมินขณะทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการสังเกตสีหน้า การสนองตอบ การถามและการตอบคำถามระหว่างที่บรรยาย และสังเกตความร่วมมือและความสนใจระหว่างที่ฝึกปฏิบัติจริง สำหรับการประเมินหลังจากการบรรยาย การสาธิต และฝึกปฏิบัติแล้ว จะใช้วิธีการสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีการติดตามและประเมินผลกันระหว่างผู้มารับการถ่ายทอดและมีการติดตามไปเยี่ยมให้คำแนะนำในกรณีที่ผู้รับการถ่ายทอด

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญดิน สิงห์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
	ถ่ายทอดและไปเยี่ยมติดตามชมงานในพื้นที่จริงนั้น			ต้องการ
7. บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่	7. ผู้ที่รับการถ่ายทอด ฯ จากครูประยงค์ส่วนใหญ่แล้วจะนำองค์ความรู้ที่ได้นั้นไปบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต โดยมีมุมมองใหม่ของชีวิต ซึ่งในขั้นตอนนี้ประเมินได้จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้รับการถ่ายทอด ฯ ตัวอย่างคือ บุตรชายของครูประยงค์ซึ่งทำงานเพื่อชุมชนอย่างเข้มแข็ง และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดฯ ในศูนย์ศึกษา ฯ	7. ครูมนรัตน์สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด ฯ ด้วยการทำให้ตัวอย่างให้เห็นจริง สามารถสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองและชุมชน ทำให้ “ไร่คุณมน” เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชื่อเสียงของจังหวัด เป็นที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าภูมิปัญญาไทย ด้วยการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับความเป็นภูมิปัญญาไทยได้อย่างลงตัว	7. ผู้ที่รับการถ่ายทอด ฯ จากครูขวัญดินจะนำองค์ความรู้ที่ได้นั้นไปบูรณาการเป็นวิถีชีวิตโดยมีมุมมองใหม่ของชีวิต โดยประเมินได้จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้รับการถ่ายทอด ฯ และคนที่อยู่ใกล้ชิดและเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด ฯ รวมทั้งคนที่อยู่ในชุมชนศิระะอโศก	7. ครูอินสอนใช้ตัวเองเป็น ตัวอย่างในการหันกลับมาใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์ปลอดสารเคมี โดยมีศูนย์เกษตรแม่อนเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้อย่างกว้างขวาง ใช้พื้นที่สวนที่บ้านเป็นศูนย์สาธิตการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ ผู้มารับการถ่ายทอดฯ จำนวนมากที่ได้เปลี่ยนความคิดและกลับมาสู่ระบบเกษตรอินทรีย์และมีสุขภาพที่ดี
จุดเด่นของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้	มีจุดเน้นที่ “การปรับกระบวนการ” เป็นการบรรยายและยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในปัญหา ซึ่งนำไปสู่ “การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด” ย้ำให้มีการ “จัดการความรู้” ค้นหาศักยภาพและ	เน้นการให้ความรู้ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาไทยที่เหมาะสมกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน เพิ่มพูนและสร้างสรรค์ “คุณค่า” ของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการเพิ่ม “มูลค่า” ของสินค้า คิดสร้างสรรค์และส่งเสริมความคิดใหม่ ๆ	เกิดจากแนวคิดหลักของชาวอโศก คือ “บุญนิยม” ที่เชื่อว่าการให้คือการได้รับการขาดทุนเงินคือกำไรบุญ จึงเน้นการปลูกฝังความเชื่อและสร้างกระบวนการให้เห็นคุณค่าของ “การให้” ด้วยการทำงานเต็มความสามารถแต่เก็บเกี่ยวผลที่ได้ไว้พอกินพอใช้ ไม่	การกระตุ้นให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและความต้องการที่แท้จริงของตนเอง โดย ใช้วิธีการ “ทำให้ตระหนกเพื่อให้เกิดความตระหนัก” ด้วยการยกตัวอย่างเรื่องราว ข่าวสาร สถิติ ต่างๆ จากวารสาร หนังสือพิมพ์ ละครโทรทัศน์ มาเชื่อมโยงกับ

ตารางที่ 7 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดีน สิงห์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
	<p>ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และนำมาเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหา สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั่วประเทศ นำทรัพยากรทั้งบุคคลและชุดความรู้ รวมทั้งจุดแข็งของแต่ละชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างกิจกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>การจัดทำหีบห่อบรรจุภัณฑ์สวยงามและทันสมัย สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในกระบวนการทำงานด้วยการให้ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของงาน สร้างแนวคิดให้ชุมชนโดยทำตัวเองเป็นตัวอย่าง สร้างต้นแบบสินค้าเผยแพร่ให้ชุมชนได้เลียนแบบอย่างไม่ปิดบัง</p>	<p>ปฏิเสธความร่ำรวย แต่เมื่อมีมากแล้วกินใช้แต่พอดี เหลือเผื่อแผ่ให้แก่คนอื่นและสังคมได้มากขึ้น ส่งเสริมให้สร้าง “เครือข่ายความดี” ด้วยการสนับสนุนและให้ข้อมูลในด้านต่างๆ อย่างไม่ปิดบังและไม่คิดมูลค่า แต่ขอให้ช่วยเหลือคนอื่นต่อเมื่อมีโอกาส</p>	<p>ชีวิตประจำวันให้เห็นชัดเจน กระตุ้นให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งการเลือกหัวข้อที่สนใจ จะรับการถ่ายทอด การช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์ในการฝึกอบรม การเป็นผู้ลงมือทำจริงในขั้นตอนของการฝึกอบรม</p>

สรุปภาพรวมขั้นตอนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ตามขั้นตอนที่ใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้
2. ประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา
3. วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้
4. วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้
5. ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้
7. บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

โดยมีรายละเอียดสรุปรวมของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่าน แต่ละขั้นตอน ดังนี้

1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านมีการตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทุกครั้ง สองในสี่กรณีศึกษามีประสบการณ์เป็นครูในระบบโรงเรียนมาก่อน จึงมีความรู้และทักษะในการจัดการเรียนการสอน มีความเข้าใจในจิตวิทยาการสอนที่ต้องมีการประเมินและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด โดยจะประเมินและวิพากษ์ปัญหาความต้องการของผู้รับการถ่ายทอดด้วยข้อมูลเบื้องต้นก่อนรับการถ่ายทอด ซึ่งอยู่ในรูปของเอกสารหรือหนังสือที่แสดงความจำนงจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่ส่งคนมา ร่วมกับข้อมูลจากการพูดคุย ครูภูมิปัญญาไทยจะนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอด ด้วยการนำเสนอภาพโดย Power point และวิดีโอ ที่แสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น และการให้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงที่เคยประสบกับปัญหาและวิกฤตมาเป็นผู้เล่าประสบการณ์ที่ผ่านมา จากนั้นจึงตั้งคำถามและเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้แสดงความคิดเห็นและสอบถาม และวิพากษ์ร่วมกันถึงความรู้สึกและความคาดหวัง รวมทั้งเป้าหมายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทำให้เกิดการประเมินตนเองและทำให้ทั้งครูภูมิปัญญาไทยและผู้รับการถ่ายทอดได้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอดชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา

ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ใช้ขั้นตอนนี้คือ ครูประยงค์ รัตนรงค์ ครูขวัญดิน สิงห์คำ สำหรับครูมนรัตน์ สารภาพและครูอินสอน สุริยงค์ ได้มีการดำเนินการในขั้นตอนนี้ไม่

ชัดเจน แต่มีการวิพากษ์และไต่ตรองถึงปัญหาของผู้รับการถ่ายทอดไปพร้อม ๆ กับขั้นตอนที่ 1 คือตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูภูมิปัญญาไทยที่ใช้ขั้นตอนนี้ ใช้วิธีการพูดคุย ร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่อยู่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดโดยยกเป็นประเด็นขึ้น ร่วมกันค้นหาสาเหตุและคิดค้นหาทางออกของปัญหาที่พบ ครูประยงค์ใช้คำว่า “การปรับกระบวนการ” โดยปรากฏเป็น 1 ใน 12 หัวข้อ ที่จะทำการถ่ายทอด ใช้การสนทนาร่วมกัน ใช้เหตุใช้ผลทำความเข้าใจกับปัญหาและอุปสรรคที่เผชิญอยู่ และทำความเข้าใจกับเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้ต่อไป เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ ๆ ปรับแนวคิดซึ่งจะนำไปสู่ปรับพฤติกรรมที่จะตามมา มีการยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งพบว่าผู้ร่วมประชุมมีความพึงพอใจที่ได้เล่าปัญหาอุปสรรค และได้มีการร่วมคิดค้นหาทางออกร่วมกัน

สำหรับครูขวัญดินมีการดำเนินการประเมิน วิพากษ์และไต่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมากับผู้รับการถ่ายทอดบางรายที่พบว่ามีความจำเป็น แม้จะไม่ได้ทำกับทุกกรณีของผู้รับการถ่ายทอด แต่ก็มีมีการพิจารณาเป็นราย ๆ ไป ด้วยการชวนพูดคุย ช่วยคิด และหาทางออกร่วมกันกับผู้รับการถ่ายทอดจนได้ข้อสรุปสำหรับการแก้ไขปัญหา

3. วางแผนถ่ายองค์ทอดความรู้

ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านมีการวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนอย่างยืดหยุ่นไม่ตายตัว โดยอาศัยข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1-2 นั่นคือหลังจากการประเมินและวิพากษ์ปัญหาความต้องการ และวิพากษ์ไต่ตรองถึงปัญหาร่วมกันของผู้รับการถ่ายทอดแล้ว จะเริ่มวางแผนการจัดกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยอิงอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ครูภูมิปัญญาไทยมีอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของตน ทั้งองค์ความรู้ สื่อทั้งของจริงและสื่อที่เป็นเอกสารและสื่ออื่น ๆ ประกอบกับข้อมูลที่ได้รับรู้ปัญหามาก่อนล่วงหน้า แล้วบูรณาการเข้ากับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว รวมทั้งมีการมีการสอดแทรกการเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียงกับศูนย์การเรียนรู้ของตน ทั้งนี้พบว่าครูภูมิปัญญาไทยไม่ยึดติดตายตัวกับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้แผนใดแผนหนึ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพและบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดตลอดเวลา โดยเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้รับการถ่ายทอด

4. วิธีถ่ายทอดองค์ความรู้

ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านใช้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์หลากหลายวิธี ทั้งการบรรยาย บรรยายสรุป บอกเล่าประสบการณ์จริง สาธิต ให้ฝึกปฏิบัติจริงทั้งตัวต่อตัวและฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรงในเรื่องที่จะถ่ายทอด ส่งเสริมให้มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปลูกฝังและฝึกฝนการเสียสละ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างทั้งในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ให้ความรู้ด้านสังคม เศรษฐกิจและสุขภาพเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอด

รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และใช้ทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งในศูนย์เรียนรู้และในชุมชน จัดให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ และกระตุ้นให้ผู้รับการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน โดยใช้สื่อทั้งที่เป็นเอกสารและสื่อคอมพิวเตอร์ เช่น วิดีโอ ภาพยนตร์ นำเสนอด้วยแผ่นใส Power point แผ่นพับ โปสเตอร์ และใช้สื่อวัสดุที่เป็นของจริงที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่ทำการถ่ายตอดนั้น โดยสรุปรวม คือครุภูมิปัญญาไทยถ่ายทอดด้วยวิธีการ “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” เป็นหลักการสำคัญ ผู้วิจัยพบว่าในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยมีบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนุกสนาน ทุกคนกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมทุกประเภทและไม่พบบรรยากาศง่วงเหงาหาวนอนเลย

5. ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา 3 ท่านคือ ครูประยงค์ รัตนรงค์ ครูขวัญดิน สิงห์คำ และครูอินสอน สุริยงค์ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยเน้นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อช่วยขับเคลื่อนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้นี้ทำให้มีการสานต่อแนวคิดและส่งผลให้มีการฝึกปฏิบัติสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้น ด้วยการแนะนำและให้เอกสารรายชื่อที่อยู่ของเครือข่ายซึ่งมีการดำเนินการแบบเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มารับการถ่ายทอด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายตอดไปเรียนรู้และสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมได้ ส่งผลให้มีการขยายแนวคิดและการทำงานอย่างกว้างขวาง โดยที่ครุภูมิปัญญาไทยซึ่งมีภารกิจมากอยู่แล้วไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยจนเกินไป เนื่องจากมีเครือข่ายที่ทำงานนี้ในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่าได้มีผู้รับการถ่ายตอดหลายคนไปสร้างและขยายเครือข่ายอย่างกว้างขวางและเกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น สำหรับครุมนรัตน์การที่ไม่มีขั้นตอนการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพราะการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุมนรัตน์มักจะเป็นในลักษณะการบรรยาย การอบรมช่วงสั้น ๆ และเป็นการศึกษาดูงาน เยี่ยมชมจึงไม่ได้มีการปฏิบัติในขั้นตอนนี้

6. ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

ครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านมีการประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยขั้นตอนและวิธีการที่คล้ายคลึงกันคือ ประเมินผลในระหว่างทำการถ่ายทอดองค์ความรู้และหลังจากถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ในการประเมินระหว่างการทำถ่ายทอดองค์ความรู้จะใช้การสังเกตความสนใจ สีหน้า การซักถาม การโต้ตอบ และการใส่ใจขณะทำกิจกรรมต่างๆ ของผู้รับการถ่ายตอด ครุภูมิปัญญาไทยจะซักถามเพื่อประเมินความเข้าใจของผู้รับการถ่ายตอดเป็นระยะๆ และเปิดโอกาสให้มีการซักถามได้ตลอดเวลา สำหรับการประเมินผลหลังจากการทำถ่ายทอดองค์ความรู้ จะใช้วิธีการติดตามไปเยี่ยมชมในพื้นที่ปฏิบัติงานของผู้รับการถ่ายตอด และให้ความรู้ คำแนะนำเพิ่มเติมเป็นระยะๆ โดยที่ผู้รับการถ่ายตอดสามารถขอข้อมูลและคำแนะนำจากครุภูมิปัญญาไทยได้ตลอดเวลา พบว่าส่วนใหญ่แล้วหลังจากรับรององค์ความรู้จากครุภูมิปัญญาไทยแล้ว หลายคนได้มีการเข้ามาขอร่วมการฝึกอบรมต่างๆ ของครุภูมิปัญญาไทยอีกหลายครั้ง เนื่องจากรู้สึกพึงพอใจและต้องการมารับองค์ความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติม

7. บุรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านได้สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการทำตัวอย่างให้เห็นจริง สามารถสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียงและยังยืนและยังสามารถช่วยชุมชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น คนที่อยู่รอบตัวและใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับครูภูมิปัญญาไทย มีความเป็นอยู่ที่พึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยังยืน ครูภูมิปัญญาไทยมีศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นที่สร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ยังได้แบ่งปันและบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่เคยล้มเหลวและปัญหาที่เคยประสบมา พร้อมทั้งบอกเล่าแนวคิดและวิธีการว่าได้ผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตมาอย่างไร จนสามารถที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้จากปัญหาและวิกฤตนั้นมาถ่ายทอดต่อให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ จากการวิจัยพบว่าผู้รับการถ่ายทอดมีความพอใจที่ได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ และบางคนรู้สึกกว่าปัญหาที่ตนเองมีนั้นเล็กน้อยมากเมื่อเทียบกับที่ครูภูมิปัญญาไทยได้ประสบมา ทำให้มีกำลังใจในการจะต่อสู้และปรับปรุงการดำเนินชีวิตต่อไป และยังพบว่าผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเทคโนโลยีโดยมีความสนใจใฝ่ใจกับข่าวสารและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่จำเป็นสำหรับชีวิตและรู้เท่าทันในการใช้เทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเนื่องจากพ้นจากการเป็นหนี้สิน มีรายได้เพิ่มและมีสุขภาพโดยรวมดีขึ้นจากการลดการใช้สารเคมีและการรู้จักดูแลสุขภาพตนเอง มีความตระหนักในการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้วยการลดการใช้สารเคมียากำจัดศัตรูพืชที่ทำร้ายสัตว์อื่น ๆ มีชีวิตที่ตั้งอยู่บนความพอประมาณอย่างมีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีพื้นฐานของการใช้ความรู้และมีคุณธรรมกำกับ ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย 2 องค์ประกอบ คือ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย

ครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและตั้งตนอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีครอบครัวที่บิดามารดาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม จึงหล่อหลอมสั่งสอนให้เป็นคนดี เสียสละ มีวินัย และรู้จักคิดวางแผนชีวิต และได้แนะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทุกท่านเคยผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตทั้งของตนเองและผู้ใกล้ชิดหลายครั้ง และผ่านวิกฤตทุกครั้งมาด้วยแนวคิดที่เป็นผู้ไม่ย่อท้อ ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค เห็นปัญหาเป็นโอกาส และสิ่งที่ทุกท่านมีคุณลักษณะคล้ายกันคือการมีจิตสาธารณะ เป็นผู้มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อผู้รอบข้างและสังคม จึงเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนให้แก่คนทั่วไปและสังคมอย่างกว้างขวาง

2.บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ครุภูมิปัญญาไทยมีพื้นฐานชีวิตอยู่ในชนบท เต็มโตและใช้ชีวิตวัยเด็กในชนบทที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ในพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีความเอื้อเพื่อแบ่งปันและเกื้อกูลกัน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดปัญหาและวิกฤตขึ้นจนส่งผลกระทบต่อชีวิต การประสบกับความยากลำบากและต้องต่อสู้กับความไม่แน่นอนของปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่อยู่ นอกเหนือการควบคุม เช่น ภัยทางธรรมชาติ ภัยจากมลพิษ สารพิษ ความไม่แน่นอนของราคา และผลผลิตทางการเกษตร ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ได้รับผลกระทบจากกระแสบริโภคนิยมที่ผู้มีอำนาจและเงินทองมากกว่าเอาเปรียบผู้ไม่มีอำนาจและเงินทอง เป็นต้น ส่งผลให้ครุภูมิปัญญาไทยต้องคิดค้นและพัฒนาวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งบริบททางสังคมเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ครุภูมิปัญญาไทยคิดค้น สร้างสรรค์ และพัฒนาวิธีการแก้ปัญหา จนประสบความสำเร็จและเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวให้แก่ชุมชนและสังคม

สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนของครุภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นกรณีศึกษา 4 ท่าน ที่ได้จากการศึกษาในภาคสนาม

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาแต่ละท่าน ที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เมื่อตรวจสอบข้อมูลแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และจัดทำข้อสรุป จนกระทั่งได้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาแต่ละท่าน ซึ่งมีขั้นตอนหลักๆ ไม่ต่างกัน มีเพียงขั้นตอนบางขั้นตอนซึ่งมีรายละเอียดแยกย่อยและให้ความสำคัญไม่เท่ากัน พบว่า

1. ครูประยงค์ รัตนรงค์ มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 9 ขั้นตอน
2. ครูมนรัตน์ สารภาพ มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 7 ขั้นตอน
3. ครูขวัญดิน สิงห์คำ มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 8 ขั้นตอน
4. ครูอินสอน สุริยงค์ มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 8 ขั้นตอน

ในส่วนของผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย ผู้วิจัยได้สรุปและจำแนกตามรายบุคคล นำเสนอในตารางที่ 8 ดังนี้

ตารางที่ 8 สรุปผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครูภูมิปัญญาไทย

ผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สิงห์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้พึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน	ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูประยงค์สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังนี้	ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูมนรัตน์สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังนี้	ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูขวัญฤดีสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังนี้	ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูอินสอนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ดังนี้
1. ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน	สามารถปรับประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และใส่ใจในข่าวสารข้อมูลและเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยมีระบบ “การจัดการความรู้ที่ดี” เห็นคุณค่าของการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การนำเครื่องจักรมาประยุกต์มาใช้ในการโรยเส้นขนมจีนเส้นสด การทำเครื่องใช้ต่างๆ น้ายาล้างจาน ยาสระผมโดยประยุกต์เข้ากับพืชสมุนไพรที่มีในท้องถิ่น การดูแลสุขภาพโดยใช้ความรู้ด้านแพทย์แผนไทยที่มีอยู่ในชุมชน	เรียนรู้เข้าใจและเห็นความสำคัญและคุณค่าของการประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะกับทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยี มาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรให้มีหีบห่อและรูปลักษณะที่ทันสมัยและคงคุณค่าไว้ได้นานยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นการแปรรูปนมข้าวโพด น้าส้มควั่นไม้ การแปรรูปผ้าขาวม้าเป็นเสื้อผ้า ที่รองจาน ปลอกใส่กล่องที่ชชู่ การดัดแปลงแปรรูปกากผลผลิตทางการเกษตรเป็นปุ๋ยชีวภาพ	มีความสนใจและรู้เท่าทันการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ รู้จักการใช้เทคโนโลยีอย่างพอเหมาะ และเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เนื่องจากครูขวัญฤดีเน้นและแสดงให้เห็นประโยชน์ในการสืบค้นข้อมูลทุกด้านที่สนใจแล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสิ่งที่ทำอยู่ การใช้สื่อวีดิทัศน์ ภาพยนตร์เพื่อการเรียนรู้ นำเสนอข้อมูลด้านสุขภาพ การนำสมุนไพรในท้องถิ่นมาประยุกต์และพัฒนาขึ้นใช้ในโครงการฟื้นฟูสุขภาพจนได้ผลดีและประหยัด	เห็นความสำคัญเทคโนโลยี มีความไวและตื่นตัวต่อข่าวสารข้อมูลและความ เป็นไปของเทคโนโลยีใหม่ๆ เนื่องจากครูอินสอนเน้นให้เห็นความสำคัญทุกครั้งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการให้ความรู้ “ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ” ทำให้เกิดความตระหนักเพื่อตระหนักรู้ ถึงการหันกลับมาใช้ จุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ ละเลก สารเคมีในการเพาะปลูก และประยุกต์ใช้สมุนไพรต่างๆกับการทำเครื่องใช้ในครัวเรือนน้ายาล้างจาน ยา สระผมด้วยตนเอง
2. พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและจิตใจ	มีรายได้เพิ่มขึ้นมั่นคงขึ้น บางคนมีหนี้สินลดลงแม้จะยังคงมีหนี้สินแต่ก็เป็นหนี้สินเพื่อการลงทุนใหม่ เรียนรู้	มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากท้องถิ่น อาทิ การนำ	สามารถลดรายจ่ายลงได้ จากการมีสุขภาพที่ดีขึ้น และรู้จักวิธีการดูแลสุขภาพตนเอง จากการได้รับความรู้	มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปลูกและจำหน่ายผักปลอดสารเคมี มีรายจ่ายลดลงจากการผลิตและใช้สิ่งอุปโภค

ตารางที่ 8 สรุปผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครูภูมิปัญญาไทย

ผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย	ครูประยงค์ รัตนรงค์	ครูมนรัตน์ สารภาพ	ครูขวัญฤดี สิงห์คำ	ครูอินสอน สุริยงค์
	<p>การรักษาระดับคุณภาพของยางพารา ทำอาชีพเสริม ไม่ทำเพียงอาชีพเดียว มีการปลูกผลไม้ในสวนสมรมเพื่อเก็บผลไม้นายเป็นรายได้เสริมเพิ่มเติมจากการปลูกยางพารา มีรายจ่ายลดลง เพราะผลผลิตของใช้ในครัวเรือน อาทิ น้ำยาล้างจาน แชมพู ครีมหาบน้ำได้เอง ซึ่งส่งผลโดยตรงให้เกิดสุขภาพจิตดีเนื่องจากมีรายได้นั้นคงไม่มีหนี้สิน และมีความมั่นคงในชีวิต</p>	<p>ผ้าขาวม้ามาตัดเย็บเป็นปลอกใส่กล่อง ทิชชู เป็นชุดสุนัข การแปรรูปกล้วยให้เป็นกล้วยอบสุญญากาศ กล้วยหอม กวน เป็นการทำให้ผลผลิตจากท้องถิ่นที่มีมูลค่าต่ำ มีมูลค่าสูงขึ้น โดยคงคุณค่าเดิมไว้ มีผลให้เกิดความภาคภูมิใจเนื่องจากพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และเห็นคุณค่าของสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนได้รับการยอมรับในระดับสากล</p>	<p>ใน 3 อาชีพภูมิจาคัด คือ บัญชีสะอาด(บัญชีภาพขวัญฤดี) ขยะวิทยา (จัดการของเสียและขยะนำไปผลิตไบโอดีเซล) และกลสิกรรมไร่สารพิษ (การทำกลสิกรรมสารเคมี) และโครงการฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งสิ่งที่ได้เรียนรู้ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะลดรายจ่ายและมีโอกาสสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีสุขภาพจิตดี เพราะไม่มีความกังวลเรื่องความเจ็บป่วย</p>	<p>บริโภคประจำ ทั้งแชมพู น้ำยาล้างจาน ครีมหาบน้ำ แทนหมักชีวภาพ ไข่เค็มสมุนไพร การเลี้ยงปลาด้วยอาหารผสมน้ำหมักชีวภาพ การเลี้ยงหมูหลุม ซึ่งโตเร็วและมูลหมูที่ถ่ายออกมาไม่มีกลิ่นเหม็น ฯลฯ ส่งผลให้นอกจากจะมีรายได้ทุกวันจากการขายผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังได้รับประทานอาหารที่สดสะอาด มีสุขภาพดีขึ้นและส่งผลให้มีสุขภาพจิตดี</p>
<p>3.สามารถช่วยเหลือชุมชนและสังคม</p>	<p>เรียนรู้การ “จัดการความรู้” ที่มีอยู่รอบตัว สามารถวางแผนชีวิตตนเองได้ และช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ ให้แก่คนรอบข้างและสังคม ตระหนักถึงศักยภาพและอิสรภาพในการเลือกใช้ชีวิตที่ไม่ผูกติดกับปัจจัยภายนอก มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือกันและกัน</p>	<p>ตระหนักและเห็นคุณค่าของสินค้าจากผลผลิตในท้องถิ่น ที่สามารถเพิ่ม “มูลค่า” ได้ด้วยการเพิ่ม “คุณค่า” มีความภาคภูมิใจได้ส่งมอบผลิตภัณฑ์คุณภาพให้กับสังคม มีการจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทำให้มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนและชุมชนที่อาศัยอยู่ ด้วยการแบ่งปันและช่วยเหลือกัน</p>	<p>ได้รับการปลูกฝังเรื่อง “การให้และเสียสละ” สร้างสำนึกสาธารณะ เห็นประโยชน์และมีการสร้าง “เครือข่ายความดี” ที่ช่วยเหลือและเผยแพร่ความรู้ทั้งด้านสุขภาพ การดูแลสิ่งแวดล้อม การผลิตของกินของใช้ที่ปลอดภัยและมีอันตราย เกิดสำนึกในการช่วยเหลือชุมชนและสังคมโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว</p>	<p>ได้ช่วยเหลือชุมชนและสังคมที่อาศัยอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยการลดการใช้สารเคมีซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เห็นความสำคัญของการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือกันและกัน</p>

สรุปภาพรวมผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย 4 ท่าน

1. ผลที่เกิดขึ้นกับผู้รับการถ่ายทอด

ผู้วิจัยสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตผู้รับการถ่ายทอดจากครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน พบว่าผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครุภูมิปัญญาไทยได้นำแนวคิดองค์ความรู้ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ นำแนวคิดและองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยมีคุณลักษณะ 3 ข้อคือ 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เนื่องจากสามารถปรับประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และใส่ใจในข่าวสารข้อมูล สถิติและเทคโนโลยีใหม่ๆ มีระบบ “การจัดการความรู้ที่ดี” รู้เท่าทันเทคโนโลยีนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ตกเป็นทาสเทคโนโลยี และเห็นคุณค่าของการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่นำมาสร้างและเพิ่มมูลค่าได้

2. เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ มีรายได้เพิ่มขึ้นมั่นคงขึ้น ในผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้บางคน มีหนี้สินลดลง แม้จะยังคงมีหนี้สินแต่ก็เป็นหนี้สินเพื่อการลงทุนใหม่ เรียนรู้การดูแลคุณภาพของงานที่ทำ มีอาชีพเสริม ไม่ทำเพียงอาชีพเดียว มีรายจ่ายลดลงเพราะผลดีของใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ ได้เอง เรียนรู้การดูแลสุขภาพกาย ทำให้มีสุขภาพกายดีขึ้น ซึ่งส่งผลโดยตรงให้มีสุขภาพจิตดี เนื่องจากมีสุขภาพแข็งแรง มีรายได้มั่นคง ไม่มีหนี้สิน และมีความมั่นคงในชีวิต

3. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม เนื่องจากได้เรียนรู้การ “จัดการความรู้” ที่มีอยู่รอบตัว สามารถวางแผนชีวิตตนเองได้ เห็นคุณค่าของ “การให้และเสียสละ” และ “เครือข่ายความดี” ช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้แก่คนรอบข้างและสังคม ตระหนักถึงศักยภาพและอิสรภาพในการเลือกใช้ชีวิตที่ไม่ผูกติดกับปัจจัยภายนอก มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือกันและกันโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวน้อยลง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าเมื่อผ่านขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครุภูมิปัญญาไทยแล้ว แม้ว่าผู้รับการถ่ายทอดสามารถจะนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงในชีวิต แต่หลายคนก็ยังคงกลับมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้อีก บางคนมาถึง 2- 3 ครั้ง พบว่าเมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้แล้วนำไปปฏิบัติตามได้ผลจริงทำให้อยากมาอีก เพราะคิดว่าจะได้ความคิดใหม่ๆ เพิ่มเติม และบางครั้งก็เป็นการมาเพื่อย้ำความรู้ในบางประเด็นที่ยังสงสัย จึงกลับเข้ามารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครุภูมิปัญญาไทยอีก นั่นคือกลับสู่กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยอีกครั้งหนึ่ง

2. ผลที่เกิดกับผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้

ส่วนใหญ่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่เคยร่วมกิจกรรมและทำงานกับครูภูมิปัญญาไทยมาแล้ว บางส่วนเป็นผู้ที่เคยรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยในโครงการฝึกอบรมต่างๆ เมื่อรับการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้วได้นำไปปฏิบัติกับตนเอง ได้ผลในระดับดี จึงเกิดความศรัทธาและปวารณาตัวเข้ามาช่วยในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตพบว่ากลุ่มของผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนทั้งในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จิตใจ และสังคม มีความพอประมาณ มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดีบนพื้นฐานของการใช้ฐานความรู้ควบคู่กับคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีคุณลักษณะที่ชัดเจนใน 3 ข้อคือ เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตใช้ทรัพยากรในห้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เป็นผู้พึ่งตนเองได้ในด้าน เศรษฐกิจและด้านจิตใจ และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม สิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุดคือผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยมีความภาคภูมิใจในตนเอง เนื่องจากสามารถผ่านพ้นจากปัญหาและวิกฤตในชีวิตที่เคยประสบมาก่อน และในบางคนยังเป็นผู้สร้างเครือข่ายขยายแนวคิดและเผยแพร่องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยออกไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย

ปัจจัยเพิ่มเติมที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่ามีปัจจัยอีกหลายประการที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยในการที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ปัจจัยที่เห็นได้ชัด 2 ประการ คือ คุณลักษณะของครูภูมิปัญญาไทยผู้ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นศรัทธาของผู้รับการถ่ายทอด และการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ดังนี้

1. คุณลักษณะของครูภูมิปัญญาไทยผู้ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ จากการศึกษภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การเข้าร่วมกิจกรรมในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยผู้เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ผู้วิจัยพบว่าทุกท่านมีคุณลักษณะที่เด่นชัด 3 ประการคือ

1.1 ยืนหยัดสู้ปัญหา เป็นผู้ที่เคยประสบกับปัญหาอุปสรรคและภาวะวิกฤตในชีวิตอย่างรุนแรง แต่ไม่ยอมแพ้หรือท้อถอยต่อปัญหาและวิกฤตนั้น มีความพยายามตั้งมั่นจนสามารถคิดค้นวิธีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคและวิกฤตนั้นได้ และยังได้นำวิธีการที่ค้นพบนั้นมาเผยแพร่บอกต่อให้กับผู้รับการถ่ายทอดและสังคม

1.2 จิตใหญ่ใจกว้าง เป็นผู้ที่มีจิตสาธารณะ มีความเสียสละ มีความเป็นผู้นำในตัวเอง และเป็นผู้ที่ให้โอกาสคนอื่นเสมอ ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านได้ประสบกับปัญหาอุปสรรคและวิกฤตในชีวิตและเมื่อผ่านพ้นมาได้แล้ว ได้พยายามเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้และวิธีการที่ตน

ได้คิดค้นนั้นให้แก่คนอื่น ๆ และสังคม โดยไม่ได้สนใจและคาดหวังผลประโยชน์และการยกย่องใด ๆ หากทำด้วยใจกรุณาที่ต้องการให้คนอื่นพันทุกข์ ไม่ต้องประสบกับปัญหาอุปสรรคที่ตนเคยผ่านพ้นมาแล้ว

1.3 เปี่ยมล้นความเป็นครู เป็นผู้ซึ่งมีความเป็นครู รักและพอใจที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนให้แก่ผู้อื่น ไม่มีความถือตัว มีอึดตายตัวตนน้อย ทำให้ผู้ที่รับการถ่ายทอดและคนใกล้ชิดรู้สึกสบายใจ กล่าวถามกล้าพูดคุ้ยซักถาม ครูภูมิปัญญาไทยกล้าที่จะเปิดเผยทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวที่เคยผ่านมา ส่งผลให้ผู้มารับการถ่ายทอดรู้สึกมั่นใจและเชื่อมั่นในตัวเองมากขึ้น และแม้ในครูภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษาบางท่านที่อาจจะไม่ได้เก่งหรือเชี่ยวชาญที่สุดในเรื่องความรู้ด้านนั้น แต่ก็สามารถที่จะค้นหาความรู้จากแหล่งอื่น ๆ ทั้งจากบุคคลและองค์กรเพื่อมาเสริมเติมเต็มให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สมบูรณ์และเกิดประโยชน์ต่อผู้มารับการถ่ายทอดอย่างเต็มประสิทธิภาพ

2. การสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน จากการสัมผัสใกล้ชิดกับครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาและทำการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนล้วนมีบทบาทสำคัญในการช่วยส่งเสริมและผลักดันให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ ตัวอย่างของครูประยงค์ ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจในการคิดค้นริเริ่มกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนของตน เนื่องจากได้มีโอกาสเป็นที่งานและมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลครัวเรือน ให้กับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปีพ.ศ.2538-2539 เมื่อได้เห็นข้อมูลครัวเรือนซึ่งประกอบด้วยรายได้หนี้สิน ค่าใช้จ่ายและอื่น ๆ แล้ว ทำให้ครูประยงค์เกิดแนวคิดในการแก้ไขปัญหาของตัวเองและชุมชน จึงริเริ่มและชักชวนเพื่อน ๆ และเครือข่ายให้ศึกษาและหาทางแก้ไขปัญหา โดยมีมูลนิธิหมู่บ้าน สถาบันทางการศึกษาเช่น มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และนักวิชาการหลายท่านเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ด้วยการสนับสนุนข้อมูลต่าง ๆ หากท่านสนับสนุนให้ครูประยงค์และเครือข่ายได้ไปศึกษาดูงาน รวมทั้งการหาแหล่งทุนสนับสนุนการดำเนินงานจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ และในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่าน ส่วนใหญ่เกิดจากการขอความร่วมมือและส่งคนมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่ครูภูมิปัญญาไทยมีความเชี่ยวชาญ ซึ่งหมายรวมถึงการจัดสรรงบประมาณมาสนับสนุนให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องและราบรื่นนั่นเอง

บทที่ 5

การพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเอง อย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

บทนี้เป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และข้อที่ 3 ของการวิจัย โดยรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่มคือ กลุ่มครูภูมิปัญญาไทยและผู้เกี่ยวข้องด้วยการสนทนากลุ่ม และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นนักวิชาการ สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 การสร้างร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

ตอนที่ 2 การตรวจสอบและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

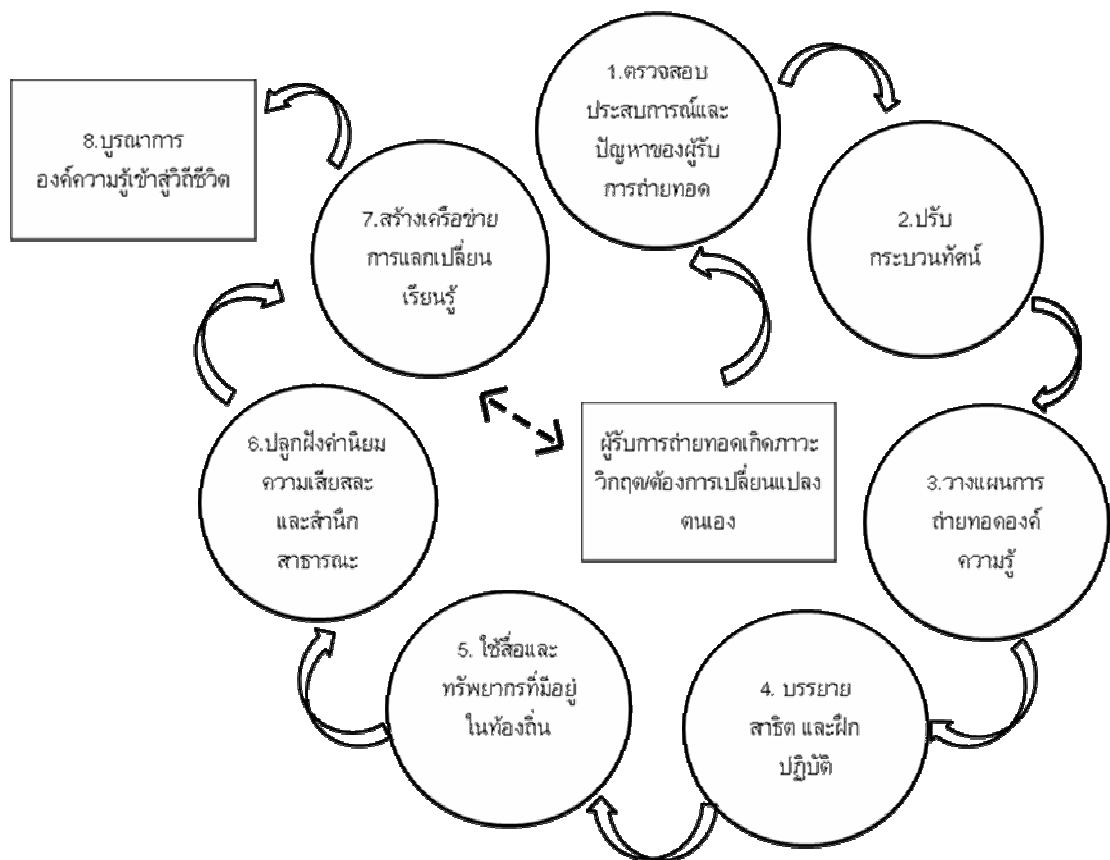
ตอนที่ 3 การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การสร้างร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

ในการพัฒนาร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจาก 2 ส่วนคือ 1) ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ 2) ข้อมูลจากการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี นำมาเชื่อมโยงและสร้างข้อสรุปของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ แล้วทำการสังเคราะห์และจัดกลุ่มแต่ละขั้นตอนใหม่ เขียนอธิบายรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนให้สอดคล้องและครอบคลุมขั้นตอนที่จัดกลุ่มใหม่นั้นได้เป็นร่างรูปแบบที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย 8 ขั้นตอน มีลักษณะและรายละเอียด ดังนี้

แผนภาพที่ 8 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๕ ร่างที่ 1

หมายถึง ขั้นตอนจากปลายลูกศรเกิดขึ้นก่อน นำไปสู่ขั้นตอนต่อไปที่หัวลูกศร

หมายถึง ขั้นตอนที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ โดยขั้นตอนจากปลายหัวลูกศร ทั้งสองอาจเกิดขึ้นก่อนหลังก็ได้

จากแผนภาพที่ 8 ลูกศรประและมีหัวลูกศรสองทางหมายถึงเมื่อถึงขั้นตอนที่ 7.สร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อติดตามประเมินผล ผู้รับการถ่ายทอดอาจเกิดภาวะวิกฤตต้องการเปลี่ยนแปลงหรือมีปัญหาใหม่ขึ้นหรือไม่ก็ได้ ซึ่งหากเกิดภาวะวิกฤตมีปัญหาขึ้นอีก ผู้รับการถ่ายทอดอาจตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดนี้อีกครั้งโดยเข้าสู่กระบวนการทางขั้นตอนที่ 1 ใหม่ อีกทางหนึ่งคือจากขั้นตอนที่ 7 เมื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ๕ แล้ว ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความเชื่อมั่นและบูรณาการแนวคิดที่ได้รับการถ่ายทอดเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่ซึ่งจะไม่กลับเข้าสู่วงจรปัญหาเดิมๆ อีก

โดยมีรายละเอียดที่ปรับข้อความใหม่ในแต่ละขั้นตอน ดังนี้

1. ตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด

การตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาที่นำมาสู่ของผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ เป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญ โดยตรวจสอบจากข้อมูลเบื้องต้นก่อนรับการถ่ายทอดของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งอยู่ในรูปของเอกสารหรือหนังสือที่แสดงความจำนงจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่ส่งคนมา ร่วมกับข้อมูลจากการพูดคุย การนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอดด้วยการนำเสนอภาพโดย Power point และวิดีโอ ที่แสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น และนำเสนอโดยให้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงที่เคยประสบกับปัญหาเป็นผู้เล่าประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจและตื่นตัวกับผลของปัญหาที่มีอยู่ จากนั้นจึงตั้งคำถามและเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้แสดงความคิดเห็น สอบถาม และวิพากษ์ร่วมกันถึงความรู้สึกและความคาดหวัง รวมทั้งเป้าหมายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทำให้เกิดการประเมินตนเองเบื้องต้น และทำให้ทั้งครูภูมิปัญญาไทยและผู้มารับการถ่ายทอดได้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้รับการถ่ายทอดชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ปรับกระบวนการทัศน์

ขั้นตอนการปรับกระบวนการทัศน์ เพื่อให้เกิดการประเมินและไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา ใช้วิธีการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด โดยยกเป็นประเด็นปัญหาของผู้รับการถ่ายทอดที่อาสาสมัครและเปิดใจ จากนั้นให้ร่วมกันค้นหาสาเหตุ และคิดค้นหาทางออกของปัญหาที่ยกเป็นประเด็นนั้นร่วมกัน การวิพากษ์วิจารณ์และหาทางออกโดยผู้มีประสบการณ์คล้ายคลึงกันจะส่งผลให้ได้ซึ่งความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการสนทนาหรือการวิพากษ์นั้น นอกจากนี้ยังทำให้ได้รับรู้และทำความเข้าใจกับเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้ต่อไป เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ๆ ปรับแนวคิดซึ่งจะนำไปสู่ปรับพฤติกรรมที่จะตามมา มีการยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวของผู้ถ่ายทอดและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

3. วางแผนถ่ายองค์ทอดความรู้

การวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรมีความยืดหยุ่น โดยอาศัยข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1-2 นั่นคือหลังจากการตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด และมีการวิพากษ์ไตร่ตรองถึงปัญหาร่วมกันของผู้รับการถ่ายทอดแล้ว จึงเริ่มวางแผนการจัดกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยอิงอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ ทั้งองค์ความรู้ สื่อทั้งของจริงและสื่อที่เป็นเอกสารและสื่ออื่นๆ นำมาประกอบกับข้อมูลที่ได้รับรู้ปัญหามาก่อนล่วงหน้า แล้วบูรณาการเข้ากับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว รวมทั้งมีการสอดแทรกการเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียงกับศูนย์การเรียนรู้ของตน โดยไม่ยึดติดตายตัวกับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้แผนใดแผนหนึ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับ

สภาพและบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดตลอดเวลา โดยเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้รับ การถ่ายทอด

4. บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ควรมีหลากหลายวิธีทั้งการบรรยาย บรรยายสรุป บอกเล่าประสบการณ์จริง การสาธิตก่อนการปฏิบัติ ให้ฝึกปฏิบัติจริงทั้งตัวต่อตัว และฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ ตรง ในเรื่องที่จะถ่ายทอด ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างผู้รับการถ่ายทอด สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนในกระบวนการถ่ายทอด และเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาสลงมือทำและเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ

5. ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

สื่อและทรัพยากรที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรเป็นทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งใน ศูนย์เรียนรู้และในชุมชน ทั้งสื่อที่เป็นของจริงที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่ทำการถ่ายตานั้นและสื่อบุคคล ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์จริงในเรื่องที่กำลังถ่ายทอด โดยการจัดให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การสร้างศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นศูนย์ สาธิตการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ และสื่อที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดคือ “ตัวผู้ถ่ายทอด” ซึ่งเป็นสื่อบุคคลที่มีชีวิต “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” เป็นหลักการสำคัญ เน้นให้มีบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนุกสนาน และสร้างความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ ในการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เน้นความเรียบง่าย ทนทาน ประหยัดและเหมาะสมกับ สถานการณ์

6. ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ

การปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ ถือเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความ ต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมบรรดกทางปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง วิธีการปลูกฝังค่านิยมนี้ได้ดีและชัดเจนที่สุดคือ “วัตรปฏิบัติ” ของผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างทั้งในการการทำงานหาเลี้ยงชีพและการดำเนินชีวิต การมีความเสียสละ และสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาพัฒนา สร้างสรรค์ จนเป็นองค์ความรู้ใหม่ของตน ให้แก่ชุมชนและสังคม โดยมีได้คิดถึงประโยชน์ ส่วนตัวหรือคิดแสวงหาผลประโยชน์เกินควรจากองค์ความรู้นั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีดังกล่าว ที่ว่า “แบบดี ดีกว่าบอก”

7. สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเป็นการ ขับเคลื่อนให้มีการเผยแพร่และกระจายความรู้ เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการ ติดตามประเมินผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมที่มีประสิทธิภาพ ทำให้มีการสานต่อ

แนวคิดและส่งผลให้มีการฝึกปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้น โดยการแนะนำและให้เอกสารรายชื่อที่อยู่ของเครือข่ายอื่น ซึ่งมีการดำเนินการแบบเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีการถ่ายทอด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถไปเรียนรู้และสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมได้ ส่งผลให้มีการขยายแนวคิดและการทำงานอย่างกว้างขวางและมีเครือข่ายที่ทำงานแบบเดียวกันในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีผลให้เกิดการขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ที่มีในชุมชน เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดบางคนที่มีศักยภาพจะเป็นผู้ไปสร้างและขยายเครือข่ายกว้างขวางและเกิดประโยชน์เพิ่มขึ้น

8.บูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต

การบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิต คือการที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดไปใช้ในชีวิตและได้ผลจริง ซึ่งต้องอาศัยการเปิดใจยอมรับของผู้รับการถ่ายทอดเป็นสำคัญ สำหรับผู้ถ่ายทอดซึ่งต้องทำหน้าที่ให้ผู้รับการถ่ายทอดเปิดใจและเปลี่ยนกรอบแนวคิดจนบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตใหม่ ไม่กลับไปสู่วังวนที่เกิดปัญหาเดิม ทำได้ด้วยการสร้างรูปธรรมเป็นตัวอย่างเป็นที่ประจักษ์ ความสามารถในการสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียง ไม่มีหนี้สิน และยังสามารถช่วยชุมชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การสร้างสถานที่ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลและหน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งการแบ่งปันและบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่เคยล้มเหลวและปัญหาที่เคยประสบมา พร้อมทั้งให้แนวคิดและวิธีการว่าผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตมาอย่างไร จนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากปัญหาและวิกฤตนั้นมาถ่ายทอดต่อให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ จะส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดมีกำลังใจและมั่นใจยิ่งขึ้นในการจะต่อสู้และปรับปรุงการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ได้รับการถ่ายทอด

จากนั้นผู้วิจัยจึงนำรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๕ ร่างที่ 1 นี้ไปตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ในขั้นตอนต่อไป

ตอนที่ 2 การตรวจสอบและพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนจากผู้ทรงคุณวุฒิ

เมื่อได้รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๕ ร่างที่ 1 ซึ่งมี 8 ขั้นตอนแล้ว ผู้วิจัยได้นำร่างรูปแบบ ๕ ร่างที่ 1 ไปทำการตรวจสอบ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

2 กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert judgment) โดยนำเสนอเป็นรายบุคคลและขอเข้าพบเพื่อรับความเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

โดยมีรายละเอียดการดำเนินการ ดังนี้

1. การตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) โดยนำรูปแบบ ๓ ร่างที่ 1 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 ขั้นตอนนี้เข้าสู่การกระบวนการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 9 ท่าน โดยกำหนดประเด็นการตรวจสอบไว้ ดังนี้คือ

1) ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครุภูมิปัญญาไทยที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

2) ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้สำหรับครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

3) ประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ผลจากการสนทนากลุ่มสรุปได้ ดังนี้

1) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่มทุกท่านเห็นว่ารูปแบบร่างที่ 1 และองค์ประกอบมีความเหมาะสม และควรปรับคำที่ใช้ให้เข้าใจง่ายและชัดเจนขึ้น

2) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 6 ท่านเห็นว่าสามารถนำรูปแบบ ร่างที่ 1 ที่พัฒนาขึ้นไปปรับประยุกต์ใช้ได้ตามบริบทของครุภูมิปัญญาไทยได้

3) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 3 ท่าน ให้ความเห็นว่าการใช้คำอธิบายขั้นตอนต่าง ๆ ควรอธิบายให้ง่ายและชัดเจนเพื่อให้ครุภูมิปัญญาไทยท่านอื่น ๆ และเครือข่ายสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของตนเอง

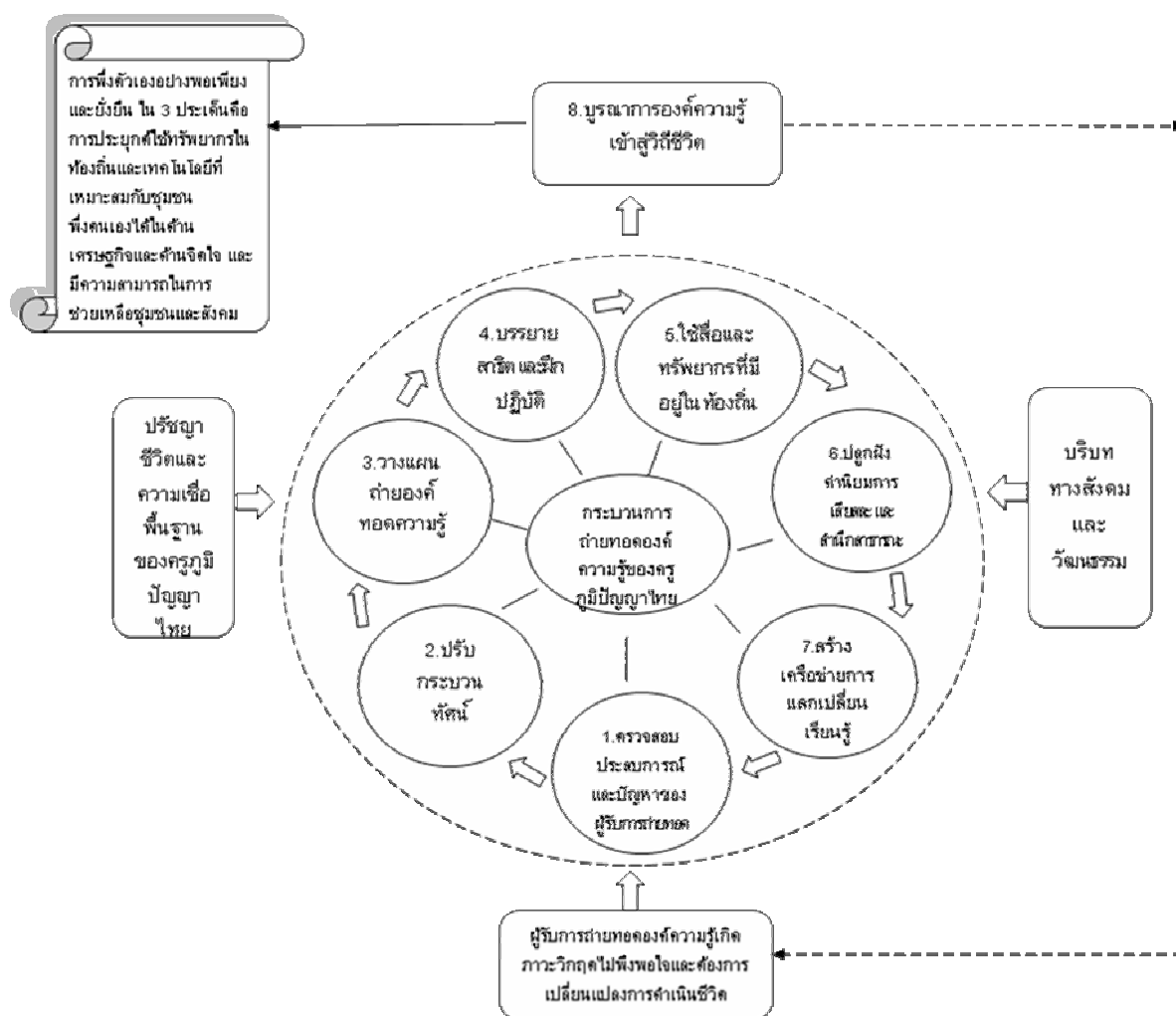
4) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 2 ท่านเห็นว่ารูปแบบที่พัฒนาขึ้น มีความเหมาะสมกับครุภูมิปัญญาไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่สำหรับครุภูมิปัญญาไทยบางด้าน เช่น ด้านภาษาและวรรณกรรม ซึ่งเป็นด้านที่มีลักษณะเฉพาะอาจไม่สามารถนำรูปแบบนี้ไปใช้ได้

5) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 2 ท่าน เสนอให้เน้นความสำคัญของคำว่า “สื่อ” ที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เนื่องจากครุภูมิปัญญาไทยมีสื่อที่สำคัญที่สุดคือ “ตัวครูเอง” คือ การทำและปฏิบัติจริงให้เป็นแบบอย่าง

6) ผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม 2 ท่าน เสนอให้เพิ่มองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ที่มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยลงไปในแผนภาพรูปแบบ ๓ ด้วย ได้แก่ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครุภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงเพิ่มเติมลักษณะของร่างรูปแบบ ๓ ที่ 1 ตามข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยคงรายละเอียดคำอธิบายไว้จากร่างที่ 1 ได้เป็นร่างรูปแบบ ๓ ที่ 2 ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

แผนภาพที่ 9 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๕ ร่างที่ 2

จากแผนภาพที่ 9 ในรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ร่างที่ 2 ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน และเพิ่มองค์ประกอบที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2 องค์ประกอบคือ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครุภูมิปัญญาไทย และ 2) บริบททางสังคมวัฒนธรรมไว้ในรูปแบบ ๕ เพื่อให้รูปแบบ ๕ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2. การตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert judgment)

ผู้วิจัยนำรูปแบบ ๕ ร่างที่ 2 ซึ่งประกอบด้วย 8 ขั้นตอน และเพิ่มเติมองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอด ๕ องค์ประกอบไว้ในแผนภาพรูปแบบ ๕ ร่างที่ 2 ตามข้อเสนอแนะและความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่ประกอบด้วยครุภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

ที่เกี่ยวข้องแล้ว จากนั้นนำเสนอผู้ทรงคุณโดยตรงเป็นรายบุคคล โดยกำหนดประเด็นการตรวจสอบไว้ 3 ประเด็น คือ

1) ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

2) ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

3) ประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาและสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

ผลจากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ สรุปได้ดังนี้

2.1 ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

1) ผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่านเห็นว่ารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ร่างที่ 2 ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม เนื่องจากผ่านการศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยและมีทฤษฎีรองรับและอธิบายได้ มีการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อสนับสนุนความเป็นไปได้ของรูปแบบแล้ว

2) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่านให้ความเห็นว่า รูปแบบที่ผู้วิจัยนำเสนอมีความเป็นนามธรรมสูง ควรอธิบายให้ง่ายและสามารถนำไปใช้ได้จริงด้วยการระบุและแยกให้เห็นกระบวนการและองค์ประกอบภายใต้ข้อจำกัดของเวลาและสถานการณ์ที่เอื้ออำนวย

2.2 ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

1) ผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่านเห็นว่า มีความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นนี้ไปประยุกต์ใช้กับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยท่านอื่น ๆ ปรชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยต้องปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ต่างๆ ของผู้นำรูปแบบไปใช้

2) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่านให้ความเห็นว่าควรมีการเพิ่มหลักการและเงื่อนไขของรูปแบบหรือกระบวนการนำไปใช้ด้วย เพื่อให้ผู้นำรูปแบบไปใช้เข้าใจและสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทของตนได้อย่างเหมาะสม

2.3 ประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์ และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

1) ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ให้ความเห็นว่างานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัด

การศึกษาได้เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ศึกษาโดยตรงจากครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและยอมรับว่าเป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

2) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่าน เสนอว่าการวิจัยนี้จะเกิดประโยชน์เต็มที่ใด ต้องวิเคราะห์ให้เห็นคุณลักษณะของภูมิปัญญาที่จะถ่ายทอด บริบท ลักษณะของประเด็นที่เหมาะสม จึงจะช่วยให้กระบวนการถ่ายทอดเป็นจริงได้

3) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่านเสนอว่า รายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ต้องเขียนให้ชัดเจน เนื่องจากข้อเสนอเชิงนโยบายจะได้มาจากรายละเอียดแต่ละขั้นตอนในกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น

2.4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ และข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

1) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่านเสนอให้เพิ่มบริบทอื่น ๆ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ แรงบันดาลใจของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ไว้ในรูปแบบด้วย

2) ผู้ทรงคุณวุฒิ 1 ท่าน ให้ข้อเสนอแนะว่าควรศึกษาถึงรายละเอียดของรูปแบบเฉพาะต่าง ๆ ของครูภูมิปัญญาไทยว่ามีกี่แบบ รูปแบบเฉพาะต้องใช้ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยใดบ้างในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยได้ปรับปรุงและเพิ่มเติมรายละเอียดของรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ๕ ร่างที่ 2 ตามข้อเสนอแนะและความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนข้อความดังนี้

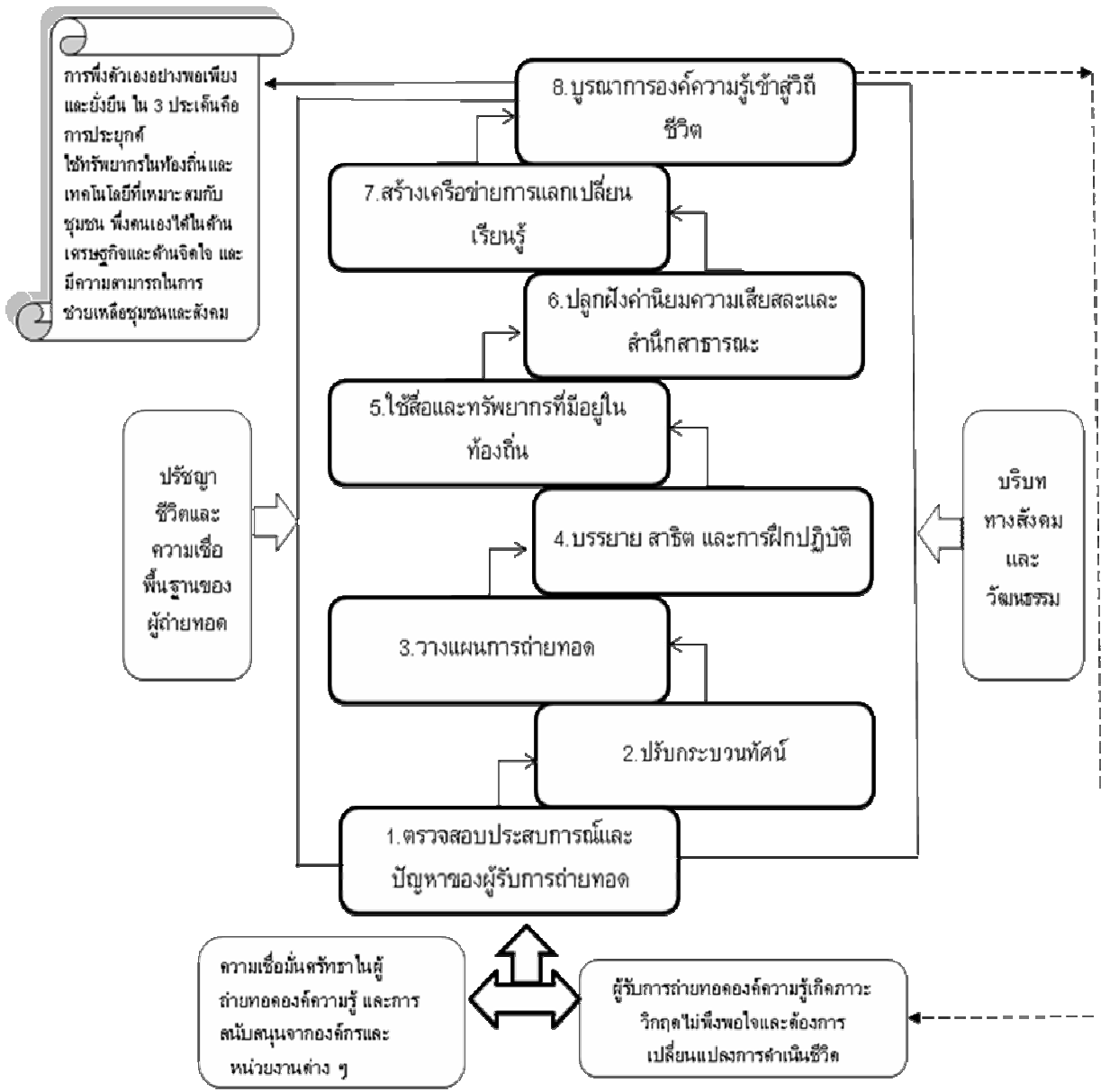
1. เพิ่มเติมปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้ารับการถ่ายทอด ได้แก่ข้อความ “ความเชื่อมั่นศรัทธาในผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสนับสนุนจากองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ”

2. ปรับเปลี่ยนข้อความให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จาก “ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย” เป็น “ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอด” เนื่องจากเป็นรูปแบบซึ่งพัฒนาขึ้นใหม่ แม้จะเป็นการใช้ข้อมูลจากครูภูมิปัญญาไทย แต่ก็เป็นการสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ ด้วย

3. ปรับลักษณะของรูปแบบให้มีความเหมาะสมและสื่อความหมายได้ง่ายขึ้น

ได้เป็น “รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย” ซึ่งมีลักษณะและรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 10 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

————> หมายถึง เส้นทางที่แสดงการถึงการเกิดขึ้นต่อเนื่องไปตามลำดับ
 - - - - -> หมายถึง เส้นทางที่อาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ขึ้นกับเหตุการณ์

รูปแบบประกอบด้วย 8 ขั้นตอน คือ

1. ตรวจสอบประสพการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด
2. ปรับกระบวนทัศน์
3. วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้

- 4.บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ
 - 5.ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น
 - 6.ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ
 - 7.สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
 - 8.บูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต
- โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน ดังนี้

1. ตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด

การตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาที่นำมาสู่ของผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ เป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญ โดยตรวจสอบจากข้อมูลเบื้องต้นก่อนรับการถ่ายทอดของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งอยู่ในรูปของเอกสารหรือหนังสือที่แสดงความจำนงจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่ส่งคนมา ร่วมกับข้อมูลจากการพูดคุย การนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอดด้วยการนำเสนอภาพโดย Power point และวิดีโอ ที่แสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น และนำเสนอโดยให้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงที่เคยประสบกับปัญหาเป็นผู้เล่าประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจและตื่นตัวกับผลของปัญหาที่มีอยู่ จากนั้นจึงตั้งคำถามและเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการถ่ายทอดได้แสดงความคิดเห็น สอบถาม และวิพากษ์ร่วมกันถึงความรู้สึกและความคาดหวัง รวมทั้งเป้าหมายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทำให้เกิดการประเมินตนเองเบื้องต้น และทำให้ทั้งครูภูมิปัญญาไทยและผู้มารับการถ่ายทอดได้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้มารับการถ่ายทอดชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ปรับกระบวนการทัศน

ขั้นตอนการปรับกระบวนการทัศน เพื่อให้เกิดการประเมินและไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา ใช้วิธีการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด โดยยกเป็นประเด็นปัญหาของผู้รับการถ่ายทอดที่อาสาสมัครและเปิดใจ จากนั้นให้ร่วมกันค้นหาสาเหตุ และคิดค้นหาทางออกของปัญหาที่ยกเป็นประเด็นนั้นร่วมกัน การวิพากษ์วิจารณ์และหาทางออกโดยผู้มีประสบการณ์คล้ายคลึงกันจะส่งผลให้ได้ซึ่งความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการสนทนาหรือการวิพากษ์นั้น นอกจากนี้ยังทำให้ได้รับรู้และทำความเข้าใจกับเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้ต่อไป เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ๆ ปรับแนวคิดซึ่งจะนำไปสู่ปรับพฤติกรรมที่จะตามมา มีการยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวของผู้ถ่ายทอดและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

3. วางแผนถ่ายทอดความรู้

การวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรมีความยืดหยุ่น โดยอาศัยข้อมูล จากขั้นตอนที่ 1-2 นั่นคือหลังจากการตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด และมีการวิพากษ์ไตร่ตรองถึงปัญหาร่วมกันของผู้รับการถ่ายทอดแล้ว จึงเริ่มวางแผนการจัดกิจกรรม

ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยอิงอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ ทั้งองค์ความรู้ สื่อทั้งของจริงและสื่อที่เป็นเอกสารและสื่ออื่นๆ นำมาประกอบกับข้อมูลที่ได้รับรู้ปัญหามาก่อนล่วงหน้า แล้วบูรณาการเข้ากับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว รวมทั้งมีการสอดแทรกการเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียงกับศูนย์การเรียนรู้ของตน โดยไม่ยึดติดตายตัวกับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้แผนใดแผนหนึ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพและบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดตลอดเวลา โดยเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้รับการถ่ายทอด

4. บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ควรมีหลากหลายวิธีทั้งการบรรยาย บรรยายสรุป บอกเล่าประสบการณ์จริง การสาธิตก่อนการปฏิบัติ ให้ฝึกปฏิบัติจริงทั้งตัวต่อตัว และฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จากผู้ประสบการณ์ตรง ในเรื่องที่จะถ่ายทอด ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างผู้รับการถ่ายทอด สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนในกระบวนการถ่ายทอด และเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาสลงมือทำและเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ

5. ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

สื่อและทรัพยากรที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรเป็นทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งในศูนย์เรียนรู้และในชุมชน ทั้งสื่อที่เป็นของจริงที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่ทำการถ่ายตานั้นและสื่อบุคคล ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์จริงในเรื่องที่กำลังถ่ายทอด โดยการจัดให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การสร้างศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นศูนย์สาธิตการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่างๆ และสื่อที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดคือ “ตัวผู้ถ่ายทอด” ซึ่งเป็นสื่อบุคคลที่มีชีวิต “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” เป็นหลักการสำคัญ เน้นให้มีบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนุกสนาน และสร้างความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ ในการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เน้นความเรียบง่าย ทนทาน ประหยัดและเหมาะสมกับสถานการณ์

6. ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ

การปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ ถือเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งมอบมรดกทางปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง วิธีการปลูกฝังค่านิยมนี้ได้ดีและชัดเจนที่สุดคือ “วัตรปฏิบัติ” ของผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างทั้งในการการทำงานหาเลี้ยงชีพและการดำเนินชีวิต การมีความเสียสละและสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาพัฒนาสร้างสรรค์ จนเป็นองค์ความรู้ใหม่ของตน ให้แก่ชุมชนและสังคม โดยมีได้คิดถึงประโยชน์ส่วนตัวหรือคิดแสวงหาผลประโยชน์เกินควรจากองค์ความรู้นั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีดังกล่าวที่ว่า “แบบดี ดีกว่าบอก”

7. สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเป็นการขับเคลื่อนให้มีการเผยแพร่และกระจายความรู้ เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการติดตามประเมินผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมที่มีประสิทธิภาพ ทำให้มีการสานต่อแนวคิดและส่งผลให้มีการฝึกปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้น โดยการแนะนำและให้เอกสารรายชื่อที่อยู่ของเครือข่ายอื่น ซึ่งมีการดำเนินการแบบเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีการถ่ายทอด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถไปเรียนรู้และสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมได้ ส่งผลให้มีการขยายแนวคิดและการทำงานอย่างกว้างขวางและมีเครือข่ายที่ทำงานแบบเดียวกันในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีผลให้เกิดการขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ที่มีในชุมชน เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดบางคนที่มีศักยภาพจะเป็นผู้ไปสร้างและขยายเครือข่ายกว้างขวางและเกิดประโยชน์เพิ่มขึ้น

8. บูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต

การบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิต คือการที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปใช้ในชีวิตและได้ผลจริง ซึ่งต้องอาศัยการเปิดใจยอมรับของผู้รับการถ่ายทอดเป็นสำคัญ สำหรับผู้ถ่ายทอดซึ่งต้องทำหน้าที่ให้ผู้รับการถ่ายทอดเปิดใจและเปลี่ยนกรอบแนวคิดจนบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตใหม่ ไม่กลับไปสู่วงจรที่เกิดปัญหาเดิม ทำได้ด้วยการสร้างรูปธรรมเป็นตัวอย่างให้เป็นที่ประจักษ์ ความสามารถในการสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียง ไม่มีหนี้สิน และยังสามารถช่วยชุมชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การสร้างสถานที่ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลและหน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งการแบ่งปันและบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่เคยล้มเหลวและปัญหาที่เคยประสบมา พร้อมทั้งให้แนวคิดและวิธีการว่าได้ผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตมาอย่างไร จนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากปัญหาและวิกฤตนั้นมาถ่ายทอดต่อให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ จะส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดมีกำลังใจและมั่นใจยิ่งขึ้นในการจะต่อสู้และปรับปรุงการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ได้รับการถ่ายทอด

จากแผนภาพที่ 10 รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย นอกจากแสดงถึงขั้นตอน 8 ขั้นตอนแล้วยังแสดงถึงองค์ประกอบที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ได้แก่ ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอดและบริบททางสังคมวัฒนธรรม และเพิ่มปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ความเชื่อมั่นศรัทธาในผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสนับสนุนจากองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ไว้ในรูปแบบด้วย

จากการศึกษาผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้องกับการบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน พบว่าเริ่มจากผู้รับการถ่ายทอดเกิดปัญหา/ภาวะวิกฤต มีความไม่พึงพอใจและต้องการเปลี่ยนแปลงชีวิต จึงเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ เมื่อผ่านกระบวนการตามขั้นตอนนี้แล้วสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นในทุกด้าน โดยมีคุณลักษณะ 3 ประการคือ 1) เป็นผู้ที่ประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน 2) เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และ 3) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม แสดงให้เห็นว่าผู้รับการถ่ายทอดได้บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิต สามารถนำองค์ความรู้และประสบการณ์ไปใช้ได้จริงในชีวิต ส่งผลให้มีการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนมากขึ้นในทุกด้านดังกล่าว

สำหรับขั้นตอนในกระบวนการถ่ายทอดที่พัฒนาขึ้น ส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด : นำไปสู่ความสามารถในประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เนื่องจากในขั้นตอนนี้มีการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นของผู้รับการถ่ายทอดจากเอกสารและข้อมูลจากการพูดคุย นำเข้าสู่กิจกรรมด้วยการแสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการประเมินตนเองเบื้องต้น ส่งผลให้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการของตน จึงเรียนรู้ว่าควรประยุกต์และเลือกใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทอย่างไร เมื่อเรียนรู้และเลือกใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับตนได้แล้ว ยอมนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจเนื่องจากไม่มีหนี้สินมีรายได้เพิ่มขึ้น มีสุขภาพจิตโดยรวมดีขึ้น

2. ขั้นปรับกระบวนการทัศน์ : เป็นขั้นที่ใช้วิธีการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดด้วยกัน เกิดการประเมินและไตร่ตรองปัญหาของตนโดยมีการร่วมกันคิดค้นสาเหตุและทางแก้ปัญหากับผู้ที่มีประสบการณ์คล้ายกัน ได้มุมมองใหม่และเปิดใจรับสิ่งใหม่ๆ ส่งผลให้ เข้าใจว่าควรประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและรู้เท่าทันเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของตนอย่างไร นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ เนื่องจากเรียนรู้การบริหารการเงินและการจัดการความรู้ที่มี เป็นผลให้ผ่อนคลายและภาคภูมิใจในตัวเอง

3. วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ : เป็นขั้นตอนที่ใช้ข้อมูลจากขั้นตอนที่1-2 คือ หลังจากการตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาและมีการวิพากษ์ไตร่ตรองถึงปัญหาร่วมกัน จนได้ทางออกใหม่ของผู้รับการถ่ายทอดแล้วจึงนำมาสร้างกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่น โดยอิงอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เป็นผลให้สามารถเห็นและประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของตน และยังทำให้รู้จักการเลือกสรรทรัพยากรและสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ส่งผลโดยตรงให้เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากรายจ่ายลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงมีจิตใจที่ปลอดโปร่งสบายใจ

4. บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ : ขั้นตอนนี้เป็นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีความหลากหลายทั้งการบรรยาย บรรยายสรุป บอกเล่าประสบการณ์จริง การสาธิตก่อนการปฏิบัติ ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรง ในเรื่องที่จะถ่ายทอด ฯลฯ ซึ่งสรุปได้ว่าเป็นการปฏิบัติจริง และการได้ลงมือปฏิบัติจริงนี้ย่อมส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี จึงส่งผลให้รู้จักประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม มีการพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และเมื่อปฏิบัติได้จริงแล้วจนเกิดความชำนาญ ก็จะสามารถถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้ให้แก่ชุมชนและสังคมได้ในที่สุด

5. ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น : เป็นการใช้สื่อและทรัพยากรรอบตัวในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ทั้งองค์ความรู้และบุคคลที่มีประสบการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะการ “ทำให้อู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” ของสื่อบุคคล ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และกระตุ้นในการพัฒนาตนเอง จึงทำให้รู้จักการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจเพราะเลือกใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว ลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ในขณะเดียวกัน ซึ่งส่งผลโดยตรงทำให้เกิดความผ่อนคลายสบายใจขึ้น และเมื่อเรียนรู้แล้วก็จะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือชุมชนและสังคมด้วยการถ่ายทอดเรื่องที่ตนเองได้เรียนรู้ ดังที่เคยได้เรียนรู้จากบุคคลอื่นมาก่อน

6. ปลุกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ : เป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งมอบมรดกทางปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง วิธีการปลุกฝังค่านิยมนี้ได้ดีและชัดเจนที่สุดคือ “วัตรปฏิบัติ” ของผู้ถ่ายทอด ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง การมีความเสียสละและสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาพัฒนาสร้างสรรค์ จนเป็นองค์ความรู้ใหม่ของตน ให้แก่ชุมชนและสังคม โดยมีได้คิดถึงประโยชน์ส่วนตัวหรือคิดแสวงหาผลประโยชน์เกินควรจากองค์ความรู้นั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีดังกล่าวที่ว่า “แบบดี ดีกว่าบอก” และส่งผลโดยตรงให้รู้จักการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ และมีความเสียสละและจิตสาธารณะในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม

7. สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ : เป็นขั้นตอนที่ทำให้มีการขับเคลื่อนการเผยแพร่และกระจายความรู้ เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการติดตามประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมที่มีประสิทธิภาพ ทำให้มีการสานต่อแนวคิดและฝึกปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้น เกิดการขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ที่มีในชุมชน เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดที่มีศักยภาพจะเป็นผู้ไปสร้างและขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้น เป็นผลให้รู้จักการประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจเนื่องจากมีโอกาสได้เป็นผู้ให้ความรู้ที่ตนมีแก่เครือข่ายอื่น และเมื่อสั่งสมประสบการณ์ที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นการช่วยเหลือชุมชนและสังคมด้วย

8. บรูณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต : เป็นขั้นตอนสำคัญและสรุปรวมผลจากทุกขั้นตอน เนื่องจากได้ผ่านขั้นตอนต่างๆ แล้ว จนมีการบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตนำไปใช้ใน ชีวิตและได้ผลจริง ซึ่งเป็นผลมาจากการรู้จักประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและรู้เท่าทันในการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ผลต่อเนื้อคือทำให้พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ จากการมีรายจ่ายลดลง มีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น มีความพึงพอใจในชีวิตของตน และเมื่อพึ่งตนเองได้แล้ว ก็ จะพัฒนาขึ้นไปสู่การช่วยเหลือชุมชนและสังคมในโอกาสต่อไปได้

สำหรับกระบวนการถ่ายทอดแต่ละขั้นตอน ส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้ สรุปไว้ในตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 9 สรุปขั้นตอนที่ส่งผลต่อคุณลักษณะการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

ขั้นตอนของรูปแบบ กระบวนการ ฯ	คุณลักษณะของการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน		
	1.สามารถประยุกต์ใช้ ทรัพยากรในท้องถิ่นและ เทคโนโลยีที่เหมาะสม กับชุมชน	2.พึ่งตนเองได้ในด้าน เศรษฐกิจและด้าน จิตใจ	3.สามารถ ช่วยเหลือชุมชน และสังคม
1.ตรวจสอบประสพการณ์และ ปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด	✓	✓	
2.ปรับกระบวนการทัศน์	✓	✓	
3.วางแผนการถ่ายทอด	✓	✓	
4.บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ	✓	✓	✓
5.ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ ในท้องถิ่น	✓	✓	✓
6.ปลูกฝังค่านิยมความ เสียสละและสำนึกสาธารณะ	✓	✓	✓
7.สร้างเครือข่ายการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้	✓	✓	✓
8.บูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่ วิถีชีวิต	✓	✓	✓

อย่างไรก็ตามพบว่าเมื่อผ่านขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยแล้ว แม้ว่าผู้รับการถ่ายทอดนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงในชีวิต แต่ยังมีผู้รับการถ่ายทอดหลายคนกลับมารับการถ่ายทอดองค์ความรู้อีก บางคนมาถึง 2-3 ครั้ง เนื่องจากเมื่อนำสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดไปปฏิบัติตามและได้ผลจริงทำให้อยากมาอีก เพราะคิดว่าจะได้ความคิดใหม่ๆ เพิ่มเติม และบางครั้งก็เป็นการมาอัปเดตความรู้ในบางประเด็นที่ยังสงสัย จึงกลับเข้ามารับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยอีก นั่นคือการกลับสู่กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 8 ขั้นตอนนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งแสดงไว้ในรูปแบบ ๖ ด้วยลูกศรที่เป็นเส้นประจากขั้นตอนที่ 8 กลับมาสู่ภาวะวิกฤตและต้องการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม จากขั้นตอนที่ 8 เมื่อผู้รับการถ่ายทอดบูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิตแล้วจะนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนในที่สุด

ตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ผู้วิจัยจัดทำร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยข้อมูลจากผลการวิจัยที่ได้จากครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่านซึ่งเป็นกรณีศึกษา ผู้รับการถ่ายทอด และผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกรณีศึกษา นำมาสังเคราะห์ เรียบเรียง และจัดทำร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายฯ นำร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายฯ ที่ร่างขึ้นเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่านเพื่อให้ออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ โดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล จากนั้นนำมาปรับปรุงเพิ่มเติมตามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ จัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

รายละเอียดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ที่ได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

หลักการและเหตุผล

วิสัยทัศน์ประเทศไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้กำหนดไว้ว่า “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” (Green and Happiness Society) โดยมีเป้าหมายการพัฒนา 4 ด้านหลัก คือ การพัฒนาคุณภาพคนและความเข้มแข็งของชุมชน การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้านธรรมาภิบาล มีจุดเน้นและให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสนับสนุนให้ “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาในทุกด้าน โดยมุ่งให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขและมี

ศักดิ์ศรีในสังคมโลก ซึ่งการที่บุคคลจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุขและมีศักดิ์ศรีในสังคมโลกนั้น จำเป็นต้องอยู่ในสังคมที่มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันในทุกมิติเพื่อเป็นพื้นฐานสนับสนุนให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน สอดคล้องกับพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 มาตรา 7 ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ให้มีการดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่นำไปสู่ 1) ประชาชนได้การศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคนและสังคมที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ตามแนวทางการพัฒนาประเทศ และ 2) ภาวการณ์ขยายเกิดแรงจูงใจและมีความพร้อมในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดกิจกรรมการศึกษา ซึ่งล้วนแต่เน้นย้ำให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลอันนำไปสู่การพัฒนาในระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ

นโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา พ.ศ.2542 ซึ่งมีเป้าหมายให้ภูมิปัญญาเป็นฐานรากและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาคนและการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดไว้เป็นนโยบาย 4 ข้อ คือ 1) นำภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาของชาติ โดยเลือกสรรสาระและกระบวนการเรียนรู้เข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย 2) ยกย่องและเชิดชูเกียรติ “ครูภูมิปัญญา” และสนับสนุนให้มีบทบาทเสริมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ รวมทั้งให้แบบอย่างและชี้แนะ ด้านวิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตที่ได้ผ่านการทดสอบมามาก 3) สนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่หลากหลายให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง 4) ประมวลคลังข้อมูลเกี่ยวกับสารัตถะ องค์กร และเครือข่ายภูมิปัญญาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นอกจากนี้ข้อมูลจากการศึกษาพบว่าแม้ขณะนี้นโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ซึ่งผ่านมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ วันที่ 16 พฤศจิกายน 2542 ทั้ง 4 ข้อได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมแล้วทุกข้อ มากน้อยต่างระดับกันไป โดยหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ และสถานศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน แต่ยังคงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่มีเอกภาพและยากลำบากต่อการสืบค้นภูมิปัญญาเพื่อนำมาพัฒนาการศึกษาชาติ อันจะส่งผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อคุณภาพของบุคคลดังกล่าว

การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ ซึ่งใช้ข้อมูลจากครูภูมิปัญญาไทยและผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งเครือข่ายภูมิปัญญาไทย จึงมีความสำคัญและส่งผลโดยตรงกับการผลักดันภูมิปัญญาไทยอันเป็นมรดกทางปัญญาของชาติ ให้มีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาชาติทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย อันนำไปสู่เป้าหมายของสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ 3 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 1 ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินการเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับ
ครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายภูมิปัญญาไทยในทุกสาขาและทุกภูมิภาคของประเทศ
2. เพื่อกระตุ้นให้ครูภูมิปัญญาไทย เครือข่ายภูมิปัญญาไทย และผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญของเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. เพื่อส่งเสริมให้มีการดำเนินการของเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

เป้าหมาย

เกิดเครือข่ายภูมิปัญญาไทยทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ ขึ้นทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ โดยมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

มาตรการ/วิธีการ

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายในการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทย โดยการสร้างกิจกรรมซึ่งเชื่อมโยงให้ครูภูมิปัญญาไทยได้ มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
2. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้มีเวทีประชาคมของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เพื่อสร้างพื้นที่และโอกาสในการประสานงานและจัดตั้งเครือข่ายการเรียนรู้
3. ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณเพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 2 ส่งเสริมการกระบวนกรปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึก
สาธารณะของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมเกิดค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายภูมิปัญญาไทย อันจะส่งผลให้มีการส่งมอบมรดกทางปัญญาของชาติ

2. เพื่อสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะ เพื่อการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สืบทอดสั่งสมมาแก่ชุมชนและสังคม

เป้าหมาย

เกิดค่านิยมที่ถูกต้องในการเสียสละและการมีสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นรูปธรรมและกว้างขวาง

มาตรการ/วิธีการ

1. ภาครัฐและหน่วยงานทุกภาคส่วน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติสร้างมาตรการจูงใจในการสนับสนุนและกระตุ้นให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้เสียสละทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวาง

2. สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ สถานศึกษา แหล่งเรียนรู้ และภาคเอกชน มีกิจกรรมและประสานความร่วมมือกับครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญา ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสู่ชุมชนและสังคม ทั้งในแหล่งเรียนรู้และสถานศึกษาทุกระดับ

3. กำหนดเป็นวาระแห่งชาติ สำหรับการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไทย ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมอย่างเด่นชัดให้ปรากฏ

4. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ควรจัดสรรงบประมาณเพื่อเป็นค่าตอบแทนครูภูมิปัญญาไทยอย่างเหมาะสม สวัสดิการต่าง ๆ ทั้งค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าตอบแทนในการเป็นวิทยากรท้องถิ่น เพื่อช่วยส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทยสามารถดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 3 สนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็นศูนย์กลางข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสนับสนุนให้เกิดศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย อันเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาทุกด้าน เกิดการขับเคลื่อนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

2. เพื่อสนับสนุนให้มีการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาอันเป็นมรดกล้ำค่าของชาติไว้เป็นหมวดหมู่และเอื้อต่อการศึกษาต่อยอดองค์ความรู้

เป้าหมาย

เกิดศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลสารัตถะภูมิปัญญาไทยทุกด้าน เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีประสิทธิภาพทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

มาตรการ/วิธีการ

1. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าถึงการจัดสรรทรัพยากร แหล่งเงินทุน และงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

2. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ กำหนดมาตรการในการสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทยได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนผ่านศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ทั้งในด้านข้อมูล เทคโนโลยี สื่อวัสดุอุปกรณ์ในการถ่ายทอด และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

3. ส่งเสริมให้มีการระดมครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ และเครือข่ายภูมิปัญญาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการคลังข้อมูลและสารสนเทศภูมิปัญญาไทยระดับชาติ.

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการพัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย โดยศึกษาจากครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีผลงานโดดเด่นเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับว่ามีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยท่านอื่น ๆ และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ 1) การศึกษาจากเอกสาร (Documentary study) เป็นการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง ทั้งประวัติชีวิต แนวคิด ความเชื่อปรัชญาในการดำเนินชีวิต องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในบริบทของครูภูมิปัญญาไทย เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนการเก็บข้อมูลประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยทำการศึกษาจากข้อมูลจากสื่อต่างๆ เอกสารงานวิจัยที่มีการรวบรวมและทำการศึกษาไว้แล้ว รวมทั้งจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทุกประเภท และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม(Field research) ประกอบด้วย 2.1) ขั้นเตรียมก่อนเข้าศึกษาภาคสนาม ซึ่งประกอบด้วย การเตรียมจัดทำเครื่องมือในการวิจัย กระบวนการกลุ่มตัวอย่าง และ 2.2) ขั้นเข้าศึกษาภาคสนาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างคือครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่านซึ่งเป็นกรณีศึกษา ผู้รับการถ่ายทอด และผู้เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรงและการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลของแต่ละกรณีศึกษาและจัดทำข้อสรุปรวม

ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน เป็นขั้นตอนการสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา 4 กรณีโดยผู้วิจัย เมื่อได้ร่างรูปแบบกระบวนการ

ถ่ายถอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยแล้ว นำข้อร่างรูปแบบที่ได้ไปตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีสนทนากลุ่ม(Focus group discussion) และ 2) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้วยวิธีการนำเสนอให้พิจารณาโดยตรงเป็นรายบุคคลเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ (Expert judgment)

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ โดยผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามที่ได้จากกรณีศึกษาทั้ง 4 ท่าน ผู้รับการถ่ายทอด และผู้เกี่ยวข้องกับการบวนการถ่ายทอดองค์ของกรณีศึกษา นำมาสังเคราะห์เรียบเรียง และจัดทำร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ๙ จัดทำร่างนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ นำเสนอและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ(Expert judgment) เป็นรายบุคคล ปรับแก้ไขเพิ่มเติมตามข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จากนั้นเสนอเป็นผลการวิจัยเพื่อให้มีการนำไปปรับปรุงประยุกต์ใช้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษา 4 กรณี ซึ่งได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีขั้นตอนหลัก 8 ขั้นตอนและไม่มี ความแตกต่างกันในหลักการ มีเพียงบางขั้นตอนซึ่งมีรายละเอียดแยกย่อยและให้ความสำคัญไม่เท่ากัน ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย โดยใช้ข้อมูลจากกรณีศึกษาประกอบกับ ทฤษฎีแนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริม การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งผ่านการตรวจสอบจาก ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้องแล้ว มีรายละเอียดและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

1. รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและ ยั่งยืน ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน รายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด

การตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาที่นำมาสู่ของผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ เป็น ขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญ โดยตรวจสอบจากข้อมูลเบื้องต้นก่อนรับการถ่ายทอดของผู้รับการ ถ่ายทอด ซึ่งอยู่ในรูปของเอกสารหรือหนังสือที่แสดงความจำนงจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่ส่ง คนมา ร่วมกับข้อมูลจากการพูดคุย การนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอดด้วยการนำเสนอภาพโดย Power point และวิดีโอ ที่แสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น และนำเสนอโดย

ให้ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงที่เคยประสบกับปัญหาเป็นผู้เล่าประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจและตื่นตัวกับผลของปัญหาที่มีอยู่ จากนั้นจึงตั้งคำถามและเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการถ่ายทอดได้แสดงความคิดเห็น สอบถาม และวิพากษ์ร่วมกันถึงความรู้สึกรู้สึกและความคาดหวัง รวมทั้งเป้าหมายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทำให้เกิดการประเมินตนเองเบื้องต้น และทำให้ทั้งครูภูมิปัญญาไทยและผู้มารับการถ่ายทอดได้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้มารับการถ่ายทอดชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 ปรับกระบวนการทัศน์

ขั้นตอนการปรับกระบวนการทัศน์ เพื่อให้เกิดการประเมินและไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา ใช้วิธีการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด โดยยกเป็นประเด็นปัญหาของผู้รับการถ่ายทอดที่อาสาสมัครและเปิดใจ จากนั้นให้ร่วมกันค้นหาสาเหตุ และคิดค้นหาทางออกของปัญหาที่ยกเป็นประเด็นนั้นร่วมกัน การวิพากษ์วิจารณ์และหาทางออกโดยผู้มีประสบการณ์คล้ายคลึงกันจะส่งผลให้ได้ซึ่งความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการสนทนาหรือการวิพากษ์นั้น นอกจากนี้ยังทำให้ได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้ต่อไป เพื่อให้เปิดรับสิ่งใหม่ๆ ปรับแนวคิดซึ่งจะนำไปสู่ปรับพฤติกรรมที่จะตามมา มีการยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริงทั้งส่วนตัวของผู้ถ่ายทอดและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

1.3 วางแผนถ่ายทอดองค์ความรู้

การวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรมีความยืดหยุ่น โดยอาศัยข้อมูล จากขั้นตอนที่ 1-2 นั่นคือหลังจากการตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด และมีการวิพากษ์ไตร่ตรองถึงปัญหาร่วมกันของผู้รับการถ่ายทอดแล้ว จึงเริ่มวางแผนการจัดกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยอิงอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ ทั้งองค์ความรู้ สื่อทั้งของจริงและสื่อที่เป็นเอกสารและสื่ออื่นๆ นำมาประกอบกับข้อมูลที่ได้รับรู้ปัญหามาก่อนล่วงหน้า แล้วบูรณาการเข้ากับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว รวมทั้งมีการสอดแทรกการเยี่ยมชมงานของเครือข่ายที่อยู่ใกล้เคียงกับศูนย์การเรียนรู้ของตน โดยไม่ยึดติดตายตัวกับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้แผนใดแผนหนึ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพและบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดตลอดเวลา โดยเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้รับการถ่ายทอด

1.4 บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ควรมีหลากหลายวิธีทั้งการบรรยาย บรรยายสรุป บอกเล่าประสบการณ์จริง การสาธิตก่อนการปฏิบัติ ให้ฝึกปฏิบัติจริงทั้งตัวต่อตัว และฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ตรง ในเรื่องที่จะถ่ายทอด ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างผู้รับการ

ถ่ายทอด สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนในกระบวนการถ่ายทอด และเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาสลงมือทำและเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ

1.5 ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

สื่อและทรัพยากรที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ควรเป็นทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งในศูนย์เรียนรู้และในชุมชน ทั้งสื่อที่เป็นของจริงที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่ทำการถ่ายทอดนั้นและสื่อบุคคล ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์จริงในเรื่องที่กำลังถ่ายทอด โดยการจัดให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การสร้างศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นศูนย์สาธิตการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ และสื่อที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดคือ “ตัวผู้ถ่ายทอด” ซึ่งเป็นสื่อบุคคลที่มีชีวิต “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส” เป็นหลักการสำคัญ เน้นให้มีบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนุกสนาน และสร้างความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เน้นความเรียบง่าย ทนทาน ประหยัดและเหมาะสมกับสถานการณ์

1.6 ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ

การปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ ถือเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งมอบมรดกทางปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง วิธีการปลูกฝังค่านิยมนี้ได้ดีและชัดเจนที่สุดคือ “วัตรปฏิบัติ” ของผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างทั้งในการการทำงานหาเลี้ยงชีพและการดำเนินชีวิต การมีความเสียสละและสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาพัฒนาสร้างสรรค์ จนเป็นองค์ความรู้ใหม่ของตน ให้แก่ชุมชนและสังคม โดยมีได้คิดถึงประโยชน์ส่วนตัวหรือคิดแสวงหาผลประโยชน์เกินควรจากองค์ความรู้นั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีดังกล่าวที่ว่า “แบบดี ดีกว่าบอก”

1.7 สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเป็นการขับเคลื่อนให้มีการเผยแพร่และกระจายความรู้ เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการติดตามประเมินผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมที่มีประสิทธิภาพ ทำให้มีการสานต่อแนวคิดและส่งผลให้มีการฝึกปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้น โดยการแนะนำและให้เอกสารรายชื่อที่อยู่ของเครือข่ายอื่น ซึ่งมีการดำเนินการแบบเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มารับการถ่ายทอด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถไปเรียนรู้และสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมได้ ส่งผลให้มีการขยายแนวคิดและการทำงานอย่างกว้างขวางและมีเครือข่ายที่ทำงานแบบเดียวกันในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีผลให้เกิดการขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ที่มีในชุมชน เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดบางคนที่มีศักยภาพจะเป็นผู้ไปสร้างและขยายเครือข่ายกว้างขวางและเกิดประโยชน์เพิ่มขึ้น

1.8 บุรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต

การบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิต คือการที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปใช้ในวิถีชีวิตและได้ผลจริง ซึ่งต้องอาศัยการเปิดใจยอมรับของผู้รับการถ่ายทอดเป็นสำคัญ สำหรับผู้ถ่ายทอดซึ่งต้องทำหน้าที่ให้ผู้รับการถ่ายทอดเปิดใจและเปลี่ยนกรอบแนวคิดจนบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตใหม่ ไม่กลับไปสู่วงจรที่เกิดปัญหาเดิม ทำได้ด้วยการสร้างรูปธรรมเป็นตัวอย่างให้เป็นที่ประจักษ์ ความสามารถในการสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียง ไม่มีหนี้สิน และยังสามารถช่วยชุมชนให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การสร้างสถานที่ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลและหน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งการแบ่งปันและบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่เคยล้มเหลวและปัญหาที่เคยประสบมา พร้อมทั้งให้แนวคิดและวิธีการว่าได้ผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตมาอย่างไร จนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากปัญหาและวิกฤตนั้นมาถ่ายทอดต่อให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ จะส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดมีกำลังใจและมั่นใจยิ่งขึ้นในการจะต่อสู้และปรับปรุงการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ได้รับการถ่ายทอด

2. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดฯ 2 องค์ประกอบ ได้แก่

2.1. ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอด

ครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและตั้งตนอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีครอบครัวที่บิดามารดาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม จึงหล่อหลอมสั่งสอนให้เป็นคนดี เสียสละ มีวินัย และรู้จักคิดวางแผนชีวิต และได้แนะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทุกท่านเคยผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตทั้งของตนเองและผู้ใกล้ชิดหลายครั้ง และผ่านวิกฤตทุกครั้งมาด้วยแนวคิดที่เป็นผู้ไม่ย่อท้อ ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค เห็นปัญหาเป็นโอกาส และสิ่งที่คุณทุกท่านมีคุณลักษณะคล้ายกันคือการมีจิตสาธารณะ เป็นผู้มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อผู้คนรอบข้างและสังคม จึงเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนให้แก่คนทั่วไปและสังคมอย่างกว้างขวาง

2.2. บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ครูภูมิปัญญาไทยมีพื้นฐานชีวิตอยู่ในชนบท เต็มโตและใช้ชีวิตวัยเด็กในชนบทที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ในพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีความเอื้อเพื่อแบ่งปันและเกื้อกูลกัน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดปัญหาและวิกฤตขึ้นจนส่งผลกระทบต่อชีวิต การประสบกับความยากลำบากและต้องต่อสู้กับความไม่แน่นอนของปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่อยู่ นอกเหนือการควบคุม เช่น ภัยทางธรรมชาติ ภัยจากมลพิษ สารพิษ ความไม่แน่นอนของราคา และผลผลิตทางการเกษตร ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ได้รับผลกระทบจากกระแสบริโภคนิยมที่ผู้มีอำนาจและเงินทองมากกว่าเอาเปรียบผู้ไม่มีอำนาจและเงินทอง เป็นต้น ส่งผลให้ครูภูมิปัญญาไทยต้องคิดค้นและพัฒนาวิธีการแก้ปัญหา เมื่อประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาส่วนตัว

แล้ว จึงได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนเองสู่ชุมชนและสังคม ซึ่งบริบททางสังคมเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ครูภูมิปัญญาไทยคิดค้นและพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาจนประสบความสำเร็จและเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวให้แก่ชุมชนและสังคม

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 1 ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินการเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายภูมิปัญญาไทยในทุกสาขาและทุกภูมิภาคของประเทศ
2. เพื่อกระตุ้นให้ครูภูมิปัญญาไทย เครือข่ายภูมิปัญญาไทย และผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญของเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. เพื่อส่งเสริมให้มีการดำเนินการของเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

เป้าหมาย

เกิดเครือข่ายภูมิปัญญาไทยทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ ขึ้นทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ โดยมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

มาตรการ/วิธีการ

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายในการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทย โดยการสร้างกิจกรรมซึ่งเชื่อมโยงให้ครูภูมิปัญญาไทยได้ มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
2. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้มีเวทีประชาคมของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เพื่อสร้างพื้นที่และโอกาสในการประสานงานและจัดตั้งเครือข่ายการเรียนรู้
3. ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณเพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 2 ส่งเสริมการกระบวนการปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึก
สาธารณะของครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมเกิดค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะของครูภูมิปัญญาไทย
และเครือข่ายภูมิปัญญาไทย อันจะส่งผลให้มีการส่งมอบมรดกทางปัญญาของชาติ
2. เพื่อสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทุกภาค
ส่วนตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะ เพื่อการ
เผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สืบทอดสั่งสมมาแก่ชุมชนและสังคม

เป้าหมาย

เกิดค่านิยมที่ถูกต้องในการเสียสละและการมีสำนึกสาธารณะในการถ่ายทอดองค์ความรู้
ของครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นทางการและ
กว้างขวาง

มาตรการ/วิธีการ

1. ภาครัฐและหน่วยงานทุกภาคส่วน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติสร้างมาตรการจูง
ใจในการสนับสนุนและกระตุ้นให้ครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้
เสียสละทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวาง
2. สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ สถานศึกษา แหล่งเรียนรู้ และภาคเอกชน มีกิจกรรม
และประสานความร่วมมือกับครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญา ในการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสู่ชุมชนและสังคม ทั้งในแหล่ง
เรียนรู้และสถานศึกษาทุกระดับ
3. กำหนดเป็นวาระแห่งชาติ สำหรับการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของ
ครูภูมิปัญญาไทย ประชาชนชาวบ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไทย ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติ
ครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมอย่างเด่นชัดให้ปรากฏ
4. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ควรจัดสรร
งบประมาณเพื่อเป็นค่าตอบแทนครูภูมิปัญญาไทยอย่างเหมาะสม สวัสดิการต่าง ๆ ทั้งค่า
รักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าตอบแทนในการเป็นวิทยากรท้องถิ่น เพื่อช่วย
ส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทยสามารถดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ 3 สนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็นศูนย์กลาง
ข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสนับสนุนให้เกิดศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย อันเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาทุกด้าน
เกิดการขับเคลื่อนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อสนับสนุนให้มีการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาอันเป็นมรดกล้ำค่าของชาติไว้
เป็นหมวดหมู่และเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้

เป้าหมาย

เกิดศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลสารัตถะภูมิปัญญาไทย
ทุกด้าน เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีประสิทธิภาพทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

มาตรการ/วิธีการ

1. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้
มีโอกาสเข้าถึงการจัดสรรทรัพยากร แหล่งเงินทุน และงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินการ
จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
2. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ กำหนดมาตรการ
ในการสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทยได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่าง
พอเพียงและยั่งยืนผ่านศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ทั้งในด้านข้อมูล เทคโนโลยี สื่อวัสดุอุปกรณ์
ในการถ่ายทอด และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
3. ส่งเสริมให้มีการระดมครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ และเครือข่ายภูมิปัญญา
ไทยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการคลังข้อมูลและสารสนเทศภูมิปัญญาไทย
ระดับชาติ

อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย เป็นปัจจัยหลักในการส่งต่อ
และเผยแพร่แนวคิดและองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาชาติ
และสังคมโดยรวม เป็นที่ยอมรับว่าครูภูมิปัญญาไทยคือกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการ
ช่วยแก้ไขปัญหาค่าล้ำรู้เร้าในสังคมปัจจุบัน การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย
โดยศึกษาจากครูภูมิปัญญาไทย 4 ท่านซึ่งเป็นผู้ที่มีผลงานโดดเด่นเป็นที่ยอมรับและมีแนวทาง
ในการดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน และจากผลการวิจัยยังพบว่า
ผู้รับการถ่ายทอดและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของครู

ภูมิปัญญาไทยสามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนจริง ดังนั้นรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนที่พัฒนาขึ้นจะเป็นแนวทางสำหรับครูภูมิปัญญาไทยท่านอื่นๆ และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้ตามบริบทและเงื่อนไขของตน โดยผลการวิจัยการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย มีขั้นตอนและรายละเอียดดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด 2) ปรับกระบวนการทัศน์ 3) วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 4) บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ 5) ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น 6) ปลุกฝังค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะ 7) สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ 8) บูรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น 3 ขั้นตอนแรก เริ่มต้นด้วยการตรวจสอบประสบการณ์และปัญหาของผู้รับการถ่ายทอด จากข้อมูลเบื้องต้นของผู้รับการถ่ายทอด มีการนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะถ่ายทอดผ่านสื่อต่างๆ ที่แสดงถึงผลเสียอันเกิดจากปัญหาและวิกฤตที่เกิดขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจและตื่นตัวกับผลของภาวะวิกฤตที่มีอยู่ ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ตระหนักถึงปัญหาและระดับความต้องการในการเรียนรู้ของตนชัดเจนยิ่งขึ้น ขั้นตอนที่ 2 การปรับกระบวนการทัศน์ด้วยการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาซึ่งกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเลือกและยกขึ้นเป็นประเด็นที่นำมาไตร่ตรอง ค้นหาสาเหตุ และคิดค้นหาทางออกของปัญหานั้นร่วมกัน และขั้นตอนที่ 3 คือการวางแผนถ่ายองค์ทอดความรู้ อย่างยืดหยุ่นไม่ยึดติดตายตัวกับแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้แผนใดแผนหนึ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพและบริบทของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดตลอดเวลา ซึ่งขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นตอนนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformation Learning Theory) ที่ได้กล่าวถึงภาวะความยากลำบากของชีวิตทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด โดยอยู่บนพื้นฐานของ 3 องค์ประกอบหลัก คือการให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่ผ่านมา การคิดไตร่ตรองถึงปัญหาและวิกฤตที่ผ่านมา และใช้การสนทนาอย่างมีเหตุมีผลเพื่อสะท้อนปัญหาร่วมกันระหว่างครูภูมิปัญญาไทยและผู้รับการถ่ายทอดอื่นๆ เพื่อค้นหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนชีวิตและนำไปสู่การปฏิบัติจริง (Mezirow, 1991) รวมทั้งจุดเน้นของทฤษฎีที่ว่าความคิดไตร่ตรองและการสนทนาอย่างมีเหตุมีผลเป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความเชื่อและความคิดที่บุคคลยึดถืออยู่ ซึ่งเมื่อความเชื่อและกรอบความคิดเปลี่ยนแล้ว บุคคลจะมีการปฏิบัติตัวใหม่ที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิตประจำวันในที่สุด จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน ไม่กลับไปสู่วงจรเดิมที่สร้างปัญหาอีก เนื่องจากครูภูมิปัญญาไทยและผู้รับการถ่ายทอดมักจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินชีวิตจากกระแสหลักของสังคมปัจจุบัน จึงหันกลับมาเลือกและพัฒนาปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการสืบ

ทอดจากบรรพบุรุษ อาจกล่าวได้ว่าเนื่องจากเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือประสบกับปัญหา จึงมีผลให้บุคคลเหล่านี้หันมาแสวงหาแนวทางในการดำเนินชีวิตที่คิดว่าดีกว่าเหมาะสมกว่า นอกจากนี้การสร้างความตระหนักและรับรู้ในปัญหาและวิกฤตของผู้รับการถ่ายทอด ใช้วิธีการ การร่วมกันคิดค้นหาทางออกสำหรับปัญหา และนำทางออกนั้นมาทดลองปฏิบัติจนเกิด ประสบการณ์ และนำไปสร้างชุดขององค์ความรู้ใหม่สำหรับการแก้ปัญหาและวิกฤตของตนโดย บุรณาการเข้าสู่วิถีชีวิตของตน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) ที่ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนไปสู่การเรียนรู้ใหม่ที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ เป็นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยให้ฝึกปฏิบัติ จริงทั้งตัวต่อตัวและฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม ให้ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ เน้นการเรียนรู้จาก ผู้มีประสบการณ์ตรงในเรื่องที่จะถ่ายทอด ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ระหว่างผู้รับการถ่ายทอด สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนในกระบวนการถ่ายทอด และเปิด โอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาสลงมือทำและเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ เป็นขั้นตอนและ วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสม เนื่องจากเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory) ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริง โดยผู้เรียนเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ใหม่จากการ ลงมือปฏิบัติจริง ดังที่ Kolb (1984) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นกระ บวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความหลากหลาย ซึ่งรูปแบบในการพัฒนา การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่จะประกอบด้วยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิธีการเรียนรู้ของบุคคล การพัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เน้นบทบาทสำคัญของการปฏิบัติจริงใน กระบวนการเรียนรู้ พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรม อารมณ์ ความรู้สึกใหม่และชุด ความรู้ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับที่นาร์ริตัน รักรวิจิตรกุล (2545) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ที่มี ประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่าการได้ลงมือทำจริง ฝึกปฏิบัติจริงหลังจากการได้เห็น ภาพรวมเรื่องที่กำลังเรียนรู้ทั้งหมด ส่งผลให้การเรียนรู้นั้นเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและ ส่งผลอย่างยาวนานยิ่งยิ่งกว่าการฟังการบรรยายเพียงอย่างเดียว

ใช้สื่อและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น สื่อและทรัพยากรที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ ความรู้ ควรเป็นทรัพยากรรอบตัวที่มีทั้งในศูนย์เรียนรู้และในชุมชน ทั้งสื่อที่เป็นของจริงที่ เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ทำการถ่ายตานั้นและสื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์ จริงในเรื่องที่กำลังถ่ายทอด เน้นการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ที่เรียบง่าย ทนทาน ประหยัดและ เหมาะสมกับสถานการณ์ สอดคล้องกับกระบวนการยอมรับนวัตกรรมซึ่ง Rogers (1983) ได้ กล่าวถึงกระบวนการยอมรับนวัตกรรมว่าแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นต้นตัว (Awareness) เป็นขั้นของการที่ผู้รับได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ขั้นสนใจ (Interest) เป็นขั้นที่ผู้รับ นวัตกรรมเกิดความสนใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้หรือไม่ และเริ่มหาข้อมูล ขั้นไตร่ตรอง (Evaluation) ผู้รับจะนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของ ตนได้จริงหรือไม่ ขั้นทดลอง (Trial) เมื่อพิจารณาไตร่ตรองแล้วมองเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะ

ช่วยแก้ไขปัญหามาของตนได้ ผู้รับก็จะนำเอานวัตกรรมดังกล่าวมาทดลองใช้ และขั้นยอมรับ (Adoption) เมื่อทดลองใช้นวัตกรรมดังกล่าวแล้วหากได้ผลเป็นที่พอใจ นวัตกรรมดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้เป็นการถาวร เนื่องจากการองค์ความรู้ในกระบวนการถ่ายทอดซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน นับได้ว่าเป็น “นวัตกรรม” สำหรับผู้รับการถ่ายทอด การเลือกใช้สื่อและอุปกรณ์ รวมทั้งทรัพยากรบุคคลซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น มีสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อที่คล้ายคลึงและประสบกับปัญหาและสภาวะเดียวกัน ย่อมมีผลให้ผู้รับการถ่ายทอดสนใจและเปิดใจที่จะยอมรับองค์ความรู้ดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุมาลี ศรีสังข์ (2550) ซึ่งศึกษาเรื่องภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพที่ได้กล่าวถึงสื่อและอุปกรณ์ที่ใช้การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพว่ามีรูปแบบที่หลากหลายโดยขึ้นกับเนื้อหาความรู้ที่จะถ่ายทอด ความพร้อมของครูภูมิปัญญาไทย ตลอดจนลักษณะของกลุ่มผู้รับความรู้ โดยส่วนใหญ่จะใช้ของจริงและวัสดุจริงที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ปลูกฝังค่านิยมความเสียสละและสำนึกสาธารณะ ถือเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และเป็นการส่งมอบมรดกทางปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง วิธีการปลูกฝังค่านิยมนี้ได้ดีและชัดเจนที่สุด คือ คำกล่าวที่ว่า “แบบดี ดีกว่าบอก” ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 4 ท่านได้ทำประเพณีปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่างทั้งในการดำเนินชีวิตส่วนตัวและการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนและสังคม งานวิจัยของพงษ์ธร โพธิ์พูลศักดิ์ (2546) ได้ระบุถึงปัญหาที่พบเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่าในบางกรณียังมีความหวงแหนองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมา และบางคนอาจเผยแพร่องค์ความรู้ต่อสาธารณชนเพราะหวังสิ่งตอบแทนเป็นเงินทอง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนว่าส่วนใหญ่แล้วผู้มีความรู้มักจะสงวนวิชาความรู้ที่ตนได้มา จะถ่ายทอดในวงจำกัดให้คนในครอบครัว ญาติพี่น้องโดยสายเลือดด้วย ความหวงแหน ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ อาทิเช่น กลัวการแย่งทำมาหากิน โดยเฉพาะความรู้ที่ต้องใช้ผลิตเพื่อการค้าขาย กลัวเรื่องการไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม หากถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นแล้ว เขาทำได้ดีกว่าเจ้าของความรู้จะทำให้ตนไม่มีชื่อเสียง การปลูกฝังค่านิยมการเสียสละและสำนึกสาธารณะในการแบ่งปันต่อผู้คน ชุมชน และสังคม จึงมีนัยสำคัญในการช่วยให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่เน้นการลดละเลิกกิเลสและความต้องการที่เกินพอดี ดังที่ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) ซึ่งศึกษารูปแบบการพึ่งตนเองของสันตโศก กรณีศึกษาชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าชุมชนนี้มีลักษณะเด่น คือการใช้ชีวิตร่วมกันแบบพึ่งตนเองที่เรียกได้ว่าเป็นยูโทเปียแบบพุทธด้วยหลักการชุมชนนิยม (Communalism) โดยใช้แนวคิดบุญนิยมเป็นพื้นฐานในการสร้างกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน อยู่บนพื้นฐานของการทวนกระแสสังคมและพึ่งตนเอง ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาท่านหนึ่งคือครูขวัญดิน สิงห์คำ

ซึ่งเป็นชาวโศกและเป็นที่ยอมรับว่าเป็นผู้ที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้อันมีคุณค่าต่อสังคมอย่างกว้างขวาง ได้แสดงความเด่นชัดของการเสียสละและมีสำนึกสาธารณะ ด้วยการถ่ายทอดแบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้นำมาจำหน่ายในราคาต่ำกว่าท้องตลาด และองค์ความรู้หลักใน 3 เรื่องคือ “ขยะวิทยา ปุ๋ยสะอาด กลไกกรรมไร้สารพิษ” ซึ่งช่วยดูแลสุขภาพและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการขับเคลื่อนให้มีการเผยแพร่และกระจายความรู้ เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการติดตามประเมินผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมที่มีประสิทธิภาพและยังสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด เนื่องจากได้เป็นผู้แบ่งปันความรู้และประสบการณ์ เป็นมิติของการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียง และยั่งยืน ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา(2540) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการพึ่งตนเองของชุมชนว่า ต้องมีการพัฒนาเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน พึ่งพึ่งอาศัยกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ และมีจิตสำนึก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) โดยพื้นฐานของการพึ่งตนเองขึ้นกับจิตใจ ความสมัครใจของผู้คน นอกจากนี้งานวิจัยของสุมาลี ศรีสังข์ (2550) ยังได้กล่าวถึงรูปแบบการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยที่สรุปใน 3 ประเด็นสำคัญคือ กระบวนการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ สื่อและอุปกรณ์ และเครือข่าย โดยในประเด็นเรื่องของเครือข่ายนั้นครุภูมิปัญญาไทยมีการสร้างเครือข่ายโยงใยเพื่อการแพร่องค์ความรู้ พร้อมกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและต่างกลุ่ม เป็นการประสานความร่วมมือทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น และระดับประเทศ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการประกอบอาชีพที่พึ่งพาอาศัยกัน นำไปสู่เป้าหมายของการพึ่งพาตนเองในชุมชนอย่างมีคุณภาพ

ขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการถ่ายทอดคือ บุรณาการองค์ความรู้เข้าสู่วิถีชีวิต การบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิต คือการที่ผู้รับการถ่ายทอดสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดไปใช้ในชีวิตประจำวันและได้ผลจริง นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยไม่กลับไปสู่วังวนความคิดและพฤติกรรมที่ทำให้เกิดปัญหาเหมือนที่เคยผ่านมา โดยได้รับแบบอย่างที่เป็นแรงบันดาลใจและเป็นต้นแบบจากครุภูมิปัญญาไทยซึ่ง แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้เต็มประสิทธิภาพ ครุภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ดำเนินเศรษฐกิจและด้านจิตใจ ไม่มีหนี้สินพออยู่พอกินและสามารถเกื้อกูลช่วยเหลือคนรอบตัว รวมทั้งการมีจิตสาธารณะและมีความเสียสละในการช่วยเหลือชุมชนและสังคม ด้วยการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ของตนอย่างกว้างขวาง

ดังนั้นจากผลการวิจัยจึงสรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนนี้ เป็นกระบวนการที่สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้กับครุ

ภูมิปัญญาไทยท่านอื่นๆ ปราชญ์ท้องถิ่น และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้ เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม

2. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอด และ 2) บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของผู้ถ่ายทอด จากผลการวิจัยพบว่าครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและตั้งตนอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีครอบครัวที่บิดามารดาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม จึงหล่อหลอมสั่งสอนให้เป็นคนดี เสียสละ มีวินัย และรู้จักการวางแผนชีวิต และได้แนะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการถ่ายทอดองค์ความรู้ เคยผ่านปัญหาและวิกฤตในชีวิตทั้งของตนเองและผู้ใกล้ชิดหลายครั้งและผ่านวิกฤตทุกครั้งมาด้วยแนวคิดที่เป็นผู้ไม่ย่อท้อ ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค เห็นปัญหาเป็นโอกาส และสิ่งที่ครูภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษามีคล้ายกันคือการมี “จิตสาธารณะ” เป็นผู้มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อผู้รอบข้างและสังคม จึงเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนให้แก่คนทั่วไปและสังคมอย่างกว้างขวางโดยไม่ปิดบัง ซึ่งประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ที่ได้ระบุว่าความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือปัญหาและภาวะความยากลำบากของชีวิต(Disorienting dilemma)ทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด ด้วยการคิดไตร่ตรองและการสนทนอย่างมีเหตุมีผลเป็นตัวอย่างทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและความคิดที่บุคคลยึดถืออยู่ เมื่อความเชื่อและกรอบความคิดเปลี่ยนแล้ว จะมีการปฏิบัติใหม่ที่บูรณาการเข้าสู่ชีวิต ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยผลักดันและส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทยทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนสู่ชุมชนและสังคมด้วยความอดทนและเสียสละ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอาชัญญา รัตนอุบล (2551) ซึ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินการยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร ได้กล่าวถึงกลไกภายในซึ่งมีความสำคัญต่อการเป็นครูภูมิปัญญาไทย โดยการเป็นผู้มีจิตใจดี มีจิตสาธารณะ มีจิตอาสาที่มุ่งจะทำประโยชน์เพื่อชุมชนส่วนรวมมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยสอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น และจากงานวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) เรื่องรูปแบบและวิธีดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเพื่อขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในท้องถิ่น ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นปราชญ์บุคคลที่หาได้ยากยิ่งในยุคปัจจุบัน เป็นบุคคลที่รู้จักคิดรู้จักทำ พัฒนาตนเองจนประสบความสำเร็จ ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง ไม่ดิ้นไม่หย่อนไปซึ่งเป็นผลมากจากการหล่อหลอมสั่งสมประสบการณ์มาตลอดชีวิต จึงทำให้ครูภูมิปัญญาไทยเป็นตัวอย่างของสังคมในยามที่โลกกำลังวิกฤตได้เป็นอย่างดี

บริบททางสังคมและวัฒนธรรม จากการวิจัยพบว่าครุภูมิปัญญาไทยมีพื้นฐานชีวิตอยู่ในชนบท เดิมโตและใช้ชีวิตวัยเด็กในชนบทที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ในพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีความเอื้อเพื่อแบ่งปันและเกื้อกูลกัน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดปัญหาและวิกฤตขึ้นจนส่งผลกระทบต่อชีวิต การประสพกับความยากลำบากและต้องต่อสู้กับความไม่แน่นอนของปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุม เช่น ภัยทางธรรมชาติ ภัยจากมลพิษ สารพิษ ความไม่แน่นอนของราคาและผลผลิตทางการเกษตร ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ได้รับผลกระทบจากกระแสบริโภคนิยมที่ผู้มีอำนาจและเงินทองมากกว่าเอาเปรียบผู้ไม่มีอำนาจและเงินทอง เป็นต้น ส่งผลให้ครุภูมิปัญญาไทยต้องคิดค้นและพัฒนาวิธีการแก้ปัญหา เมื่อประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาส่วนตัวแล้ว จึงได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ของตนเองสู่ชุมชนและสังคม ซึ่งบริบททางสังคมเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ครุภูมิปัญญาไทยคิดค้นและพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาจนประสบความสำเร็จและเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวให้แก่ชุมชนและสังคม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดนวัตกรรม (Rogers, 1983) เนื่องจากคุณลักษณะของนวัตกรรมข้อหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการยอมรับนวัตกรรมของผู้รับการถ่ายทอด คือ ความสอดคล้อง (Compatibility) ของระดับที่นวัตกรรมถูกรับรู้ว่ามีความสอดคล้องและมีความไปด้วยกันได้กับคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อและบรรทัดฐานของสังคม ประสบการณ์ในอดีตและความต้องการตามที่ได้รับนวัตกรรมรู้สึก ดังที่ระพี สาคริก (2547) ได้กล่าวไว้ในบทความสานสรรค์การเรียนรู้สู่ความยั่งยืน ถึงภาพรวมของการพัฒนาสังคมโดยอาศัยการพัฒนาการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมและประเทศ ว่าต้องนำเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นและบริบทของสังคมมาใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตจึงจะสร้างความสมดุลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

3. ผลจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยศึกษาจากกลุ่มบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด และ 2) กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับถ่ายทอดองค์ความรู้ พบว่าทั้งสองกลุ่มได้นำแนวคิด องค์ความรู้ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน ด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ไปสู่การมีวิถีชีวิตใหม่ นำแนวคิดและองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน โดยพิจารณาจากคุณลักษณะ 3 ประการคือ การเป็นผู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและจิตใจ และสามารถช่วยเหลือชุมชนและสังคม รวมทั้งการมีความสนใจใส่ใจกับข่าวสารและเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่จำเป็นสำหรับชีวิตและรู้เท่าทันในการใช้เทคโนโลยีโดยไม่ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเนื่องจากพ้นจากการเป็นหนี้สิน มีรายได้เพิ่ม และมีสุขภาพโดยรวมดีขึ้น ด้วยการรู้จักวิธีการดูแลสุขภาพตนเอง มีความตระหนักในการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีชีวิตที่ตั้งอยู่บนความพอประมาณอย่างมีเหตุมีผลและ

มีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม และที่เห็นได้ชัดที่สุดคือผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยมีความภาคภูมิใจในตนเองมากขึ้น เนื่องจากสามารถผ่านพ้นจากปัญหาและวิกฤตในชีวิตที่เคยประสบมาก่อนทั้งการเป็นหนี้สินและการเจ็บป่วย รวมทั้งบางคนยังเป็นผู้สร้างเครือข่าย ขยายแนวคิด และเผยแพร่องค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยออกไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุมาลี สังข์ศรี (2550) สรุปให้เห็นชัดถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทยและครุภูมิปัญญาไทยว่าเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความสามารถทำให้บุคคลใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข ช่วยสร้างสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ช่วยให้ผู้บุคคลดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ ทันต่อความเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบที่เกิดจากสังคมภายนอก

นอกจากนี้ครุภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรณีศึกษาทุกท่านยังได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเป็นหลักการสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เน้นย้ำแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อช่วยให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม นั่นคือ “เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, 2550)

ผลจากการวิจัยยังพบว่าครุภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่ใส่ใจ ให้ความสำคัญ และให้เกียรติผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้องทุกคน มีคุณลักษณะของผู้ที่มีความเรียบง่าย ถ่อมตัว เมตตา ไม่ถือตัว เสียสละ และมีจิตสาธารณะ ซึ่งทำให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้สึกผ่อนคลาย ไม่เคร่งเครียด ไม่รู้สึกว่าการตนเองด้อยค่า แม้จะมีปัญหาและภาวะวิกฤตในชีวิต ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ มีความสุข ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างสิ้นเชิง โดยไม่กลับไปสู่วงจรของปัญหาและภาวะวิกฤตเดิมที่เคยประสบมาก่อน สอดคล้องกับเกียรติวรรณ

อมาตยกุล (2553) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดขึ้น ทั้งด้านความคิดและพฤติกรรม ต้องเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงที่ตัวเอง โดยเปลี่ยนที่ความคิดก่อน เนื่องจากการเปลี่ยนตัวเองที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่สำคัญที่สุดตามแนวคิดจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanist) คือการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง (Self Esteem) ซึ่งจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนไม่หวนกลับไปสู่ปัญหาเดิมอีก ดังนั้นคุณลักษณะสำคัญดังกล่าวของครูภูมิปัญญาไทย จึงส่งผลให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติสำหรับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้อง

จากผลการวิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ครูภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นที่ยอมรับและประจักษ์ชัดว่าสามารถพึ่งตนเองได้ ส่งผลให้ผู้รับการถ่ายทอดพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืนจริง ผู้วิจัยจึงเสนอให้

1.1.1 มีหน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบในการเผยแพร่และนำเสนอผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ และเครือข่ายภูมิปัญญาไทยทุกระดับนำผลการวิจัยไปปรับประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ในบริบทของตนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

1.1.2 หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทย เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยเพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยสนับสนุนให้มีกิจกรรมเชื่อมโยงให้ครูภูมิปัญญาไทยได้ มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างสม่ำเสมอ

1.1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับครูภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติควรมีมาตรการในการสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทยถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้วยการสนับสนุนข้อมูล สื่อวัสดุอุปกรณ์ในการถ่ายทอด และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้

จากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ยังคงมีข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับ “การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย” โดยครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 9 ด้าน ยังไม่มีการประสานงานกันเท่าที่ควร ครูภูมิปัญญาไทยถ่ายทอดองค์ความรู้ในลักษณะต่างคนต่างทำ ผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้อง ดังนี้

1.1.4 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดที่เป็นเจ้าภาพ จัดรวบรวมข้อมูลสารัตถะองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อดำเนินการให้เกิดประโยชน์ต่อการถ่ายทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญายิ่งขึ้น อันจะส่งผลต่อการจัดการศึกษาของชาติทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

จากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการกระตุ้นใจเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของผู้รับการถ่ายทอดข้อหนึ่ง คือ การสนับสนุนจากองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ได้รับการขับเคลื่อน ผู้วิจัยจึงเสนอให้

1.1.5 หน่วยงานที่รับผิดชอบสนับสนุนและจัดสรรงบประมาณให้ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไทยได้มี “ศูนย์เรียนรู้” ของตน เพื่อช่วยให้เกิดการขยายเครือข่ายการทำงาน เผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยให้กว้างขวางและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.1.6 หน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติควรจัดสรรงบประมาณเพื่อเป็นค่าตอบแทนครูภูมิปัญญาไทยเป็นรายเดือน สวัสดิการต่าง ๆ ทั้งค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าตอบแทนในการเป็นวิทยากรท้องถิ่น เพื่อช่วยสนับสนุนให้ครูภูมิปัญญาไทยสามารถดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างสะดวกคล่องตัวยิ่งขึ้น

1.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติสำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย

จากการวิจัยพบว่าปัจจัยเรื่อง “เวลาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดองค์ความรู้” ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน เนื่องจากครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีภารกิจมาก ทั้งการถูกเชิญไปเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สถานศึกษาต่าง ๆ สำหรับในศูนย์การเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยก็มีผู้สนใจเข้ามาขอศึกษาดูงานอยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานดำเนินชีวิตของครูภูมิปัญญาไทยและกระทบต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ไม่ได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงเสนอจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่าย ดังนี้

1.2.1 ครูภูมิปัญญาไทยควรสร้าง “ตัวแทน” ผู้รับแนวคิดและประสบการณ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เพื่อเป็นตัวแทนของตนในการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้และขับเคลื่อนกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ดำเนินอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงที่ครูภูมิปัญญาไทยไม่อยู่หรือมีภารกิจต้องไปร่วมประชุมและถ่ายทอดองค์ความรู้นอกสถานที่

1.2.2 ครูภูมิปัญญาไทยควรร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ในการส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการ “ปลูกฝังสำนักสาธารณะ” ของครูภูมิปัญญาไทย บุคลากร และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศึกษาดูงานศูนย์การเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่เน้นการเผยแพร่องค์ความรู้อย่างไม่ปิดกั้น เพื่อช่วยกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในความสำคัญของการมีสำนักสาธารณะในการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเพื่อทำสังเคราะห์องค์ความรู้ภาพรวมของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 9 ด้าน โดยแยกเฉพาะในแต่ละด้านโดยละเอียด เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยไปใช้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษาและการพัฒนาชาติในมิติอื่น ๆ

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยครูภูมิปัญญาไทยเป็นกรณีศึกษา (Case study) โดยศึกษาวิจัยในทุกมิติ ทั้งประวัติชีวิต ความเชื่อ ความคิด องค์ความรู้ การดำเนินชีวิต เนื่องจากการศึกษาเป็นรายกรณีจะเป็นการเจาะลึกรายละเอียดอันทรงคุณค่าของครูภูมิปัญญาไทยแต่ละท่านเปรียบเสมือนการต่อจิ๊กซอชิ้นส่วนเล็ก ๆ เพื่อประมวลเป็นภาพใหญ่ที่สมบูรณ์และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2.3 ควรศึกษาผลจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดี (Best Practices) ในด้านการพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน เพื่อเผยแพร่และขยายผลให้เป็นที่ยอมรับและเป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเอง:ศักยภาพในการพัฒนา
ชนบท. กรุงเทพฯ ฯ : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.
- กิดานันท์ มลิทอง. 2543. เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. 2543. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์เทคโนโลยี
ทางการศึกษา ฝ่ายเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยศรีปทุม
- กนกวรรณ รุกขชาติ. 2541. แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นศึกษานอกโรงเรียน
สายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ 21. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2544. ชุมชนสีเขียวอโศก จังหวัดศรีสะเกษ. ในณรงค์ เพชรประเสริฐ
(บรรณาธิการ). สวัสดิการโดยภาคชุมชน (2) กลุ่มผลิตภัณฑ์, กรุงเทพฯ:ศูนย์ศึกษา
เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกียรติวรรณ อมาตยกุล.2550. เท่าทันทุนนิยม. กรุงเทพฯ ฯ : ภาพพิมพ์
- เกียรติวรรณ อมาตยกุล.2551. หยุดโลกร้อนด้วย Prout. กรุงเทพฯ ฯ : ภาพพิมพ์
- เกียรติวรรณ อมาตยกุล.2553. Super Chang สร้างคนรุ่นใหม่ (เพื่อไป) สร้างชาติ.
กรุงเทพฯ ฯ : เคล็ดไทย.
- กำชัย ลายสมิต.2538. เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก. กรุงเทพฯ ฯ : คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- เกษม วัฒนชัย. องคมนตรีเผยไทยเผชิญปัญหาใหญ่ 7 โรคทางสังคม-ศีลธรรม. ผู้จัดการ
รายวัน (29 พฤศจิกายน 2547)
- แก่นฟ้า แสนเมือง.2541. แนะนำชุมชนสีเขียวอโศก. หนังสือดอกหญ้า 13,77
(พฤษภาคม-มิถุนายน) : 31-40,
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2545.พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2545 (ฉบับที่2). กรุงเทพฯ ฯ
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2551.แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. 2550-2554 กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2544. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545-2549** กรุงเทพฯ : อรุณสภานาคร

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2540. **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่แปด พ.ศ.2540-2544.** กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพริ้นติ้ง.

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2550. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร.** ศูนย์ประสานงานกลางการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย (คกร.). 2546. **พลังกูดินฟ้า ประชาเป็นสุข.** กรุงเทพมหานคร : ฟาอภัย.

จรัสเรือง ศิริวัฒน์รักษ์. 2542. **การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ: กรณีศึกษาชุมชนศิระะอโศก.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จิ่งเซียงฝ่าซือ. 2545. **ระบบสังคมบุญนิยมในศตวรรษที่ 21.** กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ชาย โพธิธิดา. 2552. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง.

ชำนาญ พิเชษฐพันธ์. 2540. **คดีสันตอโศก.** กรุงเทพฯ : ฟาอภัย.

ชิตชงศ์ ส. นันทนาเนตร. 2549. **ทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่.** นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชูเมกเกอร์ ,อี.เอฟ. 2521. **เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ.** แปลโดย รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ดีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายถาวร วงศ์วรวิสิทธิ์. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์.

ไชยยศ เรื่องสุวรรณ. 2521. **เอกสารประกอบคำบรรยายวิชา หลักการทฤษฎีเทคโนโลยีทางการศึกษา.** พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. 2521. **มิติที่ 3 นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา.** กรุงเทพฯ : แผนกวิชาสัตตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. 2543. การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยยุทธ ชันธปราบ. 2545. การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์จะเป็นไปได้หรือไม่? ใน สุริชัย หวันแก้ว (บรรณาธิการ), การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย, หน้า 17-23. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. 2535. การบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตะวัน เกียรติบุญญาฤทธิ์. 2525. พระชาวอโศกกับพุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก : ศึกษาเปรียบเทียบศีลวัตรและบทบาททางสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ถวัลย์ มาศจรัส. หัวหน้ากลุ่มพัฒนานโยบายด้านภูมิปัญญาและการท่องเที่ยว สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2552
- ทศนา แคมมณี. 2545. รูปแบบการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทศนา แคมมณี. 2550. ศาสตร์การสอน:องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต).พระ. 2539. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2536. โครงสร้างอำนาจของชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนชาวอโศก. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นฤมล บุณนิม. 2544. การศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยในอดีตและปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาริรัตน์ รักรวิจิตรกุล. 2545. หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หจก.อภิชาติการพิมพ์
- นิตา ชูโต. 2548. การวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ ฯ : พรินต์โพร.

- ประเวศ วะสี. 2541. “ระเบียบวาระแห่งชาติ:ปฏิรูปสังคมไทย” มติชน สุดสัปดาห์
(21 กรกฎาคม 2541)
- ประเวศ วะสี. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.
กรุงเทพ ฯ : หมอชาวบ้าน.
- ประยงค์ รณรงค์. ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2552
- พงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์. 2546. การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครู
ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. 2546. การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืน : การศึกษาพหุกรณี. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรพิไล เลิศวิชา. 2532. คีรีวง จากไพร่หนีนาย ถึงธนาคารแห่งขุนเขา. กรุงเทพ ฯ :
สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- พรชัย พัฒนบัณฑิต. 2532. พัฒนาการเศรษฐกิจ. กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- พระธรรมปิฎก (ประยุท ปยุตโต). 2539. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพ ฯ :
มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระมหาสง่า พลสงคราม. 2542. การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจ
พอเพียงในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระราชวรมูณี. 2528. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพ ฯ : มหาลنگกรณราชวิทยาลัย.
- พิทยา ว่องกุล. 2551. สุขภาวะในเศรษฐศาสตร์บุญนิยม. กรุงเทพ ฯ : ฟ้าอภัย.
- โพธิรักษ์. 2537. โลกาภิวัตน์ สู...บุญนิยม. กรุงเทพ ฯ : ฟ้าอภัย.
- ภาวินีย์ เจริญยิ่ง. 2548. ภูมิปัญญาไทย ชุมทรัพย์แห่งแผ่นดินสยาม. กรุงเทพ ฯ :
สำนักพิมพ์มติชน.
- ภัทรพร สิริกาญจน. 2540. สำนักสันตติโศก : ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาใน
สังคมไทย. งานวิจัยจากทุนสนับสนุนของศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณีวรรณ ฉัตรอุทัย. ทฤษฎีใหม่ในแง่มุมมองการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. (ม.ป.ท., มปป.)

- มาเรีย – เลนา เฮกคิลลา – โฮร์น. Marja – Leena Heikkila – Horn. 2541. **มองพุทธศาสนาด้วยสองตาเปิดความเชื่อและการปฏิบัติของสันตืออโศก**. กรุงเทพฯ : ฟาอภัย.
- มูลนิธิบุญนิยม. 2548. “**ธรรมบุญสถาบันบุญนิยม และการจัดตั้งสถาบันบุญนิยมชาวอโศก พ.ศ. 2548.**” (อัดสำเนา).
- ระพี สาคริก. 2547. **สานสรรค์การเรียนรู้สู่ความยั่งยืน**. บทความประกอบการประชุมสัมมนาหัวข้อเรื่อง”สานฝันความรู้ สู่เกษตรกรรมยั่งยืน” มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน.
- รินธรรม อโศกตระกูล. 2546. **การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รินธรรม อโศกตระกูล. 2547. **การใช้หลักพุทธศาสนาในการปกครองชุมชนสันตืออโศก**. ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รักกิจ ศรีสรินทร์. 2548. “**การจัดการเครือข่ายในการบริหารงาน**”. ใน **การปฏิรูประบบราชการที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2545**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รักษ์ราม. 2541. **บันทึกจากปัจฉาสมณะ**. สารอโศก 19,1-2 (สิงหาคม-กันยายน) : 42.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.ฉบับปรับปรุง** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์
- รัตนา โตสกุล. 2548. **เดินที่ละก้าว กินข้าวที่ละคำ ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน**. กรุงเทพฯ : ขอนแก่นการพิมพ์.
- วรวรรณ ศรีตะลานุกต์. 2551. **การพัฒนากระบวนการรับรองวิทยฐานะปราชญ์ภูมิปัญญาไทยในฐาณะผู้สอนระดับอุดมศึกษา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. 2540. **การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์ข้อมูลองค์กรบุญนิยม. 2546. **บุญนิยม: วัฒนธรรมสังคม**. กรุงเทพฯ : ฟาอภัย.
- ส.ศิริรักษ์. 2532. **ปัญหาและทางออกกรณีสันตืออโศก**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2551. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมบัติ จันทรวงศ์. 2539. รายงานการศึกษาเรื่อง **ชุมชนปทุมอโศก**. การศึกษาพุทธวิทยุโทเปีย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ.
- สมณะเพาะพุทธ จันทเสฏฐโฐ. 2549. "ไต้ร่มอโศกของท่านจันทร์." สารอโศก.
 อันดับที่ 291 : (มกราคม)
- สมหมาย สาตทรัพย์. 2542. **ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ : ศึกษากรณีชุมชนศิระะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ**. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุทธิพงษ์ ปรัชญพฤทธิ. 2551. **ศักดิ์โนมิคส์ ทักษิโณมิคส์**. กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าอภัย.
- สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. 2534. **อุดมการณ์ทางสังคมในพุทธศาสนา ตามแนวความคิดของสำนักสันตอโศก**. กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าอภัย.
- สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. 2542. **การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของพุทธศาสนาในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าอภัย.
- สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. 2545. **การเมืองบุญนิยม**. กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าอภัย.
- สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. 2550. **กระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนาและแก้ปัญหาความยากจนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าอภัย.
- สุพัตรา ซาติปัญญาชัย. 2548. **กระบวนกรเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย**. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2548. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2552. **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี สังข์ศรี. 2550. **รายงานการวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุม สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- สุรเชียร จักรธรานนท์. 2550. **สันตอโศกสามทศวรรษที่ท้าทาย**. กรุงเทพฯ ฯ : มติชน.
- เสรี พงศ์พิศ. 2529. **ดินสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ

- เสรี พงศ์พิศ. 2532. บทนำ. **คีรีวงจากไพร่หนีนาย ถึงธนาคารแห่งขุนเขา**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.2540. **นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.2546. **ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ภาคกลางและตะวันออก**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2546. **คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครุภูมิปัญญาไทย**.กรุงเทพฯ ฯ : ที.พี.พี.รินทร์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2551. **คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครุภูมิปัญญาไทย**.กรุงเทพฯ ฯ : 21 เซ็นจูรี่.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.2552.**ครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 6 ภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.2554. **รูปแบบและวิธีดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเพื่อขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : วีทีซี คอมมิวนิเคชั่น.
- สุชาติ รังสินันท์. ม.ป.ป.สพช.กับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ.ใน **หนังสือที่ระลึกประจำปีสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน**. นครปฐม : สำนักพิมพ์ฟิลิกส์เซ็นเตอร์
- อาชัญญา รัตนอุบล. 2550. **การเรียนรู้และการพัฒนาของผู้ใหญ่**. ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาชัญญา รัตนอุบล. 2551. **การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน**. ภาควิชา นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาชัญญา รัตนอุบลและคณะ. 2552. **แนวทางการพัฒนาการดำเนินการยกย่องครุภูมิปัญญาไทยในการจัดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมในท้องถิ่นอย่างครบวงจร**. กรุงเทพฯ ฯ : วี ที ซี คอมมิวนิเคชั่น.
- อัศวพล วรรณสุทธะ. 2543. **ภาวะผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง:ศึกษากรณีเปรียบเทียบบ้านศิลารักษ์กับบ้านถิ่นสำราญ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อุดม เขยกีวงศ์. 2534. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล.
- อุ้นตา นพคุณ. 2523. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เจริญผล.
- อภิชัย พันธเสน. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. โครงการกิตติเมธี สาขาศึกษาศาสตร์ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2541. ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ – แก่ปัญหาของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- อรสุดา เจริญรัต. 2546. เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันวิถีทรรศน์,
- อี.เอฟ.ชูเมกเกอร์. (E.F.Schumacker.). 2537. เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ. กรุงเทพฯ ฯ : รุ่งแสงการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

- A UNESCO-APNIEVE. 1998. **Source book for teacher education tertiary level education Thailand** : UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific.
- Brooking, Ann. 1999. Intellectual capital-core asset for the third millennium enterprise. In Srikantaian, T.K. and Koenig, Michael.D. **Knowledge management for the information professional**. United States of American society of information science.
- Clark, M.C. **Transformational learning** . In Merriam, S.B.(ed), An Update on Adult Learning Theory, pp.47-55. San Francisco: Jossey-Bass, No 57, Spring 1993.
- Dewey, J. 1938. **Experience and Education**. New York: Collier.ed. Maidenhead: McGraw-Hill
- Evans, N. 1994. **Experiential Learning for All**. New York : Cassell.

- Feungfusakul, Apinya. 1993. **Buddhist Reform Movements in Contemporary Thai Urban Context: Thammakai and santi Asoke**. Ph.D. Dissertation. Fakultat für Soziologie, University Bielefeld
- Bernett, Homer G. 1953. **Innovation : The Basis of Cultural Change**. New York : McGraw-Hill.
- Craig, R. L. 1997. **Training and Development HandBook**. New York. : McGraw – Hill Book Company
- Juch, A. 1983. **Personal Development: Theory and Practice in Management Training**. Shell International, Wilen.
- Knowles, Malcolm S. 1980. **The Modern Practice of Adult Education**. New York: Cambridge, The Adult Education company.
- Kolb, D.A. 1984. **Experiential Learning**. Englewood Cliffs, NJ : Prentice – Hall.
- Kolb, D.A. 1993. **The Process of Experiential Learning**. In M. Thorpe, R. Edwards and A. Hanson (Eds.), *Culture and Process of Adult Learning*. New York : Roulledge.
- Lofland, J. 1971. *Analyzing Social Settings*. Belmont, CA : Wadsworth.
- Luckman, C. 1996. **Definig Experiential Education**. *The journal of Experiential Education*. 19(1)
- Marja-Leena Heikkilä-Horn. (Editor), and Rassamees. 2002. *Insight Into Santi Asoke*. Bangkok: Fah-aphi.
- Marquard M.J. 1999. **Action Learning in Action: Transforming Problem and People for world Class Organization**. Palo alto: Dares-Black Publishing.
- Mezirow, J. 1991. **Transformative dimensions of adult learning**. San Francisco : Jossey-Bass.
- Mezirow, J. 1995. **Emancipatory learning and social action**. Paper Presented at Social Action And Emancipatory Learning Seminar, School of Adult Education , UTS.
- Pedler, M., Burgoyne, J., and Boydell, T. 1986. **A Manager's Guide to Self-development**. 2 ed. McGraw-hill.

Pfeiffer, W. 1988. **Design Skills in Human Resource Development.** San Diego :
University Associate Press.

Rogers,A. 1986. **Teaching Adult. Milton Keynes** : Open University Press.

Roger, Everett M.1983. **Diffuson of Innovations Third Edition.** The Free Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่คัดเลือกกรณีศึกษาและตรวจสอบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

ผู้ทรงคุณวุฒิที่คัดเลือกกรณีศึกษา

1. นายอรุณ ทิพย์วงศ์	นายกสมาคมครูภูมิปัญญาไทย
2. นายกฤษณ์ ฤทธิ์เดชา	เลขาธิการสมาคมครูภูมิปัญญาไทย
3. นายสรณพงษ์ บัวโรย	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. นายถวัลย์ มาศจรัส	หัวหน้ากลุ่มพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
5. นางสาวพุดิสาร์ อัคระพู	นักวิชาการศึกษาชำนาญการพิเศษ
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
6. นางสาวณุตตรา แทนขำ	นักวิชาการศึกษาชำนาญการ
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

1. รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน
2. ผศ.ดร.ณัฐภรณ์ หลาวทอง	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย
3. อาจารย์องอาจ วีรภัทรสกุล	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. นายถวัลย์ มาศจรัส	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภูมิปัญญาไทย
5. ดร.รินธรรม อโศกตระกูล	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านบุญนิยม/ชาวอโศก

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

1. นายสมชาย สมานตระกูล	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. นายกฤษณ์ ฤทธิ์เดชา	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านศิลปกรรม
3. นายบุญเลิศ ไทยทัตกุล	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านเกษตรกรรม
4. นายสรณพงษ์ บัวโรย	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. นรินทร์ น้อยรักษา	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4 ด้านเกษตรกรรม
6. ครูจักรกริช สุขสวัสดิ์	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4 ด้านศิลปกรรม
7. นางสาวรมย์นลิน พลอินตา	หัวหน้าศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตำบลห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่
8. นางสาวณุตตรา แทนขำ	นักวิชาการศึกษานานาชาติ
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
9. นางสาวปิยมาศ เม็ดไธสง	นักวิชาการศึกษานานาชาติ
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ดร.เชาว์ อินทร์ประสิทธิ์	คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
กำแพงแสน นครปฐม
2. ดร.บัญญัติ แก้วส่อง	ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
3. ดร.นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ
4. น.ส. วรอนงค์ เนตรสุลักษณ์	ประธานคณะทำงานสรรหาครูภูมิปัญญาไทย
ภาคเหนือ
5. ดร.ลูซี่ ตันนอติชาติ	สถาบันการศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ภาคผนวก ข เครื่องมือในการวิจัย

1. เครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก

1.1 แบบสัมภาษณ์ครุภูมิปัญญาไทย

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นาย นาง นางสาว.....
 อายุ..... การศึกษา.....
 ที่อยู่..... อาชีพ.....
 ระยะเวลาที่ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้.....ปี
 สถานที่ที่ใช้ในการถ่ายทอด ฯ

2. ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

1. ตรวจสอบประสบการณ์/ภาวะวิกฤตที่นำมาสู่ความต้องการในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้

- 1.1 ผู้มารับการถ่ายทอดมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ถ่ายทอดมาก่อนหรือไม่/อย่างไร
- 1.2 ส่วนใหญ่ผู้มารับการถ่ายทอดมีปัญหา/ความต้องการอะไรจึงมารับการถ่ายทอด
- 1.3 มีการพูดคุยถึงความต้องการ/ความจำเป็นในการมารับการถ่ายทอดหรือไม่ อย่างไร
- 1.4 ใช้วิธีการอย่างไร ในการประเมินถึงปัญหา/ภาวะวิกฤตของผู้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้
- 1.5 มีการสร้างความเป็นกันเองก่อนการถ่ายทอดหรือไม่/อย่างไร

2. ประเมิน วิพากษ์และไตร่ตรองถึงปัญหาที่ผ่านมา

- 2.1 มีขั้นตอนอย่างไรในการร่วมพิจารณา พูดคุยถึงประสบการณ์ ปัญหา ความต้องการของผู้มารับการถ่ายทอด
- 2.2 ใช้วิธีการอย่างไรในการกระตุ้นให้ผู้มารับการถ่ายทอดมีการวิพากษ์ ไตร่ตรองถึงปัญหา/วิกฤตที่พบก่อนมารับการถ่ายทอด

3. วางแผนการจัดกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้

- 3.1 มีกระบวนการอย่างไรในการวางแผนกิจกรรมในการถ่ายทอดองค์ความรู้
- 3.2 ใช้วิธีการอย่างไรในการกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดการเรียนรู้ได้ดี
- 3.3 คนอื่นๆนอกจากตัวครูแล้ว มีใครบ้างที่มีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมถ่ายทอด

3.4 มีการใช้สื่ออะไรบ้างในการถ่ายทอดแต่ละครั้งและมีการวางแผนการใช้สื่ออย่างไร

4.วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้

4.1 ครูใช้วิธีการอะไรในการถ่ายทอด

4.2 มีเคล็ดลับหรือวิธีการเฉพาะอย่างไรในการถ่ายทอดองค์ความรู้/กวีวิธี/อะไรบ้าง

5.ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

5.1 มีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

5.2 รู้ได้อย่างไรว่าผู้รับการถ่ายทอดนำวิธีการที่ถ่ายทอดไปใช้หลังการมารับการถ่ายทอดฯหรือไม่/อย่างไร

6.ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้

6.1 ใช้หลักการและวิธีการอะไรในการประเมินและติดตามผลการถ่ายทอด

6.2 ช่วยเล่าถึงประสบการณ์ที่เป็นจุดเด่น/จุดด้อยของผู้รับการถ่ายทอดหลังรับการถ่ายทอดแล้ว

7.บูรณาการองค์ความรู้ที่ได้รับเข้าสู่วิถีชีวิตบนมุมมองใหม่

7.1 มีการติดตามผลผู้มารับการถ่ายทอด ฯ หรือไม่ว่าได้นำความรู้ไปปฏิบัติ ได้ผลอย่างไร

7.2 ผู้รับการถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงแนวคิดและพฤติกรรมจากเดิมก่อนมารับการถ่ายทอดหรือไม่/มากน้อยเพียงใด

7.3 กรุณาเล่าถึงตัวอย่างของผู้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต

8.ปรัชญาชีวิตและความเชื่อพื้นฐานของครูภูมิปัญญาไทย

8.1 ใช้แนวคิดอะไรและการปฏิบัติอย่างไรในการถ่ายทอด

8.2 อะไรคือแรงบันดาลใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่บุคคลอื่น ชุมชน และสังคม

8.3 ความเชื่อพื้นฐานในการดำรงชีวิตของครูคืออะไร ทำไมถึงเชื่อเช่นนั้น

9.บริบททางวัฒนธรรมและวัฒนธรรม

9.1 มีแนวทางอย่างไรในการถ่ายทอดสำหรับผู้มารับการถ่ายทอดที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านความเชื่อ ศาสนา อาชีพ อายุ เพศ

9.2 กรุณาเล่าประสบการณ์ในการถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่อยู่ในชุมชน ความเชื่อ ศาสนา อาชีพ อายุ เพศที่แตกต่างกัน

9.3 มีกรณีประทับใจกับผู้มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีความเชื่อ ศาสนา อาชีพ อายุ และเพศแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

1.2 แบบสัมภาษณ์ผู้รับการถ่ายทอดและผู้เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นาย นาง นางสาว.....

อายุ.....

ที่อยู่.....

อาชีพ.....

2. เนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ เรื่อง.....

3. ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครู.....

ได้รับการถ่ายทอดตั้งแต่เมื่อไร ก็ครั้ง.....

แต่ละครั้งใช้เวลากี่วัน วันละกี่ชั่วโมง.....

4. สถานที่ใช้ในการถ่ายทอด / ค่าใช้จ่ายเท่าไร

5. ขั้นตอนและวิธีการในการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาไทยที่นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียง และยั่งยืน

1. ด้านเทคโนโลยี

1.1 คิดว่าตัวท่านมีความรู้และสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

1.2 มีความพอใจในความสามารถการใช้เทคโนโลยีหรือไม่ อย่างไร

1.3 คิดอย่างไรกับเทคโนโลยี สาระ เรื่องใหม่ ๆ ในโลกปัจจุบัน

1.4 มีการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ หรือไม่ มีบุคคลหรือแหล่งที่จะหาความรู้ใหม่ ๆ จากที่ไหน อย่างไร

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 ท่านมีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายหรือไม่ มีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายหรือไม่ อย่างไร

2.2 มีหนี้สินหรือค่าใช้จ่ายที่ต้องแบกรับเกินกว่ารายได้หรือไม่ ต้องให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจแก่ใครหรือไม่และหนี้สินเกิดจากอะไร

2.3 มีหลักการอย่างไรกับการจัดการเรื่องเงินทอง ทรัพย์สิน ค่าใช้จ่าย

3.ด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

3.1 ท่านคิดอย่างไรและได้มีส่วนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

3.2 มีกิจกรรมใดที่ท่านได้ทำเพื่อการดูแลด้านทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบ้าง

4.ด้านจิตใจ

- 4.1 ท่านรู้สึกพึงพอใจกับชีวิตในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร
- 4.2 เรื่องอะไรที่ทำให้ท่านรู้สึกสบายใจ พึงพอใจ
- 4.3 มีความไม่สบายใจ/ปัญหาอะไรที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขหรือไม่
- 4.4 หากไม่สบายใจหรือมีปัญหาเกิดขึ้นท่านทำอย่างไร

5.ด้านสังคม

- 5.1 ท่านรู้สึกอย่างไรต่อครอบครัว ชุมชน สังคมที่ท่านอาศัยอยู่
- 5.2 ท่านมีบทบาทอย่างไร/ทำประโยชน์ต่อชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ท่านอยู่
อย่างไรบ้าง

6. ด้านความพอประมาณ

- 6.1 คิดอย่างไรกับคำว่า “พอประมาณ” ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและในชุมชนมี
ใครที่ปฏิบัติตนแบบพอเพียงได้ดี เป็นตัวอย่างได้
- 6.2 คิดว่าตัวเองเข้าข่ายเป็นผู้ที่มีความ “พอประมาณ” หรือไม่ อย่างไร

7.ด้านความมีเหตุมีผล

- 7.1 คิดอย่างไรกับคำว่า “ความมีเหตุมีผล” ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- 7.2 การดำเนินชีวิตประจำวันทุกวันนี้ มีเหตุผลมีผลหรือไม่ อย่างไร

8.ด้านความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

- 8.1 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวในความคิดของท่าน ควรมีลักษณะอย่างไร
- 8.2 ท่านคิดว่าตัวเองมีความคุ้มกันที่ดีในตัวหรือไม่

9. ความคิดเห็นโดยรวมหลังได้รับการถ่ายทอดจากครุภูมิปัญญาไทย

- 9.1 ท่านคิดอย่างไรกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย
- 9.2 มีข้อเสนอแนะในการถ่ายทอดองค์ความรู้สำหรับครุภูมิปัญญาไทยหรือไม่อย่างไร

1.3 แบบสังเกต (Observation guideline)

ประเด็นที่สังเกต

1. วัน/เวลา

1.1 วันที่

1.2 เวลา/ช่วงเวลา

1.3 ความสำคัญ/ความพิเศษของวันเวลาในช่วงที่สังเกต

2. สถานที่

2.1 สถานที่เก็บข้อมูล เลขที่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ศูนย์การเรียนรู้

2.2 บริเวณที่ทำกิจกรรม/เกิดเหตุการณ์ : ที่ลานบ้าน ในห้องโถง ในโรงเรียน

3. บุคคล/ผู้เกี่ยวข้อง

3.1 ใครทำหน้าที่เป็นเป็นผู้ถ่ายทอด

3.2 ใครคือผู้ช่วย ก็คน ทำหน้าที่อะไร อย่างไร

3.3 ผู้มารับการถ่ายทอดก็คน หญิง ชาย อายุ

3.4 มีการจัดแบ่งหน้าที่กันอย่างไร

4. กิจกรรม/เหตุการณ์

4.1 กิจกรรม/เหตุการณ์อะไร

4.2 ลักษณะของกิจกรรม/เหตุการณ์เป็นอย่างไร

4.3 มีลักษณะ/เหตุการณ์พิเศษแตกต่างจากช่วงปกติอย่างไร

4.4. ใช้อุปกรณ์อะไร/เทคนิคอะไรในกิจกรรม/เหตุการณ์ที่สังเกต

5. บริบท/สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

5.1 บรรยากาศทั่ว ๆ ไป

5.2 สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ กิจกรรม/เหตุการณ์

5.3 สัมพันธภาพของผู้ร่วมกิจกรรม/เหตุการณ์

6. ข้อสังเกตเพิ่มเติม

6.1 ข้อสังเกตเพิ่มเติมที่พบเห็น

6.2 สีหน้า รอยยิ้ม การสบตา การทักทาย การใช้วจนะภาษา (Non-verbal) ของครู ภูมิปัญญาไทย

6.3 สีหน้า ความรู้สึก รอยยิ้ม ความกังวล การตอบรับของผู้มารับการถ่ายทอด

7. ผู้สังเกต

7.1 ชื่อผู้ทำการสังเกต

7.2 จำนวนผู้ทำการสังเกต

แนวทางการสนทนากลุ่ม
เพื่อตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่าง
พอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทย

1. วัตถุประสงค์การสนทนากลุ่ม

1.1 เพื่อนำเสนอร่างรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

1.2 เพื่อตรวจสอบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

2. เริ่มต้นการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

2.1 แนะนำตัวนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยในการบันทึกข้อมูล

2.2 ผู้วิจัยพูดคุย แนะนำตัวผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

2.3 ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม และภาพรวมของแนวทางในการสนทนากลุ่ม

2.4 ขออนุญาตทำการบันทึกเสียง บันทึกภาพ และจดบันทึกประเด็นการสนทนา

3. ประเด็นในการสนทนากลุ่ม

3.1 ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืนสำหรับครูภูมิปัญญาไทยที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

3.2 ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้สำหรับครูภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างพอเพียงและยั่งยืน

3.3 ประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาชาติ

3.4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

4. การจบการสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยกล่าวขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ มอบหนังสือที่ระลึก และถ่ายภาพร่วมกัน

ครูประยงค์ รณรงค์
ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรีียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช

บริเวณบ้าน ศาลาสำหรับรับแขกเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสวนสมรมหลังบ้าน

ด้านหน้าของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงที่เป็นศูนย์วิสาหกิจชุมชนไม้เรียงด้วย

ที่พักค้างสำหรับผู้มาอบรมในศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง

ห้องบรรยายธรรมชาติในศูนย์ ฯ

โซลาร์เซลล์แสงอาทิตย์ที่ใช้สาธิตในศูนย์

เครื่องผสมขมจีนเส้นสด

ยางรถยนต์ประยุกต์เป็นบ่อเลี้ยงปลาด้วยผักตบชวา

บ่อเลี้ยงปลาธรรมชาติ

สาธิตการทำน้ำยาล้างจาน

กระโจมอบสมุนไพร

บรรยายภาคการบรรยายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การเยี่ยมชมฐานเรียนรู้และการสาธิต

ผู้เยี่ยมชมและมาปรึกษางานอย่างไม่เป็นทางการ

ครูประยงค์ รัตนรงค์ กับ คุณขจร ทิพาพงศ์ คุณผ่องผิว พรหมเกิด แลผู้วิจัย

क्रमनरतन सारगण
सुनरुनरुगुमरुपुणुणुठरु ไรकुณน ๑.บ๑พลอย จ.กาणुจนบุรี

ภายในศูนย์เรเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ไรคุณน

ทางเข้าไร่คุณมน อ.บ่อพลอย จ.กาญจนบุรี

ภายในไร่คุณมน ฐานเรียนรู้ต่างๆ

บ้านดิน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

การบรรยายสรุปก่อนนำชมและศึกษาดูงานในฐานเรียนรู้

ฐานเรียนรู้เตาเผาถ่านอิวาเตะและการทำน้ำส้มควันไม้

บรรยายและสาธิตกระบวนการบีบน้ำมันมะพร้าวและน้ำมันงา

เครื่องมือสาธิตทำไบโอดีเซลและห้องผลิตกล้วยสุญญากาศ

ผู้เกี่ยวข้องและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในไร่

คุณนรรัตน์ สารภาพและผู้วิจัย

ครูขวัญดิน สิงห์คำ
ชุมชนศิระชะอโศก อ.กันทรลักษณ์ จ.ศรีสะเกษ

สถานพยาบาลโรคยาตาสตรีและชราภิบาล การพึ่งตนเองด้วยแพทย์แผนไทย

โรงเรียนสัมมาสิกขาตึระหอโตก การจัดการศึกษาของชาวอโศก ที่เน้นหลัก “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา”

สภาพบ้านเรือนที่พักภายในชุมชนคีรีชะอโศก

พุทธสถานภายในชุมชน

แปลงทดลองปลูกข้าวด้วยปุ๋ยที่ชาวอโศกคิดค้นวิจัย

กิจกรรมไร้สารพิษภายในชุมชน

โรงผลิตปุ๋ยขี้หมูดิน

การบรรยายนำ และ การใช้วิทยากรซึ่งเคยป่วยและอาการดีขึ้นแล้วมาบอกเล่าประสบการณ์

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการฟื้นฟูสุขภาพ

สวนสุขภาพและสวนสมุนไพร

การต้มน้ำสมุนไพรเพื่อแช่เท้าล้างพิษ การพอกหน้าด้วยโยเกิร์ตและสมุนไพร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คุณคำพิมพ์ คุณเล็กคะนอง เทพสุรินทร์

คุณอุ๋นเอื้อ สิงห์คำ

ดร.รินธรรม อโศกตระกูล

ครูแก่นฟ้า แสนเมือง

ครูขวัญดิน สิงห์คำและผู้วิจัย

ครูอินสอน สุริยงค์
ศูนย์เกษตรธรรมชาติแม่ออน อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่

กิจกรรมภายในศูนย์เกษตรธรรมชาติแม่อน
การทำปุ๋ยชีวภาพ การเลี้ยงเป็ดไก่ การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงกบคอนโด

การบรรยายนำก่อนการฝึกปฏิบัติจริง

การทำน้ำยาอเนกประสงค์

การทำแหนมอินทรีย์

การทำไข่เต็มสมุนไพร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอาจารย์มานพ กุลศิริ และคุณรมย์นลิน พลอินตา

การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ณ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรน้อยรักษา

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาววัลภา เล็กวัฒนานนท์ เป็นชาวกรุงเทพฯ โดยกำเนิด สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (พยาบาลและผดุงครรภ์) คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ในปีการศึกษา 2530 และปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา (สาธารณสุข) สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ในปีการศึกษา 2539 เริ่มรับราชการเป็นพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลศิริราชในปี 2530 และย้ายมารับราชการเป็นนักวิชาการศึกษา ที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในปีพ.ศ.2540 ปัจจุบันเป็นนักวิชาการศึกษาชำนาญการ สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.